

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державна служба молоді та спорту України

Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри

(за підсумками 2011 року)

Щорічна доповідь
Президенту України,
Верховній Раді України
Кабінету Міністрів України
про становище молоді
в Україні

Київ-2012

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**УЧАСТЬ МОЛОДІ
В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ:
ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ**

**ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТУ УКРАЇНИ,
ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ, КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
(за підсумками 2011 року)**

Київ – 2012

УДК 613.9
ББК У 90

Доповідь підготовлена на виконання Декларації Верховної Ради України від 15.12. 1992 № 2859-ХІІ „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” та відповідно до Державної соціальної програми „Молодь України на 2009–2015 роки”.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Р.С. Сафіуллін, голова редакційної колегії;
О.М. Балакірєва, канд. соціол.наук; А. І. Білий;
В.А. Головенько, канд. політ. наук; О.В. Кравченко; І.М. Хохич

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

О.М. Балакірєва, канд. соціол. наук; Т.В. Бондар, канд соціол. наук; Є.І. Бородін, д-р істор. наук; В.А. Головенько, канд. політ. наук; Д.А. Дмитрук, канд. соціол. наук; Н.М. Комарова, канд. екон. наук; О.В. Кравченко; І.О. Курило, д-р екон. наук; Т.Л. Лях, канд. пед наук; А.С. Мороз, канд. політ. наук; Е.П. Петрівська; Л.Є. Смола, д-р політ. наук; Т.М. Тарасенко, канд. наук з держ. упр.; М.В. Ткаченко; О.В. Хижняк, канд. соціол. наук; І.М. Хохич; І.В. Хохрякова, канд. наук з держ. упр.

Редактор

М.М. Ілляш

У 90 **УЧАСТЬ** молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. – К.:, 2012. – 222 с.

ISBN 978-966-8396-09-0

© Державна служба молоді та спорту України, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Участь молоді в процесах прийняття рішень та в суспільному житті в контексті європейської інтеграції: теорія і практика	7
РОЗДІЛ 2. Участь молоді України в житті суспільства	28
2.1. Молодь як рушійна сила сучасного українського суспільства: демографічний аспект	28
2.2. Участь молодих людей у вирішенні важливих соціально-економічних суспільних проблем, причетність молоді до реалізації державної молодіжної політики	39
2.3. Молодь та становлення громадянського суспільства	52
2.4. Політичні орієнтації та електоральна поведінка молодих людей	61
2.5. Участь молоді в діяльності політичних партій, інших організацій громадянського суспільства	69
2.6. Участь молоді у волонтерстві як важлива складова суспільної активності	77
2.7. Заохочення участі молоді в житті суспільства за допомогою інформаційних і комунікативних технологій	84
РОЗДІЛ 3. Сприяння розвитку участі молоді – важлива складова державної молодіжної політики в Україні	90
3.1. Законодавче забезпечення участі молоді в суспільному житті	90
3.2. Діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо залучення молоді до суспільно важливих справ	100
3.3. Механізми залучення молоді до управлінської діяльності в органах державної влади	123
3.4. Молодіжний рух, учнівське та студентське самоврядування як важливі чинники сприяння участі молоді в житті суспільства	131

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	152
-------------------------------------	-----

ДОДАТКИ	163
----------------------	-----

Додаток 1. Статистичні дані про становище молоді, реалізацію державної молодіжної політики в Україні	164
Додаток 2. Список використаної літератури	213
Додаток 3. Перелік та основні параметри соціологічних досліджень, використаних авторами при підготовці доповіді	220

ВСТУП

Державна молодіжна політика покликана сприяти самоорганізації та самореалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх громадянської активності, творчого та наукового потенціалу, запровадженню ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування та модернізації українського суспільства, в тому числі соціально-економічної сфери, формуванню її відповідальності за сьогодення та майбутнє, запровадженню принципу співуправління, включенню молодих людей до участі в процесах прийняття рішень на всіх рівнях державно-громадського управління, прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей.

Декларація „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” визначає одним із важливих механізмів здійснення цієї політики підготовку щорічної доповіді Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. Відповідно до цього, починаючи з 1998 р., органами державної влади спільно з громадськими організаціями було підготовлено 13 таких доповідей, які мали значний позитивний резонанс серед громадськості.

Окрім оцінки та пропозицій щодо поліпшення становища молоді, стану реалізації державної молодіжної політики в країні в цілому, що подаються в узагальнених доповідях, підготовлено 8 тематичних щорічних доповідей, у яких зроблена спроба дати більш поглиблений аналіз вирішення молодіжних проблем у певних сферах суспільного життя.

З огляду на рівень уваги, що нині приділяється міжнародною спільнотою проблемам участі молодих людей у суспільному житті (зокрема, Всесвітня програма дій, яка стосується молоді, до 2000 року та на наступний період (прийнята ООН у 1996 р.), Європейська хартія участі молоді у муніципальному та регіональному житті (прийнята 1992 р.), Молодіжна стратегія Європейського Союзу на 2010–2018 рр., Програма Європейського Союзу „Молодь у дії” на 2007–2013 рр. та інші документи), а також актуальність проблем, характерних для нинішнього способу життя української молоді та необхідність посилення її залучення до реалізації державної молодіжної політики, прийнято рішення цього року доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді за підсумками 2011 р. назвати „Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри”.

Доповідь має вирішити такі завдання:

- оцінити участь молоді в процесах прийняття рішень та в суспільному житті в контексті європейської інтеграції;
- оцінити рівень розвитку громадянської активності молоді;
- оцінити соціальне самопочуття та систему ціннісних орієнтацій української молоді щодо її участі в суспільному житті;
- дослідити молодь України як рушійну силу суспільства в демографічному аспекті;
- показати місце молодих людей у вирішенні найважливіших проблем соціально-економічного, політичного, громадського життя за трансформаційних процесів у сучасній Україні;

– проінформувати про основні підсумки реалізації державної молодіжної політики у сфері залучення молоді до участі в суспільному житті;

– запропонувати доцільні шляхи поліпшення діяльності органів державної влади та організацій громадянського суспільства щодо створення середовища, сприятливого для розвитку підростаючого покоління.

При підготовці Доповіді використано дані державної статистики, центральних та місцевих органів державної влади, наукових організацій, зокрема аналітичні та статистичні матеріали, надані авторському колективу Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Державною службою молоді та спорту України, Міністерством соціальної політики України, Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством культури України, Державною службою статистики України, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями у справах сім'ї, молоді та спорту обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, громадських молодіжних та дитячих організацій.

Використано матеріали наукових, соціологічних досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України, Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Інституту соціології НАН України, Державного інституту сімейної та молодіжної політики, Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка, Центру „Соціальний моніторинг”, Українського фонду демократії „Спочатку Люди”, Центру соціальних досліджень „Софія”, Київського інституту проблем управління імені Горшеніна.

Доповідь підготовлено авторським колективом у складі: **Балакірева О.М.**, канд. соціол. наук (підрозд. 2.2; 2.4; висновки та пропозиції); **Бондар Т.В.**, канд. соціол. наук (підрозд. 3.2); **Бородін Є.І.**, д-р істор. наук (підрозд. 3.1; 3.2; 3.3; 3.4); **Головенько В.А.**, канд. політ. наук (вступ, висновки та рекомендації, розд. 1; підрозд. 2.1; 2.2; 2.3; 3.4; додатки); **Дмитрук Д.А.** (підрозд. 2.4); **Комарова Н.М.**, канд. екон. наук (розд. 1); **Кравченко О.В.** (підрозд. 3.2); **Курило І.О.**, д-р екон. наук (підрозд. 2.1); **Лях Т.Л.**, канд. пед. наук (підрозд. 2.6); **Мороз А.С.**, канд. політ. наук (підрозд. 2.5); **Петрівська Е.П.** (розд. 1); **Смола Л.Є.**, д-р політ. наук (підрозд. 2.3); **Тарасенко Т.М.**, канд. наук з держ. упр. (підрозд. 3.2; 3.4); **Ткаченко М.В.** (підрозд. 2.7); **Хижняк О.В.**, канд. соціол. наук (підрозд. 2.6); **Хохич І.М.** (розд. 1; висновки та рекомендації); **Хохрякова І.В.**, канд. наук з держ. упр. (підрозд. 3.3).

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ТА В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

У всі часи та у всіх народів молоді люди становили значну частину населення. Сьогодні у світі молодь (за класифікацією ООН, до молоді належать особи, чий вік становить від 15 до 24 років) – це 1,2 млрд. осіб, або майже 18% населення. 87% з них проживають у країнах, що розвиваються, і потерпають від обмеженого доступу до життєвих ресурсів, послуг охорони здоров'я, освіти, професійної підготовки, працевлаштування, а також від обмежених економічних можливостей. Держави – члени ООН визнають, що молоде покоління у всіх країнах є головним людським ресурсом для розвитку, позитивних соціальних змін і технологічних інновацій. Ідеали, енергійність і широта поглядів молоді відіграють центральну роль у процесі поступального розвитку людських спільнот.

Молоді люди не просто користуються результатами змін, але й беруть активну участь у їх здійсненні. Демонструючи відданість, ентузіазм і винахідливість, вони вносять свій внесок у процес розвитку, вирішуючи найбільш гострі проблеми, що постають перед суспільством. Включення молоді у процеси прийняття рішень є надзвичайно важливою умовою суспільного розвитку. Державна молодіжна політика покликана сприяти самоорганізації та самореалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх творчого потенціалу, запровадженню ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування суспільства та економіки, формуванню її відповідальності за сьогодення та майбутнє, включенню молодих людей у процеси прийняття рішень на всіх рівнях державно-громадського управління, забезпеченню прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей. Без участі молодих людей у суспільних процесах неможливо уявити поступ як світової спільноти в цілому, так і розвиток кожної країни зокрема.

Аналіз участі молоді в процесах прийняття рішень та суспільному житті в контексті європейської інтеграції, на нашу думку, необхідно починати з визначення самого поняття „участь молоді”. Необхідно враховувати те, що зовнішні фактори активізації участі молоді не завжди відображають принцип добровільності такої участі. Проста присутність молоді людини у державних заходах соціального значення не завжди означає її добровільну та свідому участь в них. Молода людина повинна мати певні повноваження, право приймати рішення та нести відповідальність, аби брати участь у різноманітних процесах свідомо й добровільно. У цьому питанні важливими є якість і тип партнерства між молоддю та органами державного управління, що розробляють та реалізують програми і заходи для молоді та з молоддю.

У цьому контексті зміст поняття „участь молоді” в міжнародних документах суттєво різниться від визначень у нормативно-правових актах щодо державного управління в Україні. У державному управлінні України, так само як і в її законодавчому та нормативному полі, часто використовується термін „залучення молоді” як рівнозначний терміну „участь молоді”. Зокрема, необхідність забезпечення умов широкої „участі молоді” в усіх сферах життєдіяльності суспільства підкреслювалась у преамбулах до президентських указів „Про Національну раду з питань молодіжної політики” (від 03.12.1995 № 1129/95), „Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді” (від 03.07.2008 № 616/2008), „Про Національну раду з питань становлення та розвитку молоді” (від 12.11.2009 № 924/2009) тощо. Термін „залучення молоді” також широко використовується в сучасних нормативно-правових актах центрального та місцевого рівнів, як, наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України „Про утворення Молодіжної ради” (від 20 червня 2012 р. № 673). При цьому донині не існує чітко сформульованого та

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

законодавчо закріпленого визначення термінів „участь молоді” та/чи „залучення молоді”. Поняття участь молоді/залучення молоді сьогодні часто використовуються державними органами влади, щоб визначити та дослідити рівень активності та участі молодих людей у шкільному житті, спортивних, державних, громадських організаціях.

У той же час, в англomовному варіанті національних та міжнародних документів здебільшого вживається сталий термін «youth participation». Сучасний підхід до принципу молодіжної участі будується на поглядах визнаних науковців світового рівня, зокрема, Р. Гарта та А. Ричардсона. Так, Р. Гарт, автор роботи „Children’s participation”, загальноновизнаної праці з питань теорії та практики залучення дітей до розвитку громади та піклування про довкілля, вважає, що дії, спрямовані на стимулювання участі дітей і молоді – це спосіб ґрунтовного удосконалення суспільства, а сама участь – це базове право громадянина, поняття, яке має бути сприйняте у всій його багатогранності як аксіома. Він описує „участь” як процес спільного прийняття рішень, що впливають на чесьє життя та на життя суспільства.

З усіх спроб визначити поняття „участь”, на рівні громади найбільш повно це відображає відома восьмисходинкова послідовність громадської участі, яка була запропонована Р. Арнштейном (див. табл. 1.1).

Вставка 1

Частка молоді віком 15–24 роки в структурі населення світу, 2010 р.

Назва регіону світу чи континенту	Кількість молоді віком 15–24 роки, тис.	Частка молоді у структурі населення, %
Всі країни світу	1 218 070	17,6
У тому числі:		
– більш розвинені країни*	158 571	12,8
– менш розвинені країни**	1 059 499	18,7
– найменш розвинені країни***	172 779	20,2
Африка	208 897	20,2
Азія	755 830	18,1
Європа	92 976	12,7
Латинська Америка і Кариби	105 457	17,9
Північна Америка	49 415	14,1
Океанія	5 495	15,3

* Група більш розвинених країн світу, до якої входять країни Європи, Північної Америки, Австралія, Нова Зеландія та Японія

** Група менш розвинених країн світу, до якої входять країни Африки, Азії (за винятком Японії), Латинської Америки та Кариб, а також Меланезія, Мікронезія і Полінезія

*** Група найменш розвинених країн, до якої входять 49 найменш розвинених країн: 33 з Африки, 10 з Азії, 5 з Океанії та 1 з Латинської Америки

Джерело: Youth and Climate Change: World Youth Report. – New York: United Nations, 2010. – РР. 95–101.

Вставки вносяться до тексту Доповіді з метою визначення місця України у світових процесах щодо вирішення проблем молоді.

Таблиця 1.1

Рівні участі громади у вирішенні своїх проблем за Р. Арнштейном

Назва рівня	Міра участі
1. Маніпулювання	Неучасть
2. Терапія	
3. Інформування	Формальна участь
4. Консультування	
5. Умиротворення	
6. Участь	Влада громадян
7. Делегування повноважень	
8. Контроль з боку населення	

Джерело: Arnstein R.A. Power to the People Public Administration Review/ Vol. 32, 1972.

Поняття „участь” Р. Гарт теж розглядає за схемою „драбини участі”. Драбина складається з 8 сходинок (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Рівні участі дітей у вирішенні своїх проблем за Р. Гартом

Назва рівня	Міра участі
1. Маніпуляція	Неучасть
2. Декорація	
3. Формальна участь	
4. Постановка завдань та інформування	Ступінь участі
5. Консультація та інформування	
6. Ідеї, що ініціюються дорослими із залученням дітей	
7. Ідеї, що ініціюються виключно дітьми	
8. Ідеї, що ініціюються дітьми із залученням дорослих	

Джерело: Hart P. Children’s participation. Joseph Rowntree Foundation. York, 1991.

Найнижчий рівень (перший) має назву “маніпулювання”. Молоді учасники соціального проекту не розуміють суті проекту і, відповідно, власних дій та участі. Дорослі маніпулюють ними, відповідно до цілей, які ставляться.

„Декорування” (другий рівень) дуже близьке до „маніпулювання”. Дорослі „декорують” той факт, що молоді люди не є ініціаторами заходів, використовують молодь аби підтримати та прикрасити захід.

Третій рівень – „формальна участь”, або „токенізм” (перекладається з англійської як символічний захід, реформа або перебудова, яка проводиться для годиться). Цим визначенням описується формальне використання молоді при проведенні різних заходів. У такій ситуації молодь є засобом досягнення цілей дорослих.

На четвертому рівні „постановка завдань та інформування” соціальний проект повинен відповідати таким вимогам:

- молодь розуміє і поділяє мету і завдання проекту;
- молодь знає, хто і чому приймає рішення про її участь;
- роль молоді значна і усвідомлена, вони не є лише декорацією для дорослих;
- молоді люди стають учасниками проекту добровільно після того, як вони зрозуміли його суть.

Молоді люди можуть бути для дорослих дуже цінними консультантами. На рівні „консультування та інформування” – ідея, мета, завдання – все розроблюється дорослими, але молоді люди беруть участь у цьому процесі, з ними консультуються на етапі розробки. Відповідно до їхньої оцінки та рекомендацій кінцевий результат коригується. Проте прийняття кінцевого рішення залишається за дорослими.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Шостий рівень наголошує, що хоча проект ініціюється дорослими, рішення приймаються разом з молоддю. Така співучасть у розробці проекту сприяє виникненню відчуття відповідальності за його результати і спонукає молодь бути активними учасниками.

Сьомий рівень „драбини участі” – прийняття рішень з ініціативи молодих людей під керівництвом дорослих. Шляхом дійсної участі в проєктах, які передбачають вирішення конкретних проблем, молодь розвиває навички критичного сприйняття та порівняння точок зору, які є важливими для розвитку самовизначення.

Найвищий рівень молодіжної участі – рішення, які приймаються з ініціативи молодих людей разом з дорослими. Таким чином молоді люди самостійно планують, реалізують, оцінюють соціальний проєкт і несуть повну відповідальність за його результати. Відповідальність за свої рішення пов’язана насамперед із набуття досвіду участі та розвитком соціально корисної компетентності.

І хоча найвищі рівні „драбини участі” є найбільшою мірою прояву ініціативи молоді, це не означає, що молоді люди повинні завжди бути задіяними на найвищому рівні своїх здібностей. Однак дуже важливо, щоб така діяльність не проводилася на рівнях неучасті або формальної участі. Розуміння „драбини участі” важливе і для дорослих задля створення умов, які спонукають молодь працювати на будь-якому рівні за її вибором.

У 1975 р. Національна комісія з ресурсів для молоді в США також дала визначення поняття «youth participation» як залучення молоді до відповідальних, складних дій, що відповідають її справжнім потребам, можливостям для планування та/або прийняття рішень, при цьому зачіпають інші сфери її діяльності та справляють вплив на інші цільові групи. У 1995 р. канадська Асоціація психічного здоров’я сформулювала своє визначення поняття активної участі молоді як визнання і виховання сили, інтересів та здібностей молодих людей шляхом надання реальної можливості для молоді брати участь у прийнятті рішень, які зачіпають їх інтереси на індивідуальному та системному рівнях. У 1997 р. Рада Європи ухвалила Рекомендацію № R (97) 3 про участь молоді у розбудові майбутнього громадянського суспільства. В ній міститься заклик до урядів держав – членів Ради розвивати співробітництво між молодіжними організаціями та органами влади на національному, регіональному та місцевому рівнях, заохочувати молодих людей до участі у добродійній суспільній службі, сприяти співпраці між молодими людьми та місцевими і загальнодержавними молодіжними структурами в країнах Центральної та Східної Європи в рамках діючих європейських програм.

Деякі міжнародні організації, зокрема ЮНІСЕФ та Фонд народонаселення ООН, використовують термін „участь молоді” як позначення участі підлітків та їхнього впливу на процеси, рішення та діяльність.

В Європейській хартії про участь молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні зазначається, що „участь молоді в житті суспільства не обмежується лише формуванням активних громадян та побудовою демократії в майбутньому. Для того щоб участь у житті суспільства дійсно мала сенс для молодих людей, дуже важливо, щоб вони мали можливість впливати на рішення і на ті кроки, які здійснюються, а також формувати їх не лише у більш зрілому віці, але й у молодості”¹.

Концепція участі припускає можливість для молодих людей вільно брати участь у соціальних процесах і процесах розвитку. При цьому така залученість повинна бути активною, добровільною і усвідомленою. Починаючись у сім’ї, молодіжна участь повинна розвиватися в школі. З віком простір участі молодих людей у суспільному житті розширюється. Молодіжне участь реалізується через молодіжні організації, місцеві спільноти, органи влади та наднаціональні структури.

1 Council of Europe: Рекомендація 128 о пересмотренной Европейской хартии об участии молодежи в общественной жизни на местном и региональном уровне [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=935055&Site=Congress&BackColorInter>>.

Таким чином, ми можемо зазначити, що в сучасній системі державного управління та міждержавній співпраці щодо роботи з молоддю доречно застосовувати уніфіковане поняття „забезпечення участі молоді”. Визначенням цього поняття може бути таким: свідома цілеспрямована діяльність молодої людини чи групи молодих людей, що пливає на чиєсь життя та/чи на життєдіяльність суспільства й орієнтована на дотримання високої якості соціальних умов, власну соціалізацію та формування своїх соціальних якостей, ініціативність у розробці та залученні до важливих процесів у державному управлінні та громадянському суспільстві.

Організація Об'єднаних Націй уже давно визнала, що мислення, уява, ідеали та енергія молодих людей, їх участь у суспільному житті мають життєво важливе значення для подальшого розвитку суспільства, в якому вони живуть. Держави – члени ООН уперше визначилися щодо цього в 1965 р., коли схвалили Декларацію про поширення серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги та взаєморозуміння між народами. У 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про те, що 1985 р. має бути Міжнародним молодіжним роком, який проходитиме під девізом „Участь, розвиток, мир”. Цим приверталась увага міжнародної громадськості на важливість ролі молодих людей, яку вони відіграють у світі, і, зокрема, їх потенційний внесок у розвиток людства. У 1995 р. з нагоди десятої річниці Міжнародного року молоді, ООН ще більше зміцнила свою прихильність до молодих людей, прийнявши міжнародну стратегію стосовно них – Всесвітню програму дій, що стосується молоді, до 2000 року та на наступний період.

З 12 серпня 2010 р. по 11 серпня 2011 р. ООН провела черговий Міжнародний рік молоді, підтвердивши важливе значення, яке міжнародна спільнота надає включенню питань, що стосуються молоді, у глобальний порядок дня у сфері розвитку. Під час проведення Року молоді увага міжнародної спільноти зосереджувалася на вирішенні нагальних проблем у таких трьох ключових сферах: а) зміцнення прихильності до молоді та інвестування в неї; в) розширення участі молоді та молодіжних партнерств; с) поліпшення міжкультурного взаєморозуміння серед молоді. Що стосується другої сфери, то вона включала такі питання, які було необхідно вирішувати впродовж року:

- інституціоналізація механізмів участі молоді в процесах прийняття рішень;
- підтримка молодіжних організацій та ініціатив для підвищення їх внеску в розвиток суспільства;
- розширення мереж і партнерських зв'язків між урядами, молодіжними організаціями, науковими колами, організаціями громадянського суспільства, приватним сектором, ЗМІ та системою ООН з метою зміцнення прихильності і підтримки всебічного розвитку молоді.

25–26 липня 2011 р. було проведено Всесвітню конференцію молоді у формі засідання Генеральної Асамблеї ООН. Засідання проходило під девізом „Молодь: діалог та взаєморозуміння”. Усього ж упродовж року державами – членами ООН, організаціями громадянського суспільства та органами ООН було проведено майже 400 різноманітних заходів, присвячених нагальним молодіжним проблемам, держави – члени ООН здійснили цілий ряд ініціатив з метою виділення вкладу молодих людей у життя суспільства та розгляду нагальних питань, які стоять перед ними. У доповіді „Міжнародний рік молоді: діалог та взаєморозуміння”, з якою на засіданні Генеральної Асамблеї ООН у липні 2011 р. виступив Генеральний секретар ООН, особливо підкреслювалося, що великий вклад в успішне проведення Міжнародного року молоді внесли організації громадянського суспільства, як міжнародні, так і національні, зокрема були відзначені ті з них, які діють у 85 країнах світу, у тому числі і в Україні.

Прогрес, який було досягнуто впродовж останнього Міжнародного року молоді в кожній з вищезазначених сфер, було покладено в основу для подальшої роботи у сфері розвитку молоді, включаючи здійснення Всесвітньої програми дій в інтересах молоді та досягнення Цілей розвитку тисячоліття. До речі, тема Міжнародного дня молоді,

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

проведення якого було започатковано ООН у 2000 р., у 2012 р. звучала так: „Побудуємо найкращий світ: партнерство з молоддю”, що є глобальним заклик до дій щодо встановлення і реалізації партнерських відносин з молоддю та в інтересах молоді.

Отже, необхідно відзначити, що впродовж останніх десятиліть діяльність ООН у сфері розвитку молоді, залучення її до активної участі в суспільному житті поліпшується. Нині на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН майже щорічно заслуховуються доповіді Генерального секретаря ООН про вирішення молодіжних проблем, затверджуються резолюції про політику та програми стосовно молоді. У них постійно звертається увага на необхідність залучення молоді до активної участі в суспільному житті. Так, наприклад, у доповіді Генерального секретаря ООН „Всесвітня доповідь з питань молоді, 2005 рік” сказано: „Молодь є невід’ємною частиною громадянського суспільства. Залучення молоді до діяльності громадянського суспільства забезпечує її участь у формуванні свого майбутнього. Молодим людям необхідно брати участь у процесах прийняття рішень, які сприяють формуванню соціально-економічних умов їхнього життя. Урядам та міжнародним організаціям слід прагнути працювати з широкими верствами молоді, як організованої в межах офіційних молодіжних об’єднань, так і тією її частиною, яка не входить до будь-якої організації”.

У резолюції „Політика і програми, що стосуються молоді”, прийнятій Генеральною Асамблеєю у лютому 2012 р., записано: „Визнаєм, що молоді люди у всіх країнах належать до основних людських ресурсів для розвитку та є ключовою рушійною силою соціальних перетворень, економічного розвитку та технологічних інновацій, і підтверджуємо, що вкладення коштів у розвиток і освіту молоді мають вирішальне значення для сталого соціально-економічного розвитку”.

У резолюції часто вносяться конкретні рекомендації країнам – членам ООН щодо поліпшення ситуації в роботі з молоддю. Так, зокрема, у резолюції на доповідь Генерального секретаря ООН „Здійснення Всесвітньої програми дій, що стосується молоді: прогрес та труднощі в тому, що стосується благополуччя молоді та її ролі в громадянському суспільстві”, яка була прийнята в 2009 р., записано: „...до 2015 р. забезпечити молодим людям через їх організації можливості вносити внесок у прийняття будь-яких рішень на місцевому, муніципальному та національному рівнях; там, де вони вже існують, забезпечити до 2015 р. публічне визнання – на найвищих рівнях керівництва – цінності внеску національних рад у справах молоді в процес розвитку, а там, де їх немає, сприяти створенню до 2015 р. національних рад у справах молоді; до 2015 р. забезпечити, щоб усі уряди сформулювали всеосяжну національну політику з питань молоді та виділили ресурси зі своїх національних бюджетів для фінансування конкретних елементів політики”.

ООН підтримує регулярне проведення Всесвітніх конференцій у справах молоді та Всесвітніх молодіжних форумів. З метою поглиблення співпраці з питань, які стосуються розвитку молоді, у межах системи Організації Об’єднаних Націй, створено Міжвідомчу мережу закладів ООН. Заплановано проведення ряду спільних заходів, у тому числі щодо підготовки молоді до участі в політичному та суспільному житті.

Проте основним програмним документом все ж залишається Всесвітня програма дій, які стосуються молоді, до 2000 року та на наступний період. Ця Програма визначає основи політики і практичні керівні принципи для національних дій та їх міжнародної підтримки щодо поліпшення становища молодих людей. Вона містить пропозиції стосовно дій, спрямованих на забезпечення умов та зміцнення механізмів, що сприяють поліпшенню добробуту і засобів до існування молодих людей. У Програмі основна увага, зокрема, звертається на заходи щодо зміцнення національного потенціалу у сфері роботи з молоддю та підвищення якості і кількості можливостей, які дозволяють молодим людям здійснювати повноцінну, ефективну та конструктивну участь у житті суспільства.

Спочатку у Всесвітній програмі дій, що стосуються молоді, було викладено 10 пріоритетних напрямів роботи. Проте в грудні 2004 р. під час обговорення Всесвітньої доповіді з питань молоді, держави – члени ООН погодилися доповнити їх ще п'ятьма напрямками. Разом ці 15 проблемних напрямів та пов'язані з ними плани дій нині становлять Всесвітню програму дій, що стосується молоді. На цій основі формується політика і дії у сфері розвитку молоді. Пріоритетними напрямками в роботі з молоддю є:

- освіта;
- зайнятість;
- голод та злиденність;
- охорона здоров'я;
- навколишнє середовище;
- зловживання наркотичними засобами;
- злочинність серед неповнолітніх;
- організація дозвілля;
- дівчата і молоді жінки;
- повноправна і ефективна участь молоді в житті суспільства і в процесі прийняття рішень;
- глобалізація;
- інформаційно-комунікативні технології;
- ВІЛ/СНІД і молоді люди;
- молодь і конфлікти;
- взаємостосунки між представниками різних поколінь.

У підсумковому документі засідання високого рівня Генеральної Асамблеї ООН за темою „Молодь: діалог та взаєморозуміння”, прийнятому у липні 2011 р., говориться: „Знову підтверджуємо Всесвітню програму дій, що стосується молоді, включаючи п'ятнадцять її взаємопов'язаних пріоритетних сфер, і закликаємо держави-члени продовжувати її здійснення на місцевому, національних, регіональному та міжнародному рівнях”.

Розвитку співробітництва в молодіжній сфері сприяє також Рада Європи, що є авторитетною міжнародною організацією, програми діяльності якої охоплюють такі сфери суспільного життя, як права людини, правове співробітництво, соціальні та економічні питання, охорона здоров'я, культура, освіта, культурна спадщина, спорт, молодь, місцева демократія. Одним із важливих напрямів діяльності цієї організації є також розвиток поглибленого молодіжного партнерства з країнами Центральної та Східної Європи. Україна має двосторонні відносини з Радою Європи на міжвідомчому та громадському рівнях.

Одним із важливих заходів, що організовуються та підтримуються Радою Європи на міжвідомчому рівні, є Конференція європейських міністрів, відповідальних за питання молоді. Конференції профільних міністрів є важливим інструментом міждержавного співробітництва серед країн – членів Ради Європи, адже такі зустрічі забезпечують міністрів можливістю зустрічатися на регулярній основі з метою обговорення актуальних питань та розробляти орієнтири для подальшої роботи Ради Європи. Конференції організовуються кожні три або чотири роки, в них беруть участь міністри у справах молоді з 50 держав – учасниць Європейської культурної конвенції, а також делегати різних організацій, що займаються питаннями молоді.

На сьогодні Радою Європи було проведено дев'ять Конференцій міністрів, відповідальних за питання молоді, та одна неформальна зустріч міністрів (1-а Конференція відбулась у 1985 р. в Страсбурзі, останню, 9-у Конференцію було проведено у Санкт-Петербурзі у листопаді 2012 р.). Київ приймав 8-му Конференцію міністрів, відповідальних за питання молоді, у жовтні 2008 р. На таких Конференціях розробляються та укладаються важливі політичні та стратегічні документи (кінцеві або

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

фінальні декларації) щодо молодіжної політики Ради Європи. Такі документи мають на меті, перш за все, роз'яснити місію молодіжного сектору Ради Європи та його місце в системі Ради Європи.

Особливість Конференцій міністрів, відповідальних за питання молоді, полягає в тому, що в їх проведення як у процес підготовки, так і в процес обговорення під час роботи активно долучаються молодіжні організації. Кожній Конференції передують Молодіжний захід, що об'єднує представників молодіжних громадських організацій, представників молоді, які беруть участь у роботі Конференції в складі національних делегацій.

Презентація результатів Молодіжного заходу відбувається під час відкриття пленарної сесії Конференції в перший день її роботи. Фінальна декларація Конференції міністрів подається на затвердження Комітету Міністрів Ради Європи, що також приймає рішення про подальшу роботу в цьому напрямі для Європейського керівного комітету з питань молоді Ради Європи (CDEJ).

Упродовж останніх років співробітництво між Радою Європи та українськими партнерськими організаціями/установами, до компетенції яких належить питання молоді, значно активізувалось, особливо після проведення в Києві у 2008 р. 8-ї Конференції європейських міністрів, відповідальних за питання молоді. Основним завданням 8-ї Конференції була підготовка її ключового документа „Майбутнє молодіжної політики Ради Європи: ПОРЯДОК ДЕННИЙ 2020”. Основним положенням цього документу є стратегічне визначення пріоритетів у сфері молодіжної політики країн – учасниць Культурної конвенції Ради Європи на період 2009–2020 рр. та, відповідно до них, стратегій у сфері молодіжної політики на національному рівні.

Окрім участі у Конференціях міністрів, міжурядове співробітництво у сфері молоді відбувається шляхом проведення на постійній основі засідань Європейського керівного комітету з питань молоді Ради Європи (CDEJ) та Спільної ради з питань молоді (CMJ).

Європейський керівний комітет з питань молоді Ради Європи (CDEJ) об'єднує представників міністерств або органів, відповідальних за молодіжні справи, країн – членів Ради Європи та учасників Європейської культурної конвенції. Європейський керівний комітет з питань молоді Ради Європи (CDEJ) сприяє співпраці між урядами в молодіжному секторі та служить основою для того, щоб порівняти національну молодіжну політику, обмінюючись кращим методами з іншими країнами. Участь представників України у засіданнях Європейського керівного комітету з питань молоді Ради Європи (CDEJ) та Спільної ради з питань молоді (CMJ) сприяє розширенню співробітництва у сфері молодіжної політики між Україною та країнами Ради Європи і сприяє подальшому підвищенню міжнародного авторитету України, забезпеченню її національних інтересів, інформуванню Європейського співтовариства про хід та результати соціально-економічних реформ в Україні, практичну роботу, що здійснюється Урядом України в інтересах молоді.

Після реорганізації органів Ради Європи у 2011 р. питання молодіжної політики відійшли до компетенції Директорату демократичного громадянства та участі Ради Європи, що тісно співпрацює як з державними структурами, так і з молодіжними організаціями.

Створено також два Європейських молодіжних центри – у Страсбурзі (відкритий 1 червня 1972 р.) і Будапешті (відкритий 15 грудня 1995 р.). Ці центри є міжнародними навчальними закладами з підготовки та проведення зустрічей, у рамках яких радники надають освітню, методичну, технічну підтримку з підготовки та здійснення програм для молоді. Європейські молодіжні центри виконують річну програму, що включає від 40 до 50 заходів, у тісному співробітництві з неурядовими молодіжними організаціями. Ці організації, з яких майже 40% співпрацюють з молодіжними центрами на регулярній основі, представляють широкий спектр інтересів.

Для фінансової підтримки національної чи міжнародної діяльності молоді у 1972 р. Радою Європи створено Європейський молодіжний фонд. Його річний бюджет становить приблизно 3 млн євро. З моменту свого створення фонд забезпечив фінансування проектів, що охопили понад 280 тис. молодих людей з майже 40 країн. Його мета полягає у заохоченні співробітництва між молоддю Європи шляхом надання фінансової підтримки такій європейській молодіжній діяльності, що сприяє миру, розумінню та співробітництву у дусі дотримання основних цінностей Ради Європи, таких як права людини, демократія, толерантність та солідарність. Окрім фінансової підтримки різних заходів, ЄМФ виділяє кошти для надання допомоги міжнародним молодіжним організаціям у розв'язанні адміністративних питань та координує їх діяльність.

Рада Європи уклала ряд спеціальних угод і партнерств у сфері молоді. Найбільш відомим серед цих документів є Європейська хартія участі молоді в громадському житті регіональних і муніципальних утворень, що була прийнята у 1992 р. (нова редакція прийнята в 2003 р.)². Уже в преамбулі Хартії мова йде про те, що активна участь молодих людей в процесі ухвалення рішень і діяльності на місцевому і регіональному рівні має важливе значення, якщо ставиться завдання побудувати більш демократичне, солідарне і процвітаюче суспільство. Участь у демократичному житті будь-якого співтовариства не зводиться до голосування або висунення своєї кандидатури на виборах, хоча і це вельми важливо. Участь у житті суспільства і активна громадянська позиція передбачають наявність прав, засобів, простору і можливостей, а де необхідно – й підтримку для участі в процесі ухвалення рішень і впливу на цей процес, а також участі в будь-яких формах діяльності з метою побудови кращого суспільства. Отож, місцеві і регіональні органи влади, що знаходяться найближче до молодої людини, покликані зіграти дуже важливу роль у справі залучення молоді. При цьому місцеві і регіональні органи влади повинні забезпечити, щоб молоді люди не тільки чули й дізнавалися про демократію та громадянське суспільство, але й мали можливість застосувати ці знання на практиці. Проте участь молоді в житті суспільства не обмежується лише формуванням активних громадян чи побудовою демократії в майбутньому. Для того, щоб участь у житті суспільства дійсно мала сенс для молодих людей, вкрай важливо, щоб вони могли впливати на рішення та дії в молодому віці, а не лише на пізнішому етапі свого життя. Таким чином, підтримуючи і стимулюючи участь молоді в суспільному житті, місцеві і регіональні органи влади сприяють соціальній інтеграції молодих людей, допомагаючи їм долати не лише проблеми та труднощі молоді, але й виклики сучасного суспільства, в якому часто домінують знеособленість та індивідуалізм. Проте для того, щоб участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні була успішною, постійною і осмисленою, потрібне щось більше, ніж розвиток або реорганізація політичних чи адміністративних систем. Будь-яку політику чи дію, покликану активізувати участь молоді в житті суспільства, має забезпечувати культурне середовище, яке шанує молодь і враховує різноманітні потреби, обставини та сподівання молодих людей.

Хартія передбачає основні принципи, за якими має будуватися робота з молоддю: участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні повинна стати частиною загальної політики залучення громадян у суспільне життя; галузева політика повинна містити молодіжний вимір, у зв'язку із цим місцеві і регіональні органи влади мають дотримуватися положень Хартії і забезпечувати на практиці різні форми участі, які визначатимуться за погодженням і спільно з молодими людьми та їх представниками; проголошені в Хартії принципи та різні форми участі стосуються всіх молодих людей без дискримінації.

2 На 2013 р. заплановано переклад та публікацію Хартії українською мовою силами Ради Європи спільно з Державною службою молоді та спорту України. Публікація Хартії є частиною Рамкової програми співробітництва у сфері молодіжної політики на 2012–2013 рр. між Державною службою молоді та спорту України та Молодіжним департаментом Ради Європи.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Хартія визначає основні напрями молодіжної політики на місцевому та регіональному рівні, до здійснення якої має бути активно залучена молодь. Це політика стосовно:

- спорту, дозвілля і суспільного життя;
- підтримки зайнятості молоді і боротьби з безробіттям;
- міського та життєвого середовища, житла та транспорту;
- освіти і професійної підготовки, що сприяє участі молоді в житті суспільства;
- мобільності та обмінів;
- охорони здоров'я;
- гендерної рівності;
- спеціальна політика для сільської місцевості;
- доступу до культури;
- сталого розвитку та охорони навколишнього середовища;
- боротьби з насильством і злочинністю;
- антидискримінаційна політика;
- політика відносно статевого життя;
- доступу до прав і закону.

У Хартії мова йде й про те, як підтримати участь молоді. Підкреслюється, що для досягнення реальної участі молоді необхідно надати в розпорядження молодих людей певний набір інструментів. Це передбачає розвиток системи навчання молодих людей з питань участі в житті суспільства, постійне їх інформування, надання їм засобів комунікації, підтримку їхніх життєвих планів і визнання права та увагу до готовності молодих людей присвятити себе службі суспільству і безвідплатній праці. Звертається увага на те, що участь можна вважати повноцінною лише в тому разі, якщо визнається роль молодих людей в політичних партіях, профспілках і об'єднаннях і, найголовніше, коли докладаються зусилля, щоб підтримати молодіжні об'єднання, створені за участю й силами самих молодих людей. Адже молодіжні організації, створені і керовані самими молодими людьми, – це ідеальна можливість для молодих людей набувати знань і досвіду щодо участі у громадському житті. У цих групах молоді люди мають реальну можливість висловити свою думку при ухваленні рішення про те, що вони хочуть робити, і це дозволить їм брати повну відповідальність за свої власні справи. Кожна молода людина повинна мати можливість, у разі бажання, приєднатися до якоїсь молодіжної групи або створити нову.

У Хартії звертається увага на те, що для підтримки участі молодих людей повинні бути створені певні структури, яким повинна надаватися підтримка, – це молодіжні парламенти, молодіжні ради, молодіжні форуми тощо. Вони можуть мати різні форми, в залежності від потреб молодих людей і зацікавленості влади. У всіх цих структурах може бути досягнутий однаково позитивний результат за умови, що до молодих людей будуть ставитися з повагою і як до рівних. Украй важливо, щоб ці структури були гнучкими і могли змінюватися в залежності від потреб і уявлень залучених до їх діяльності молодих людей. У всі структури повинні бути включені представники молоді, що мають різне походження і різну життєву ситуацію. Щоб упевнитися, що молоді люди мають реальну можливість висловлювати свою думку в прийнятті рішень і здійсненні дій, які зачіпають їх інтереси, ці структури повинні бути постійно діючими, а не збиратися лише час від часу.

Для того щоб ці структури могли працювати ефективно, важливо, щоб влада виділяла їм фінансову підтримку та надавала можливість користуватися матеріально-технічними засобами.

Необхідно підкреслити, що до початку нового століття був досягнутий певний прогрес у розвитку європейської молодіжної політики. Однак економічна і фінансова

МАТЕРІАЛИ ПЕРШОЇ ДОПОВІДІ РАДИ ЄВРОПИ ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ

У 2009 р. разом з прийняттям нової стратегії молодіжної політики „Молодь – інвестування та надання можливостей”, в якій викладені нові можливості співпраці молоді в Європейському Союзі, комісія також опублікувала Першу доповідь з питань молоді. Надалі такі доповіді публікуватимуться раз у три роки.

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ З ПИТАНЬ МОЛОДІ В ЄС:

Демографія

Нині в країнах Європейського Союзу проживає 96 млн. молодих людей віком 15–29 років, що становлять майже 20% від загальної чисельності населення. Передбачається, що частка молодих людей у 2050 р. знизиться до 15,3%.

Освіта

Упродовж 1998–2006 рр. кількість студентів збільшилася на 25%. Понад 50% 25–29-річних європейців мають середню, а 29% – вищу освіту.

Зайнятість

Понад третини молодих людей віком 15–24 роки не навчається і не працює. У 2008 р. серед цієї групи молоді рівень безробіття становив 15,4% (у 2007 р. – 15,3%).

Соціальна інтеграція

19 млн дітей віком 0–17 років у країнах ЄС проживають в умовах бідності. 20% молодих людей віком 18–24 років перебувають у зоні ризику бідності. 18% 18–24-річних заробляють менше половини середнього доходу в країні, де вони проживають.

Активна громадянська позиція

22% молодих людей в ЄС заявляють, що вони є членами організацій громадянського суспільства, 49% є членами спортивних клубів. 4% молодих людей заявляють, що беруть участь у діяльності політичних партій або профспілок. Менше 40% молодих людей у віці 16–29 років довіряють або є нейтральними щодо політиків і політичних партій. 63% населення молодше 30 років довіряють Європейському парламенту.

Спосіб життя

24,5% молодих людей (15–29 років) живуть в одному будинку як партнери. 37% всіх дітей народжуються поза офіційним шлюбом.

Здоров'я

Близько 2 млн молодих людей мають проблеми із психікою. 17% молодих людей віком 15–24 років мають надлишкову вагу. 24% молодих людей віком 15–29 років курять щодня.

Інтернет-покоління

У 2007 р. 70% молодих людей віком 16–24 роки використовували комп'ютери щодня (у порівнянні з 50% в 2004 р.).

**Джерело:* The First EU Youth Report [Електронний ресурс]. – Доступний з : <[http:// europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/202&format=HTML&aged=0&language=EN&gvlLanguage=en](http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/202&format=HTML&aged=0&language=EN&gvlLanguage=en)>

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

кризи та їх наслідки призвели до необхідності прийняття у 2009 р. Європейською Комісією нової стратегії молодіжної політики „Молодь – інвестування та надання можливостей”.

Стратегія визнає, що молодь є найбільш вразливою групою суспільства, особливо в період економічної та фінансової кризи, при тому, що в європейському старіючому суспільстві саме ця категорія людей є найважливішим ресурсом. Нова стратегія підкреслює значимість роботи з молодими людьми і визначає напрями щодо поліпшення реалізації молодіжної політики в Європейському Союзі, зокрема в кризових умовах. Нова стратегія є міжсекторальною, містить як короткострокові, так і довгострокові заходи, що стосуються ключових сфер політики, які зачіпають молодих людей в Європі: освіта, зайнятість, творчість і підприємництво, соціальна інтеграція, охорона здоров'я і спорт, громадська участь та волонтерство. У новій стратегії підкреслюється важлива роль молодіжної політики і визначаються заходи щодо посилення її ефективності на рівні ЄС.

Стратегія заснована на двосторонньому підході:

– з одного боку, інвестування в молодь – збільшення обсягу ресурсів, що надаються для розвитку галузей, які справляють щоденний вплив на молодих людей і забезпечують їх благополуччя;

– з іншого боку, наділення молодих людей правами та повноваженнями – розвиток і використання потенціалу молодих людей для оновлення суспільства, реалізації європейських цілей і цінностей.

Стратегія „Молодь – інвестування та надання можливостей” ставить за мету:

– створення більш широких можливостей для молоді у сфері освіти та зайнятості;

– повномасштабну участь усіх молодих людей в житті суспільства;

– розвиток солідарності між молоддю та суспільством.

То ж два останні пункти мети з числа трьох, визначених Стратегією, безпосередньо вказують на пріоритетність розвитку молодіжної участі. Ключовий підхід полягає в наділенні молодих людей правами та можливостями для вирішення численних проблем, з якими вони стикаються в сьогоdnішньому глобалізованому світі. Нова стратегія є своєчасною відповіддю на ці виклики і відкриває двері в нову еру розвитку молодіжної політики на рівні ЄС.

Стратегія визначила пріоритети розвитку молодіжної участі на найближчу трирічну перспективу. Метою на найближчі 3 роки названо забезпечення повної участі молоді в житті суспільства через залучення молодих людей у суспільне життя на місцевому рівні і в різні форми представницької демократії, підтримку молодіжних організацій та інших форм навчання участі, заохочення участі неорганізованої молоді та забезпечення належної якості інформаційних послуг.

Заплановано також дії держав – членів ЄС і Європейської Комісії з розвитку молодіжної участі:

– розробка стандартів якості молодіжної участі, інформування та консультування;

– подальша політична і фінансова підтримка молодіжних організацій, національних і місцевих молодіжних парламентів;

– просування „електронної участі” з метою ширшого залучення неорганізованої молоді;

– подальший розвиток можливостей для діалогу між європейськими, національними інститутами та молодими людьми.

Головним інструментом реалізації молодіжної політики Європейського Союзу в цілому та залучення молоді до участі в суспільному житті зокрема є програма ЄС „Молодь у дії”.

Перший етап Програми, який охопив період 2000–2006 рр., був затверджений Рішенням Європейського парламенту і Європейського Ради у 2000 р. Досягненню цілей програми сприяли такі специфічні завдання:

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

- підтримка молодіжних міжнародних обмінів усередині Співтовариства та за його межами з метою розширення співпраці з третіми країнами для більш глибокого розуміння культурного розмаїття в Європі, загальноєвропейських цінностей, поваги прав людини та боротьби з поширенням расизму, ксенофобії та антисемітизму;

- формування почуття солідарності за допомогою розширення участі молоді в транснаціональних акціях і заходах, підтримуваних службами місцевих співтовариств і громад;

- заохочення молодіжних ініціатив, надання молоді можливостей для самовираження, сприяння визнанню результатів інформальної освіти, отриманих в межах численних заходів Співтовариства;

- зміцнення співпраці у сфері молодіжної політики шляхом стимулювання обміну найкращими практиками, навчання фахівців, що працюють з молоддю, і розробки інноваційних програм на рівні Співтовариства.

У листопаді 2006 р. було прийнято Рішення Європейського парламенту та Ради Європи про другий етап програми „Молодь у дії” на період 2007–2013 рр. Були конкретизовані основні цілі та завдання програми, затверджено її оновлений бюджет, переглянута участь третіх країн у програмних ініціативах.

До основних цілей другого етапу програми увійшли:

- розвиток активної громадянської позиції молоді в цілому та формування європейської громадянськості зокрема;

- розвиток солідарності і толерантності серед молоді, в тому числі з метою зміцнення соціальної єдності в європейському суспільстві;

- досягнення взаєморозуміння серед представників молоді різних країн;

- сприяння підвищенню якості систем підтримки молодіжних ініціатив і розвитку потенціалу (можливостей) організацій громадянського суспільства, що діють у сфері молодіжної політики;

- сприяння розвитку співпраці в молодіжній сфері на загальноєвропейському рівні.

У відповідності з основними цілями другого етапу програми були сформульовані специфічні завдання, зокрема з метою розвитку активної громадянської позиції молоді в цілому та формування європейської громадянськості передбачено:

- надати молодим людям і молодіжним організаціям можливість участі в суспільному розвитку (розбудові суспільства) на загальносвітовому і загальноєвропейському рівні;

- сформувати у молоді почуття належності до європейської спільноти;

- заохочувати молодь до участі в демократичному житті Європи;

- сприяти посиленню мобільності молоді в Європі;

- сприяти розвитку міжкультурного навчання в межах молодіжної проблематики;

- сприяти поширенню і зміцненню загальноєвропейських цінностей серед молоді, таких як повага людської гідності, рівності, повага прав людини, толерантність і терпимість (недискримінація);

- заохочувати молодіжні ініціативи та надавати молоді можливості для самовираження;

- сприяти участі в програмі молодих людей з обмеженими можливостями, в тому числі фізичними;

- дотримуватися принципу гендерної рівності стосовно до всіх учасників програми та сприяти його широкому поширенню і визнанню в ході реалізації програмних заходів;

- забезпечити молодь додатковими можливостями для інноваційних способів формування (розвитку) активної громадянської позиції.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

З метою сприяння підвищенню якості систем підтримки молодіжних ініціатив та розвитку потенціалу (можливостей) інститутів громадянського суспільства, що діють у сфері молодіжної політики, передбачається:

- сприяти розвитку мережевої взаємодії організацій, які переймаються проблемами молоді;
- сприяти навчанню і співробітництву між молодіжними організаціями і тими, хто залучений до роботи з молоддю;
- забезпечити інноваційний підхід при розробці заходів і ініціатив для молоді;
- сприяти підвищенню якості інформації, що призначається для молоді, приділяючи особливу увагу забезпеченню доступності програмних ініціатив для молоді з обмеженими можливостями;
- підтримувати довгострокові проекти та ініціативи регіональних і місцевих органів влади у сфері молодіжної політики;
- сприяти визнанню результатів неформального навчання і навичок, набутих молодими людьми шляхом участі в програмі;
- здійснювати обмін найкращими практиками.

Другий етап програми „Молодь у дії” включає такі п’ять основних напрямів:

Акція 1 – Молодь для Європи;

Акція 2 – Європейська волонтерська служба для молоді;

Акція 3 – Молодь у світовому контексті;

Акція 4 – Системи підтримки молоді;

Акція 5 – Підтримка співпраці у сфері молодіжної політики на загальноєвропейському рівні.

Новий етап програми „Молодь у дії” у цілому продовжує сприяти співробітництву з міжнародними організаціями, відповідальними за розвиток молодіжної політики на глобальному рівні. Особливий інтерес для Співтовариства становить взаємодія з Радою Європи. Реалізація другого етапу програми здійснюється програмним комітетом, діяльність якого регулюється рішеннями Ради.

Обсяг фінансування другого етапу програми „Молодь у дії” в період з 2007-го по 2013 р. становить 885 млн євро, що майже удвічі перевищує бюджет першого етапу програми.

Підбиваючи підсумок вищесказаному, необхідно підкреслити, що молодіжна політика в більшості країн Європи спрямовується на допомогу молодим людям з виходом на ринок праці та сприяння розвитку їх громадянської активності. У процесі реалізації молодіжної політики деякі країни приділяють більше уваги запобіганню соціальних проблем, що найбільше вражають молодь. Інші країни не фокусуються на проблемах, а керуються наданням ширших можливостей для молоді. Підхід, заснований на можливостях, прагне створити універсальну політику, засновану на концепції, що молодь є ресурсом. Навпаки, молодіжна політика, націлена на цільові групи, ґрунтується на принципі, що молодь – це проблема чи потенційна проблема.

Головне завдання європейської молодіжної політики – створити умови для позитивного переходу від молодості до дорослого життя, що характеризується, перш за все, самостійністю і відповідальністю. Це означає, що молодіжна політика повинна орієнтуватися на підтримку самостійності та ініціативи молоді, на створення, по-перше, можливостей для молодих людей, по-друге, на формування ресурсів та мотивації для використання цих можливостей.

Необхідно підкреслити, що і країни – учасниці Співдружності Незалежних Держав упродовж останнього часу також, з одного боку, намагаються розширити свою співпрацю у сфері реалізації молодіжної політики, а з іншого боку – все більше залучати до цієї роботи саму молодь. Так, у Стратегії міжнародного молодіжного співробітництва держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року, яка була

затверджена рішенням Ради глав держав СНД 10 грудня 2010 р., серед основних завдань міжнародної молодіжної співпраці, зокрема, виділяються: „Формування у молоді активної життєвої позиції, залучення молоді в суспільне, політичне, соціальне та економічне життя своїх країн і міждержавне співробітництво; підтримка творчої інноваційної активності молоді у різних сферах, її участі у створенні сучасних технологій”³.

Заслуговує на увагу те, що більшість країн світу має спеціальне законодавство, яке стосується молодих людей. Законодавчі акти визначають основні пріоритети молодіжної політики, механізми її реалізації та механізми підтримки неурядових структур, які переймаються молодіжними проблемами.

Фінансування молодіжної політики збільшується з кожним роком. Але, незважаючи на це, існує брак фінансування в багатьох країнах. Особливо це стосується структурного фінансування, тобто ресурсів на підтримку організаційної діяльності. Більшість ресурсів використовується на реалізацію проектів. А тим часом організації витрачають більше зусиль і часу на пошук ресурсів на діяльність своїх організацій, ніж на виконання своїх основних, корисних для суспільства завдань. Найбільш успішним у цьому плані є досвід таких країн, як Австрія, Данія, Німеччина, Франція, Швейцарія, де уряди забезпечують, перш за все, підтримку організаційної діяльності молодіжних організацій.

Більшість країн мають трирівневу каскадну структуру реалізації молодіжної політики (вертикальні, горизонтальні зв'язки і участь молодіжних організацій). Національний уряд приймає законодавчі акти та розробляє основні напрями молодіжної політики, що формує можливість для надання послуг на регіональному та муніципальному рівнях. Найбільш ефективно реалізується молодіжна політика на регіональному та муніципальному рівнях, оскільки вона враховує інтереси і потреби місцевої молоді.

Фундаментальне питання, яким має бути вплив на регіони з центру? Міжнародний досвід ілюструє різні підходи. Наприклад, у Голландії центральний уряд виконує функції координації, моніторингу та інновацій і визначає основні пріоритети регіонального рівня адміністраціям. В Іспанії, за великої автономності регіонів, пріоритети центральної влади не беруться до уваги при реалізації молодіжної політики на регіональному рівні. Швейцарія приймає законодавчі акти, щоб збільшити вплив центру на кантони.

Таким чином, класифікація систем державного управління в країнах Європи може бути розподілена на дві основні частини. Беручи до уваги, що будь-яка класифікація значно скорочує різноманітність кожного окремого випадку до обмеженого числа основних аспектів, можна обмежитися поділом країн Європи на дві групи за їх географічним розташуванням:

1. На Півночі Європи за молодіжну політику, в принципі, відповідають все суспільство та молодіжні громадські організації. Роль державних органів влади та функції державного управління в секторі розробки та впровадження молодіжної політики складається з різних форм підтримки цих організацій та наданні їм необхідної фінансової допомоги. Втручання державних органів допустимо лише в тому випадку, якщо громадські організації не в змозі належним чином виконати роботу. У подібних випадках втручання може бути значним.

2. На Півдні Європи така відповідальність покладається на адміністративні органи, які не лише уповноважені вносити пропозиції, засновувати організації та створювати інфраструктуру для інтеграції молоді в суспільство, але й покликані сприяти розвитку молодіжних організацій та реорганізації соціальних структур місцевих органів влади.

Вочевидь, що такий опис носить виключно схематичний і доволі спрощений характер. Але безперечно, що на Півночі Європи молодіжна політика офіційно вважається частиною соціально-культурної чи соціально-освітньої політики, а на Півдні Європи існує очевидне бажання формувати та реалізовувати комплексну та узгоджену

³ Стратегія міжнародного молодіжного співробітництва держав – учасників Содружества Незалежних Держав на період до 2020 года [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://news.kremlin.ru/ref_notes/812>.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

політику, що здатна обійти секторний та поверхневий підхід до вирішення молодіжних питань. Такі концепції не можуть бути вільними від структур адміністративних органів: вони здійснюють таку молодіжну політику, на яку вони спроможні застосувати відповідні та методи роботи. Таким чином, система державного управління сектором питань молодіжної політики Європи, характеризується:

1. Проведенням політики децентралізації ресурсів та влади, що націлена на підвищення вирішальної ролі місцевих та регіональних адміністративних органів щодо вироблення, координації та реалізації молодіжної політики;

2. Виробленням та проведенням послідовної та всеохоплюючої молодіжної політики в таких сферах, як навчання, зайнятість, соціальне забезпечення, виконання програм, розрахованих на окремі групи молоді;

3. Розширенням концепції та сфери впровадження молодіжної політики, що супроводжується в більшості європейських країн створенням міжсекторальних закладів, відповідальних за розробку комплексних програм та їх координацію у процесі виконання.

Враховуючи вищевикладене, маємо констатувати, що сьогодні в системі державного управління України існує чимало білих плям у налагодженні механізмів роботи з молоддю. Саме тому необхідно найближчим часом прописати згадані уніфіковані механізми роботи з молоддю єдині для органів державної влади центрального та місцевого рівнів, закріпити єдиний понятійний апарат, що співвідноситься із загальноприйнятим європейським, та прискорити формування ефективної мережі органів місцевої державної влади, які займаються розв'язанням молодіжних проблем.

Шляхи подолання негативних тенденцій у молодіжному середовищі України, стратегії та засоби, що можуть бути включені в механізми державного управління, повинні включати розробку та сприяння розвитку методів формальної, неформальної та інформальної освіти, створення організацій та установ, де б молодь мала змогу набути необхідних навичок і компетентностей, стимулювання мобільності та доступу до інформації через створення умов для зацікавленості молоді суспільно-політичними процесами, активного залучення до генерування пропозицій та участі в процесах прийняття рішень, у волонтерській діяльності тощо. Такий підхід також сприятиме підвищенню іміджу органів державної влади в очах молоді.

Необхідно підкреслити, що в Україні впродовж років незалежності було також закладено базу державної молодіжної політики, яка, незважаючи на суперечливість оцінок її результатів, все ж наблизила країну до сучасних надбань світового розвитку. Інформацію про здобутки у цій сфері, зокрема стосовно вирішення проблем участі молодих людей у суспільному житті, буде викладено у третьому розділі цієї доповіді. А тут коротко проінформуємо про те, як створюються і діють в Україні національні комплексні механізми активізації молоді внаслідок посилення взаємодії органів державної влади з міжнародними організаціями, насамперед ООН та Радою Європи.

Проекти міжнародної технічної допомоги, що впроваджуються сьогодні в Україні на всеукраїнському та/або регіональному рівнях, спрямовані на вирішення актуальних проблем молодого покоління, а їх тематика є досить розгалуженою та стосується таких питань, як розвиток освіти, формування здорового способу життя та профілактика негативних явищ, розвиток громадянської відповідальності молоді тощо.

Зокрема, одним із найбільш успішних кросс-інституційних гуманітарних ініціатив для держави став Проект „Соціальна інтеграція та розвиток громадянської відповідальності молоді в Україні” Програми розвитку ООН (ПРООН), що реалізувався у 2008–2011 рр. спільно з Державною службою молоді та спорту України та за підтримки інших органів виконавчої влади, бізнес-структур, громадських організацій. Передумовою для виникнення Проекту стали результати, що їх було отримано від реалізації інших проектів ПРООН, спрямованих на відродження та розвиток сільської місцевості України, місцевої громади тощо. У межах таких проектів та з метою активізації сільської молоді

було створено ряд сільських молодіжних центрів, які стали базою для зустрічей та проведення різноманітних заходів молоддю та для молоді.

Проект було розроблено у 2007 р. спільно з Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту та спрямовано на соціальну інтеграцію молоді, що є новою концепцією для України, з використанням таких інноваційних підходів, як: розвиток волонтерства як інструмента розв'язання завдань місцевого розвитку; скорочення нерівності в доступі до ресурсів між молодими мешканцями сіл та міст; використання комп'ютерних технологій для розвитку соціальної активності молоді; створення умов для втілення місцевих соціальних проектів; налагодження діалогу між поколіннями. Як результат реалізації Проекту, вже Державна служба молоді та спорту України, її обласні управління отримали від Проекту практичні матеріали та технології для імплементації державної молодіжної політики.

Методологія співпраці з молоддю у межах Проекту була побудована на таких принципах:

1. Збільшення власної ініціативи молоді шляхом розвитку її інтересів та навичок. Забезпечення участі молоді в процесі прийняття рішень у місцевих громадах та надання можливості впливати на їх розвиток.

2. Зміцнення довіри та набуття навичок шляхом заохочення молоді до малих дій з наступним аналізом результатів для засвоєння досвіду; аналіз помилок як частина навчання.

3. Побудова мереж однолітків та їх підтримка. Завдяки побудові однорангових мереж, сільська молодь має більш широкі можливості для того, щоб поділитися досвідом та інформацією, розвинути більш широке коло інтересів. Обмін ресурсами та інформацією серед молоді створює мережу підтримки, до складу якої входять центральні та місцеві органи влади, заклади освіти, громадські організації та структури бізнес-сектору.

4. Забезпечення стійкості результатів на основі доступу до наявних ресурсів. Проект мав усунув тотальну залежність від зовнішніх ресурсів (у тому числі субсидій з боку держави на проведення заходів). Проект заохочував місцеві громади підвищувати рівень надання підтримки діяльності молоді з метою продовження забезпечення заходів після завершення терміну реалізації Проекту.

У процесі реалізації Проекту було важливо дослідити процес роз'яснення молоді її прав та можливостей з особливим акцентом на понятті „участь” та необхідність такої участі в процесах прийняття рішень на різних рівнях: від школи до сільської/міської громади в цілому. Введення понять „участь”, „активність” здійснювалося для місцевої громади за допомогою „драбини Р. Гарта”, з поясненням важливості залучення молоді до прийняття рішень всередині громади та рівня підвищення такого залучення. Проект став унікальним прикладом громадсько-приватного партнерства, що 3 роки сприяв зростанню громадської активності й ініціативи більш ніж 13,5 тис. молодих дівчат та юнаків з 8 областей України.

Серед інших успішних практик реалізації централізованих молодіжних проектів Програми розвитку ООН в Україні та за участю органів державної влади України можна виділити:

1. Проект „Врядкування з питань ВІЛ/СНІД” (2005–2013 рр.), мета якого полягає у впровадженні рекомендацій та підтримки урядових інституцій, залучених до національної відповіді епідемії СНІДу шляхом заохочення мультисекторального партнерства та координації на всіх рівнях. Реалізація Проекту сприяє розширенню можливостей окремих державних установ у створенні та впровадженні стратегій для ефективного відповіді на епідемію ВІЛ/СНІДу; підсилює спроможності органів місцевого самоврядування на обласному, районному й муніципальному рівні та на рівні місцевих громад у відповіді на епідемію ВІЛ/СНІДу в ряді областей.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

2. Проект „Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні” (2008–2011 рр.) сприяє формуванню національних освітніх програм без гендерної упередженості та забезпечує включення питань з гендерної обізнаності до системи освіти; підтримує формування системи методик та стандартів гендерної освіти для вчителів та викладачів України.

3. Програма технічної допомоги Фонду Організації Об’єднаних Націй у сфері народонаселення на 2012–2016 рр. У межах компонента „Репродуктивне здоров’я та права” передбачено виконання проектів, спрямованих на формування, зокрема серед молоді, здорового способу життя і поведінки з метою поліпшення сексуального та репродуктивного здоров’я.

4. Рамкова програма партнерства Уряду України – ООН на 2012–2016 рр. Агенції системи ООН, що діють в Україні, визначили основні пріоритети, узгоджені з Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр., національними Цілями розвитку тисячоліття ООН, іншими національними політичними й стратегічними документами та склали спільну основу партнерства Уряду України й ООН. Урядом України та системою ООН було досягнуто домовленості щодо співпраці в чотирьох взаємопов’язаних тематичних сферах: стале економічне зростання і подолання бідності; соціальний розвиток; врядування; навколишнє середовище і зміна клімату. Рамковою програмою партнерства передбачено, що конкретні ініціативи, які стосуються молоді, будуть включені до кожного з компонентів програми.

На окрему увагу заслуговує діяльність Ради Європи у сфері молодіжної політики, що зосереджується на заходах з імплементації рішень 8-ї Конференції європейських міністрів, відповідальних за питання молоді (8–10 жовтня 2008 р., м. Київ). Відповідно до пріоритетів Ради Європи у сфері молодіжної політики було проведено низку заходів, спрямованих, зокрема, на підвищення рівня участі молоді в суспільно-політичній діяльності.

У 2011 р. Рада Європи та Уряд України розпочали впровадження Плану дій для України (2011–2014) „Партнерство заради реформ”. Цей План дій для України є спільною стратегічною ініціативою Ради Європи та українських органів влади, його метою є надання підтримки Україні в процесі виконання її обов’язків та зобов’язань, як держави – члена Ради Європи, консолідації успіхів, досягнутих після вступу країни до Ради Європи в 1995 р., та допомога Україні у вирішенні нових завдань, що постають перед нею. Це є продовженням виконання зобов’язання Ради Європи щодо підтримки амбіційних і важливих національних та європейських порядків денних реформ в Україні в таких сферах компетенції Ради Європи як права людини, верховенство права та демократія.

Перспектива роботи з молоддю, відповідно до Плану дій для України (2011–2014) зосереджена на підготовці головних мультиплікаторів, тренерів та спеціалістів з питань молодіжної політики, які зможуть ініціювати та відігравати ключову роль у процесах підтримки участі молоді, реформуванні та виробленні основних напрямів реалізації молодіжної політики країни.

У 2012 р. Радою Європи було розроблено Проект посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчання в галузі прав людини в Україні, що впроваджуватиметься спільно з Державною службою молоді та спорту України. Проект підтримується Міністерством закордонних справ Норвегії та реалізовується протягом 2012–2013 рр.

Проект посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчання в галузі прав людини в Україні передбачає досягнення таких цілей:

1.1. Ознайомлення представників органів державної влади та молодіжних громадських організацій зі стандартами Ради Європи в галузі молодіжної політики та участі молоді, безпосередньо з Хартією про участь молоді (Charter on Youth Participation) та матеріалами навчального посібника „Скажи своє слово!” (Manual “Have your Say!”).

2.2. Підтримка розвитку навчання з питань демократичного громадянства та прав людини через молодіжну роботу.

3.3. Забезпечення дотримання принципу рівності та розмаїття серед ключових осіб, що сприяють реалізації молодіжної політики України та вирішенню молодіжних проблем.

4.4. Посилення потенціалу українських молодіжних громадських організацій та посилення їх ролі як партнерів у молодіжній сфері.

5.5. Підтримка розвитку молодіжної політики в Україні на національному та регіональному рівні.

6.6. Посилення співпраці серед лідерів молодіжних громадських організацій та державних службовців, залучених до роботи з молоддю.

7.7. Розвиток компетентностей молодіжних лідерів та мультиплікаторів у сфері підготовки та реалізації проектів у сфері молодіжної політики на місцевому та центральному рівні.

Впровадження Проекту посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчання в області прав людини в Україні буде здійснено шляхом проведення трьох навчальних курсів (тренінгів), а саме з питань: розвитку молодіжної політики; навчання в галузі прав людини; забезпечення участі молоді. В рамках Проекту посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчання в галузі прав людини в Україні також передбачено переклад та публікацію навчальних матеріалів, розроблених Радою Європи.

Молодіжний компонент Плану дій для України (2011–2014) також передбачає проведення Міжнародного огляду національної молодіжної політики в Україні. Міжнародний огляд державної молодіжної політики України не є аудитом, моніторингом чи оцінюванням. Він базується виключно на поглибленому зовнішньому аналізі молодіжної політики в Україні силами міжнародної групи експертів та передбачає обговорення результатів аналізу на громадських слуханнях, організованих органами влади. Проведення в Україні такого огляду сприятиме розробці та проведенню внутрішнього моніторингу діючої системи державного управління у сфері молоді та вдосконаленню існуючих механізмів. Проведення огляду розпочато у квітні 2012 р., його завершення очікується у 2013 р.

Реалізація Проекту посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчання в галузі прав людини в Україні передбачає встановлення тісного зв'язку між програмою тренінгу та проведенням огляду, зокрема з врахуванням планування подальшої діяльності за Проектом та розробки безпосередньо програми тренінгу з питань розвитку молодіжної політики.

У 2012 р. продовжувалася активна співпраця Державної служби молоді та спорту України з Програмою розвитку ООН в Україні. Наприкінці 2011 р. було розроблено, а на початку 2012 р. – підписано нову програму посилення національних та регіональних заходів у відповідь на ВІЛ-інфекцію/СНІД за допомогою комплексного секторального підходу, належного врядування, підходу, ґрунтованого на правах людини та врахуванні гендерного аспекту. Загальна мета Проекту полягає у зміцненні національної спроможності для ефективної відповіді на епідемію ВІЛ/СНІД та в прискоренні досягнення Цілей розвитку тисячоліття, пов'язаних з охороною здоров'я, шляхом застосування підходу, ґрунтованого на правах людини та врахуванні гендерного аспекту. Проект доповнюватиме діяльність інших міжнародних донорів та сприятиме реалізації Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІДу на 2012–2016 рр.

Необхідно відзначити, що міжнародна молодіжна політика, що здійснюється нині в Україні, спрямована на розвиток євроінтеграційного напрямку та імплементації надбань Європейського Союзу, Ради Європи до українського суспільного життя та налагодження політики добросусідства з Російською Федерацією, іншими країнами СНД щодо імплементації найкращих практик державного управління у сфері роботи з молоддю в соціальну сферу країни.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Проблематика інтеграції української молоді до європейської та світової молодіжної спільноти винесена в окремий пріоритет державної молодіжної політики, у межах якого виділено ряд важливих міжнародних напрямів для розробки та реалізації програм молодіжними організаціями за рахунок дотацій з державного бюджету України, зокрема:

1. Залучення молоді до участі в міжнародних програмах Європейського Союзу та Ради Європи, впровадження цих програм в Україні. На окрему увагу заслуговують перспективи поширення програми „Молодь у дії” на країни Східного партнерства – „Молодь у дії – вікно для країн Східного партнерства”. За інформацією Європейської Комісії, у разі схвалення зазначеної ініціативи інституціями Європейського Союзу, протягом 2012–2013 рр. програма „Молодь у дії” в країнах Східного партнерства буде впроваджуватися шляхом надання сприяння розбудові інституційної спроможності у сфері молодіжної політики та грантів. При цьому ключовою групою, на яку буде спрямовано діяльність за програмою, визначено молодь, що проживає в сільській місцевості або депресивних регіонах. Мета – підвищення обізнаності щодо можливостей працевлаштування молоді та обмін найкращими практиками.

У межах цієї ініціативи вперше молодіжним організаціям країн Східного партнерства буде надано можливість напряму подавати свої заявки на фінансування проектів до Виконавчого агентства з освітніх, аудіовізуальних та культурних питань, що сприятиме більш активному залученню країн Східного партнерства до програми в цілому та підвищенню спроможностей молодіжних організацій Східного партнерства здійснювати управління проектами. Питанням для внутрішніх дискусій Європейського Союзу залишається обсяг фінансування, яке може бути виділено для регіонального компоненту програми „Молодь у дії – вікно для країн Східного партнерства”.

2. Реалізація заходів, передбачених міжурядовими та міжвідомчими угодами з питань молоді. Зокрема, на виконання угод з Німеччиною, щороку всеукраїнські молодіжні громадські організації опроводять програми обміну молодими фахівцями. Так, всеукраїнське об’єднання „Німецька молодь в Україні” реалізує в Україні проект Федерального уряду Німеччини щодо покращення соціальної та професійної інтеграції молоді, яка опинилась у складних життєвих умовах.

У контексті розвитку молодіжних обмінів варто згадати Канадсько-українську парламентську програму, здійснення молодіжних обмінів між Україною та США (у співпраці Посольства України у США з Асоціацією українських міст та громад, Фондацією регіональних ініціатив, Асоціацією сприяння міжнародному бізнесу та розвитку, Міжнародною асоціацією з питань культурних та освітніх обмінів тощо); здійснення міжнародних студентських обмінів з Польщею, Японією, Естонією, Іспанією, Великою Британією.

3. Сприяння участі в міжнародних заходах дітей та молоді – представників України та участі представників закордонних дитячих і молодіжних організацій, міжнародних структур у заходах з питань сім’ї, дітей та молоді, що відбуваються в Україні.

Молодіжні громадські організації України та їх об’єднання на постійній основі організовують молодіжні обміни, ведуть реалізацію відповідних двосторонніх проектів, проводять освітні та культурні заходи за участю молоді з України (в тому числі за підтримки Державної служби молоді та спорту України, Міністерства закордонних справ України, представництв України за кордоном). Міжнародні молодіжні обміни, передусім обміни студентами, та інші форми співробітництва в освітній сфері, сприяють підвищенню фахового рівня майбутніх українських спеціалістів та, в цілому, адаптації молодих українців до сучасних суспільно-політичних реалій.

З метою налагодження та зміцнення дружніх відносин між дітьми з різних країн, розвитку творчих, інтелектуальних, комунікативних здібностей дітей, у Міжнародному дитячому центрі „Артек” проводиться міжнародний фестиваль „Змінимо світ на краще!”.

Молодіжні громадські організації України на всіх рівнях щорічно реалізують понад 50 комплексних програм з європейськими партнерами. За напрямками вони поділяються на освітньо-виховні, наукові, культурно-просвітницькі, туристичні та спортивні. У реалізації міжнародних проектів програм молодіжні громадські організації України керуються пріоритетами, розробленими Радою Європи у сфері молодіжної політики. Понад 5% всеукраїнських молодіжних громадських організацій України щорічно беруть участь у програмах, що фінансуються громадськими інституціями Європейського Союзу через міжнародні молодіжні громадські організації, членами яких вони є. На кінець 2011 р. всеукраїнські молодіжні громадські організації мали членство у 21 міжнародній молодіжній громадській організації, 15 з яких є членами Європейського молодіжного форуму.

Необхідно підкреслити, що впродовж останнього часу в міжнародному молодіжному співробітництві України важливе місце починають займати контакти з Російською Федерацією. Тема розвитку україно-російських відносин у соціальній сфері стає домінуючою в контексті розвитку міжнародного молодіжного співробітництва та пріоритетною для обох країн. Так, у 2011 р. молодь України стала партнерами РФ при розробці та реалізації понад 10 спільних програм культурно-освітнього, наукового, спортивного напрямів (це міжнародний молодіжний спортивно-освітній табір „Дні молоді СНД”, табір „Диалог”, перший україно-російський молодіжний форум; молодіжна історико-культурна сесія СНД 2011 р., присвячена року історико-культурної спадщини в СНД та 20-річчю заснування Співдружності Незалежних Держав тощо), українські молодіжні громадські організації виступили засновниками міжнародної молодіжної громадської організації „Співдружність”, основною метою якої є консолідація та координація дій молоді на євразійському просторі. Упродовж 2011–2012 рр. також відбувалися офіційні зустрічі між представниками органів державної влади та громадськими організаціями України та РФ щодо подальшого розвитку україно-російського молодіжного співробітництва.

На завершення зауважимо, що спроектувавши світовий досвід на вітчизняну практику реалізації молодіжної політики, можна виділити такі ключові напрями роботи з розвитку молодіжної участі:

1. Молодіжне інформування. Необхідно не тільки надати молоді інформацію про можливості участі в житті суспільства, але й налагодити постійне інформаційну взаємодію між молоддю та структурами молодіжної політики. Для молоді це, в тому числі, створить можливість впливати на рішення, що приймаються через Інтернет.

2. Розвиток програм і проектів, якими управляє сама молодь. Потрібно визнати, що більшість проектів і програм, які реалізуються в рамках молодіжної політики, розробляються за ініціативою дорослих і передбачають лише обмежену роль молоді, а то й зовсім адресовані молодим людям як одержувачам послуг. Очевидно, що роль молоді в управлінні проектом має стати ключовим критерієм при ухваленні рішення про його фінансовій підтримці з коштів, що виділяються на реалізацію молодіжних програм.

3. Розвиток молодіжного представництва. Через форми представництва на різних рівнях молодим людям повинна бути надана можливість впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя. Увага до думки молодих людей і врахування їх пропозицій повинні стати нормальною практикою діяльності всіх структур, що працюють з молоддю.

Молодіжна участь повинна розглядатися не як один з напрямів реалізації молодіжної політики, а як фундаментальний принцип її реалізації. Це означає, що принцип молодіжної участі повинен бути присутнім у всіх напрямках роботи з молоддю, а рівень молодіжної участі необхідно розглядати як основний критерій оцінки її ефективності. Можна говорити про молодіжну політику в першу чергу як про політику розвитку молодіжної участі.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

2.1. МОЛОДЬ ЯК РУШІЙНА СИЛА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Найвпливовішою демографічною детермінантою соціально-економічних та психологічних параметрів індивідів виступає їх вік. Як писав з цього приводу відомий російський дослідник П. Сорокін, „вікова ознака причинно пов’язана з рядом психо-соціальних властивостей індивіда, що впливають на почуття і вірування, бажання й прагнення, ідеї й інтереси індивіда, а через них – на всю його поведінку, а через поведінку – й на все соціальне життя”⁴. Особливе місце віку визначається загальною залежністю від нього комплексу набутих, досяжних соціально-економічних характеристик індивіда, адже вік фактично уособлює собою демографічний час, з яким пов’язано накопичення кількісних і якісних змін у кожному окремому індивіді й у конкретному населенні. Розвиток різних властивостей – здібностей людей і пов’язаних з ними функцій і позицій у сфері життєдіяльності є, по суті, функцією віку індивідів. Так, наприклад, російські дослідники, здійснивши спробу побудувати ієрархічний ряд факторів соціальної стратифікації населення (за результатами спеціально проведеного обстеження), дійшли висновку, що вік респондентів поступається у цьому ряді лише наявності індивідуалістично-досяжних установок, що виявилися найбільш значущими для зайняття індивідом високої суспільно-економічної позиції.

Набуття і зміна всього спектру властивостей окремим індивідом, процес досягнення ним різних соціальних статусів тісно пов’язаний з віком, а також соціально-економічними перетвореннями в країні, що супроводжують індивідуальні вікові зміни. Типовим для періодів трансформацій є підвищена диференціююча роль соціально-психологічних чинників та поглиблення соціально-вікової стратифікації. Дослідження для різних країн засвідчують, що зазвичай у вразливо-дискримінованому становищі перебувають найбільш молоді та, навпаки, покоління літніх осіб. При цьому в багатьох країнах принцип старшинства в оплаті праці і соціально-професійному просуванні зберігає свою роль (найбільш показовим у цьому відношенні є приклад Японії). Специфіка суспільно-економічної ситуації в Україні (та й інших державах постсоціалістичного простору) вносить деякі корективи у звичний віковий розподіл привілейованості й обділеності. Згадаємо у зв’язку з цим судження П. Сорокіна про те, що саме молодші вікові групи є, як правило, головними діячами і прихильниками реформ, а отже, епохи революцій і трансформацій — це епохи домінування більш молодих вікових груп. Якщо „...в епохи консервативні спокійні й реакційні лідерами, правителями й властителями зазвичай виступають старики, ...то, за загальним правилом, лідери й лицарі соціального новаторства у більшості випадків бувають ставлениками молодих вікових груп”⁵.

На ролі окремих вікових груп, формуванні їх місця у соціальній ієрархії українського суспільства позначилось також різке зростання динамічності соціально-економічних процесів у трансформаційний період. У нинішніх умовах висхідна соціальна мобільність характерна для тих груп населення, які краще адаптувалися до ринкових умов. Особи молодших та ранньозрілих вікових груп, особливо вже тих, що вступали в трудове життя в ході реформ, у цілому мають кращі можливості для використання наданого їм шансу на висхідну соціальну мобільність. Це пов’язано як власне з їх більшим потенціалом такого соціального ресурсу, як вік, так і з більшим високим ступенем залученості молоді в ринкові

4 Сорокін П. Система социологии. – Т.1. (Социальная аналитика). – Петроград : Издательское т-во „Колос”, 1920. – С. 110.

5 Там само. – С. 113–114.

відносини. Представники молодих вікових когорт надають перевагу ринковій економіці й значно більшою мірою орієнтовані на нові можливості щодо зайнятості, на оволодіння інноваційними професіями й відповідними соціально-економічними практиками.

Молодь та особи ранньозрілого віку більш схильні до ризику, пов'язаного з самостійною зайнятістю або підприємницькою діяльністю, їм зазвичай притаманна готовність до зміни місця роботи і навіть характеру діяльності, до освоєння нової або більш складної роботи, що має особливе значення в умовах структурної перебудови економіки. Часто характер мотивації, готовність враховувати вимоги ринку праці, енергійність і динамічність, що вигідно вирізняють молодь, доповнюються більшою поширеністю у її середовищі тих знань, навичок і умінь, що нині високо цінуються в працівниках (навички роботи на комп'ютері, спілкування іноземними мовами, водіння автомобіля). Отож, скажімо, приватні роботодавці явно віддають перевагу працевлаштуванню молодих осіб. Їх конкурентоздатність на ринку праці зумовлюється більш високою адаптаційною активністю, здатністю до перекваліфікації, власне молодістю, кращим станом здоров'я (щоправда, ним, на жаль, нині може похвалитися далеко не кожна молода особа) тощо.

Певні переваги молодих поколінь щодо можливостей зайняття більш вигідних позицій у сфері економічної діяльності в трансформаційний період аж ніяк не відмінюють і не знімають гостроту наявних в Україні проблем молодіжного безробіття (у тому числі в поселенському та регіональному їх аспекті) і, зокрема, працевлаштування молодих людей без професійного досвіду, питань забезпечення продуктивної зайнятості молоді, що передбачала б при цьому розширення можливостей для професійної самореалізації та соціального сходження, проблем поширення неправових трудових практик у молодіжному середовищі тощо. Тому, ймовірно, у підвищеній частці молодих серед осіб, які прагнуть поїхати за кордон на навчання або роботу, а також і на постійне проживання, відбивається не лише загальна схильність молоді до більш активного набуття нових знань, навичок і вмінь, а й гострота вищезгаданих проблем гідного застосування набутого потенціалу у себе на батьківщині. Як зазначав з цього приводу ще Гіддінгс, „молоді, енергійні й рішучі люди поспішають полишити місцевість, де панує застій і відсутні можливості розкрити свої здібності. З метою поліпшити свої умови вони переселяються в країни, де засоби до життя більш розкішні, а населення більш діяльне”⁶.

В Україні молодь у нинішніх її вікових межах становить значну частку населення країни (за міжнародними стандартами „молодими” називають осіб віком 15–24 роки, а за українськими – 14–35 років) (див. табл. 2.1.1). Новітню динаміку чисельності молоді в Україні не можна назвати цілком сприятливою, зокрема у демографічному сенсі, з погляду потреб формування сімей, народження дітей та відтворення населення в цілому.

Упродовж років незалежності на тлі загальної депопуляції, з одного боку, чисельність молодіжних контингентів в Україні зменшилася (якщо в 1991 р. молоді віком 14–35 років було 16 173,5 тис., а 15–24-річних – 7002,9 тис., то на початок 2012 р. – відповідно 14 287,6 тис. та 5924,0 тис. осіб), однак їх частка у структурі населення майже не змінилася (у 1991 р. вона становила 31,3 та 13,6%, а у 2012 р. – 31,4 та 13,0%). Щоправда, необхідно відзначити дещо різні тенденції в розвитку молодіжної частки за міжнародними та українськими стандартами: якщо перша з них з 1991-го по 2005 р. постійно зростала (з 13,6 до 15,9%), а потім почала скорочуватися, то друга з 1991-го по 1997 р. скоротилася з 31,3 до 30,7%, потім почала зростати і в 2007 р. становила 33%, а за цим знову почала скорочуватися.

6 Гиддингс Ф. Г. Основания социологии: Пер. с англ. – Киев – Харьков: Южно-Русское книгоиздательство, 1898. – С. 387.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Таблиця 2.1.1

Розподіл постійного населення у віці 15–24 та 14–35 років в Україні у 1991–2012 рр.
(на 1 січня)

Рік	Всього населення, тис.	У т.ч. віком 15–24 роки		У т.ч. віком 14–35 років	
		Всього, тис.	% від всього населення	Всього, тис.	% від усього населення
1991	51623,5	7002,9	13,6	16173,5	31,3
1992	51708,2	7055,0	13,6	16147,2	31,3
1993	51870,4	7118,7	13,7	16161,8	31,2
1994	51715,4	7146,1	13,8	16049,4	31,0
1995	51300,4	7159,6	14,0	15867,3	30,9
1996	50874,1	7164,4	14,1	15683,0	30,8
1997	50400,0	7131,7	14,2	15490,6	30,7
1998	49973,5	7117,9	14,2	15421,3	30,9
1999	49544,8	7202,0	14,5	15362,7	31,0
2000	49115,0	7275,9	14,8	15328,5	31,2
2001	48663,6	7325,5	15,1	15370,2	31,6
2002*	48240,9	7381,2	15,3	15380,3	31,9
2003	47823,1	7457,8	15,6	15438,4	32,3
2004	47442,1	7478,6	15,8	15453,2	32,6
2005	47100,5	7455,7	15,9	15438,2	32,8
2006	46749,2	7366,7	15,8	15408,0	33,0
2007	46465,7	7266,8	15,6	15295,0	32,9
2008	46192,3	7103,1	15,4	15136,4	32,8
2009	45963,4	6829,9	14,9	14944,1	32,5
2010	45782,6	6541,1	14,3	14760,0	32,2
2011	45598,2	6252,4	13,7	14547,4	31,9
2012	45453,3	5924,0	13,0	14287,6	31,4

* За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р.

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Також зазначимо, що в попередні роки зменшення чисельності й частки всієї молоді відбувалося переважно за рахунок скорочення чисельності наймолодших груп (осіб віком 15–19 років, народжених уже в період суспільно-економічних трансформацій), то з 2012 р. розпочалось прискорене зменшення чисельності молоді найбільш активного (25–34 роки) працездатного віку, що вважається „локомотивом” інноваційного соціально-економічного розвитку. Згідно з демографічним прогнозом, воно триватиме й у середньостроковій перспективі, причому на тлі прискорення процесу старіння населення, що не може не позначитись на його адаптаційних можливостях, схильності до інновацій тощо.

Сучасна динаміка чисельності молоді в Україні за типом поселення чітко відображає наслідки демографічних хвиль (зокрема, „перепадів у народжуваності”), а також і специфіку міжпоселенської міграції в країні, що характеризується традиційним уже масовим відтоком молодих людей із сільської місцевості. Як це видно з рис. 2.1.1, чисельність молодіжного контингенту в останнє п’ятиліття зменшувалась як у містах, так і в селах, однак у міських поселеннях цей процес останніми роками (через поповнення лав молоді народженими у 1990-х) йшов більш високими темпами, оскільки падіння народжуваності свого часу в містах було значно більш стрімким.

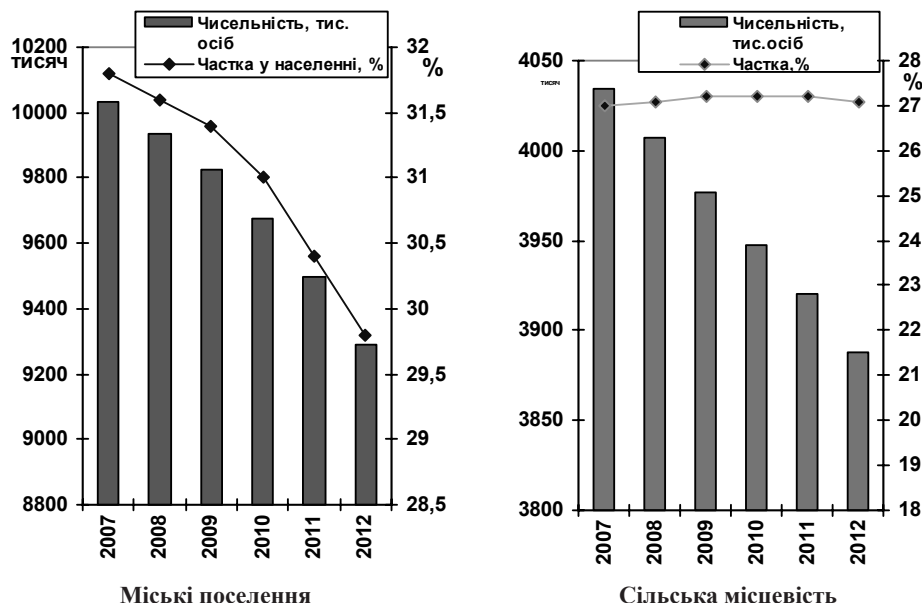

Рис. 2.1.1. Чисельність молоді віком 15–34 роки та її частка в населенні України за типом поселення у 2000–2011 рр.

Джерело: пораховано авторами за даними Держстату України.

Частка молодих городян у загальній чисельності молодіжних контингентів наразі становить 70,5%, при тому, що питома вага усього міського населення в Україні лише дещо перевищує 68,5%. Та внаслідок вищезгаданих міжпоселенських відмінностей щодо темпів динаміки чисельності молоді „внесок” міських жителів у загальну чисельність молодих людей в Україні за останні роки знизився.

Вставка 3
Частка молоді віком 15–24 роки у структурі населення України та прикордонних з нею країн (у %)

Назва країни	1991	1996	2002	2006	2010
Україна	13,6	14,4	15,3	15,6	14,0
Словаччина	15,4	17,0	17,2*	15,8	14,3
Польща	14,1	15,8	16,8*	16,1	14,0
Угорщина	14,6	15,9	15,3*	12,9	12,4
Румунія	16,9	16,7	15,9	15,1	13,5
Білорусь	13,8	14,4	16,2	16,4	14,7
Росія	13,3	14,4	16,4	16,8	14,4
Молдова	14,6	16,0	19,0	19,5	18,0

* За даними 1999 р.

*Джерело: Молодежь в меняющемся обществе. Проект MONEE: ЦВЕ/СНГ/Балтия : Региональный мониторинговый доклад № 7 – 2000 год. – Флоренция: ЮНИСЕФ, 2009. – С. 144; Youth and Climate Change: World Youth Report. – New York: United Nations, 2010. – P. 98.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Серед областей України найбільшим внеском у загальну чисельність української молоді вирізняються густонаселені промислові регіони – Дніпропетровщина, Донеччина, Харківщина, а також столиця (див. рис. 2.1.2).

Чисельність молоді в кожному з вищеназваних територіальних утворень перевищує 800 тис. осіб (а, приміром, у Донецькій області перевищує цю цифру у півтора разу), у цілому в згаданих чотирьох регіонах проживає 29,4% всієї молоді країни. Ще майже чверть усього молодіжного контингенту в Україні зосереджена у п'яти доволі великих регіонах країни, чисельність молоді в кожному з яких перевищує півмільйона (АР Крим, Запорізька, Луганська, Львівська та Одеська області). Серед решти територіальних утворень за чисельністю молоді виділяється ще Київська область (майже 490 тис. осіб).

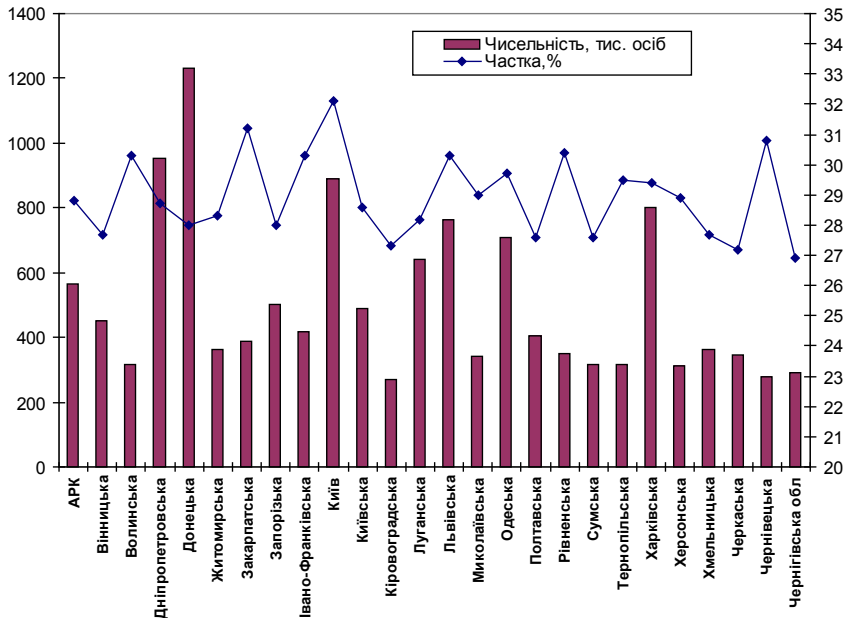

Рис. 2.1.2. Чисельність та частка молоді віком 15–34 роки в складі населення регіонів України (на початок 2012 р.)

Джерело: розрахунки авторів за даними Держстату України

Як видно з рис. 2.1.2, підвищеною часткою молоді у складі всього населення на загальноукраїнському тлі виділяються, з одного боку, більш розвинуті та привабливі з погляду життєвих перспектив і можливостей трудової реалізації місто Київ, Харківська, Одеська області, з іншого, – західні регіони країни з відносно молодим населенням (як от Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області), що зумовлено традиційно вищою дітородною активністю і пов'язаними з нею можливостями поповнення молодіжних контингентів, зокрема й на перспективу. Та останнім часом і чисельність, і частка молоді у складі населення зменшувалась в усіх без винятку областях України.

Необхідною умовою реалізації молоддю певних демографічних функцій (створення сімей, народження і виховання дітей тощо) є баланс чисельності населення відповідних вікових груп за ознакою статі. За останні десятиріччя ситуація з балансуванням чисельності статей у населенні України, зокрема молодому, помітно змінилася: певна нестача молодих чоловіків, що фіксувалася в Україні два десятиріччя тому, поступилася місцем більш природному для цього віку деякому надлишку осіб чоловічої статі.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

Вік балансування чисельності статей у цілому по Україні нині вже становить 33 роки, однак через специфіку міжпоселенської міграції в міських поселеннях дефіцит чоловіків наразі відчувається з 30-річного віку, у селах же бракує наречених для чоловіків майже до 50 років.

У динаміці ж чисельна перевага чоловіків у молодіжних контингентах в Україні збільшилася за рахунок її наявності в трьох молодших виділених вікових групах молоді (15–19 років, 20–24 та 25–29-річних). Водночас динаміка статевого співвідношення у містах і селах за різними віковими групами молоді характеризується певними відмінностями.

Продовжуючи тему виконання молоддю не лише соціально-трудових, але й демографічних функцій, не можна не торкнутись сучасного феномену специфічного „постаріння” шлюбності й материнства, що виражається в підвищенні віку вступу до першого шлюбу й особливо – у „відкладанні” народження дітей до моменту здобуття професійної освіти, економічної незалежності. Процес „постаріння” шлюбності переконливо демонструє табл. 2.1.2.

Таблиця 2.1.2

Розподіл одружених за віком подружжя в Україні у 1991–2011 роках, осіб

	1991		2000		2005		2011	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Усього	493067	493067	274523	274523	332143	332143	355880	355880
у т.ч. у віці, років								
До 18	4379	54167	1122	19639	467	12421	255	7979
18–19	30183	129771	12184	51160	10937	47250	7481	33049
20–24	260605	167677	117651	106250	123511	139990	109720	145609
25–29	86902	50350	63671	37901	91599	57893	116183	84630
30–34	38705	29718	25849	17283	38930	26066	50245	34562
35–39	20388	17299	15558	10857	19541	13319	26138	18475
40–44	13961	12467	10616	8630	13914	10002	15101	10537
45–49	7346	7062	7512	6849	10539	8716	10468	7673
50–54	10699	9813	5743	5069	7708	6417	8146	5931
55–59	5840	4916	3427	2982	5324	4217	5099	3490
60 і понад	14045	9817	11190	7903	9673	5852	7044	3945

Джерело: дані Держстату України.

Саме в останнє п'ятиліття „постаріння” материнства в Україні стає все більш інтенсивним (див. табл. 2.1.3). Поява цього нового для нашої країни феномену здебільшого пов'язана з поступовим утвердженням і в Україні такої моделі дітородної поведінки (так званої моделі „пізнього піку народжуваності”), яка повною мірою притаманна більш розвинутих західно- та північноєвропейським країнам.

Наразі „модальним” віком дітонородження в нашій країні є вік 24 роки (проти 21 року – у 1999 й 2001 рр., 22 років – у 2004 р.). Водночас модальний вік народження дитини у західно- та північноєвропейських державах наразі становить 29–31 рік, так що, судячи з дедалі більшого поширення західних взірців дітородної поведінки, процес „постаріння” материнства в Україні має ще значні резерви для свого прогресування і, очевидно, триватиме й у майбутньому. При цьому в Україні процес поширення нової моделі дітородної поведінки значно інтенсивніше протікає у містах, аніж у сільській місцевості.

Останнім часом ще однією особливістю в народженні дітей стало те, що значна їх частина народжується жінками поза офіційним шлюбом. Так, якщо в 1991 р. в Україні частка дітей народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, становила 11,9%, то у 2012 р. вона зросла до 21,9%, при цьому в Кіровоградській обл. ця частка

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

становила 32,9%, а в Миколаївській обл. – 31,7%. Щоправда, необхідно відзначити, що в багатьох країнах світу цей процес відбувається ще більш активно: наприклад, в Естонії у 2009 р. такі народжені становили 59,2%, у Швеції – 54,4%, у Словенії – 53,6%, у Болгарії – 53,4%. Заслугує на увагу й те, що якщо у старшого покоління частка позашлюбних народжуваль з часом навіть дещо скорочується (наприклад, серед 40–44-річних жінок у 1991 р. ця частка становила 33,7%, а в 2011 р. – 31,4%, серед 45–49-річних – відповідно 36,2 та 31,1%), то в молоді навпаки значно зростає – серед 15–19-річних – з 13,8 до 39,8%, серед 20–24-річних – з 8,0 до 20,7%, серед 25–29-річних – з 10,9 до 17,3%.

Таблиця 2.1.3

Коефіцієнт народжуваності за віком матері в Україні впродовж 1990–2010 рр.

(число народжених на 1000 жінок відповідного віку)

Рік	Коефіцієнти народжуваності за віком матері							Сумарний коефіцієнт народжуваності*
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	
1991	60,3	156,9	82,4	37,9	13,8	3,1	0,1	1,773
1992	60,5	147,8	76,5	34,6	12,5	2,8	0,2	1,674
1993	58,4	135,5	72,2	32,0	11,7	2,5	0,2	1,563
1994	57,0	126,1	67,8	29,6	10,9	2,4	0,2	1,470
1995	55,1	119,1	65,7	27,5	9,9	2,1	0,1	1,397
1996	51,5	114,2	62,8	26,6	9,3	1,9	0,1	1,332
1997	46,2	108,6	61,4	26,4	9,4	1,9	0,1	1,270
1998	41,5	103,3	59,2	26,2	9,1	2,0	0,1	1,207
1999	35,0	95,8	56,8	25,9	8,7	1,9	0,1	1,121
2000	32,1	94,9	57,8	26,5	8,7	1,9	0,1	1,110
2001	29,2	90,7	58,7	27,6	9,0	1,9	0,1	1,085
2002	29,2	91,3	62,7	30,2	9,8	1,9	0,1	1,126
2003	29,0	92,3	67,1	33,0	10,9	2,0	0,1	1,172
2004	29,6	93,4	70,6	35,4	12,2	2,2	0,1	1,218
2005	28,6	88,8	71,7	37,7	13,3	2,3	0,1	1,213
2006	29,5	92,2	79,4	42,7	15,5	2,5	0,1	1,310
2007	30,3	92,2	81,3	45,4	16,8	2,9	0,1	1,345
2008	32,0	97,5	87,8	51,1	19,7	3,3	0,2	1,458
2009	31,2	94,8	89,0	54,1	21,5	3,8	0,2	1,460
2010	28,8	90,1	87,9	55,1	22,3	4,2	0,2	1,445
2011	28,1	89,9	89,2	58,0	24,6	4,6	0,2	1,459

* На одну жінку

Джерело: дані Держстату України

Важливим демографічним показником є смертність серед молоді. Хоча впродовж останніх років тут склалися позитивні зміни, та переломити негативні тенденції, які закріпилися тут ще в 90-і роки минулого століття, важко: у 2011 р. у країні померло 21 398 молодих людей віком від 15 до 34 років (у 2005 р. таких було 30 824 осіб). Разом з тим, нинішні показники смертності населення в трудоактивному віці є одними із найгірших у Європі і поступаються лише Росії, де ситуація визначається як ще більш неблагополучна.

Головною причиною смерті молоді є зовнішні причини. Упродовж 2011 р. від них померло 10 067 молодих людей віком від 15 до 34 років. У структурі зовнішніх дій як причин смерті провідна роль належить нещасним випадкам, пов'язаним із транспортними засобами, самогубством, ушкодженням з невизначеним наміром та випадковим отруєнням.

При цьому спостерігаються значні статеві відмінності: якщо розрив у показниках смертності від усіх причин для чоловіків та жінок становить 3 рази, то від зовнішніх причин – 5,3 разу. Явище чоловічої надсмертності починає спостерігатися вже у молодих роках. Так, у 2010 р. у віці 15–19 років смертність чоловіків удвічі перевищувала жіночу, в 20–24 роки – у 3,3 разу, у 25–29 та 30–34 роки – утричі. Необхідно констатувати, що такий розрив у показниках життєздатності чоловіків та жінок обумовлений не стільки

біологічними факторами, скільки високою поширеністю асоціальних явищ серед чоловіків – зловживанням алкоголем й тютюнопалінням, а також недостатньою увагою до власного здоров'я та неготовністю піклуватися про нього.

Загалом позитивні зміни в показниках життєзбереження молоді потребують створення умов для вибору та засвоєння моделі поведінки, зорієнтованої на здоровий спосіб життя. Комплексна й скоординована політика у цій сфері має створити відповідний політичний клімат і соціальне середовище, сприятливе для профілактики соціально небезпечних хвороб, пов'язаних із нездоровим способом життя та подолання байдужості суспільства до цих проблем.

Важливим фактором зміни чисельності і статевовікової структури населення є міграція. З 1994 р. впродовж наступних десяти років міграційне сальдо в нашій країні було від'ємним і лише починаючи з 2005 р. спостерігається незначний міграційний приріст, який не в змозі протидіяти загальному спаду чисельності населення України.

Останні роки характеризуються додатним сальдо міграції молодих контингентів населення. Необхідно зауважити, що сальдо міграції молоді у віці 15–34 роки змінилося на додатне не у 2005 р., як для всього населення, а у 2006 р. У цей рік абсолютний показник сальдо міграції осіб у віці 15–34 роки становив 5,1 тис., а за рахунок молодих мігрантів міграційний приріст забезпечувався майже на 36%, у 2007 р. – на 38%, у 2008 р. – на 30%, у 2009 р. – на 25%. У 2010 р. молодь у віці 14–35 років у загальному міграційному прирості становила третину.

Зовнішня міграція на рівні окремих регіонів відзначається невеликою диференціацією показників сальдо міграції із найвищим його значенням в Одеській області та АР Крим (1,2%) і від'ємними показниками лише у трьох західних областях: Закарпатській, Рівненській та Львівській. Більшу значущість для формування і змін структури населення регіонів має внутрішньодержавна міжрегіональна міграція. При формуванні молодіжної державної політики слід опиратися на дані цього показника, оскільки підвищений ступінь міграційної активності молоді негативно впливає не тільки на державну, але й регіональну політику. В областях, які втрачають населення через міграцію, відбувається скорочення демографічного та трудового потенціалів, прискорюються темпи старіння населення та виникають проблеми з його відтворенням. Отже, позитивні зміни характерні для регіонів, де прибуття молоді перевищує її вибуття. Найбільш атрактивними щодо міграційних переміщень були м. Севастополь, м. Київ, а також Київська та Одеська області.

Загалом, у загальному міграційному обороті (сума прибулих і вибулих) частка молоді у віці 14–35 років в Україні у 2010 р. становила 66,5% (чоловіки – 64,5% і жінки – 68,3%).

Статевовікова піраміда міграції активної молоді має два піки активності: перший – у 17-річних осіб, які закінчили середню школу і включаються в навчальну міграцію; другий – у 22-річних осіб, які після здобуття вищої освіти намагаються працевлаштуватися та в більшості випадків повертаються до місць, звідки приїхали на навчання.

У міждержавному обороті частка мігрантів у віці 15–35 років у 2009 р. була в 1,7 разу нижчою, ніж у внутрішньому, і ледве досягала 40%. Частка зовнішніх міграцій молоді у загальній структурі (за всіма видами міграційних потоків) становила не більше 5%. Проте, на відміну від внутрішньодержавної міграції, залучення до зовнішніх міграційних переміщень починає зростати у молоді після досягнення 21 року та досягає піку активності у 25–27 річних осіб, після чого поступово знижується.

Отже, українська молодь є найбільш активною частиною населення, яка мігрує в залежності від ситуації, пов'язаної з реалізацією соціально-економічної політики (набуття освіти, працевлаштування, житло, рівень заробітної платні тощо) та має прямий зв'язок із статевовіковою пірамідою міграційної активності.

На завершення необхідно підкреслити, що зміни в чисельності населення та його окремих статевовікових контингентів на перспективу визначаються динамікою

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

основних процесів природного та міграційного руху населення. Останнє десятиріччя найбільш вагомий вплив на зрушення в демографічних структурах в регіонах України справляла саме повсюдно сприятлива динаміка народжуваності, що виступає фактором „омолодження” вікового розподілу і „потягне за собою” певне збільшення частки всього молодіжного контингенту в перспективі. Водночас слід наголосити, що за умови закріплення позитивних зрушень щодо інтенсивності смертності, які останніми роками мали місце в усіх регіонах (хоч і відбувалися з різною „швидкістю”), можна було б розраховувати на збільшення частки працездатної молоді в населенні вже в найближчій перспективі. При цьому реалізація резервів скорочення рівня смертності молоді (особливо чоловіків) у нашій країні уявляється наразі завданням вельми реалістичним з огляду на те, що провідні позиції серед причин смерті молоді посідають ті, яким можна запобігти (як-от: зовнішні причини смерті, інфекційні та паразитарні хвороби тощо). Крім того, порівняння структури та інтенсивності смертності в молодому віці в Україні з такою для економічно розвинутих країн дає підстави висунути припущення, що в разі запровадження адекватних заходів боротьби з хворобами системи кровообігу та органів травлення, а також попередження розвитку злоякісних новоутворень, можна очікувати суттєвих позитивних зрушень як у структурі, так і в інтенсивності смертності старшої молоді (віком 25–34 роки) у нашій країні.

Вставка 4

Середній вік жінок, в якому вони народжували дітей, у країнах Європейського Союзу, роки

Назва країни	1980	1990	2000	2003	2009
ЄС-27	*	*	*	29,3	29,7
Австрія	26,3	27,2	28,2	28,8	29,7
Бельгія	26,6	27,9	28,8	29,6	29,6
Болгарія	23,9	23,9	25,0	25,5	26,6
Велика Британія	26,9	27,7	28,5	28,9	29,3
Греція	26,1	27,2	29,6	29,5	30,2
Данія	26,8	28,5	29,7	30,1	30,5
Естонія	*	25,6	27,0	27,7	29,1
Ірландія	29,7	29,9	30,4	30,8	31,2
Іспанія	28,2	28,9	30,7	30,8	31,0
Італія	27,5	28,9	30,4	30,8	31,1
Латвія	*	*	*	27,2	28,4
Литва	26,7	25,9	26,6	27,1	28,6
Мальта	28,8	28,9	27,9	28,8	29,2
Німеччина	*	*	28,8	29,2	30,2
Нідерланди	27,7	29,3	30,3	30,4	30,7
Польща	*	26,2	27,4	27,9	28,6
Португалія	27,2	27,3	28,6	29,0	29,7
Румунія	25,3	2,5	25,7	26,2	26,9
Словаччина	25,2	25,1	26,6	27,3	28,5
Словенія	*	25,9	28,2	28,9	30,0
Угорщина	24,6	25,6	27,3	27,9	29,1
Фінляндія	27,7	28,9	29,6	29,8	30,1
Франція	26,8	28,3	29,4	29,6	30,0
Чехія	25,0	24,8	27,2	28,1	29,4
Швеція	27,6	28,6	29,9	30,3	0

* Даних немає

*Джерело: Demography Report, 2010: Commission Staff Working Document. – Brussel: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities European Commission, 2010. – P.27.

Вставка 5

Частка дітей, народжених жінками, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, у країнах Європейського Союзу та в Україні, %

Назва країни	1960	1970	1980	1990	2000	2009
ЄС-27	*	*	*	17,4	27,4	37,4
Австрія	13,0	12,8	17,8	23,6	31,3	39,3
Бельгія	2,1	2,8	4,1	11,6	28,0	45,7
Болгарія	8,0	8,5	,9	12,4	38,4	53,4
Велика Британія	5,2	8,0	11,5	27,9	39,5	46,3
Греція	1,2	1,1	1,5	2,2	4,0	6,6
Данія	7,8	11,0	33,2	46,4	44,6	46,8
Естонія	*	*	*	27,2	54,5	59,2
Ірландія	1,6	2,7	5,9	14,6	31,5	33,3
Іспанія	2,3	1,4	3,9	9,6	17,7	31,4
Італія	2,4	2,2	4,3	6	9,7	23,5
Кіпр	*	0,2	0,6	0,7	2,3	11,7
Латвія	11,9	11,4	12,5	16,9	40,3	43,5
Литва	*	3,7	6,3	7,0	22,6	27,9
Люксембург	3,2	4,0	6,0	12,8	21,9	32,1
Мальта	0,7	1,5	1,1	1,8	10,6	27,4
Німеччина	7,6	7,2	11,9	15,3	23,4	32,7
Нідерланди	1,4	2,1	4,1	11,4	24,9	,3
Польща	*	5,0	4,8	6,2	12,1	20,2
Португалія	9,5	7,3	9,2	14,7	22,2	38,1
Румунія	*	*	*	*	25,5	28,0
Словаччина	4,7	6,2	5,7	7,6	18,3	31,6
Словенія	9,1	8,5	13,1	24,5	37,1	53,6
Угорщина	5,5	5,4	7,1	13,1	29,0	40,8
Фінляндія	4,0	5,8	13,1	25,2	39,2	40,9
Франція	6,1	6,8	11,4	30,1	42,6	52,9
Чехія	4,9	5,4	5,6	8,6	21,8	38,8
Швеція	11,3	18,6	39,7	47,0	55,3	54,4
Україна	*	*	*	11,2	17,3	21,2

* Даних немає

*Джерело: Demography Report, 2010: Commission Staff Working Document. – Brussel: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities European Commission, 2010. – P. 67.

Дані Державної служби статистики України.

Для визначення перспективних значень показників чисельності та складу молодіжних контингентів у нашій країні автори скористалися оновленою версією комплексного демографічного прогнозу України на період до 2050 р., розробленою Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України.

Зміни чисельності молоді залежатимуть від рівня смертності в молодіжному віці, структурних і кількісних особливостей молодших і старших когорт, інтенсивності та напрямів міграцій, а з 2025 р. визначатимуться також і рівнем народжуваності в попередні роки. Варто зазначити, що середній варіант прогнозу, на який ми спиралися, враховує, що в короткостроковій (до 2015 р.) і середньостроковій (до 2020–2025 рр.) перспективі найбільш вірогідним резервом є зниження смертності молоді від екзогенних причин (причому найшвидше можна досягти відчутних результатів за рахунок її скорочення від травм і отруєнь, а також інфекційних та паразитарних хвороб).

Динаміка чисельності контингенту молоді (див. табл. 2.1.4) матиме певні відмінності, зумовлені структурним фактором, а також, певною мірою, міграцією.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Зокрема, за „середнім” варіантом прогнозу кількість осіб у віці 14–35 років знизуватиметься до 2027 р., після чого зростатиме до 2038 р., після чого знову зменшуватиметься, що спричинено особливостями вікової структури населення України. Перший етап зниження пов’язаний зі щорічним входженням у цей віковий контингент все менших за чисельністю когорт народжених у 1990-х рр., надалі – виходом із нього численних когорт, народжених у середині 1980-х рр. Етап зростання чисельності молоді, що очікується у 2030-х, відповідно зумовлений входженням до молодого віку порівняно численних когорт, народжених близько 2010 р. Вихід за молодіжні вікові межі представників цієї „демографічної хвилі” знаменуватиме новий етап скорочення чисельності молоді в Україні наприкінці прогнозного періоду.

Таблиця 2.1.4

Чисельність населення України за різними варіантами прогнозу (на початок відповідного року), тис. осіб

Варіант	2012	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2051
Усе населення										
Середній	45453,3	44969,2	44301,6	43637,0	42822,1	41882,5	40964,0	40088,0	39195,0	39007,3
Високий	45453,3	45112,8	44851,6	44675,4	44430,4	44188,9	44094,4	44144,3	44245,5	44265,8
Низький	45453,3	44703,9	43193,0	41576,5	39827,8	38076,8	36385,0	34796,5	33223,8	32900,7
Чисельність осіб у віці 15–34 роки										
Середній	13178,9	12204,0	10469,7	9384,4	9230,0	9576,2	9752,6	9277,3	8646,9	8529,8
Високий	13178,9	12209,5	10491,9	9341,4	9150,9	9605,3	10100,1	10021,0	9795,7	9762,1
Низький	13178,9	12182,0	10329,5	9129,4	8857,9	9075,9	9031,6	8281,1	7428,2	7273,2

Джерело: на початок 2012 р. – за даними Держстату України, решта – розрахунки фахівців ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України

Слід зазначити, що, згідно з різними варіантами демографічного прогнозу, загальною тенденцією структурних змін як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі стане певне (більше чи менше за різними сценаріями перебігу демографічних подій) скорочення частки молодіжного контингенту в населенні України (див. рис. 2.1.3). При цьому, як уже зазначалось раніше, прискореними темпами скорочуватиметься чисельність осіб найбільш активного працездатного віку (25–34 роки), що об’єктивно є несприятливою демографічною передумовою щодо нарощування інноваційно-інтелектуального потенціалу населення, збільшення частки середнього класу (у тому числі „нових середніх”) та інноваційного розвитку країни в перспективі.

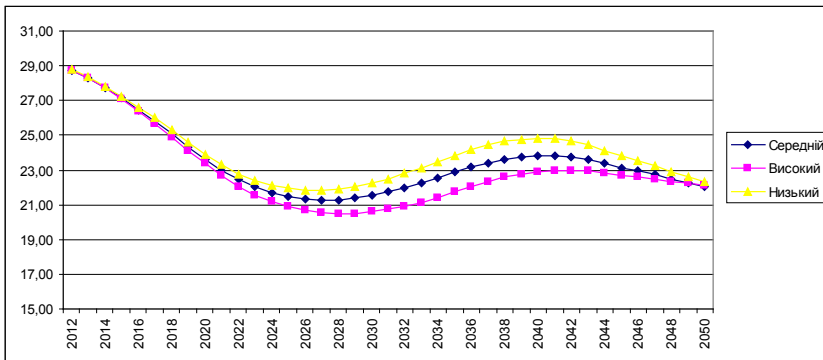

Рис. 2.1.3. Частка молоді у загальній чисельності населення України за різними варіантами прогнозу

2.2. УЧАСТЬ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ У ВИРІШЕННІ ВАЖЛИВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ, ПРИЧЕТНІСТЬ МОЛОДІ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Включення молоді у процеси прийняття рішень, активна участь у вирішенні важливих соціально-економічних суспільних проблем, реалізації державної молодіжної політики є однією з основних умов суспільного розвитку, успішної інтеграції України у світову спільноту.

Державна молодіжна політика покликана сприяти самоорганізації та самореалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх творчого потенціалу, запровадження ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування українського суспільства та економіки, формуванню її відповідальності за сьогодення та майбутнє, включенню молодих людей до участі в процесах прийняття рішень на всіх рівнях державно-громадського управління, забезпечення прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей.

Нова модель системи управління молодіжною сферою має бути відкритою і демократичною, а державне управління нею – здійснюватися з урахуванням громадської думки, інтересів молоді. Соціальне партнерство є обов'язковою умовою ефективного управління та розв'язання нагальних проблем підрастаючого покоління. Органи влади мають забезпечити, щоб молоді люди не тільки чули й дізнавалися про демократію та громадянське суспільство, але й мали можливість застосувати ці знання на практиці, щоб вони могли впливати на рішення та дії в молодому віці, а не лише на пізніших етапах свого життя. Участь молоді в суспільному житті повинна стати частиною загальної політики залучення громадян в суспільне життя. Необхідно враховувати те, що молодь є не лише майбутнім країни (хоча це насправді так!), але й дієвою рушійною силою її сьогодення. Молоді люди є тією частиною населення, яка найбільш схильна до навчання, до освоєння нових технологій, вони соціально є найбільш мобільними. Отож, саме молодь уже нині є найважливішим ресурсом, що забезпечує процеси сталого розвитку.

Принцип участі означає, що одним із головних суб'єктів розробки та реалізації державної молодіжної політики є, перш за все, самі молоді люди, їх об'єднання, організації. Детальний аналіз участі української молоді в найважливіших сферах суспільної діяльності здійснюється в інших підрозділах доповіді, зокрема, у підрозділі 2.3 мова йде про участь молоді у становленні громадянського суспільства, у підрозділі 2.4 – про політичні орієнтації та електоральну поведінку молодих людей, у підрозділі 2.5 – про участь молоді в діяльності політичних партій, інших організацій громадянського суспільства, у підрозділі 2.6 – про участь молодих людей у волонтерстві як важливій складовій суспільної активності, у підрозділі 3.4 – про стан розвитку молодіжного руху. У цьому ж підрозділі мова піде про загальні настрої молоді щодо участі в суспільних процесах, про її місце в таких важливих соціально-економічних процесах, як виробництво, навчання, про те, як молоді люди проводять своє дозвілля, як беруть участь у реалізації державної молодіжної політики та як оцінюють її. У своїх підходах ми будемо керуватися, у першу чергу, принципом: „Кращий експерт з проблем молоді – сама молодь”. І в цьому плані надійним підґрунтям слугують результати опитувань, проведених у молодіжному середовищі.

Так, за даними опитування „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, яке проводилося Центром соціальних досліджень „Софія” у листопаді 2011 р., майже третина молодих людей віком 18–35 років (30%) висловили думку, що в сучасному

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

житті краще бути як усі, проте 2/3 опитаних все ж сказали, що краще бути яскравою індивідуальністю (див. табл. 2.2.1). При цьому, необхідно підкреслити, що молоді люди є більш амбітними, ніж старше покоління: серед тих, кому 36 років і більше, хотіли б бути яскравою індивідуальністю лише 36% респондентів. Серед молоді намагання бути амбітнішими більше притаманне молодим людям обласних центрів (такими тут хотіли б бути 76% опитаних), ніж тим, що живуть у звичайних містах та у селах, – відповідно 63 та 48%).

Молодь у цілому позитивно ставиться до суспільно активних молодих людей. Під час дослідження „Участь молоді у суспільному житті”, що проводилося Центром „Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка у липні 2012 р., про це заявили 71% опитаних віком від 18 до 25 років. Щоправда, при цьому лише 4% з них сказали, що хотіли б бути схожими на таких людей.

Таблиця 2.2.1

Відповіді респондентів на запитання: „**Як Ви вважаєте, краще бути яскравою індивідуальністю чи бути як усі?**”, %

	Серед усіх	Вік респондентів		Місце проживання молоді			Молодь за статтю	
		18–35 років	36 років та старші	Обласний центр	Місто	Село	Чоловіки	Жінки
Краще бути яскравою індивідуальністю	45	63	36	76	63	48	61	65
Краще бути як усі	46	30	54	19	28	43	32	27
Важко відповісти	9	7	10	4	9	9	7	8

Джерело: підраховано за даними опитування „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, яке проводилося Центром соціальних досліджень „Софія” у листопаді 2011 р.

Серед 18–25-річних частка тих, хто не має бажання адаптуватися до сучасної складної соціально-економічної ситуації, отож і живе як доведеться, пасивно очікуючи змін на краще, впродовж років незалежності не змінюється: за даними моніторингу ІС НАН України, таким був кожний п’ятий серед опитаних як у 1997 р., так і у 2009 р. – по 20%. І хоча таких пристосуванців значно менше серед молоді, ніж серед старшого покоління (у 2009 р. серед 56–65-річних таких було 45%, а серед тих, кому за 65 років – 57%), проте все ж є досить багато. У квітні 2012 р. лише 20% респондентів віком 18–35 років відповіли, що вони активно включилися в нове життя, ще стільки ж (20%) сказали, що вони не хочуть пристосовуватися до нього, а 37% – перебувають у пошуку.

Нові суспільні відносини утверджується в складних соціально-економічних, політичних реаліях. І це негативно позначається на настроях молодих людей, формуванні їх цінностей стосовно участі в суспільному житті, визначення своєї місця у системі глобальних перетворень. Значна частина молоді в цілому не задоволена своїм становищем у суспільстві: за даними моніторингового опитування громадської думки, що проводиться ІС НАН України у квітні 2012 р., про це заявила майже половина молодих людей віком 18–35 років (47%). Існують також значні відмінності в уявленнях нашої молоді стосовно того, яким шляхом потрібно йти, щоб досягти високого соціального становища в нашій країні, і тим, яким шляхом, на її думку, цього досягають люди в розвинених країнах Заходу (див. табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Відповіді респондентів стосовно того, що вони вважають для себе найважливішим для досягнення людиною високого соціального становища в нашій країні та в розвинених країнах Заходу, квітень 2012 р., %

	У нашій країні		У розвинених країнах Заходу	
	Серед молоді віком 18–35 років	Серед тих, кому 36 років і більше	Серед молоді віком 18–35 років	Серед тих, кому 36 років і більше
Високий інтелект, здібності	33	31	63	59
Хороше здоров'я	37	39	32	30
Приваблива зовнішність	19	12	16	10
Готовність до ризику	20	14	22	19
Уміння іноді йти в обхід закону	33	33	8	4
Чесність, принциповість	15	16	26	24
Егоїзм, індивідуалізм	16	13	10	8
Готовність допомагати людям	16	14	16	11
Походження з сім'ї з високим соціальним становищем	39	38	22	22
Впливові родичі	48	46	11	10
Впливові друзі	27	29	8	6
Знання іноземних мов	18	18	32	28
Хороша освіта	25	27	51	48
Прагнення і вміння робити людям добро	8	11	11	7
Вихованість, хороші манери	9	7	19	19
Вміння переконувати, красномовство	16	10	14	13
Політична обізнаність	18	15	15	13
Уміння розпоряджатися грошима	20	17	24	24
Заможні батьки	40	36	11	9
Важко відповісти	6	9	9	14

Джерело: підраховано за даними моніторингу ІС НАН України, квітень 2012 р.

Як видно з таблиці, ці уявлення, на жаль, не на користь України: якщо для західних країн, найперше потрібно мати високий інтелект, здібності (63%), хорошу освіту (51%), то для нашої країни – впливових родичів (48%), заможних батьків (40%) та походити з сім'ї з високим соціальним становищем (39%).

Певним доповненням також можуть бути відповіді респондентів на запитання стосовно того, яка мета життя є для них найголовнішою на даний час, що були отримані під час проведення Центром соціальних досліджень „Софія” у листопаді 2011 р. опитування „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні” (див. табл. 2.2.3).

Як свідчить дослідження, найголовнішою метою для найбільшої частини молодих людей є створити гарну сім'ю (20,1%), виховати дітей (13,6%), а вже потім зробити кар'єру (8,7%), бути добрим фахівцем, реалізувати свої здібності (5,6%), займатися улюбленою справою (5,3%), одержати добру освіту (4,3%), мати власний бізнес та мати цікаву роботу, займатися творчістю (по 4,0%) і лише десь там наприкінці – зробити щось важливе для своєї країни (0,9%).

Участь молодого покоління в системі суспільних відносин відбувається через соціальну, економічну та політичну соціалізацію. Особливістю сучасних українських реалій є те, що політична соціалізація молоді відбувається в умовах трансформації самого суспільства, а також фінансово-економічної кризи, яка зачепила впродовж останніх років не лише нашу країну, але й більшу частину світу в цілому.

Таблиця 2.2.3

Відповіді респондентів на запитання стосовно мети життя, яка є для них найголовнішою на даний час, %

(респонденти могли обирати тільки 1 варіант відповіді)

	Серед усіх	Серед респондентів віком:	
		18–35 років	36 років та старші
Мати гарних друзів	5,0	4,3	5,3
Здобути розуміння та повагу оточуючих	4,5	2,2	5,6
Зробити щось важливе для своєї країни	0,8	0,9	0,7
Бути добрим фахівцем, реалізувати свої здібності	4,3	5,6	3,7
Одержати добру освіту	1,6	4,3	0,2
Бути чесною, порядною людиною	11,1	4,3	14,5
Зробити кар'єру	4,2	8,7	2,0
Займатися улюбленою справою	8,1	5,3	9,5
Виховувати дітей	12,9	13,6	12,6
Стати багатю людиною	4,4	7,6	2,9
Мати цікаву роботу, займатися творчістю	2,8	4,0	2,2
Мати багато вільного часу, не працювати	0,8	0,8	0,8
Створити гарну сім'ю	12,8	20,1	9,2
Жити не гірше за інших	12,4	6,2	15,5
Стати знаменитим	0,6	0,9	0,4
Мати власний бізнес	2,6	4,0	1,9
Здобути владу, високе становище	0,2	0,3	0,2
Побувати в різних країнах світу	1,3	1,4	1,2
Отримувати задоволення (від їжі, сексу тощо)	1,1	0,8	1,2
Важко відповісти	8,5	4,7	10,4

Джерело: підраховано за даними опитування „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, яке проводилося Центром соціальних досліджень „Софія” у листопаді 2011 р.

Серед основних показників економічної активності молоді варто розглянути її об'єктивні (власне економічну активність, зайнятість та безробіття) та суб'єктивні (задоволеність роботою, настанови щодо роботи) характеристики.

Економічна активність молоді в Україні є стабільно високою. Сьогодні в країні налічується близько 8,5 млн. економічно активних молодих осіб віком 15–35 років, що становить майже 38% усього економічно активного населення країни (у віці 15–70 років). Якщо порівнювати з попередніми роками, цей показник останнім часом залишається майже незмінним, однак порівняно з останнім докризовим 2008 р. скоротився більше ніж на 2,5%. Кількість економічно активних молодих осіб віком 15–35 років щодо всього економічно активного населення країни стабільно зростала, починаючи з 2000 р., і досягла свого найвищого значення (39,4%) у 2008 р., після чого спостерігається її поступове зменшення.

Загалом, протягом останнього десятиріччя відбулося незначне підвищення рівня зайнятості молоді всіх вікових груп. Певне підвищення спостерігалось до 2008 р., до початку економічної кризи, після чого намітилася тенденція до його зниження, зокрема у вікових групах молоді 25–29 та 30–34 років.

За даними Держстату України, нині чисельність зайнятої молоді віком 15–24 роки становить 2,2 млн. осіб, що майже на 70 тис. осіб менше, ніж у 2010 р. Рівень зайнятості молоді становить 33,9%, що на 0,4 в.п. більше, ніж у 2010 р. Зростання рівня зайнятості при одночасному зменшенні абсолютної чисельності зайнятої молоді пояснюється головним чином процесами депопуляції та старіння населення.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

Високими є показники зайнятості молоді у неформальному секторі економіки. За даними Держстату України, рівень зайнятості молоді у неформальному секторі економіки у 2011 р. становив 32,6% (у 2010 р. – 33,2%) серед осіб віком 15–24 роки, 19,8% (18,8%) у віковій групі 25–29 років та 19,8% (18,5%) серед молодих людей віком 30–39 років. Рівень зайнятості в неформальному секторі економіки серед чоловіків вищий, ніж серед жінок на 2,3% у віковій групі молоді 15–24 років, та на 4,0% серед молоді віком 25–29 років. Найбільшою мірою до неформальної зайнятості залучена сільська молодь в особистих селянських господарствах. Так, у 2011 р., більше ніж кожна друга (57,7%) молода людина віком 15–24 роки у селі була зайнята у неформальному секторі; для осіб віком 25–29 років такі показники становлять 41,2% (див. табл. 2.2.4).

Таблиця 2.2.4

Зайнятість населення в неформальному секторі економіки за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2011 р.

	Усього			У тому числі за віковими групами (років), у % до загальної кількості зайнятого населення відповідної вікової групи						Праце-здатного віку, тис. осіб
	тис. осіб	у % до		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–70	
		Загальної кількості зайнятих	2010 р.							
Усе населення	4704,9	23,1	101,2	32,6	19,8	18,4	18,6	22,1	59,2	3798,1
Жінки	2193,3	22,2	101,3	31,3	17,5	16,4	16,4	22,7	63,3	1564,6
Чоловіки	2511,6	24,1	101,1	33,6	21,5	20,3	20,9	21,5	54,2	2233,5
Міські поселення	1589,6	11,5	101,6	16,5	12,5	10,5	10,0	10,0	19,5	1436,2
Сільська місцевість	3115,3	48,3	101,0	57,7	41,2	38,5	37,8	48,7	91,8	2361,9

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Питання тимчасової зайнятості молоді, зокрема учнів та студентів у вільний від навчання час, вирішується спільно з органами місцевої влади та молодіжними організаціями. З метою тимчасового працевлаштування та одержання матеріальної підтримки місцевими органами влади за участю служби зайнятості організуються громадські роботи. Щорічно збільшується чисельність молодих людей, які беруть участь у громадських роботах. Так, у 2010 р. в громадських роботах брали участь 100,8 тис. осіб у віці до 35 років, що на чверть більше, ніж у 2009 р.

Важливим показником занятості молоді є самооцінка молодими людьми свого становища на ринку праці, задоволеність роботою тощо. За даними дослідження „Молодь України: червень 2007”, проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді, для молоді на першому місці за важливістю стоїть хороша оплата праці (97%), цікава робота (90%), гарантована робота (89%), робота, де молодь відчуває можливість чогось досягти (85%), робота, яка викликає повагу (82%).

Стосовно оплати праці дослідження показало, що найнижчі доходи від зайнятості отримує наймолодша вікова група осіб, які зазвичай підробляють у вільний від навчання час. До цієї групи працюючих здебільшого належать випускники шкіл і студенти початкових курсів, які, маючи середню або неповну вищу освіту, просто не можуть знайти високооплачувану роботу. Окрім того, багато молодих осіб отримує заробітну плату нижче мінімальної.

Молодь, яка не може себе реалізувати за місцем проживання, шукає такі можливості в інших місцях. За даними дослідження „Ваша думка: квітень 2011”, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка спільно з Центром „Соціальний моніторинг”, загальна кількість трудових мігрантів у 2010–2011 рр. становила від 2,2 млн. до 2,6 млн. осіб. Серед них внутрішніх мігрантів – від 1,6 до

Рівень зайнятості населення віком 15–24 роки в Україні та країнах Європейського Союзу

Назва країни	2000			2008			2010			2011		
	Вся молодь	у т.ч.		Вся молодь	у т.ч.		Вся молодь	у т.ч.		Вся молодь	у т.ч.	
		Жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
ЄС-27	37,0	33,9	40,2	37,5	34,6	40,4	34,0	31,8	36,2	33,6	31,4	35,7
Австрія	52,5	48,6	56,5	55,9	52,3	59,5	53,6	49,4	57,9	54,9	50,1	59,8
Бельгія	30,3	26,7	33,7	27,4	25,0	29,7	25,2	23,1	27,3	26,0	24,2	27,7
Болгарія	20,5	18,0	23,0	26,3	23,1	29,3	22,2	18,9	25,4	20,1	17,2	22,8
Велика Британія	55,8	53,6	58,0	52,4	51,0	3,8	47,6	46,6	48,5	46,4	45,7	47,0
Греція	27,4	22,1	32,6	23,5	18,5	28,5	20,4	16,2	24,5	16,3	12,9	19,6
Данія	67,1	64,0	70,3	66,9	65,4	68,4	58,1	59,4	56,9	57,5	58,5	56,6
Естонія	27,1	23,2	30,8	36,4	33,2	39,5	25,7	24,0	27,4	31,5	29,4	33,6
Ірландія	48,1	43,5	52,5	45,9	45,0	46,7	30,5	32,5	28,4	28,2	30,0	26,3
Іспанія	32,2	26,8	37,5	36,0	32,5	39,3	24,9	24,2	25,6	21,9	21,8	22,1
Італія	26,1	22,0	30,2	24,4	19,4	29,1	20,5	16,5	24,3	19,4	15,5	23,1
Кіпр	36,7	34,3	39,5	38,0	36,7	39,4	33,8	33,7	33,9	29,3	28,3	30,5
Латвія	30,3	24,9	35,4	37,2	31,9	42,4	26,4	25,1	27,8	27,2	24,4	30,0
Литва	26,7	23,8	29,4	26,7	22,2	30,9	19,2	18,2	20,2	19,7	17,4	21,9
Люксембург	31,8	28,3	35,3	23,8	20,6	27,0	21,2	20,3	22,1	20,7	18,5	22,8
Мальта	52,4	52,8	52,0	45,8	41,8	47,6	44,8	41,6	4,8	44,7	40,5	48,6
Нідерланди	68,4	66,7	69,9	69,3	68,8	69,8	63,0	63,5	62,6	63,5	64,4	62,7
Німеччина	46,1	43,6	48,6	46,9	45,0	48,8	46,2	44,6	47,9	47,9	46,1	49,7
Польща	24,1	21,9	26,4	27,3	23,7	31,0	26,3	22,1	30,3	24,9	20,1	29,6
Португалія	41,1	35,1	46,9	34,7	30,8	38,5	28,5	26,5	30,4	27,2	24,9	29,3
Румунія	34,0	31,1	36,9	24,8	20,2	29,1	24,3	20,4	28,1	23,8	20,4	27,0
Словаччина	28,3	27,9	28,7	26,2	21,5	30,8	20,6	17,4	23,8	20,2	15,1	25,0
Словенія	31,2	27,4	34,7	38,4	33,2	43,0	34,1	30,0	37,6	31,5	26,9	35,7
Угорщина	33,1	29,2	37,0	20,0	16,8	23,2	18,3	16,6	20,0	18,3	16,7	19,9
Фінляндія	45,4	43,8	47,0	44,7	45,1	44,3	38,8	39,9	37,7	40,4	41,2	39,5
Франція	28,2	25,1	31,3	31,9	29,0	34,7	30,8	27,7	33,9	29,9	26,9	32,9
Чехія	36,4	33,6	39,3	28,1	23,5	32,4	25,2	20,6	29,6	24,7	19,9	29,1
Швеція	36,9	37,1	36,6	42,2	42,1	42,2	38,7	39,2	38,2	40,5	41,0	40,1
Україна	30,4	27,8	32,8	37,3	32,5	41,8	33,5	29,3	37,4	33,9	29,8	37,9

*Джерело: Економічна активність населення України – 2011 : стат. зб. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – С. 161, 162.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

1,9 млн. осіб, зовнішніх – від 0,61 до 0,75 млн. осіб, з них значну частину становлять молоді люди, зокрема у внутрішній міграції. Серед зовнішніх мігрантів частка молоді до 25 років помітно нижча (див. табл. 2.2.5).

Таблиця 2.2.5

Демографічний розподіл трудових мігрантів у 2010–2011 рр., %

	Усі мігранти	Внутрішні мігранти	Зовнішні мігранти	Усі опитані
За віковими категоріями				
18–25 років	15,1	18,4	6,7	15,5
26–40 років	43,0	40,7	49,4	29,3
41–55 років	30,8	29,2	34,6	27,0
56 років та більше	4,0	3,8	4,5	28,2
Немає відповіді	7,1	7,9	4,8	-
Усього	100	100	100	100

Джерело: УІСД/ ЦСМ, опитування „Ваша думка: квітень 2011”.

У сучасних умовах в Україні найважливішим пріоритетом соціальної політики є збереження трудового потенціалу та соціальний захист населення від безробіття, особливо тих, хто не здатний конкурувати на ринку праці. До 2001 р. рівень офіційного безробіття серед молоді постійно зростав і виріс порівняно з 1995 р. майже в одинадцять разів. Починаючи з 2000 р. рівень безробіття молоді поступово зменшувався у всіх вікових групах аж до 2008 р. і стрімко зріс у 2009 р. на 4,5% для вікової групи 15–24 років, та на 3,4 і 3,1% для молоді віком 25–29 та 30–34 років відповідно. Після чого знову намітилася тенденція до його зниження серед осіб усіх вікових груп. Так, серед молоді віком 15–24 роки рівень безробіття знизився з 17,8% у 2009 р. до 17,4% у 2010 р. (на 0,4 %), а серед осіб віком 25–29 з 10,4% до 9,9% (на 0,5 %). Чисельність безробітних віком 15–24 роки у 2011 р. становить 485,7 тис. осіб, що на 25,9 тис. осіб менше за показник 2010 р. Проте чисельність безробітної молоді ще значно перевищує докризовий рівень (у 2007 р. вона становила 387,8 тис. молодих осіб віком 15–24 роки. Рівень безробіття цієї вікової категорії у цей рік становив 18,6%, що на 1,2 в. п. більше, ніж у 2010 р. і на 6,1 в. п. більше, ніж у докризовому 2007 р.

Необхідно підкреслити, що загалом упродовж останніх років на ринку праці спостерігається більш позитивна тенденція щодо становища молоді, ніж у період перших років незалежності. Серед наявних проблем найгострішими є: незбалансованість ринку праці; невідповідність між отриманою освітою та потребами ринку праці; низький рівень зайнятості серед молодих людей віком 15–24 роки (які часто здобувають у цей час освіту, за якою не завжди надалі працюють); проблеми з пошуком першого робочого місця після закінчення навчальних закладів; орієнтації на міграцію з метою працевлаштування тощо.

Важливою складовою участі молоді в суспільному житті є отримання необхідної для цього освіти. Після кризи 1990-х рр., коли вища освіта значною мірою втратила свою привабливість, у наступні роки спостерігається актуалізація потреби здобуття високого рівня освіти, оскільки вона стає важливою необхідністю. Наприклад, у дослідженнях 1998 р. освіта була важливою для 85% молоді, опитування же „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації”, яке було проведене Центром „Соціальний моніторинг” у квітні 2010 р., демонструє цінність освіти вже для 91%. При цьому частка жінок, для яких освіта є цінною, а отриманий освітній рівень вищим, є більшою, ніж така частка серед чоловіків відповідного віку, чого не спостерігалось впродовж 90-х років минулого століття.

За статистичними даними, в Україні нині навчаються:

- у загальноосвітніх навчальних закладах – 4 млн 293 тис. учнів;
- у професійно-технічних навчальних закладах – 426 тис. учнів;

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

– у вищих навчальних закладах – 2 млн 491 тис. студентів.

Загалом рівень освіти населення в Україні сьогодні є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. Проте нерівність доступу до середньої спеціальної, а особливо вищої освіти для молодих людей різного соціального походження збільшується і роль інституту освіти як „вирівнювача” соціальних шансів зменшується.

Не менш важливим показником є якість освіти, яку отримує молодь. Суб’єктивні характеристики якості освіти є складовою частиною сприйняття молодою людиною світу і свого місця в ньому та суттєво впливають на відчуття впевненості у майбутньому. Дослідження, проведене Державним інститутом розвитку сім’ї та молоді у 2007 р., дає уявлення щодо задоволеності молодих людей віком 14–35 років освітнім рівнем. Так, задоволені в тій чи іншій мірі рівнем освіти 66% респондентів, в той же час не задоволені різною мірою рівнем освіти були 34% респондентів.

Ще одним важливим показником значимості освіти, зокрема вищої, у соціалізації молоді є те, наскільки випускники ВНЗ після завершення навчання в них мають можливість працювати у відповідності з отриманою спеціальністю. Результати дослідження „Становище студентської молоді в Україні”, що було проведене Державним інститутом розвитку сім’ї та молоді наприкінці 2008 р., показали, що обов’язково працювати за здобутою спеціальністю збирається лише 27,9% студентів, ще 50,1% намагаються працювати за своєю спеціальністю, але не впевнені, що знайдуть відповідну роботу. Не планують працювати за обраною спеціальністю 12,6% респондентів, для яких головне – отримати вищу освіту. Тобто для них є цінною вища освіта заради самої освіти і неважливо, яку спеціальність вони при цьому отримують.

Однією з важливим болючих проблем залучення молоді до участі в житті суспільства є й те, що в Україні переважна більшість молодих людей після здобуття вищої освіти завершують процес свого навчання, свою освітню підготовку. Однак, так званий період напіврозпаду компетенції – швидкість, з якою отримані студентом знання перестають відповідати актуальному рівню науково-технологічної насиченості економічних процесів, нині становить менше 5 років. Тобто фактично одразу після отримання диплома випускники вже мають підвищувати свій рівень кваліфікації. Отож, освітній рівень фахівців середнього віку в Україні нині не відповідає новим соціально-економічним трансформаціям, бо їх знання є застарілими. Але, на жаль, в Україні на сьогодні значно менше поширені практики навчання впродовж життя, ніж у багатьох європейських країнах.

Важливим фактором для розвитку підростаючого покоління, який залежить як від інтересів особистості, її цінностей, так і від наданих суспільством можливостей для їх задоволення, є дозвілля. Особливого значення воно набуває у житті саме молодих людей, які активно включаються в культурне і соціальне середовище країни. Тому важливим є знання потреб молоді, тенденцій їх формування та потенційних пріоритетів у сфері культури і дозвілля.

У таблиці 2.2.6 наведено динаміку деяких занять молоді віком від 18 до 35 років, якими вона займається у вільний від основної та домашньої роботи час. Як видно з таблиці, молоді люди головним чином переглядають телепередачі (про це у 2012 р. заявили 78% опитаних), перебувають у гостях або приймають їх (58 та 48%), слухають музику (45%), читають газети (32%), просто відпочивають без жодних справ (51%), у той час як займаються громадською роботою лише 3%. При цьому, такі тенденції не поліпшуються, а інколи навіть погіршуються впродовж останніх двадцяти років. Наприклад, займалися громадською роботою в 1994 р. 5% опитаних, в 2000 р. – стільки ж, а в 2012 р. – 3%. Відвідували курси, гуртки, студії у ці роки – відповідно по 2%, тоді як просто відпочивали без жодних справ – 45, 47 та 51% респондентів. Існують певні відмінності в різних вікових молодіжних групах, проте великої різниці немає. Так, наприклад, у 2012 р. якщо серед

Рівень безробіття молоді віком 15–24 роки в Україні та країнах Європейського Союзу
(у відсотках до економічно активного населення відповідного віку)

Назва країни	2000				2005				2010				2011	
	Вся молодь	у т.ч.		Вся молодь	у т.ч.		Вся молодь	у т.ч.		Вся молодь	у т.ч.		жінки	чоловіки
		Жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		
ЄС-27	18,3	19,1	17,6	18,6	18,7	18,4	20,8	20,0	21,5	21,3	2,7	21,8	2,7	21,8
Австрія	6,3	5,6	6,9	10,3	9,9	10,7	8,8	8,8	8,9	8,3	8,8	7,9	8,8	7,9
Бельгія	15,2	18,2	12,9	21,5	22,1	21,0	22,4	22,4	22,4	18,7	18,7	18,7	18,7	18,7
Болгарія	33,3	29,6	36,1	22,3	21,0	23,4	23,2	21,7	24,1	26,6	25,2	27,6	25,2	27,6
Велика Британія	12,0	10,4	13,5	12,8	11,0	14,3	19,6	17,3	21,5	21,1	18,4	23,5	18,4	23,5
Греція	29,2	38,0	21,9	26,0	34,8	18,7	32,9	40,6	26,7	44,4	51,5	38,5	44,4	38,5
Данія	6,7	7,0	6,5	8,6	8,6	8,6	13,8	11,7	15,8	14,2	12,7	15,7	12,7	15,7
Естонія	23,5	21,8	24,6	15,9	**	**	32,9	30,0	35,2	22,3	20,7	23,7	20,7	23,7
Ірландія	6,5	6,9	6,2	8,6	8,0	9,1	7,5	21,1	33,7	29,4	23,3	35,3	23,3	35,3
Іспанія	25,3	32,1	19,6	19,7	23,4	16,7	41,6	39,8	43,2	46,6	44,4	48,2	44,4	48,2
Італія	31,5	35,3	28,4	24,0	27,4	21,5	27,8	29,4	26,8	29,1	32,0	27,1	32,0	27,1
Кіпр	10,2	13,3	6,7	13,9	14,7	13,2	16,7	17,2	16,0	22,4	21,5	23,3	21,5	23,3
Латвія	21,3	21,7	21,0	1,6	16,2	11,8	34,5	33,5	35,4	29,1	28,6	29,5	28,6	29,5
Литва	28,6	27,3	29,5	15,7	15,3	15,9	35,1	30,8	38,5	32,9	30,4	34,6	30,4	34,6
Люксембург	6,4	7,3	5,7	13,7	16,2	11,7	14,2	**	17,6	16,8	20,8	13,3	16,8	13,3
Мальта	11,8	10,4	13,1	16,8	16,2	17,2	13,0	12,1	13,7	13,7	13,8	13,7	13,8	13,7
Нідерланди	5,3	5,9	4,7	8,2	8,4	8,0	8,7	8,6	8,8	7,6	7,8	7,5	7,8	7,5
Німеччина	8,5	7,4	9,5	15,5	13,9	16,8	9,9	8,8	10,9	8,6	7,8	9,3	7,8	9,3
Польща	35,7	37,2	34,3	36,9	38,3	35,7	23,7	25,4	22,4	25,8	28,9	23,6	25,8	23,6
Португалія	8,2	11,7	5,4	16,1	19,1	13,6	22,4	23,7	21,2	30,1	31,7	28,7	30,1	28,7
Румунія	17,8	15,9	19,3	20,2	18,4	21,6	22,1	21,8	22,3	23,7	23,8	23,7	23,8	23,7
Словаччина	36,9	33,3	40,0	30,1	28,8	31,0	33,6	31,9	34,6	33,2	33,6	33,0	33,6	33,0
Словенія	16,4	18,5	14,8	15,9	17,8	14,5	14,7	13,8	15,2	15,7	16,8	15,0	16,8	15,0
Угорщина	12,3	10,4	13,7	19,4	19,0	19,6	26,6	24,9	7,9	26,1	24,6	27,2	24,6	27,2
Фінляндія	28,4	29,2	27,5	20,1	19,5	20,6	21,4	19,0	23,8	20,1	18,4	21,8	18,4	21,8
Франція	20,6	22,6	19,0	20,3	21,6	19,3	22,5	23,3	21,9	22,1	23,2	21,2	23,2	21,2
Чехія	17,0	16,4	17,4	19,2	19,1	19,3	18,3	18,5	18,2	18,0	17,9	18,1	18,0	17,9
Швеція	9,5	8,1	10,8	22,8	22,4	23,3	25,2	23,7	26,6	22,9	22,0	23,8	22,0	23,8
Україна	24,2	25,3	23,3	14,9	14,4	15,2	17,4	16,7	17,8	18,6	18,7	18,6	18,7	18,6

* Джерело: Економічна активність населення України – 2011 : стат. зб. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – С. 168, 169.

Таблиця 2.2.6
Динаміка деяких занять молодих людей віком від 18 до 35 років, якими вони займаються у вільний від основної та домашньої роботи час протягом останніх 7 днів, %

Вид заняття	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
1. Ранкова гімнастика та фізкультура	26	25	26	27	15	16	21	23	16	18	15
2. Відвідування плавального басейну, заняття в спортивній залі, на стадіоні, спортивних майданчиках	10	10	11	10	6	5	7	6	6	7	6
3. Відпочинок на природі	34	33	27	13	12	13	9	17	21	19	20
4. Екскурсійна подорож	4	5	3	3	2	1	2	2	3	3	3
5. Відвідування кінотеатру	14	6	3	3	5	7	7	9	7	11	8
6. Відвідування театрів, концертів, музеїв, художніх виставок	6	6	8	7	4	3	4	3	4	5	3
7. Перебування в гостях	55	49	57	66	48	60	52	51	48	58	58
8. Прийом гостей	47	44	47	59	40	44	46	46	43	49	48
9. Відвідування ресторану, нічного клубу тощо	17	22	23	24	12	11	19	23	11	12	12
10. Праця за сумісництвом, долаговий заробіток	15	18	14	16	9	9	10	12	13	10	9
11. Громадська робота	5	6	6	5	6	5	3	5	5	4	3
12. Відвідування бібліотек	12	10	8	10	10	8	9	9	6	7	4
13. Читання художньої літератури	47	42	42	47	26	30	29	25	24	20	20
14. Відвідування курсів, гуртків, студій	4	4	3	4	3	4	2	2	3	4	2
15. Художня творчість (створення музики, віршів, прози, малювання, гра на музичних інструментах тощо)	7	8	5	9	3	5	5	5	5	5	4
16. Прослуховування музики (платівки, диски тощо)	55	56	58	59	42	49	47	51	49	45	45
17. Відвідування церкви (костюлу, синагоги, мечеті, молитовного будинку)	10	9	11	20	10	9	11	12	11	26	26
18. Заняття з дітьми (уроки, ігри, прогулянки)	47	43	48	48	38	33	37	39	40	39	40
19. Настільні ігри (шахи, шашки, карти, доміно тощо)	18	20	20	24	16	14	17	15	12	11	11
20. Заняття з комп'ютером	10	16	15	11	10	16	22	31	34	38	53
21. Перегляд телепередач	82	81	85	90	76	82	86	90	86	85	78
22. Прослуховування радіопередач	39	30	48	53	47	37	43	51	40	32	30
23. Читання газет	56	58	65	72	58	60	62	59	50	43	32
24. Перегляд фільмів по відеоманітофону, відео роликів	-	-	-	-	19	24	24	26	22	18	15
25. Відвідування клубів, дискотек, вечорів відпочинку	-	-	-	-	11	13	10	15	11	11	12
26. Просто відпочинок без жодних справ	45	45	46	47	32	43	41	45	42	43	51

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

18–28-річних громадською роботою займався 4% опитаних, то серед 29–35-річних – 5%, відвідували курси, гуртки, студії – відповідно 5 та 2%.

Як свідчать матеріали дослідження „Ставлення української молоді до здорового способу життя”, проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді у 2010 р., майже третині української молоді (36%) не вистачає повноцінного дозвілля та відпочинку. При цьому з віком молодь все гостріше відчуває таку нестачу: про це заявили 19% молодих людей у віці 14–17 років та 32% у віці 25–35 років. Існує велика залежність повноцінного дозвілля і від матеріального становища молоді. Так, якщо серед тих, хто оцінює матеріальне становище своєї сім'ї як високе, лише 4% не мають бажаного дозвілля, тоді як серед тих, хто визнає матеріальне становище своєї сім'ї досить низьким, таких 66%. До основних причин, що унеможливають задоволення культурних потреб молоді, належать брак коштів (60%), вільного часу (40%), культурних закладів (35%).

Широкі можливості для самовиразу й самореалізації через дозвілля молоді люди могли б отримати шляхом участі в любительських об'єднаннях, клубах за інтересами, що організуються на принципах добровільності та самоуправління. Однак, за даними опитування Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, проведеного у 2010 р., лише 22% молоді віком 14–24 роки бачить для себе таку можливість, у той час як більше половини (57%) не має можливостей доступу до роботи в них.

Зазначені тенденції не сприяють включенню молоді в культурні процеси, які відбуваються в країні, негативно впливають на соціалізацію молодих людей.

Підсумовуючи, зазначимо, що в сучасних умовах молодь не має можливості в достатній мірі задовольнити свої культурні потреби, провести повноцінне дозвілля, тож, надає перевагу саме пасивним його формам, що не сприяє її всебічному розвитку.

Основними чинниками, що зумовлюють такий стан речей, є низький рівень матеріального становища української молоді, низька доступність закладів культури та дозвілля, неефективність вирішення державою проблем молоді у сфері дозвілля через відсутність чіткої стратегії державної політики у цій сфері.

Разом з тим, молоді люди відчувають відсутність чіткої стратегії державної політики не лише у сфері дозвілля, але й у цілому в усіх сферах суспільного життя. Так, за даними соціологічного дослідження Державного інституту проблем сім'ї та молоді, проведеного у травні 2002 р., серед молоді віком від 14 до 28 років 64% опитаних відповіли, що не відчувають підтримки від держави. За даними соціологічного опитування молоді „Стан молоді очима молодих”, проведеного в 2005 р. Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України в межах Проекту Програми розвитку ООН „Створення безпечного середовища для молоді України” серед молоді віком 15–23 роки, тільки 7% респондентів назвали державну молодіжну політику в Україні ефективною, 27% – скоріше ефективною, тоді як 28% охарактеризували її, як, скоріше, неефективну, і 21% респондентів вказали на її неефективність.

Відповіді респондентів за віком під час проведення дослідження „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації” показують, що і в квітні 2010 р. настрої молодих людей стосовно реалізації державної молодіжної політики в країні залишаються майже такими ж, як і в попередні роки (див. табл. 2.2.7).

Подібні оцінки були також дані у вересні – жовтні 2012 р. лідерами та активістами молодіжних організацій під час опитування „Молодіжна політика –2012: чинники формування суспільно активної української молоді”: оцінюючи нинішній рівень реалізації державної молодіжної політики в Україні за шкалою, де „1” означає „незадовільно”, а „10” – „цілком задовільно”, респонденти виставили оцінку, середнє значення якої становить 5,17 бала. Досить низькими також є оцінки того, чи створені в Україні належні умови для реалізації молоді в певних сферах (див. табл. 2.2.8).

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Таблиця 2.2.7

Відповіді респондентів за віком на запитання: „Чи відчуваєте Ви реалізацію державної молодіжної політики в Україні?“, %

	15–19 років	20–24 років	15–28 років	28–34 роки	15–34 роки
Так	10	10	10	7	9
Ні	75	79	77	82	79
Важко відповісти	15	11	13	11	12

Джерело: за даними дослідження „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації“, проведеного УІСД/ЦСМ у квітні 2010 р.

Таблиця 2.2.8

Ствердні відповіді лідерів та активістів молодіжних організацій стосовно того, чи створені в Україні належні умови для реалізації молоді в певних сферах?, %

	%
Для кар'єрної реалізації молоді	14
Для реалізації молоді в науковій сфері	44
Для активної участі молоді в політичних партіях, організаціях громадянського суспільства	73
Для діяльності молодих людей у самоорганізованих структурах за місцем проживання, роботи чи навчання	59
Для патріотичного виховання молоді	31
Для зміцнення духовності молодих людей	27
Для участі молодих людей у реалізації державної молодіжної політики	55

Джерело: за даними опитування лідерів та активістів молодіжних організацій „Молодіжна політика – 2012: чинники формування суспільно активної української молоді“, проведеного у вересні – жовтні 2012 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.Яременка.

Молодь усіх вікових категорій, незалежно від місця проживання, статусу в переважній більшості негативно оцінює діяльність органів влади щодо вирішення її проблем у всіх важливих соціально-економічних сферах (див. табл. 2.2.9). При цьому турбує те, що такі настрої майже не змінюються з часом. За даними моніторингу УІСД/ЦСМ, найбільш критично оцінюється діяльність органів влади у сфері забезпечення житлом та роботою: так, серед 15–28-річних респондентів негативно її оцінили у травні 2002 р. та у квітні 2010 р. відповідно 80 і 77% та 74 і 71%. Деяко лояльніше постійно оцінюється робота щодо вирішення питань навчання, фізичної культури та спорту, дозвілля.

Більш ніж кожний четвертий з опитаних (27%) заявив, що в сучасних умовах в Україні молодим людям для того, щоб вести суспільно активний спосіб життя, не вистачає підтримки молодіжних ініціатив з боку держави.

Такий стан справ примушує молодих людей у разі необхідності вирішення своїх проблем звертатися, у першу чергу, до батьків, родичів (про це під час проведення дослідження „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації“ заявили 74% опитаних), до своїх друзів (38%). У крайньому разі вони вирішують їх самостійно (40%). І лише по 2% опитаних заявили, що вони в тому разі звертаються до державних установ у справах молоді чи до інших державних установ. При цьому, якщо у поведінці молоді при вирішенні своїх проблем існують певні відмінності залежно від віку (так, намагаються їх вирішити самостійно серед 15–19-річних – 22%, серед 20–24-річних – 39%, серед 25–29-річних – 44%, 30–34-річних – 51%), залежно від місця проживання (за допомогою до батьків, родичів звертаються серед молодих міських жителів 72% опитаних, а серед сільської молоді – 79%, на Сході країни – 67%, а на Заході – 85%), залежно від статі

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

(намагаються вирішити свої проблеми самостійно серед хлопців 44% опитаних, а серед дівчат – 35%), то щодо пошуку допомоги в державних установах у справах молоді чи в інших державних установах ставлення майже однакове у всіх випадках: до них звертаються по допомогу незалежно від статі, віку, місця проживання тощо не більше 2% опитаних.

Таблиця 2.2.9

Частка позитивних відповідей респондентів віком 15–34 роки на запитання: „Як Ви оцінюєте діяльність органів влади щодо вирішення проблем молоді у сфері?...”, %*

	Серед молоді віком 15–34 роки, 2010 р.*				Серед лідерів та активістів молодіжного руху, 2012 р.**
	Серед всіх	Серед молоді обласних центрів	Серед молоді міст іншої категорії	Сільська молодь	
Фізичної культури та спорту	30	26	28	38	68
Навчання	32	30	25	44	65
Дозвілля	23	21	18	30	63
Забезпечення культурних потреб	21	20	17	29	56
Профілактики правопорушень	20	15	18	30	34
Виховання	20	16	15	31	45
Охорони здоров'я	19	14	16	29	34
Праці	11	7	10	17	23
Забезпечення житлом	8	6	6	13	14
Матеріальної підтримки соціально незахищених груп молоді (сироти, інваліди тощо)	17	14	14	23	48

* За даними дослідження „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації”, проведеного УІСД/ЦСМ у квітні 2010 р.

** За даними опитування лідерів та активістів молодіжних організацій „Молодіжна політика – 2012: чинники формування суспільно активної української молоді”, проведеного у вересні – жовтні 2012 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.Яременка.

І хоча молодь поки що слабо вірить у позитивні зміни (так, навіть серед лідерів та активістів молодіжних організацій під час опитування „Молодіжна політика – 2012: чинники формування суспільно активної української молоді” лише 18% опитаних відповіли, що вони вірять, що в Україні відбудуться позитивні зміни у формуванні умов для розвитку громадської активності серед молоді уже в найближчі 5 років, тоді як 43% переконані, що це відбудеться десь через роки 5–10, ще 28% вірять у такі перемини, але вони відбудуться не раніше, ніж через 10 років, а 11% взагалі не вірять, що зміни коли-небудь відбудуться), проте саме держава для поліпшення ситуації має звернути особливу увагу на залучення молодих людей до суспільного життя, на поліпшення умов щодо їх соціалізації. Тим паче, що, як свідчить вищезазначене дослідження, молодь, зокрема лідери та активісти молодіжного руху, у переважній своїй більшості переконані, що держава повинна сприяти формуванню суспільно активних молодих людей: про це сказали 91% опитаних. І ця діяльність, на думку молоді, зокрема лідерів та активістів молодіжних організацій, найперше має бути сконцентрована на залученні молодих людей до створення робочих місць для молоді (реалізацію державою в першу чергу саме таких програм підтримує 71% опитаних), на боротьбу з поширенням наркоманії серед молоді (46%), на оздоровлення молодих людей (36%), на надання житлових кредитів молоді (29%).

2.3. МОЛОДЬ ТА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Зважаючи на те, що в нинішніх умовах без становлення громадянського суспільства неможливо уявити демократичний поступ у будь-якій сучасній країні, в тому числі, звичайно ж, і в Україні, стає зрозумілою важливість окрім розбудови необхідних інститутів громадянського суспільства, ще й формування в суспільній свідомості переконаності в необхідності створення відповідного суспільного ладу, виховання в громадян почуття відповідальності за свою країну, готовності взяти активну участь у побудові громадянського суспільства. Ситуація, яка нині склалася в країні, показує, що держава, політичні партії, громадськість у цілому мають докласти максимум зусиль для спрямування суспільної свідомості в русло необхідності розбудови громадянського суспільства. Роботу необхідно проводити, звичайно ж, з усіма верствами населення. Проте найбільшої уваги заслуговує молоде покоління, від якого значною мірою залежить як сучасне, так і майбутнє країни.

Разом з тим, як свідчать, зокрема, матеріали соціологічних досліджень, у цій сфері в молодіжному середовищі нині панують досить-таки тривожні настрої. Так, для молодих українців упродовж усіх років незалежності притаманний досить високий рівень соціальної апатії та низький рівень соціального оптимізму. За даними міжнародного дослідження „Європейські цінності” (2008–2009 рр.), середній бал оцінки впливу молоді особи на хід власного життя за шкалою, де „1” означає „Зовсім не впливаю”, а „10” – „Дуже впливаю”, серед української молоді становив 6,61 бала і був одним з найгірших серед тих 48 країн, де проводилося опитування.

Як свідчить моніторинг ІС НАН України, більшість молоді вважає, що те, від чого залежить, як складатиметься їхнє життя, здебільшого залежить не від них самих, а від зовнішніх обставин (див. табл. 2.3.1). При цьому, великих змін упродовж років незалежності не відбулося: у 1994 р. частка тих, хто був переконаний, що їхнє життя залежить більшою мірою від них, ніж від зовнішніх обставин, та тих, хто вважав, що воно здебільшого залежить від них, разом становила 24%, у 2000 р. – 26%, у 2005 р. – 28%, у 2010 р. – 26%, у 2012 р. – 25%. Не дуже відрізняються настрої молоді і від настроїв старшого покоління.

Таблиця 2.3.1

Розподіл відповідей молодих людей віком 18–35 років на запитання: „Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складатиметься Ваше життя?”, %

	1994	2000	2002	2005	2006	2008	2010	2012
Здебільшого від зовнішніх обставин	17	19	15	11	10	12	12	13
Деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин	31	29	26	26	28	29	31	30
Однаковою мірою від мене і від зовнішніх обставин	28	26	30	35	35	34	31	32
Більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин	14	15	15	17	15	16	15	13
Здебільшого від мене	10	11	14	11	12	9	11	12

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

За даними цього ж моніторингу, практично однакова кількість молоді віком від 18 до 35 років і в 1992 р., і в 2012 р. погоджувалася з тим, що більшість людей взагалі ні в що не вірить – відповіді 79 та 78%. При цьому така тенденція спостерігається і серед молодшої, і серед старшої групи молоді. З одного боку, практично стільки ж молодих людей (у 2012 р. 80%) переконані, що багато того, у що вірили їхні батьки, руйнується на очах. Щоправда, на початку незалежності, у 1992 р., таких було ще більше – 87%.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

З іншого боку, переважна більшість молоді (у 1992 р. – 76%, у 2000 р. – 73%, у 2012 – знову 75%) погоджується з тим, що за теперішнього безпорядку та невизначеності важко зрозуміти, у що вірити. У 2012 р. понад чотири п'ятих молодих людей (84%) заявили, що зараз все таке хитке, і здається, що може відбутися все, що завгодно (у 1992 р. таких було також 84%, у 2005 р. – 70%). Отже, значна частина молоді завжди була незадоволена в цілому своїм становищем у суспільстві: на початку незалежності, у 1992 р. про це заявила половина молодих людей віком 18–35 років (51%). До кінця першого десятиліття незалежності ця частка зростала і в 1998 р. становила уже майже дві третини молоді – 72%. Потім кількість незадоволених почала дещо скорочуватися, проте у 2008 р. та в 2010 р. становила по 44%, а в 2012 р. – 47%.

Хоча значна частина молодих людей зовсім не цікавиться політикою, однак молодь загалом усе ж залишається досить політизованою: за даними грудневого 2009 р. дослідження моніторингу УІСД/ЦСМ, кожний десятий з молодих (10%) постійно стежить за політичним життям в Україні, а дещо більше ніж кожний третій (36%) стежить за головними подіями в політичному житті, другорядні ж залишаються поза його увагою. При цьому молодь все ж менше заполітизована, ніж люди старшого віку: якщо серед молодих людей віком 18–35 років постійно стежать за політичним життям країни 10%, то серед респондентів віком 36–59 років – 19%, а серед тих, кому 60 і більше років, – 32%. Подібні тенденції демонструє і моніторинг Інституту соціології НАН України (див. табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Відповіді молодих людей віком 18–35 років на запитання: „Якою мірою Вас цікавить політика?“, %

	1994	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Зовсім не цікавить	28	22	20	19	19	11	17	17	23	29
Певною мірою цікавить	66	71	70	74	74	75	72	73	68	64
Дуже цікавить	6	7	10	7	7	14	11	10	9	7

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України

Стосовно причин, що обумовлюють ставлення до політики, то молоді люди підкреслюють усвідомлення значення політики для розвитку суспільства (за даними опитування „Становище студентської молоді”, яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка у листопаді – грудні 2008 р., у студентському середовищі це висловили 27% серед усіх опитаних та 42% серед тих, хто постійно або періодично цікавиться політикою), а також усвідомлення залежності їх особистої долі від напряму політичного розвитку держави (29 та 45%). Значна частина респондентів (23 та 35%) висловила думку, що їм не хочеться бути „маріонеткою”, якою можна легко маніпулювати. 27 та 42% опитаних відповіли, що їх інтерес до політики обумовлений тим, що певний рівень політичних знань є необхідною рисою освіченої людини. Негативне ж ставлення студентства до політики, у першу чергу, обумовлене розчаруванням у здатності політиків змінити життя на краще та зневірою у тому, що його думка, позиція щось вирішує: про це заявили 23 й 11% серед усіх опитаних та 64 і 30% серед тих, хто байдуже ставиться до політики. Половина студентів вважає, що держава не поважає їх політичні права, лише кожний п'ятий (22%) згодний з тим, що такі люди, як він, мають реальну можливість впливати на процес прийняття рішень у нашій країні.

На жаль, подібні настрої панують і в цілому серед молоді. Так, за даними моніторингу ІС НАН України, постійно більше половини молодих людей віком 18–35 років відповідає, що якби уряд України ухвалив рішення, яке утискає їхні законні права та інтереси, вони не змогли б нічого зробити проти цього: у 1994 р. так сказали 63% респондентів, у 2000 р. – 60%, у 2005 р. – 51%, у 2008 р. та у 2010 р. – по 56%, у 2012 р. – 60%. Близькі до цього оцінки спостерігаються і стосовно неправомірних рішень місцевої

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

влади: у своїй неспроможності їм протидіяти заявили у 1994 р. 50% молоді, у 2000 р. – 51%, у 2005 р. – 37%, у 2008 р. – 42%, у 2010 р. – 43%, у 2012 р. – 50%.

Щоправда, як свідчить моніторинг ІС НАНУ, з роками у молоді зростає впевненість у тому, що вона може вільно висловлювати свої політичні погляди: якщо в 1994 р. так вважало 56% молодих людей віком 18–35 років, то в 1999 р. – 61%, 2006 р. – 70%, а в 2010 р. – 72%. У той же час політичну ситуацію в країні молодь оцінює досить критично: за даними цього ж моніторингу, упродовж усіх років її вважали благополучною 1–3% опитаних, у той час як половина і більше (наприклад, у 1998 р. 53%, а в 2012 р. – 59%) називали її „напруженою”, а значна частина молодих людей навіть була переконана, що вона „критична, вибухонебезпечна” (так відповіли у 1999 р. 24%, у 2002 р. – 15%, у 2008 р. – 18%, а в 2012 р. – 19% опитаних).

За даними соціологічного дослідження „Життєві цінності, пріоритети та проблеми українців”, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р., молодь, як і інші громадяни країни незалежно від віку, оцінюють рівень розвитку демократії в країні майже як „середній” (у середньому 4,6 бала за 10-бальною шкалою). Проте, значна частина молодих людей схиляється до думки, що „більшість журналістів залежать від власників ЗМІ” (у середньому 4,5 бала за 10-бальною шкалою) та „влада створює всілякі перешкоди для мирних мітингів та демонстрацій” (у середньому 4,8 бала за 10-бальною шкалою). Також більшість молоді вважає, що в Україні відсутня свобода та умови для підприємницької діяльності (у середньому 4,5 бала за 10-бальною шкалою), гарантії недоторканості власності (у середньому 4,3 бала за 10-бальною шкалою) та що економіка потерпає від державного регулювання (в середньому 4,5 бали за 10-ти бальною шкалою) (див. табл. 2.3.3).

Таблиця 2.3.3

Оцінка респондентами політичної та економічної свободи в Україні, у балах

Висловлювання 1	Середнє		Висловлювання 2
	18–35 років	36–59 років	
(середнє за десятибальною шкалою, значення менше 5 означає більшу схильність до згоди з твердженням у лівій колонці, більше 5 – схильність до згоди з твердженням у правій колонці)			
В Україні зовсім немає свободи слова	5,6	5,5	В Україні повна свобода слова
Більшість матеріалів у ЗМІ – „замовні”	5,2	5,0	Більшість ЗМІ не публікують „замовних” матеріалів
Більшість журналістів залежать від власників ЗМІ	4,5	4,1	Більшість журналістів незалежні і вільні писати те, що відповідає їхнім переконанням
Журналістам, які активно відстоюють думки, які суперечать позиції влади, загрожує реальна небезпека переслідувань	5,0	5,1	Журналісти можуть подавати власну думку, не боячись переслідувань
Влада створює всілякі перешкоди для мирних мітингів та демонстрацій громадян	4,8	4,7	Влада дає громадянам повну свободу мирних зібрань
Відсутня свобода та умови для підприємницької діяльності	4,5	4,4	Повна свобода і достатні умови для підприємницької діяльності
Підприємці постійно потерпають від тиску з боку контролюючих органів (перевірки, корупція)	5,0	5,0	Підприємці можуть вільно здійснювати свою діяльність, кількість перевірок оптимальна
Відсутні гарантії недоторканості власності	4,3	4,3	Недоторканості власності гарантується в повному обсязі та ефективно
Економіка потерпає від занадто великого державного регулювання	4,5	4,4	Державне регулювання економіки здійснюється в оптимальному обсязі

Джерело: за даними соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

Дослідження не виявило суттєвих розбіжностей за віковим розподілом у відповідях респондентів щодо їх оцінки легітимності влади, її прозорості та контролю над нею з боку громадськості. Незалежно від віку, громадяни вважають, що повноваження влади фактично монополізовані Президентом України та його адміністрацією. А відтак, дії влади через відсутність механізмів громадського контролю є непрозорими. Щодо верховенства права, молоді люди, як і інші громадяни, незалежно від віку, вважають, що в нашій країні суди залежать від влади (в середньому 3,3 бала за 10-бальною шкалою). Але молодь все ж частіше, ніж старше покоління українців, вірить у верховенство права і сподівається, що в Україні існує рівність усіх громадян перед законом і що влада не завжди ігнорує закони, а іноді й виконує їх (див. табл. 2.3.4).

Таблиця 2.3.4

Оцінка респондентами прозорості та легітимності влади, громадського контролю за її діями

Висловлювання 1	Середнє		Висловлювання 2
	18–35 років	36–59 років	
Дії влади закриті та непрозорі для громадськості	4,2	4,2	Дії влади несуть відкритий та прозорий для громадськості характер
Влада може робити, що хоче, механізмів громадського контролю немає	3,6	3,6	Влада підзвітна та підконтрольна громадськості у своїх діях
„Силкові” органи (міліція, прокуратура, СБУ) постійно втручаються у сферу політичної і громадської активності	4,5	4,4	Правоохоронні органи, прокуратура і СБУ не втручаються у сферу політичної і громадської активності
Президент та його адміністрація фактично монополізувала владні повноваження	4	3,9	Є чіткий та дієвий розподіл повноважень між різними гілками та органами влади (Верховною Радою, Президентом, Кабміном, судами)
Мій голос на виборах нічого не значить	4,4	4,4	Мій голос може вплинути на результати виборів
Закони повністю ігноруються владою	3,8	3,6	Усі закони беззаперечно виконуються
Суди залежать від влади	3,3	3,3	Суди не залежать від влади
Рівності громадян перед законом немає	4,5	4,2	В Україні існує реальна рівність усіх громадян перед законом

Джерело: за даними соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р.

Одним із найважливіших показників демократичності держави, стану розвитку громадянського суспільства є ставлення населення до інститутів влади, довіра їм. Цей показник засвідчує ефективність демократичних механізмів добору еліт та виборних інститутів влади. Аналізуючи результати моніторингу ІС НАНУ, можна відзначити стабільно й критично низький рівень довіри громадян України до політично-адміністративної сфери держави – владних інститутів, політичних партій, органів правопорядку, профспілок.

Серед основних суспільних інститутів, органів влади у молодих людей, як і в населення в цілому, найбільшою довірою продовжують користуватися засоби масової інформації, Збройні сили України. Разом з тим, не може не турбувати той факт, що, поперше, у всіх випадках у молоді порівняно зі старшим поколінням рівень довіри нижчий, а рівень недовіри вищий, і, по-друге, всім інститутам, за винятком Збройних сил України та засобів масової інформації, молоді люди не довіряють набагато більше, ніж довіряють. Наприклад, у грудні 2008 р. Верховній Раді України не довіряли більше, ніж довіряли у 12,5 разу, Національному банку – у 8,2 разу, політичним партіям – у 7,5 разу, Президенту України – у 5,7 разу.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

За даними моніторингу ІС НАНУ, у квітні 2012 р. лише приблизно третина молодих людей заявили, що вони чекають впродовж найближчого року позитивних рішень та дій з боку найвищих органів влади країни: Президента України – 37%, Верховної Ради України – 30%, Кабінету Міністрів України – 33%.

Абсолютна більшість молодих українців погоджується з твердженнями про тотальну корупцію державного механізму, залежність політичних сил від фінансової підтримки великого капіталу, аморальність, а також непрофесійність та, по суті, незмінність складу політичної та економічної еліти (див. табл. 2.3.5).

Таблиця 2.3.5

Оцінка респондентами різних вікових груп політичної еліти країни

Висловлювання 1	Середнє		Висловлювання 2
	18–35 років	36–59 років	
<i>(середнє за десятибальною шкалою, значення менше 5 означає більшу схильність до згоди з твердженням у лівій колонці, більше 5 – схильність до згоди з твердженням у правій колонці)</i>			
Політики діють, керуючись лише власними егоїстичними інтересами	4,2	4	Політики діють в національних інтересах України та українського суспільства
Замала частка професіоналів серед політиків	3,8	4	Серед політиків достатньо професіоналів
Серед політиків забагато аморальних осіб	3,5	3,5	Серед політиків високий рівень моральності
Тотальна корупція державного механізму на всіх його рівнях	3	3	Корупція в державному механізмі відсутня
Залежність політичних сил від фінансової підтримки великого капіталу, злука капіталу з політиками	3,3	3,2	Незалежність політичних сил від фінансової підтримки великого капіталу
Формування партій під певну особу або спонсора	3,3	3,4	Партії об'єднуються на засадах спільних інтересів та ідеологічних позицій
Незмінність складу політичної і економічної еліт	3,6	3,8	Постійний притік нових людей до еліт
Пасивність підприємницького середовища	6	6	Активна участь у громадському житті підприємницького середовища

Джерело: за даними соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р.

Невід’ємним елементом громадянського суспільства є наявність у країні політичної опозиції як виразника волі меншості, носія „критичного духу” в політиці. Її наявність є наслідком різноманітності суспільства та гарантованого державою плюралізму думок. Як правило, в розвинених демократичних суспільствах політична сила опиняється в опозиції у разі, якщо її програма розвитку країни не отримує під час виборів підтримки більшості виборців. Однак в Україні опозиція чомусь часто більше нагадує уламки колишньої влади, ображених на більш успішних конкурентів і таких, що всіма силами прагнуть повернутися в комфортне середовище у владі. Більшість молодих українців, як і інші вікові групи, погоджується із слабкістю української опозиції та наявністю політичних в’язнів. Водночас опитані вважають, що в Україні є реальні можливості для функціонування політичної опозиції (серед молоді за 10-бальною шкалою середній показник становить 5,2 бала) (див. табл. 2.3.6).

Таблиця 2.3.6

Оцінка респондентами різних вікових груп опозиції

Висловлювання 1	Середнє		Висловлювання 2
	18–35 років	36–59 років	
<i>(середнє за десятибальною шкалою, значення менше 5 означає більшу схильність до згоди з твердженням у лівій колонці, більше 5 – схильність до згоди з твердженням у правій колонці)</i>			
Реальна опозиція в Україні фактично заборонена	5,1	5,2	Опозиція може вільно висловлюватися та відстоювати свої позиції
Опозиція в Україні зараз слабка	4	4	В Україні є сильна організована опозиція
У країні є політичні в'язні	4,1	4,2	У країні не існує політичних в'язнів
Наразі в українській опозиції немає сильного та гідного лідера	4,3	4,2	В опозиції є сильний та гідний лідер

Джерело: за даними соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р.

Одним із найважливіших показників залучення молодих людей до розвитку громадянського суспільства є їх участь у реалізації нагальних соціальних проблем на рівні громади. Соціологічне дослідження „Життєві цінності, пріоритети та проблеми українців” показало, що молодь проявляє трохи меншу громадську активність щодо вирішення різних соціальних проблем, порівняно зі старшими віковими групами: якщо серед молоді віком 18–35 років виявляють бажання особисто брати участь у вирішенні хоча б однієї з проблем місцевих громад 45% опитаних, то серед тих, кому 36 років і більше, таких 55%. Найчастіше респонденти особисто або в складі громадської формальної чи неформальної групи беруть участь у вирішенні проблем благоустрою вулиць та будинків, організації дозвілля громадян, покращення екологічної ситуації та охорони природи (див. табл. 2.3.7).

Для успішної участі молодих людей у розбудові громадянського суспільства їм необхідні знання та навички у цій роботі, чого поки що українська молодь не має. Так, за даними дослідження „Створення безпечного середовища для молоді України”, лише 6% 15–23-річних респондентів переконані, що вся сучасна молодь обізнана з правами та свободами людини, ще 33% вважають, що більшість молоді обізнана з цими правами, тоді як 48% відповіли, що лише невеликий відсоток молоді обізнаний з ними, а кожний десятий з опитаних (11%) впевнений, що сучасна молодь взагалі не обізнана з правами та свободами. З іншого боку, 64% респондентів упевнені, що молодь досить часто ігнорує чинні закони, а 12% опитаних вважає, що молоді люди роблять це постійно.

Як свідчить моніторинг ІС НАН України, молодим людям віком 18–35 років, як і населенню в цілому, в сучасному житті не вистачає сучасних економічних та політичних знань (у 2012 р. про це заявили відповідно 43 та 32% опитаних), можливості працювати з повною віддачею (38%), ініціативи і самостійності в розв'язанні життєвих проблем (27%), упевненості в своїх силах (29%), в цілому вміння жити в нових суспільних умовах (24%). І хоча ці показники з роками дещо поліпшуються (чого, щоправда, не можна сказати про останні два роки), проте залишаються все ж досить поганими (див. табл. 2.3.7).

Порівняно зі старшими за віком респондентами, молодь до 35 років є менш обізнаною щодо поняття „демократія” і основних її засад, не зважаючи на те, що частіше отримують інформацію з цього приводу (див. рис. 2.3.1). Загалом 61% молодих українців вважають, що знають або приблизно знають загальні засади демократії, 20% – щось чули/ читали, а 19% – взагалі не знають, що це таке.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Таблиця 2.3.7

Розподіл відповідей респондентів, які брали участь (індивідуально або у складі громадської формальної чи неформальної групи) у реалізації соціальних проблем на рівні громади, стосовно їх участі в цих роботах, залежно від віку, %

	Серед всіх	Серед 18–35-річних	Серед 36–59-річних
Благоустрій вулиць (озеленення, освітлення, тощо)	46	46	45
Організація активного дозвілля для дітей, молоді, дорослих	37	39	36
Поліпшення екологічної ситуації	37	38	36
Охорона природи, збереження зелених зон у містах	36	40	33
Благоустрій будинків	29	31	27
Ремонт та будівництво нових доріг, мостів, транспортних розв'язок	25	30	22
Підвищення якості комунальних послуг (водопостачання, опалення, вивозу сміття)	25	26	23
Захист прав громадян від сваволі органів влади	25	30	20
Підвищення якості державної медицини	24	27	21
Надання соціальних послуг для безпритульних та інших уразливих верств населення	22	25	19
Боротьба зі злочинністю	22	28	16
Обговорення всіх важливих рішень на рівні громади з людьми	21	23	20
Забезпечення якості та доступності дошкільної та шкільної освіти	21	23	19
Будівництво доступного житла	21	25	17
Громадський контроль за витратами місцевих бюджетів	20	22	18
Приведення в порядок забудови міст, запобігання хаотичній забудові	19	21	17
Розвиток громадського транспорту	18	17	19

Джерело: за даними соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р.

Таблиця 2.3.7

Відповіді молодих людей віком 18–35 років на запитання стосовно того, чого їм не вистачає в житті, %

	1996	2000	2002	2005	2006	2008	2010	2012
Уміння жити в нових суспільних умовах	39	33	26	26	25	25	24	24
Упевненості в своїх силах	25	29	27	29	23	25	25	29
Ініціативи і самостійності у розв'язанні життєвих проблем	23	27	25	25	22	20	24	27
Можливості працювати з повною віддачею	43	49	40	33	31	28	33	38
Сучасних політичних знань	43	32	36	33	31	30	25	32
Сучасних економічних знань	57	49	51	51	42	43	42	43

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

Найчастіше поняття „демократія” асоціюється молоддю України із забезпеченням громадянських прав та свобод, про що зазначили 59% опитаних. Загалом поняття демократії майже однаково сприймається респондентами різних вікових категорій. Хоча молодь до 35 років дещо частіше за старше покоління вважає, що демократія передбачає верховенство права, а децентралізацію влади не вважає таким проявом.

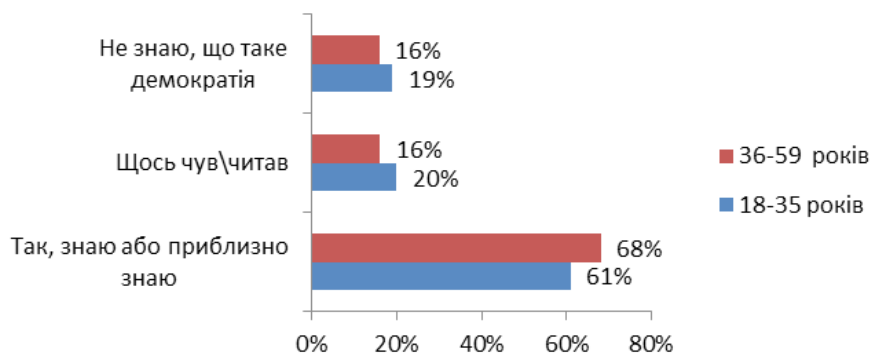

Рис. 2.3.1. Розподіл відповідей респондентів на запитання „Чи знаєте ви загальні засади демократії?“, залежно від віку

Джерело: за даними соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” у серпні 2011 р.

Для молоді до 35 років основними джерелами отримання інформації про демократію є школа (45%), телебачення (42%), вищі навчальні заклади (35%). Тоді, як старші за віком громадяни переважно отримують інформацію про демократію з телебачення (51%). Окрім цього вони частіше за молодь читають періодичні видання, слухають радіо та спілкуються з цього приводу з друзями.

На завершення зазначимо, що громадянське суспільство є своєрідною політичною мережею, об'єднаною „спільними інтересами», взаємозалежністю, співпрацею та рівноправністю, а тому може стати основою захисту громадян проте лише за умов, якщо його демократичні цінності та орієнтації без примусу стають конструктами, або ж елементами суспільно-політичної колективної свідомості, що базується на цінностях, нормах, традиціях, переконаннях, які поділяє спільнота, а тому вона здатна виступати стабілізаційним чинником запобігання деструктивним процесам у суспільстві.

Українське суспільство переживає етап трансформаційних процесів та зміну системи тих цінностей, які є перешкодою формування громадянського суспільства. Традиційні цінності й норми, що регулювали життя і відносини людей, було девальвовано, нові ще не утвердилися, а зміст того, що відбувається, і цілі трансформацій не завжди є зрозумілими навіть політичній еліті.

Українська молодь, попри усталені стереотипи, проявляє громадську активність щодо вирішення різних соціальних проблем. Вона є обізнаною з основними засадами демократії, яка асоціюється із забезпеченням громадянських прав та свобод. У молодих людей є розуміння необхідності наявності незалежних ЗМІ для розвитку демократичного суспільства. Однак вони не мають великих ілюзій щодо українських ЗМІ, зазначаючи їх залежність від власників мас-медіа.

Українська молодь має власні доволі критичні оцінки щодо легітимності влади, заангажованості судової системи та наявності слабкої опозиції. Однак молодь доволі оптимістично оцінює свої перспективи та перспективи країни.

Як підсумок вищевикладеному, необхідно підкреслити, що, як свідчать матеріали соціологічних досліджень, статистичні дані, в нинішніх умовах готовність української молоді до розбудови громадянського суспільства в країні мало чим відрізняється від показників старшого покоління. Звичайно, якби це відбувалося за умов активного становлення громадянського суспільства в Україні, такий стан справ не викликав би стурбованості. Однак, зважаючи на те, що Україна, на думку більшості фахівців, нині

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

перебуває в сумнозвісній „сірій зоні” – застійній фазі недорозвинутих демократій, це вимагає підвищення уваги до проблем участі молодого покоління українців у розбудові громадянського суспільства. Адже саме від молодих людей значною мірою залежить, як скоро в нашій країні будуть реалізовані конституційні вимоги щодо побудови в Україні суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, наскільки успішно український народ зможе інтегруватися у світову спільноту. А без становлення в країні громадянського суспільства, без активної участі у цьому процесі молоді здійснити це в нинішніх умовах практично неможливо.

2.4. ПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ

Матеріали соціологічних досліджень засвідчують, що в молодіжному середовищі поступово поширюється політичний нігілізм та ідеологічна невизначеність. На сьогодні близько 30% молоді заявляє, що політичне життя країни їх не цікавить, і лише 8% зацікавлені ним, переважна ж більшість (64%) цікавиться ним час від часу.

Традиційно низькою залишається і залучення молоді віком 18–35 років до участі в діяльності громадських та політичних організацій – за даними моніторингу ІС НАН України, частка молоді яка не належить до жодної з громадських, політичних організацій та рухів становить 83% (серед респондентів старших за 35 років цей показник сягає 87%).

Низька зацікавленість політикою позначається і на виборі між орієнтирами соціалістичного та капіталістичного шляхів розвитку. Якщо в 1994 р. частка тих, хто не підтримував жоден з напрямків та вагався з відповіддю, становила менше половини від всієї молоді (41%), то зараз таких уже більшість (56%). До того ж, відсторонення від політичного життя країни, невизначеність серед молоді сьогодні характеризується протестним забарвленням. Ця тенденція простежується через поступове зростання кількості молодих людей, які не підтримують жоден з шляхів розвитку: моніторингові показники 2012 р. зафіксували найвищий відсоток молоді, яка обрала варіант відповіді „не підтримую нікого”, в той час як більш толерантний до обох ідеологічних течій варіант відповіді („підтримую і тих, і тих, аби не конфліктували”) залишився на мінімальній позначці.

Певну сталість поглядів молоді характеризує те, що за даними моніторингу ІС НАН України, залишається більш-менш постійною (в межах 9–15%) частка молодих людей, яка проголошує свою підтримку політичних сил, зорієнтованих на соціалістичний шлях розвитку (див. табл. 2.4.1). Натомість, на сьогодні чітко вирізняється тенденція на зменшення чисельності прихильників капіталізму (за 18 років їх частка скоротилась удвічі – з 21 до 10%), яка спричинена розчаруванням у поточних проявах капіталістичних реалій. У цьому полягає причина збільшення частки молоді, яка не обирає жодну з політичних течій.

Таблиця 2.4.1

Динаміка відповідей респондентів віком 18–35 років на запитання: „Одні політичні сили хочуть, щоб Україна вибрала шлях соціалізму, інші – капіталізму. Як Ви особисто ставитесь до цих сил?”, %

Варіанти відповідей	1994	2000	2003	2005	2008	2010	2012
Підтримую прихильників соціалізму	13	10	10	12	11	10	14
Підтримую прихильників капіталізму	21	26	17	15	14	12	10
Підтримую і тих, і тих, аби не конфліктували	22	18	23	28	23	25	18
Не підтримую нікого з них	23	23	27	22	32	31	34
Інше	3	4	2	2	2	2	2
Важко сказати	18	19	21	21	18	20	22

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

Водночас, серед молоді зберігається доволі стійке розмежування на прихильників різних ідейно-політичних течій. Про це, зокрема, свідчить і моніторинг ІС НАН України (див. табл. 2.4.2). Серед прихильників різних ідейних течій умовно можна виділити дві основні групи – „ліві” (до них ми відносимо соціал-демократів, соціалістів та комуністів) та „націонал-демократи” (включно із християнськими демократами та націоналістами). Перша група („ліві”) у різні роки серед молоді віком від 18 до 35 років отримувала

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

прихильність від 13 до 31%, друга („націонал-демократи”) – від 9 до 16%. За станом на 2012 р. підтримка „лівих” ідеологій серед молоді сягає 22%, „ націонал-демократичних” – 12%.

Важливим є те, що половина, а то й більше молодих людей упродовж усіх років незалежності не мали певних ідеологічних уподобань (респонденти відповідають, що вони або не сповідують взагалі ніякої ідеології, або ще остаточно не визначилися стосовно неї, або не розуміються на цих течіях). Так, у 1994 р. серед молоді віком від 18 до 35 років ця категорія становила 63%, у 2000 р. – 66%, у 2005 р. – 53%, у 2010 р. – 63%. Зараз цей показник знаходиться на позначці 60%.

Таблиця 2.4.2

Динаміка відповідей респондентів віком 18–35 років на запитання: „У політичному спектрі зазвичай вирізняються окремі, більш або менш самостійні течії. Нижче наведено декілька таких течій. Виберіть, будь ласка, одну з них, яка найближча Вам”, %

Політична течія	1994	2000	2003	2005	2008	2010	2012
Комуністична	4,5	7,3	6,5	2,0	2,8	1,9	2,3
Соціалістична	7,5	3,2	4,3	6,6	7,3	4,0	7,8
Соціал-демократична	4,8	8,0	16,1	15,5	13,8	12,1	12,3
„Зелені”	0	0	5,1	4,1	4,3	2,6	4,0
Ліберальна	3,0	1,2	1,2	1,2	2,3	2,4	1,2
Християнсько-демократична	3,5	2,9	2,6	2,8	2,3	2,8	2,1
Національно-демократична	7,8	7,7	5,8	11,3	11,6	8,8	7,0
Націоналістична	2,5	1,9	1,0	1,5	2,3	2,1	3,0
Інше	3,5	1,5	0,5	1,8	0,7	0,9	0,3
Ніяка взагалі	16,4	16,4	15,8	11,0	15,8	13,8	13,0
Ще остаточно не визначив своєї позиції	22,3	26,9	24,2	21,9	18,9	18,8	18,8
Я не розуміюся на цих течіях	24,3	23,0	16,8	20,4	17,9	29,9	28,2

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

Одним з показників рівня політичної активності молодих людей є рівень їх участі у виборах. Результати екзит-полів дають можливість приблизно оцінити цей рівень на кожних виборах. На основі розрахунків, здійснених за результатами екзит-полів, рівень участі молоді віком від 18 до 29 років становив:

- під час парламентських виборів 1998 р. – 67%,
- під час першого туру президентських виборів 1999 р. – 61%,
- під час парламентських виборів 2002 р. – 59%,
- під час повторного другого туру президентських виборів 2004 р. – 71%,
- під час парламентських виборів 2006 р. – 57%;
- під час президентських виборів 2010 р. – 57%;
- під час парламентських виборів 2012 р. – 47%.

Отож, під час усіх виборів рівень електоральної активності української молоді був нижчим за середній рівень електоральної активності населення. Так, частка тих, хто взяв участь у парламентських виборах 2012 р., серед молоді віком до 29 років була меншою на 4,5% від старшого покоління, а рівень участі у виборах становив 47% (найнижчий показник за весь час проведення екзит-полів). Під час парламентських виборів 2006 р. ця частка була меншою на 4,8%, у повторному другому турі президентських виборів 2004 р. ця різниця становила 1,9%. За даними екзит-полу, під час парламентських виборів 2002 р. ця частка була меншою на 3,2%; під час першого туру президентських виборів 1999 р. – меншою на 2,9%; під час парламентських виборів 1998 р. – на 1,2%.

Особливості ідейно-політичних уподобань молоді відображаються на її електоральних орієнтаціях і, як наслідок, на електоральній поведінці, підтримці на виборах різних політичних сил. Як змінювалися електоральні уподобання молоді протягом останніх двох десятиліть? Під час опитування, яке проводилося Національним інститутом стратегічних досліджень спільно з НДІ проблем молоді в травні 1993 р. ставилося запитання: „Якщо найближчим часом відбудуться вибори до Верховної Ради (чи рад нижчих рівнів), то за кандидатів від яких політичних сил Ви будете голосувати?”. Найчастіше молоді люди віком від 18 до 28 років, відповідаючи на це запитання, називали „екологічні рухи („зелених”) (17%) та національно-демократичні партії та рухи (9%)⁷. Високий рівень популярності Партії зелених серед молоді спостерігався впродовж 1990-х рр. Так, за даними екзит-полу, що проводився 29 березня 1998 р., у день виборів до Верховної Ради України, за Партію зелених України проголосувало 13% молодих людей віком від 18 до 29 років⁸ (істотно більше, ніж у середній та старшій вікових групах). Однак рівень підтримки Партії зелених з початку 2000-х рр. знижувався, і на двох останніх парламентських виборах вона вже не змогла здолати прохідний бар'єр. За даними екзит-полу, що відбувався під час виборів до Верховної Ради України 26 березня 2006 р., за Партію зелених проголосували лише 0,9% молодих людей віком від 18 до 29 років (серед молодих людей віком 18–35 років, як свідчать результати вищенаведеного опитування, проведеного КМІС і Центром Разумкова у квітні 2006 р., – 1,9%).

Підтримка молоддю на виборах партій національно-демократичної орієнтації, навпаки, зростала. За даними екзит-полу 1998 р., дві провідні партії національно-демократичної орієнтації – Народний Рух України і Партія „Реформи і порядок” разом отримали близько 17% голосів молодих виборців віком до 29 років. За даними екзит-полу, що відбувався під час виборів до Верховної Ради України 31 березня 2002 р., дві провідні політичні сили, що будували свою програму на основі національно-демократичних принципів – блок „Наша Україна” і „Блок Юлії Тимошенко”, отримали разом уже 37% голосів виборців віком від 18 до 29 років. А за даними екзит-полу 2006 р. – 39%, до яких можна також додати 4% голосів, відданих за Український народний блок Костенка і Плюща та „Громадянський блок ПОРА-ПРП”. У першому турі президентських виборів 2009 р. ці політичні сили, якщо до них додати ще й А. Яценюка, О. Тягнибока, А. Гриценка, отримали в межах 40% голосів виборців цього віку.

За даними екзит-полу 1998 р., за Соціал-демократичну партію України (об'єднану) проголосували 7,8% молодих виборців віком до 29 років (що відповідає високому рівню популярності на той час соціал-демократичної ідеології), у 2002-му – 9,6%, а на виборах 2006 р., також за результатами екзит-полу, за опозиційний блок НЕ ТАК, до складу якого входила СДПУ(о) – лише 1,8%. При цьому на початок 2006 р. рівень підтримки молоддю соціал-демократичної ідеології в кілька разів перевищував кількість тих, хто проголосував за виборчий блок, до складу якого входила СДПУ(о).

Ще наприкінці 1990-х рр. значна частина молоді голосувала на виборах за Комуністичну партію України. Так, за результатами екзит-полу, що проводився у день парламентських виборів 29 березня 1998 р., серед виборців віком від 18 до 29 років проголосували за Комуністичну партію 14,3% (більше, ніж за будь-яку іншу політичну силу, хоча й істотно менше, ніж серед представників середньої та старшої вікових когорт). За даними екзит-полу, що відбувався під час виборів до Верховної Ради України 31 березня 2002 р., за КПУ проголосували вже менше виборців цього віку, ніж на попередніх виборах, – 8,5%. За даними екзит-полу, що відбувався під час виборів до

7 Хоча при порівнянні змін в електоральних орієнтаціях ми вимушені (через недоступність інших даних) наводити дані соціологічних опитувань, що стосуються різних вікових діапазонів (18–28 років і 18–29 років), однак, попри те, що таке порівняння не є повною мірою валідним, воно все ж дозволяє виявити тенденції змін електоральних уподобань молоді.

8 Під час екзит-полу виокремлювалася лише вікова група молоді від 18 до 29 років, тому аналізувати можна дані лише по цьому віковому діапазону.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Верховної Ради України 26 березня 2006 р., за КПУ проголосували лише 0,9% молодих людей віком від 18 до 29 років (серед молодих людей віком 18–35 років, як свідчать результати вищенаведеного опитування, проведеного КМІС і Центром Разумкова у квітні 2006 р., – 1,5%). На президентських виборах 2009 р. представник КПУ П. Симоненко отримав лише 1,1% голосів молоді віком до 29 років. Отже, підтримка молоддю на виборах Комуністичної партії з початку 2000-х років знижувалася (як і загалом серед усіх вікових когорт), при цьому молоді люди на всіх виборах голосували за неї рідше, ніж виборці середнього та старшого віку.

На парламентських виборах 1998, 2002 і 2006 рр. електоральна підтримка молоддю Соціалістичної партії України змінилася дуже незначною мірою. Так, за даними екзит-полу 1998 р., за блок Соціалістичної і Селянської партій проголосували 3,4% виборців віком від 18 до 29 років, за даними опитування на виході з виборчих дільниць 2002 р. – 3,7%, за даними екзит-полу 2006 р. – 4,0%.

Стосовно Партії регіонів, то, будучи створеною лише у 2001 р. шляхом об'єднання кількох політичних партій, вона не має настільки тривалої „електоральної історії”. На парламентських виборах 2002 р. вона входила до складу Виборчого блоку політичних партій „За Єдину Україну!”, за якого, за даними екзит-полу, проголосувало 11,2% виборців віком від 19 до 29 років. Уперше як самостійна політична сила ця партія взяла участь у президентських виборах 2004 р., під час яких її лідер В. Янукович балотувався на посаду Президента України. У повторному другому турі цих виборів за В.Януковича, за результатами екзит-полу, проголосували 39,6% виборців віком від 18 до 29 років. На парламентських виборах 2006 р., за результатами екзит-полу, за цю партію проголосували 31,9% виборців віком від 18 до 29 років (за даними опитування КМІС та Центру Разумкова, проведеного у квітні 2006 р., серед молодих людей віком від 18 до 35 років – 32,4%). На президентських виборах 2009 р. за В. Януковича у першому турі віддали 33,2% молоді віком до 29 років.

Складне соціально-економічне становище, яке особливо загострилося в період фінансово-економічної кризи, розчарування в політичному житті негативно вплинули на електоральні настрої молоді. Так, за даними моніторингу УІСД/ЦСМ (дослідження проведене напередодні дати виборів 28 жовтня 2012 р.), з одного боку, значна частина молодих людей не бере участі у виборах: лише 36% молоді сказали, що точно братимуть участь у виборах, ще 45% сказали, що напевне голосуватимуть. Це значно менше, ніж серед людей старшого віку, – серед респондентів віком старше за 35 років ця частка становила 31 та 54% відповідно. З іншого боку, відповідаючи на запитання „За яку партію Ви збираєтесь проголосувати на виборах до Верховної Ради України?”, поставлене респондентам напередодні дати виборів (опитування на тиждень, що передувало даті виборів), значна частина молодих людей віком 18–35 років (18,9%) відповіла, що їм важко визначитися з відповіддю.

За даними екзит-полу, проведеного Центром „Соціальний моніторинг”, електоральні орієнтації молоді виглядають таким чином:

– найвищі показники підтримки має Партія регіонів (28,2%), однак рівень підтримки партії має значні відмінності (від 7,5% до 66,6%) залежно від регіону. Фактично, є три регіони, де підтримка партії серед молоді висока, – це Схід, Південь та АР Крим;

– друге місце посідає партія „УДАР Віталія Кличка” (24,5%), яку сильніше за середній рівень підтримала молодь центральних областей України та столиці;

– на третьому місці, з показником у 20,9% ВО „Батьківщина”, чия підтримка сильніша з-поміж молоді Західного, Центрального та Північного регіонів.

Рівень підтримки ВО „Свобода” становить 12,5%, КПУ – 5,8% (див. табл. 2.4.3).

Таблиця 2.4.3

Відповіді респондентів віком 18–35 років на запитання: „За яку партію Ви проголосували”, за регіонами, %

	Молодь віком 18–35 років	Регіон опитування						
		Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	АР Крим	м. Київ
Партія регіонів	28,2	7,5	19,5	20,4	45,7	33,1	66,6	8,7
Партія „УДАР Віталія Кличка”	24,5	26,8	31,3	26,7	17,1	24,2	14,2	38,3
Всеукраїнське об'єднання „Батьківщина”	20,9	29,2	27,7	27,3	12,7	18,0	6,7	23,8
Всеукраїнське об'єднання „Свобода”	12,5	30,6	11,3	12,9	3,9	4,4	1,1	19,4
Комуністична партія України	5,8	0,8	3,3	5,6	10,2	10,3	1,9	2,2
Партія „Україна – Вперед!”	2,6	1,2	2,3	1,8	3,4	4,4	3,6	1,6
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,1	,03	1,6	2,2	1,3	0,9	0,0	1,2
Політична партія „Наша Україна”	0,9	1,8	0,9	0,9	0,3	1,0	0,3	1,6
Партія Зелених України	0,7	0,3	0,2	0,7	0,9	1,2	0,3	1,1
Політична партія „Зелені”	0,6	0,2	0,4	0,4	1,0	1,0	0,3	0,5
Українська партія „Зелена планета”	0,5	0,4	0,3	0,2	0,8	0,3	0,3	0,4

Джерело: підраховано авторами за матеріалами загальнонаціонального опитування виборців у день виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р. за методикою „екзит-пол”: опитування/анкетування виборців на 402 виборчих дільницях, загальна кількість опитаних – 29 150 респондентів; підвибірка молоді віком 18–35 років – 7889 респондентів.

Наведені дані по партіях, рівень підтримки яких більше 0,5%.

Електоральні орієнтації молоді відрізняються не лише за регіональною ознакою. Значний вплив на партійні уподобання має і тип поселення, в якому проживають опитані, і рівень освіти опитаних, і їх соціальний статус. З даних, наведених у таблиці 2.4.4, можна побачити, що рівень підтримки партії „УДАР Віталія Кличка” вищий серед молоді в обласних центрах та серед студентства, рівень підтримки Партії регіонів зменшується зі зростанням рівня освіти опитаних.

Зазначимо, що за останні роки відбулися значні зміни в ставленні молодих виборців до певних політичних партій. Так, якщо в грудні 2007 р. беззаперечними лідерами партійних перегонів були Партія регіонів та партія „Батьківщина” (за них були готові віддати свої голоси відповідно 35 і 32% молоді, а за інші партії не більше 2–3%), то нині, Партія регіонів і партія „Батьківщина” хоча й залишилися лідерами, та не настільки переконливими: значних успіхів досягло Всеукраїнське об'єднання „Свобода” – якщо раніше воно серед молоді мало прибічників у межах 1%, то нині це показник становить 12,5% молодих виборців. Але найбільших успіхів на молодіжному електоральному полі досягла партія „УДАР Віталія Кличка”.

Отже, як свідчать соціологічні дослідження, погляди молоді віком 18–35 років суттєво не відрізняються від оцінок ситуації, поширених серед населення загалом, і характеризуються такими показниками:

– оцінюючи рівень поширеності політичних свобод, 31% молоді вважає, що сьогодні в Україні не можна вільно проголошувати свої політичні погляди, 22% вагаються із відповіддю, а 47% дотримуються думки, що люди в Україні все-таки мають можливість вільно виказувати власні політичні погляди;

– лише 18% молоді (20% серед населення, старшого за 35 років) вважає, що в Україні є політичні лідери, здатні ефективно керувати країною;

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Вставка 8

Вік, з якого дозволено молодим людям брати участь у виборах та бути на них обраним, у деяких країнах Європи, років

<i>Назва країни</i>	<i>Вік, за якого дозволено молодим людям брати участь у виборах</i>	<i>Вік, за якого дозволено молодим людям бути обраним на виборах</i>
Австрія	16	18
Бельгія	18	18
Болгарія	18	21
Велика Британія	18	18
Греція	18	25
Данія	18	18
Естонія	18	18
Ірландія	18	*
Ісландія	18	18
Іспанія	18	*
Італія	18	18
Кіпр	18	25
Латвія	18	21
Литва	18	20
Ліхтенштейн	18	*
Люксембург	18	18
Мальта	18	18
Німеччина	18	18
Нідерланди	18	18
Норвегія	18	18
Польща	18	*
Португалія	18	18
Румунія	18	23
Словаччина	18	21
Словенія	18	18
Угорщина	18	*
Туреччина	18	25
Фінляндія	18	18
Франція	18	*
Чехія	18	21
Швеція	18	18

* *даних немає*

**Джерело: Youth in Europe: A statistical portrait. – Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2009. – P. 17.*

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

– лише 21% вбачає сьогодні необхідність у багатопартійній системі, в той час, як 44% вважають, що багатопартійність не потрібна;

– лише 16% молоді (20% серед населення, старшого за 35 років) вважає, що серед існуючих сьогодні в Україні політичних партій є такі, яким можна було б довірити владу.

Таблиця 2.4.4

Відповіді респондентів віком 18–35 років на запитання: „За яку партію ви проголосували”, за типом поселення, рівнем освіти та соціальним статусом, %*

	Молодь віком 18–35 років	Тип поселення			Рівень освіти				Соціальний статус		
		Обласний центр	Місто	Село	Неповна середня	Повна середня, загальна	Базова вища	Повна вища	Працюючий	Не працюючий	Студент, учень
Партія регіонів	28,2	20,2	33,7	27,0	39,5	34,1	29,4	23,7	28,5	29,7	24,4
Партія „УДАР Віталія Кличка”	24,5	29,1	22,7	20,8	17,1	23,3	24,6	25,7	23,7	23,3	30,5
Всеукраїнське об'єднання „Батьківщина”	20,9	22,0	17,5	27,0	19,1	19,5	18,6	22,9	21,4	21,9	17,3
Всеукраїнське об'єднання „Свобода”	12,5	15,0	10,3	14,3	5,9	9,0	12,1	15,2	12,4	11,5	13,4
Комуністична партія України	5,8	4,9	7,3	4,4	6,6	6,2	6,6	4,9	5,9	5,8	5,6
Партія „Україна – Вперед!”	2,6	2,3	2,9	2,0	3,9	2,5	3,3	2,1	2,4	2,9	2,7
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,1	1,2	1,1	1,1	2,0	1,3	1,3	0,9	1,1	1,3	0,9
Політична партія „Наша Україна”	0,9	1,4	0,6	1,0	1,0	0,7	0,8	1,1	0,8	0,8	1,4
Партія Зелених України	0,7	1,1	0,5	0,3	0,3	0,6	0,8	0,8	0,7	0,5	0,9
Політична партія „Зелені”	0,6	0,7	0,7	0,3	0,7	0,7	0,9	0,5	0,5	0,8	0,8
Українська партія „Зелена планета”	0,5	0,5	0,6	0,3	1,6	0,4	0,4	0,5	0,5	0,3	0,6

Джерело: підраховано авторами за матеріалами загальнонаціонального опитування виборців у день виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р. за методикою „екзит-пол”, проведеного Центром „Соціальний моніторинг”.

Подібні тенденції відображають загальносуспільне розчарування тенденціями суспільно-політичних перетворень в Україні і, відповідно, позначаються на оцінці розвитку демократії в Україні (див. табл. 2.4.5).

Таблиця 2.4.5

Позитивні відповіді молодих людей віком 18–35 років на запитання: „Якою мірою Ви задоволені чи незадоволені тим, як розвивається демократія в нашій країні?”, %

	Вікові групи				Серед усіх	
	Молодь віком 18–35 років		Респонденти старші 35 років			
Зовсім не задоволений	28	63	25	59	26	60
Скоріше, не задоволений	36		34		35	
Важко відповісти, задоволений чи ні	24		28		27	
Скоріше, задоволений	11	12	12	13	12	13
Повністю задоволений	1		1		1	

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України, 2012 р.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Поширений в українському суспільстві запит на сильного авторитетного лідера, з одного боку, нівелюється розрізненістю політичних уподобань, що визначається регіональними характеристиками, з іншого – посилюється більшою відповідальністю, покладеною на інститут президентства. Переважна більшість молоді (як і населення в цілому) покладає на Президента України найбільшу відповідальність за внутрішню та зовнішню політику (див. табл. 2.4.6).

Таблиця 2.4.6

Позитивні відповіді молодих людей віком 18–35 років на запитання: „Якою, на Вашу думку, має бути роль Президента України?“, %

	Вікові групи		Серед усіх
	Молодь віком 18–35 років	Молодь віком 18–35 років	
Президент має бути головою уряду і брати на себе всю повноту відповідальності за зовнішню та внутрішню політику (як у США)	51	49	50
Президент має розділити владу з прем'єр-міністром, який затверджується парламентом (як у Франції)	20	20	20
Президент має бути головою держави, „символом нації“ без владних повноважень, які має прем'єр-міністр, обраний парламентом (як в Італії та ФРН)	9	10	10
Президент України загалом не потрібен	6	6	6
Важко сказати	14	15	15

Джерело: Підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України, 2012 р.

2.5. УЧАСТЬ МОЛОДІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ІНШИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Як соціально-демографічна група населення, молодь наділена доволі специфічними рисами характеру. Ця специфіка полягає в тому, що за відсутності власного життєвого досвіду молодим людям притаманні допитливість, активність, молодіжний максималізм, ініціативність і прагнення до самоорганізації та самоуправління. Ефективним механізмом самореалізації молоді є її участь в діяльності політичних партій та громадських організацій, у тому числі молодіжних. Саме створення умов для ефективної самореалізації молоді є запорукою становлення та розвитку соціально і політично активної молоді особистості. „Спрямованість молоді на самореалізацію, високий рівень зацікавленості в покращенні соціальної, політичної і економічної структури суспільства виявляє себе через індивідуальні і групові дії”⁹.

Сучасними формами самоорганізації молоді можуть бути різні за структурою та ідеологічною спрямованістю утворення: студентські колективи, професійні гуртки, молодіжні політичні партії чи осередки політичних партій, неформальні об'єднання за інтересами, інтерактивні клуби, соціальні групи в мережі Інтернет, молодіжні субкультури, міжнародні спілки, молодіжні громадські організації тощо. За специфікою діяльності молодіжних організацій у соціально-політичному просторі виділяють такі їх типи:

- молодіжні філії політичних партій;
- громадсько-політичні організації молоді (ультраліві, ліві, лівоцентристські, центристські, правоцентристські, праві, ультраправі);
- молодіжні релігійні організації;
- молодіжні фахові об'єднання, організації за інтересами (фахові молодіжні структури; наукові, літературно-мистецькі та культурологічні організації; вишкільні та спортивно-патріотичні організації молоді);
- благодійні фонди для молоді та молодіжні благодійні фонди;
- національні молодіжні організації;
- студентський рух (профспілки; громадські студентські організації; фахові студентські організації та об'єднання за інтересами; органи студентського самоврядування);
- молодіжні партії.

Зальносовітєві тенденції соціогенезу свідчать, що, об'єднуючись у громадські організації та рухи, молодь удосконалює міжособистісні стосунки, отримує значно більше можливостей для задоволення власних потреб та інтересів, виступає формуючим чинником становлення та розвитку суспільства. Участь у роботі молодіжних організацій у підлітковому віці та юності має визначальний вплив з двох причин:

- по-перше, практична діяльність дозволяє ознайомлювати молодь із соціальними ролями та процесами (іншими словами, організаційною діяльністю), які є необхідними в дорослому житті для виконання громадянських обов'язків;
- по-друге, на особистісному рівні ця участь сприяє формуванню громадянськості як складової особистісної ідентичності.

Окрім цього, молодіжні громадські організації є формою вияву соціально-політичної активності молодого покоління, одним з найефективніших шляхів взаємодії із суспільством, державою, міжнародним середовищем тощо.

У цілому впродовж періоду незалежності України спостерігається позитивна динаміка розвитку молодіжних організацій. За даними Державної служби статистики України, у 1996 р. діяло 24 всеукраїнські та міжнародні громадські молодіжні організації, у 2001 – 58, у 2006 р. – 141, а за станом на початок 2012 р. – 224 (див. рис. 2.5.1.).

9 The World Youth Report 2007 – Young People's Transition to Adulthood: Progress and Challenges / United Nations. – N.Y.: United Nations Press, 2007 – XLI, 305 p. ; P. XV.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

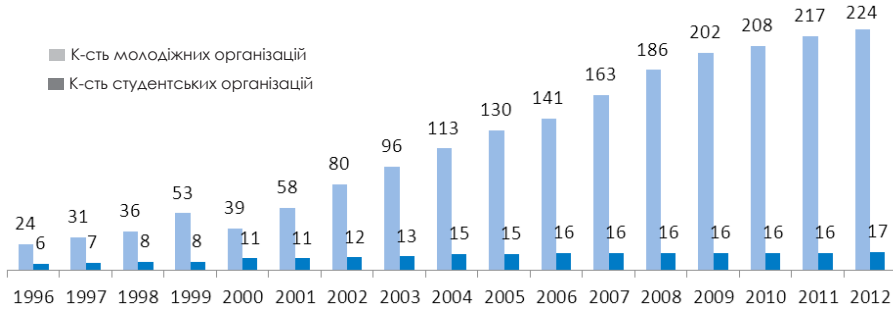

Рис. 2.5.1. Кількість легалізованих міжнародних та всеукраїнських громадських молодіжних і студентських організацій, станом на 1 січня кожного року

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Головною метою діяльності більшості із цих об'єднань є представлення різнопланових, у залежності від специфіки діяльності організації, інтересів молодих людей, захист їх прав та інтересів.

Разом з тим, попри зростання кількості молодіжних організацій, частка молодих людей, які заявляють, що вони є членами цих організацій, за даними соціологічних досліджень, упродовж усіх років незалежності є мізерною – на рівні 1–5%.

Це стосується і членства молоді в цілому в організаціях громадянського суспільства. Підтвердження цьому є результати соціологічного дослідження „Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної молоді України за роки незалежності”, проведеного наприкінці 2011 р. Державною службою молоді та спорту України спільно з Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка та Клубом міжнародного співробітництва „Мандри”. За даними дослідження, у 2011 р. 21,5% молодих людей віком від 18 до 35 років заявили, що вони є активними членами організацій громадянського суспільства, в той час, як у 2006 р. частка таких людей становила 22,3% (див. табл. 2.5.1.).

Таблиця 2.5.1

Частка молодих людей віком від 18 до 35 років, які заявляють, що вони є активними членами організацій громадянського суспільства, %

	Роки проведення досліджень		
	1996	2006	2011
Всі організації громадянського суспільства	11,0	22,3	21,5
<i>У тому числі:</i>			
Релігійні або церковні організації	2,1	5,8	4,6
Спортивні організації або організації, пов'язані з проведенням дозвілля	3,1	8,8	8,3
Організації, пов'язані з освітою, мистецтвом, музикою	2,3	4,7	8,3
Профспілки	2,2	5,2	3,7
Політичні партії	0,8	2,3	1,6
Організації з охорони навколишнього середовища	0,6	0,9	1,4
Професійні об'єднання	0,5	1,6	3,0
Благодійні або гуманітарні організації	0,1	1,9	1,7
Організації споживачів	–	0,6	1,0
Групи самопомоги, взаємодопомоги	–	–	1,4
Інші організації	0,5	1,0	1,8

Джерело: підраховано авторами за даними моніторингу Українського інституту соціальних досліджень ім. О.Яременка.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

Певною мірою такий результат зумовлюється загостренням соціально-економічної ситуації в Україні та світі, що спостерігається в останні роки, а також неспроможністю суспільства організаційно сформувати сприятливі умови для прояву громадської, соціальної та політичної активності молодих людей, ефективного та свідомого виконання ними соціальних ролей.

Доволі показовим у даному контексті є факт відсторонення молоді від діяльності політичних партій і поступове зниження інтересу до політики загалом. Якщо у 2006 р. принаймні 2,3% молодих людей вважали себе активними членами політичних партій, то у 2011 р. їх кількість зменшилася до 1,6%. І це при тому, що впродовж цього часу, за даними Державної служби статистики України, кількість зареєстрованих партій зросла ледь не вдвічі (з 104 до 194), а легалізованих їхніх структур на місцях – ледь не втричі – з 98 074 до 272 030 (див. табл. 2.5.2).

Вставка 9

Кількість активних членів в організаціях громадянського суспільства серед молоді в деяких країнах світу, %

Назва країни	Серед молоді віком 18–35 років	У тому числі:	
		Віком 18–28 років	Віком 29–35 років
Болгарія	8	8	8
Велика Британія	60	62	58
Грузія	6	7	5
Єгипет	5	4	6
Іспанія	23	22	26
Італія	49	50	46
Канада	69	74	61
Молдова	33	39	20
Нідерланди	62	64	60
Нмеччина	48	47	51
Нова Зеландія	61	60	63
Норвегія	59	57	61
Південна Корея	29	33	25
Польща	29	31	24
Росія	16	17	13
Румунія	12	10	15
Сербія	20	19	20
США	59	58	60
Фінляндія	48	47	49
Франція	39	36	43
Швейцарія	68	70	67
Швеція	62	60	66
Японія	27	2	28
Україна	22	22	23

*Джерело: підраховано авторами за міжнародним дослідженням „Світові цінності” (2005–2008 рр.) [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.worldvaluessurvey.org>>.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Таблиця 2.5.2

Кількість легалізованих структурних утворень політичних партій в Україні, за регіонами, на початок року

	2005	2012
Україна	98 074	272 030
АР Крим	3246	9739
Вінницька	4876	13 430
Волинська	3851	11 035
Дніпропетровська	4744	15 617
Донецька	3851	12 229
Житомирська	7069	13 308
Закарпатська	3059	7456
Запорізька	2643	8811
Івано-Франківська	3863	7613
Київська	5068	14 908
Кіровоградська	4408	9161
Луганська	3277	10 309
Львівська	5330	12 246
Миколаївська	3687	9192
Одеська	1799	11 437
Полтавська	4618	12 397
Рівненська	4526	8963
Сумська	2905	7739
Тернопільська	2787	10 328
Харківська	5133	13 885
Херсонська	2734	8056
Хмельницька	3021	10 962
Черкаська	4139	10 887
Чернівецька	2933	5903
Чернігівська	3370	8510
м. Київ	834	6876
м. Севастополь	338	1033

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Для порівняння в США, за даними колективу науковців Чиказького університету (University of Chicago) та Мілсівського коледжу (Mills College), опублікованими на початку 2012 р., 41% молодих людей віком від 15 до 25 років, повідомили, що вони взяли опосередковану участь хоча б в одній акції політичного характеру, а 44% брали безпосередню участь в діяльності різних політичних організацій.

Небажання молоді брати участь у політичному житті країни підтверджують також результати соціологічного дослідження, проведеного на початку 2012 р. Центром „Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України. Результати цього опитування свідчать, що лише 8,3% молодих людей віком від 18 до 29 років постійно стежать за політичним життям, в той час, як серед людей віком 60 років і старше цей показник сягає 29,5%. Стежать за головними подіями в політичному житті 33,1% молоді; так чи інакше цікавляться політикою 41,5% молоді (див. табл. 2.5.3).

Таблиця 2.5.3

Рівень зацікавленості політичними процесами, що відбуваються в Україні,
(розподіл за віком та місцем проживання)

	Тип населеного пункту			Вік (інтервал); років				
	Обл. центр	Місто	Село	18–29	30–39	40–49	50–59	60 і старше
Постійно стежать за політичним життям	18,2	18,4	18,0	8,3	11,0	16,5	23,9	29,5
Стежать за головними подіями в політичному житті	47,8	37,9	41,6	33,1	43,7	47,8	45,4	42,2
Цікавляться політикою	66,0	56,3	59,6	41,5	54,7	64,3	69,3	71,7
Інтерес до політичного життя виявляється дуже рідко	23,7	28,4	26,3	37,9	31,1	24,4	20,4	18,1
Взагалі не цікавляться політикою	8,2	13,5	13,3	18,7	13,0	9,8	8,1	9,0
НЕ цікавляться політикою	31,9	41,9	39,6	56,6	44,1	34,2	28,5	27,1
Важко відповісти	2,1	1,8	0,8	2,0	1,2	1,5	2,2	1,2

Джерело: за результатами моніторингових опитувань населення України, що проводяться Центром „Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.Яременка спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України – березень 2012 р.

На залучення молоді до участі в діяльності політичних партій в Україні негативно впливає той факт, що молоді люди зокрема, втім, як і населення загалом, певною мірою „втомилися” від політики. Соціально-політичні настрої молоді містять ознаки розчарування, соціальної аномії, нігілізму, відсутності віри в те, що своїми силами можна змінити життя на краще. Ця ситуація – результат патронажно-клієнтальних взаємовідносин між молоддю та державою, молоддю та політичними партіями, молоддю та органами державної влади, що залишилися українському суспільству в спадок від колишнього СРСР. Проте цей спадок уже більше 20 років не спроможна подолати політична еліта незалежної України. Попри те, що держава одним із головних принципів державної молодіжної політики визначає „надання права і залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі і молоді зокрема”¹⁰, в реальних умовах молодь не має стосунку до реалізації як державної молодіжної політики, так і молодіжної політики політичних партій чи профспілок. Більше того, лєвова частка молоді не розуміє шляхів входження, механізмів самореалізації та безпосередньої участі в цих процесах. Іншими словами, молодь не бачить реальних можливостей впливати на прийняття рішень та щось змінювати, враховуючи свої інтереси.

Проблематика участі чи неучасті молоді в реалізації державної молодіжної політики певною мірою екстраполюється і на участь молоді в діяльності політичних партій. Сьогодні самореалізація молодіжних організацій в партійній системі може здійснюватися в різних формах: як у функціонуванні споріднених, ідейно близьких до партії структур, так і в самостійній політичній діяльності у вигляді молодіжних політичних партій. Що стосується останніх, то слід зазначити, що їх діяльність в Україні не є довготривалою і не має усталеної традиції.

Станом на 1 січня 2012 р., за даними Мінюсту в Україні зареєстровано 5 молодіжних партій, а саме: „Молода Україна”, громадянська партія „Пора”, політична партія „Молодь до Влади”, „Партія української молоді” та „Молодіжна партія України”. Значна частина з них є ефективними дуже короткий проміжок часу, після чого відходять у небуття або реорганізуються і втрачають свій статус молодіжних. Більше того, молодіжні партії

¹⁰ Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація № 2859-XII від 15.12.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – С. 407–409.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

в Україні не мають чіткої стратегії дій та визначеної ідеологічної лінії. За відсутності фінансових можливостей для підтримки хоча б формального свого існування, молодіжні партії часто стають сателітами великих політичних партій, продовжують їх політичну лінію, потрапляючи таким чином у фінансову, а відтак і ідеологічну, залежність від своїх „наставників”.

Інша ситуація з молодіжними осередками політичних партій. Логічним, з точки зору ефективного функціонування політичних партій, є наявність у своїй структурі молодіжної секції, яка виступає потужним комунікатором між партією та молодіжним середовищем. Це дозволяє партії розширити сферу свого електорального впливу, охоплюючи всі соціально-демографічні групи суспільства, допомагає ефективніше доносити до потенційного виборця головні тези своєї програми і нав'язати йому свою систему ціннісних установок. Це також вдалий PR-хід, спрямований на те, аби сформувати в масовій свідомості ілюзію „турботи про молодь” і завдяки цьому в перспективі отримати додаткову електоральну підтримку.

Як правило, молодіжні філії політичних партій є стійкими та довготривалими утвореннями. Вони беруть участь у політичних процесах, у тому числі виборчих, проводять масові зібрання та акції політичного характеру і є своєрідною „кузнею кадрів” для своїх патронажних формувань. Часто така співпраця слугує єдиною можливістю для молодіжних організацій утриматися „на плаву” під час масштабних політичних перипетій, часто – призводить до їх політичного занепаду. В ідеальних умовах взаємодія молодіжних організацій і політичних партій повинна бути взаємовідповідальною і побудованою на основі соціального партнерства, метою якого є вигідна взаємодія між ними. Зі свого боку, молодіжна організація рекламує політичну партію, проводить в її цілях масові ідейно-політичні заходи, залучає до партійних рядів нових членів та сприяє популяризації. Політична партія ж, володіючи більш широкими важелями впливу (депутатські мандати, регіональні та місцеві партійні осередки, посади в органах виконавчої влади), сприяє вирішенню молодіжних проблем та лобіює інтереси молодіжної організації в органах державного управління, тобто несе політичну відповідальність за своє молодіжне крило. До вказаної категорії політизованих молодіжних організацій зараховуємо: Молодіжну громадську організацію „Батьківщина молода” (БЮТ), „Молоді Регіони” (в минулому – „Союз молоді регіонів України”) (ПР), „Молодіжний союз Наша Україна” (НУНС), „Народний альянс молоді” (блок Литвина), „Покоління сильних” (молодіжна ініціатива С. Тігіпка), „Молодий Рух” (НРУ), „Спілка молодих соціалістів” (СПУ), „Українська соціал-демократична молодь” (СДПУо), „Молодіжний Європейський Рух” (ЄПУ), „Студентська Свобода” (ВО „Свобода”) та ряд інших.

Очевидно, що головними критеріями взаємодії молодіжних організацій з політичними партіями повинні бути єдність політико-ідеологічних засад діяльності, спільність статутної і програмної документації та добровільний характер співпраці. Більшість молодіжних філій політичних партій відстоюють ту ж ідеологію, що й самі політичні партії. Наприклад, „Студентська Свобода” активно пропагує націоналістичну ідеологію. Наслідуючи ідеологію ВО „Свобода”, зовнішньополітична риторика молодіжного її крила спрямована не стільки на конструктивні пропозиції щодо реалізації євроінтеграційного курсу України, скільки проти співпраці з РФ. Це, наприклад, підтверджується активними виступами „Студентської Свободи” проти базування Чорноморського флоту РФ на території України до 2042 р. та проти введення російської мови як другої державної. А „Батьківщина молода” послідовно відстоює перспективу євроінтеграції України, яка закріплена в програмних засадах „БЮТ”, активно співпрацює з європейськими молодіжними організаціями. Прикладом такої співпраці може бути „Надзвичайна резолюція молодіжної організації Європейської народної партії з приводу подій в Україні”, прийнята на підтримку європерспективи України з одночасним акцентуванням уваги громадськості на проблемних питаннях демократії в Україні

(дотримання прав і свобод, справедливого правосуддя, верховенства права) і необхідності їх вирішення.

Водночас у політичному житті сучасної України спостерігається тенденція до зменшення „правдивих” ідеологічних об'єднань партій та молодіжних організацій. Натомість спостерігається тенденція до політизації громадських об'єднань. Сьогодні молодіжні осередки політичних партій, як правило, створюються за ініціативою самих партій, є їх структурною складовою, члени такої молодіжної організації діють в чітких рамках, встановлених партійною елітою, виконують партійні завдання, за що отримують фінансову винагороду. Взаємовідносини між такими організаціями та політичними партіями не є партнерськими, як цього вимагає логіка партійного будівництва, а носять патронажно-клієнтальний характер. Фактично такі організації не мають свободи вибору, а змушені пропагувати ідеї та цінності, нав'язані їм „зверху”.

Участь молоді в діяльності політичних партій та громадських організацій напряму залежить від її політичної активності. До об'єктивних факторів, що виховують активність молоді, можна віднести: розвинуте громадянське суспільство, стабільну соціально-економічну ситуацію в країні, високі стандарти соціального забезпечення, гаразди в професійній і сімейно-побутовій сфері тощо. Серед суб'єктивних факторів істотну роль відіграє світогляд молоді, її виховання, моральні якості, культурна парадигма, освіта тощо. Відтак можна стверджувати, що рівень активності молодих громадян і їх зацікавленість політичними процесами в країні є індикатором демократичності її розвитку, характеризує стан в якому перебуває громадянське суспільство, окреслює рівень політичної культури та свідомості громадян, а отже є важливим показником поступального розвитку.

Участь молоді в політичному і громадському житті виявляється не тільки через участь у голосуванні, а й через відстоювання своїх прав з використанням для цього всіх легітимних можливостей. Із суми індивідуумів з чіткою громадянською позицією, власне, формується громадянське суспільство. Англійський соціолог К. Фланаган вважає, що молодіжні спільноти й організації створюють широкі можливості для участі молоді у проектах, зорієнтованих на служіння громаді, і тим самим „пов'язують учасників з державою і допомагають їм усвідомити свою роль у громадському житті та розвиватися як громадяни”¹¹. Участь молоді в діяльності молодіжних громадських об'єднань не лише дисциплінує молодих людей, формує в них почуття політичної і громадської відповідальності, сприяє розвитку постматеріальних цінностей (самореалізація, самовдосконалення, самоорганізація), а й допомагає вирішити багато проблем місцевих територіальних громад, які в Україні через відсутність коштів на місцях, неможливо вирішити самотужки. Особливо актуальною є поява громадських організацій у кожному місті чи селі в умовах інтеграції України до Європейського співтовариства.

Прикладом механізму залучення молоді до вирішення проблем громад може бути спільний проект Європейського Союзу та програми розвитку ООН „Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”, спрямований на підтримку сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні, який розпочався 7 червня 2011 р. і триватиме 4 роки. За умовами цього проекту ЄС та ООН готові допомагати в підтримці ініціатив місцевих громад з поліпшення умов проживання та базової соціальної інфраструктури (ремонт фельдшерсько-акушерських пунктів, створення умов для заняття фізичною культурою та спортом, упровадження енергоефективних технологій, захист навколишнього середовища тощо). Умовами, які ставить перед місцевим громадами ЄС, є: а) створити і зареєструвати на території проживання громади громадську організацію; б) здійснити громаді власний внесок у проект у розмірі 5% від загальної суми, необхідної на реалізацію запланованого проекту. У випадку виконання цих умов, ЄС гарантує надати 50% фінансування на

11 Flanagan C. Adolescents and the «social contract»: Development roots of citizenship in seven countries / Constance C. Flanagan, B. Jonsson, L. Botcheva, B. Csapo [and others] // Roots of Civic Engagement: International Perspective on Community Service and Activism in Youth / Ed. by M. Yates, J. Youniss. – N.Y. : Cambridge University Press, 1998. – p. 3 – 40. ; p. 3.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

вирішення проблеми. Решту коштів можна віднайти в місцевому, районному чи обласному бюджеті, залучити спонсорів. Саме в реалізації схожих проєктів може брати участь молодь, яка прагне перебувати в авангарді громадського і політичного життя. Результати підсумкового дослідження „Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участю громад, реалізованого в Україні у проєктах ПРООН, що фінансувалися Європейським Союзом та іншими донорами”, яке було виконано Київським міжнародним інститутом соціології, вказують, що „у процесі виконання проєктів громад люди відчують можливість керувати власним життям, покращувати умови життя у своєму місті чи селі. Згідно з думками деяких експертів, глибші зміни виявляються в тому, що з розвитком рідного населеного пункту у його мешканців з’являється надія на якісь перспективи, зокрема, що молодь залишатиметься і село буде розвиватись. Молодь дійсно налаштована оптимістично і готова працювати”¹².

В ЄС існує багато прикладів реалізації таких, або схожих, проєктів силами молодіжних громадських організацій. На жаль, в Україні така практика поширена недостатньо. Особливо в сільській місцевості молоді люди не бажують брати участі в їх реалізації, самоусуваючись від процесу, передаючи ініціативу старшим поколінням. Саме тому заохочення молоді до участі в діяльності політичних партій чи інших організацій громадянського суспільства є важливим аспектом не лише становлення молоді особистості, а й механізмом вирішення проблем громад. Це повинно спонукати молодь бути активною і брати участь у громадських та політичних процесах і цією участю здійснювати персональний внесок в розвиток громади, суспільства, країни. Однак це також зобов’язує державу створювати сприятливі умови (соціального, громадського, політичного, психологічного, педагогічного характеру) для залучення якомога більшої кількості молодих людей до об’єднання в різні форми самоорганізації населення.

Важливо також усвідомлювати, що на сучасному етапі бурхливого інформаційного розвитку патерналістський підхід, за якого кожен суб’єкт реалізації державної молодіжної політики існує „сам по собі”, не є ефективним. Сьогодні стратегічним пріоритетом діяльності молодіжних громадських організацій повинно бути не просто виконання своїх статутних завдань в цілковитій відірваності від діяльності органів державної влади чи політичних партій, а партнерська співпраця одне з одним, що забезпечуватиме чіткий механізм, насамперед, обміну інформацією молоді з державою і буде спрямована на спільне вирішення нагальних проблем дітей та молоді.

12 Місцевий розвиток за участі громад : результати соціологічного дослідження / [Паніото В. та ін.] ; Київський міжнар. ін-т соціології / CBA Project. – 2011 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://cba.org.ua/one/images/stories/documents/CBA_publications/CBA_LQ.pdf>..

2.6. УЧАСТЬ МОЛОДІ У ВОЛОНТЕРСТВІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СУСПІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

У сучасному світі волонтерська діяльність сприймається як важлива складова суспільного розвитку, основа розбудови громадянського суспільства. У „Декларації про волонтерську діяльність” (2001 р.) зазначається, що „волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – є способом: підтримки та зміцнення таких людських цінностей, як піклування та надання допомоги членам громади; використання кожною людиною своїх прав та обов'язків як члена певної громади в процесі навчання та розвитку впродовж усього життя, реалізуючи весь свій людський потенціал; взаємодії між людьми, незважаючи на всі відмінності, для спільного життя в здоровому стабільному суспільстві, для спільного вироблення нових способів вирішення проблем, які виникають”¹³.

Активізація волонтерського руху – нині світова тенденція. Так, наприклад, у Франції до волонтерської діяльності залучено 19% населення, у Німеччині – 34%, у США – майже 56%, в Японії – 26%. Такі процеси стали актуальними і важливими з цілої низки причин. По-перше, як свідчить багаторічний досвід використання праці волонтерів, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства та довкілля, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи про суспільне благо. По-друге, волонтерство приносить у соціальну сферу нові, як правило, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. Тому саме завдяки йому безвихідні, на перший погляд, ситуації знаходять своє вирішення. По-третє, волонтерство – це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості життя. По-четверте, це механізм, за допомогою якого люди можуть прямо адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

В сучасній Україні соціальні пріоритети визначені як провідні напрями державної політики. Для вирішення соціальних проблем залучаються різні соціальні інституції та неурядові організації, створюється та функціонує розгалужена система різноманітних соціальних служб.

Однак, залишається актуальною проблема недостатньої кількості людських ресурсів для вирішення таких соціальних проблем, як-то: профілактика наркотичної залежності, ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки молоді, соціальна реабілітація дітей з особливими потребами, ресоціалізація осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, соціальний супровід прийомних сімей тощо. На жаль, кадрове забезпечення закладів соціальної сфери не відповідає вимогам сьогодення, не вистачає професійно підготовлених фахівців для їх розв'язання. Саме тому останнім часом в Україні активно стимулюється благодійна діяльність та розвивається волонтерський рух. Наразі волонтери є повноправними суб'єктами соціальної та соціально-педагогічної роботи.

Волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. У світовій практиці найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду добровільно (без примусу та вказівок „згори”) витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом.

Волонтерська робота допомагає людям досягти більшого впливу на власне життя. Зокрема участь у волонтерській діяльності людей, які самі потребують допомоги (самотні пенсіонери, люди з особливими потребами, малозабезпечені, люди з алкогольною та наркотичною залежністю в минулому тощо), зарекомендувала себе як шлях, що допомагає

¹³ Декларація про волонтерську діяльність. Амстердам, Нідерланди. Січень 2001 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://dyvensvit.org/volonterstvo/348-statti/2018-deklaracija-pro-volontersku-dijalnist>>.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

їм змінити своє життя на краще. Допомагаючи іншим, вони стають упевненими у своїх силах, здібностях, опановують нові навички та встановлюють нові соціальні зв'язки. Також волонтерство дає змогу людині знайти себе та привнести у своє життя ті цінності та звички, які дозволять їй мати здорове, продуктивне й насичене життя.

Особливість волонтерського руху в Україні полягає у тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь.

Участь молодих людей у волонтерському русі дозволяє їм через здійснення благодійної діяльності зробити особистий внесок у вирішення соціальних проблем, самореалізуватися через ініціювання проєктів і програм соціально корисної спрямованості.

За приналежністю до певних організацій волонтерів можна класифікувати як таких, що працюють у державних організаціях, волонтерів недержавних організацій, волонтерів навчальних закладів, корпоративних волонтерів, волонтерів ініціативних груп мешканців територіальних громад.

Волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають. Вона створює можливості для навчання та розвитку впродовж життя кожної людини, що особливо важливо для дітей та молоді.

В Україні функціонує ряд недержавних організацій, які сприяють активізації громадської діяльності шляхом розвитку волонтерського руху, спрямованого на якнайширше залучення населення до суспільно корисної роботи на добровільних засадах у благодійних, громадських, державних та бізнесових організаціях, для допомоги в розв'язанні численних соціальних проблем (Всеукраїнський громадський центр „Волонтер”, Благодійний фонд „Центр волонтеріату „Добра воля”, Всеукраїнська молодіжна організація „Соціальна ініціатива”, Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва „Альтернатива-В”, Український форум благодійників тощо).

Наразі в Україні майже при кожному вищому навчальному закладі створені та функціонують студентські волонтерські групи. Зазвичай, волонтерські програми включені до планів виховної роботи в закладах освіти, а також використовуються під час організації різного роду виробничих практик.

Майбутні фахівці надають безпосередні соціальні послуги, допомагаючи спеціалістам різноманітних соціальних служб, ініціюють соціальні проєкти для категорій населення з наявними проблемами та впроваджують їх у життя (Київський університет імені Бориса Грінченка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Запорізький національний університет, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Волинський державний університет імені Лесі Українки, Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна” тощо).

Діяльність молодіжних волонтерських груп незалежно від типу організації, у якій вони функціонують, здійснюється в інформаційно-просвітницькому, профілактичному, реабілітаційному, рекреативному, соціально-рекламному, соціально-побутовому, охоронно-захисному та фандрайзинговому напрямках. Також популярними є такі напрями діяльності волонтерів: охорона здоров'я, збереження історичної та культурної спадщини, охорона навколишнього середовища.

Діяльність численних молодіжних волонтерських груп спрямована на профілактику соціальної, культурної та психологічної дезадаптації. Волонтери працюють з особами девіантної поведінки та маргінальними групами. Найчастіше вони здійснюють профілактичну роботу серед дітей і молоді, у сім'ях, школах, територіальній громаді з метою попередження поширення шкідливих звичок, негативних явищ, соціальних хвороб шляхом просвітницької роботи.

Увагою волонтерів з кожним роком не лише охоплюється все більша кількість дітей та молодих людей, але й розширюється коло категорій осіб, з якими проводиться просвітницько-профілактична робота. Зокрема є тенденція до здійснення просвітницьких програм у притулках, приймальниках-розподільниках для дітей та колоніях для неповнолітніх.

Залишається популярним рекреативний напрям роботи волонтерів, адже саме з організації змістовного дозвілля дітей та молодих людей розпочиналася свого часу діяльність численних волонтерських груп центрів соціальних служб для молоді (нині – центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді). Волонтери-ігротехніки за спеціальними програмами організовують дозвілля не лише в умовах певної дитячої установи, але й в умовах вулиці. Нині цей напрям роботи молодіжних волонтерських груп продовжує розвиватись, охоплюючи не тільки дітей та молодь як цільову групу, але й приділяючи увагу пацієнтам лікарень, сім'ям, людям похилого віку та інвалідам.

Водночас, набуває усе більшої популярності реабілітаційний напрям роботи волонтерів. Це пояснюється значним поширенням волонтерських програм у спеціалізованих соціальних службах та реабілітаційних центрах, які займаються соціальною, трудовою та медичною реабілітацією осіб з відхиленнями від норми у фізичному, психічному та соціальному розвитку та знаходяться в складних життєвих обставинах.

Соціально-рекламний напрям роботи волонтерів стає важливим ресурсом, оскільки саме їхніми силами на сьогодні в Україні проводиться велика кількість соціально-рекламних кампаній, розповсюджуються інформаційні плакати, брошури, буклети. І, звичайно, сама діяльність волонтерів наближає цільову групу – дітей та молодь – до відповідних соціальних служб та громадських організацій.

Соціально-побутовий напрям діяльності молодіжних волонтерських груп передбачає надання конкретних послуг особам, що їх потребують, з метою підтримки їх у складних життєвих обставинах. Волонтерами здійснюється закупівля та доставка ліків тяжкохворим пацієнтам медичних установ, мало мобільним та немобільним людям з особливими потребами та літнього віку. Також діють програми допомоги в прибиранні, пранні та прасуванні, приготуванні їжі самотнім пенсіонерам та інвалідам.

Охоронно-захисний напрям передбачає здійснення заходів щодо соціально-правового захисту літніх людей, інвалідів, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, одиноких матерів, багатодітних сімей, потерпілих від техногенних та екологічних катастроф. Найчастіше об'єктом такої діяльності стають діти. Волонтери державних та громадських організацій допомагають у наданні психолого-педагогічної, соціально-медичної, інформаційно-правової допомоги дітям та їхнім батькам.

Фандрейзинговий напрям роботи молодіжних волонтерських груп залишається актуальним та популярним протягом останніх десяти років. Усе частіше волонтери стають не тільки виконавцями, але й ініціаторами збору благодійних пожертв на допомогу окремим особам або соціальним групам.

До основних напрямів роботи волонтерів мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також спеціалізованих соціальних служб відносять такі:

– соціально-реабілітаційна робота, попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі (робота з молоддю, схильною до асоціальної поведінки; профілактика та подолання вживання алкогольних напоїв; профілактика та запобігання тютюнопалінню; профілактика та запобігання вживанню наркотичних речовин; профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ/СНІДу; підтримка дітей та підлітків, що постраждали від психологічного, фізичного, сексуального насильства; підтримка дітей та молоді, що перебувають у кризовому стані; соціальна робота з „дітьми вулиці”);

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

– соціальна опіка та захист найменш захищених категорій дітей та молоді (підтримка та сприяння розвитку творчих здібностей молодих інвалідів; соціальна допомога молодим сім'ям; соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; соціальна робота з жіночою молоддю; соціальна допомога самотнім матерям, неповним сім'ям, багатодітним сім'ям; допомога у вирішенні соціальних проблем учнівської та студентської молоді);

– соціальний супровід молоді, допомога її інтеграції в суспільство: сприяння самовихованню, самовизначенню та самовдосконаленню дітей та молоді; формування та розвиток якостей творчої особистості; соціальна підтримка безробітної молоді, сприяння у працевлаштуванні; розвиток та підтримка обдарованих дітей та підлітків; організація змістовного дозвілля дітей та молоді як шлях профілактики дитячої бездоглядності та правопорушень.

Однак для здійснення діяльності в кожному з цих напрямів волонтери повинні мати відповідні знання, вміння та навички, а відтак організація, на базі якої функціонує така волонтерська група, має проводити їхню підготовку.

Хоча офіційної статистики щодо кількості волонтерів в Україні немає, однак фахівці соціальних служб та громадських організацій підкреслюють зростання їх чисельності впродовж 2011–2012 рр. Так, за даними світового рейтингу благодійності (World Giving Index) Україна у 2010 р. займала 150-е місце, а у 2011 р. – 105-е місце з такими показниками: 11% благодійних пожертвувань (8% – 2010 р.), 30% волонтерської роботи (5% – 2010 р.), 37% допомоги нужденним (28% – 2010 р.). Таким чином, зростання української благодійності зумовлене, в основному, збільшенням числа людей, залучених у волонтерську діяльність.

2011 р. був проголошений Європейським роком волонтерства. В Україні було проведено кілька заходів міжнародного та національного масштабу (III Міжнародна конференція УФБ „Волонтерство: шлях до благодійності для кожного”, Міжнародна конференція „Корпоративне волонтерство: 3D”, Конкурс на кращу програму з корпоративного волонтерства, Всеукраїнський круглий стіл „Закон України „Про волонтерську діяльність”: сприяння розвитку чи створення перепон?”, Перший тиждень волонтерства „Волонтеруй зі мною” тощо), які популяризували волонтерську діяльність, актуалізували важливість вирішення проблем в організації волонтерської діяльності.

Крім того, підготовка України і проведення фінального етапу першості Європи з футболу, безсумнівно, вплинули на цей показник, оскільки молоді люди активно залучалися впродовж 2011–2012 рр. до роботи волонтерських груп у містах, які приймали чемпіонат.

УЄФА для організації та проведення Євро-2012 знадобилося майже п'ять тисяч волонтерів, які були зайняті в 21 області, включаючи роботу на стадіонах, в аеропортах та готелях, де знаходилися штаб-квартири УЄФА.

Узагальнений портрет волонтера Євро-2012 виглядає так: це молода людина 24 років. Найстаршому добровольцю було 79, наймолодшому – 18. На Євро-2012 працювали волонтери УЄФА з 75 різних країн. 936 з них працювали у волонтерському центрі УЄФА Євро-2012 в Києві. Основна частина волонтерів в Україні належала до вікової категорії від 18 до 30 років.

На відміну від волонтерів УЄФА, волонтери-помічники з міст, які приймали чемпіонат, були орієнтовані не на офіційні делегації, а на сотні тисяч уболівальників, які приїхали в Україну. Наприклад, з березня 2011 р. у Києві УЄФА реалізовувалася Програма „Київський волонтер” з метою створення передумов для активізації та організаційного становлення потужного волонтерського руху в місті. У межах кампанії Київським міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді укладено угоди про обслуговування фінальної частини Євро-2012 на волонтерських засадах із залученням 2000 осіб з числа студентів. 70% з них володіли не лише англійською, а й кількома іншими іноземними

мовами. Більшість волонтерів була зосереджена на вулицях міста, починаючи з вокзалу, аеропорту, станціях метро і закінчуючи фан-зоною приймаючого міста.

Волонтерам надавалися переваги та бонуси за допомогу в організації Євро-2012. Серед напрямів роботи, наприклад, київських волонтерів найбільш значущими стали такі:

1. Інформаційна підтримка. Реалізація цієї функції волонтерів відбувалась як із застосуванням матеріальних носіїв (довідники, інформаційні буклети, мапи тощо), так і безпосередньо в режимі інтерактивного спілкування в стаціонарних і в пересувних інформаційних пунктах.

2. Допомога з транспортом. Робота волонтерів полягала в інформуванні гостей щодо маршрутів різних видів транспорту (номери маршрутів, вартість проїзду, місця пересадки), якими можна дістатися до місця проживання чи місця проведення заходів, допомога з кур'єрською доставкою, надання інформаційних послуг у буферній зоні, на зупинках метрополітену тощо.

3. Допомога з розміщенням вболівальників. Волонтери інформували гостей щодо місць, де можна зупинитися на відпочинок (адреси готелів, гуртожитків, фан-кемпінгу, орієнтовні ціни та умови проживання тощо).

4. Допомога у фан-зоні. Волонтери сприяли взаємодії між уболівальниками, гостями фан-зони, запобігали конфліктам між фанатами різних футбольних збірних, організовували спілкування, допомагали стюардам.

5. Фан-посольства. Ці структури були основними пунктами підтримки вболівальників різних збірних. Основними завданнями волонтерів були: співпраця з організаторами фан-посольств; організаційне забезпечення роботи штабів фан-посольств; допомога в екстрених непередбачуваних ситуаціях.

6. Обслуговування людей з особливими потребами. Волонтери надавали комплексну допомогу, організаційну підтримку та супровід людей з особливими потребами. Значна увага приділялася наданню інформаційної підтримки. Підрозділи волонтерів формувалися відповідно до конкретних потреб та запитів цієї цільової групи.

7. Комплексна підтримка роботи медіа-служб приймаючого міста. Волонтери здійснювали інформаційний супровід – надання необхідної інформації журналістам; сприяли роботі кореспондентів – передавали найсвіжішу інформацію з місця подій у містах – організаторах чемпіонату.

8. Комплексна підтримка роботи IT-служб. Волонтери допомагали здійснювати IT-забезпечення медіа-центру приймаючого міста, сервісних центрів волонтерів, фан-посольств.

9. Допомога медичним службам. Волонтери надавали мовно-функціональну підтримку службам охорони здоров'я та медичного забезпечення в лікарнях, каретах швидкої медичної допомоги. До їх функцій входили: мовна підтримка лікарів, реєстрація хворих, надання довідкової інформації, функціональна підтримка у наданні першої медичної допомоги тощо.

10. Допомога службам безпеки. Волонтери здійснювали мовно-функціональну підтримку працівників служб безпеки та охорони правопорядку в міліцейських дільницях, групах охорони правопорядку, дорожньо-патрульних постах ДАІ, служб надзвичайних ситуацій у центрах реагування на надзвичайні ситуації, групах надання екстреної допомоги, групах швидкого реагування тощо. Завдання, які виконували волонтери: мовна підтримка, реєстрація звернень, інформаційно-довідкова робота, функціональна підтримка служб.

В Україні популярною є також програма Європейського Союзу „Молодь у дії”, спрямована на підтримку міжкультурного спілкування і молодіжного співробітництва. Співробітництво з Україною за цією програмою включає кілька підпрограм, серед яких Європейська волонтерська служба (ЕВС), що дозволяє молоді віком від 16 до 30 років

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

здійснювати волонтерську діяльність в іншій країні в період від 2 до 12 місяців. ЄВС є одним з основних інструментів співробітництва у сфері освіти, молоді і культури, в частині розвитку контактів між людьми в рамках Європейської політики сусідства, Східного партнерства. Діяльність волонтерів з країн Європейського Союзу в Україні тісно пов'язана з місцевими громадами.

Протягом 2007–2011 рр. Україна взяла участь у 419 проектах ЄВС: прийнято волонтерів у 104 проектах, відправлено – на 315 проектів. У 2011 р. Україна відправила майже у 5 разів більше, ніж у 2007 р. волонтерів для участі в проектах ЄВС, коли програма „Молодь у дії” була започаткована. Українські організації, які брали участь в ЄВС, знаходяться в різних регіонах країни, але найбільше можна відзначити Київську, Львівську, Донецьку, Одеську області.

Серед країн ЄС, що співпрацюють з Україною в рамках ЄВС, можна відзначити Польщу, яка була партнером у найбільшій кількості проектів. Упродовж 2007–2011 рр. Польща відправила 145 волонтерів до України (лише у 2011 р. – 50) та прийняла понад 70. Досить активно співпрацює з Україною також Німеччина, яка впродовж 4 останніх років відправила 28 та прийняла 70 волонтерів.

Іншими проектами міжнародного волонтерства є міжнародні короткострокові волонтерські проекти (табори). Ці проекти спрямовані на залучення молоді до активного суспільного життя, участі в розвитку місцевої громади та сприяють молодіжному лідерству в соціальній та економічній сферах. Робота в інтернаціональних командах сприяє подоланню цинізму, апатії та егоцентризму і проходить у формі таборів праці та відпочинку. 10–20 волонтерів з різних країн упродовж 2–3 тижнів виконують суспільно корисну роботу для місцевої громади. Після роботи учасники знайомляться з культурними цінностями, мовою та традиціями країни, де проводиться табір, а також країн, з яких прибули учасники проекту, організують своє дозвілля. Щорічно близько 700 волонтерів з усього світу беруть участь у реалізації міжнародних волонтерських таборів на території України. Найактивнішими іноземними волонтерами є волонтери з Північної Кореї, Німеччини, Польщі та Франції. В Україні подібні проекти реалізовує Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва „Альтернатива-В”, молодіжна громадська організація „Спілка Форум” (м. Львів) тощо.

Роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України „Про волонтерську діяльність”, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, „Про соціальні послуги”, в яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

В Україні існує необхідність внесення змін та доповнень до діючого Закону України „Про волонтерську діяльність” (19.04.2011 № 3236-VI). Цей закон створив ряд перепон у провадженні волонтерської діяльності, серед яких ключовими є такі: обмеження вікового цензу для фізичних осіб, які бажають займатися волонтерством, необхідність присвоєння юридичним особам статусу „волонтерської організації”, обов'язковість соціального страхування волонтерів, неможливість неформального волонтерування.

Прийнятий закон значно обмежив можливий вік для початку волонтерування (з 16 років – за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника). Із прийняттям вікових обмежень волонтерування, унеможлиблюється робота численних дитячих волонтерських груп, які пропагують здоровий спосіб життя методом „рівний рівному”, займаються історико-пошуковою роботою, допомагають одноліткам з інвалідністю тощо.

Також нині перебувають під загрозою зриву через відсутність чітких механізмів видачі віз та продовження терміну перебування волонтерів з країн ЄС в Україні проекти, які виконуються в Україні волонтерами Європейської волонтерської служби. Консульства України в країнах Європейського Союзу усно відмовляють у прийомі документів для

отримання візи волонтерам Європейського Союзу на підставі ненадання запрошення від волонтерських організацій, зареєстрованих в Україні в установленому порядку. Статус „волонтерської організації” присвоюється (згідно з чинним законом) спеціально створеним центральним органом виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності, який до середини 2012 р. не був визначений.

Оскільки є проблеми з відкриттям віз та перебуванням волонтерів ЄС в Україні громадські організації ЄС відмовляються реалізовувати спільні проекти з українськими громадськими організаціями.

Після змін у законодавстві Україна стала єдиною з 7 країн регіону Східної Європи і Кавказу, в яку волонтери ЄС в рамках Європейської волонтерської служби не можуть бути запрошені громадськими організаціями довше ніж на 90 днів. Це суперечить статтям Порядку денного асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, який схвалений на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС 15.05.12 (п.п. „Освіта, навчання, молодь”, п.7): збільшенні обмінів та співробітництва у сфері неформальної освіти для молоді та молодіжних робітників як засобу просування міжкультурного діалогу та підтримки громадянського суспільства, зокрема через програму „Молодь у дії” (2007–2013 рр.).

Указом Президента України від 25 січня 2012 р. № 32 з метою вироблення та координації державної політики в галузі громадянського суспільства було створено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України. Питання зміни Закону України „Про волонтерську діяльність” увійшло до Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства й плану першочергових заходів із її реалізації.

Протягом травня – листопада 2012 р. Робочою групою з питань благодійності, волонтерства та громадянської освіти при Координаційній раді за участю понад 100 державних та громадських організацій України напрацьовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Закону України „Про волонтерську діяльність”.

Напрацьований громадський варіант Пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Закону України „Про волонтерську діяльність” у листопаді винесено на розгляд та схвалення Координаційною радою з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України. Робота над удосконаленням чинного законодавства в галузі волонтерської діяльності триває.

Також у Плані першочергових заходів з реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства зазначено необхідність розроблення державної цільової програми розвитку волонтерської діяльності, зокрема, стосовно: сприяння проведенню заходів національного значення, спрямованих на популяризацію волонтерського руху, визнання праці та суспільних досягнень волонтерів, проведення щорічного конкурсу „Волонтер року”; соціальної допомоги, соціальної підтримки, соціальної реабілітації, соціальної профілактики, охорони здоров'я, охорони навколишнього природного середовища, збереження культурної спадщини.

Здійснення цих та ряду інших конкретних заходів стане важливим кроком у розвитку волонтерського руху в країні, сприятиме доступності волонтерства для кожного громадянина держави незалежно від віку, статі, релігійних та політичних переконань, забезпеченню прозорості та розширення напрямів волонтерської діяльності в державних, громадських та релігійних організаціях. А молоді люди матимуть ще більше можливостей для реалізації власних соціальних ініціатив, які сприятимуть не лише популяризації волонтерства та зростанню їхньої соціальної активності, а, й в першу чергу, покращать якість життя членів місцевих громад.

2.7. ЗАОХОЧЕННЯ УЧАСТІ МОЛОДІ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ І КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В умовах інформаційного суспільства ефективна державна політика заохочення молоді до участі в суспільному житті повинна вибудовуватися з урахуванням залучення нових можливостей інформування. Так, „Переглянута Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні” для активізації участі молодих людей рекомендує використовувати інформаційні і комунікативні технології, за допомогою яких через можливість інтерактивного спілкування відбувається обмін найрізноманітнішою інформацією.

Як у всьому світі, так і в Україні, провідну роль серед технологічних інновацій відіграє Інтернет. Це найбільш оперативне і повне джерело різного роду інформації, а також ультрасучасний засіб комунікації, кількість користувачів якого зростає з великою швидкістю. За даними міжнародних дослідницьких центрів, у грудні 2011 р. у світі було зафіксовано 2267 млн користувачів Інтернету, що становить 32,7% усього населення земної кулі. Важливо відзначити, що у 2000 р. аудиторія мережі нараховувала всього 360 млн осіб.

Тенденція стрімкого зростання впливу інтернет-комунікацій поширюється й на нашу державу. Статистичні дані свідчать, що за станом на грудень 2011 р. в Україні послугами мережі користувалося 15,3 млн осіб (33,9 % населення України), що в 50 разів більше, ніж у 2000 р., та на 5 млн осіб більше, ніж у 2010 р.

Як свідчать дані соціологічних досліджень, зокрема моніторингу ІС НАНУ, останнім часом зростає не тільки кількість користувачів мережі Інтернету, але й частка тих, хто вміє користуватися комп'ютером: якщо у 2005 р. не вміли користуватися комп'ютером і ніколи не користувалися ним серед 18–35-річних респондентів 47,6%, а серед тих, кому 36 років і більше, – 87,5%, то на початок у 2012 р. ця частка відповідно становить 15,5 та 59,8%, тоді як частка тих, хто вміє це робити і постійно використовує в роботі, наприклад серед молоді, зросла ледь не втричі – з 12,2 до 34,4% (див. табл. 2.7.1).

Таблиця 2.7.1.

Відповіді респондентів на запитання, чи вміють вони користуватися комп'ютером, %

	2005 р.		2012 р.	
	18–35 років	36 років і старші	18–35 років	36 років і старші
Не вміють і ніколи не користуються ним	47,6	87,5	15,5	59,8
Уміють працювати на комп'ютері, інколи користуються ним	37,6	8,4	49,6	27,0
Уміють і постійно використовують у роботі	12,2	3,5	34,4	12,8

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

Результати соціологічних досліджень також підтверджують той факт, що з кожним роком Інтернет стає все більш актуальним джерелом інформації серед українців, особливо молодого покоління. Так, за даними того ж моніторингу ІС НАНУ, якщо не так давно, у 2005 р., дві третини молодих людей віком від 18 до 35 років (66,9%) відповіли, що вони не мають потреби в послугах Інтернету і ніколи ним не користуються, то в 2012 р. таких залишилося лише 19,1% (див. табл. 2.7.2).

Таблиця 2.7.2

Відповіді респондентів на запитання стосовно того, чи користуються вони Інтернетом, %

	2005 р.		2012 р.	
	18–35 років	36 років і старші	18–35 років	36 років і старші
Не мають потреби і ніколи не користуються	66,9	90,7	19,1	60,2
Мають потребу, але не мають можливості користуватися	16,8	5,4	12,0	6,6
Використовують дома	5,1	1,2	17,6	9,1
Використовують на роботі	4,6	2,6	17,6	9,1
Використовують в інтернет-кафе, в комп'ютерному клубі тощо	8,1	0,5	5,6	0,8

Джерело: підраховано авторами за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

Згідно з дослідженням Інтернет-асоціації України, в червні 2012 р. доступ до світової мережі мав уже 51% мешканців України віком від 15 років і старше, або близько 20 млн осіб. При цьому частка постійних користувачів становила 47% (17,6 млн осіб). Щоправда, Україна за рівнем поширення Інтернету все ще суттєво відстає від розвинутих країн світу (див. табл. 2.7.3).

Таблиця 2.7.3

Кількість користувачів мережі Інтернет (на 1000 осіб населення)

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Україна	7	19	32	35	38	45	66	106	335
Алжир	5	16	22	46	58	74	103	119	135
Білорусь	19	90	162	250	265	276	289	321	461
Іран	9	46	69	152	174	154	180	314	376
Канада	423	616	640	660	679	704	729	754	781
Киргизія	10	30	39	51	105	123	140	157	400
Китай	18	46	61	72	85	105	160	223	285
Молдова	13	38	74	106	146	196	205	234	359
Нідерланди	440	613	644	685	791	810	844	866	896
Німеччина	302	488	537	611	649	693	724	753	793
Норвегія	268	728	747	748	799	713	775	826	921
Польща	73	212	249	289	351	402	441	490	590
Росія	20	56	83	129	153	176	246	320	421
Словаччина	94	401	430	465	502	495	563	661	752
США	431	588	617	648	680	689	718	740	762
Швеція	457	706	768	815	814	863	801	878	908
Японія	300	466	484	624	669	687	743	754	768

Джерело: Россия и страны мира [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.gks.ru/bgd/regl/b10_39/IssWWW.exe/Stg/09-06.htm>

Необхідно враховувати той факт, що нові інформаційні технології найшвидше опановуються й засвоюються саме молоддю як найбільш мобільною соціально-демографічною групою. Цю тезу підтверджують результати різних досліджень, в яких йдеться про те, що від 65% до 80% українських користувачів Інтернету – це люди молодше 36 років.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

За даними результатів опитування „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, що проводилося Центром соціальних досліджень „Софія” у листопаді 2011 р., Інтернетом користуються майже 70% молодих українців (див. табл. 2.7.4).

Таблиця 2.7.4.

Розподіл відповідей респондентів на запитання „Як часто Ви користуєтесь Інтернетом – удома, на роботі, в знайомих – для особистих потреб (коли перебування в Інтернеті не пов’язане з роботою або навчанням)?”, (у % до всіх опитаних)

		Серед усіх	Вік (інтервал)		Молодь				
			18-35 років	36 та старші	Чоловіки	Жінки	Молодь обл. центрів	Молодь міста	Молодь села
Як часто Ви користуєтесь Інтернетом	Немає можливості користуватися Інтернетом	6,5	9,8	4,9	10,0	9,5	5,2	8,0	17,5
	Інтернетом практично не користуюся, хоча є доступ	2,9	2,3	3,2	2,2	2,5	0,9	2,0	4,3
	Менше одного разу на місяць	1,0	1,0	1,1	0,5	1,5	0,7	0,3	2,2
	Приблизно один раз на місяць	1,5	1,0	1,7	0,5	1,5	0,0	1,4	1,5
	Приблизно один раз на тиждень	5,2	7,4	4,1	6,9	7,8	7,5	5,7	9,5
	Декілька разів на тиждень	10,6	16,1	7,9	14,4	17,9	19,5	15,0	13,9
	Щоденно	23,5	48,9	10,9	52,3	45,5	62	55,4	25,0
	Важко відповісти	0,5	0,5	0,4	0,4	0,6	0,6	0,8	0,0
	Запитання не задавалося	48,3	13,0	65,8	12,9	13,2	3,5	11,3	26,2

Джерело: за даними дослідження Центру соціальних досліджень „Софія” „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, листопад 2011 р.

Згідно з результатами соціологічного опитування „Молодь України”, проведеного Інститутом Горшеніна у березні 2012 р., переважна більшість української молоді щоденно користується Інтернетом (70,7%). У той же час кожен п’ятий опитаний (20,4%) користується світовою мережею декілька разів на тиждень, 4,3% – декілька разів на місяць, не менше одного разу в півріччя – 1,2% респондентів. Не користуються Інтернетом 2,8% молодих людей (див. табл. 2.7.5)

Таблиця 2.7.5

Розподіл відповідей респондентів на запитання „Чи користуєтесь Ви Інтернетом, і якщо так, то як часто?”, %

Постійно, щоденно	70,7
Декілька разів на тиждень	20,4
Декілька разів на місяць	4,3
Епізодично, але не менше 1 разу на півроку	1,2
Не користуюсь	2,8
Важко відповісти	0,6

Джерело: за даними дослідження Інституту Горшеніна „Молодь України”, березень 2012 р.

Більшій частині молодих людей України (64,2%) Інтернет потрібен для пошуку різного роду інформації. Для роботи та навчання він потрібен 61,1%, для спілкування з іншими користувачами в чатах, на форумах, у соціальних мережах – 45,9%, для того, щоб стежити за новинами, подіями у світі та в країні, – 44,8% респондентам. Воліють слухати

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

музику, дивитися фільми, читати книги в Інтернеті – 39,9%, користуватися електронною поштою – 31,2%, грати в ігри – 25,9%, спілкуватися з родичами – 24,1%, шукати нових друзів, людей зі схожими інтересами – 21,1% молодих людей (див. табл. 2.7.6).

Треба відзначити, що телебачення все ще зберігає дуже важливу роль як джерело інформації: 62,5% респондентів отримує інформацію саме через цей засіб масової інформації (ЗМІ). Ще 23,6% респондентів повідомили, що отримують важливу інформацію під час бесіди з іншими людьми, а 13,8% – через друковані ЗМІ, 6,3% назвали своїм основним джерелом інформації радіо.

Таблиця 2.7.6

Розподіл відповідей респондентів на запитання „Для чого Вам потрібен доступ до мережі Інтернет?“, %

Для пошуку будь-якого роду інформації	64,2
Для роботи, навчання	61,1
Для спілкування з іншими користувачами у чатах, на форумах, у соціальних мережах і т.д.	45,9
Слідкувати за новинами, подіями у світі та країні	44,8
Слухати музику, дивитися фільми, читати книги та ін.	39,9
Для користування електронною поштою	31,2
Грати в ігри	25,9
Спілкування з родичами	24,1
Для пошуку нових друзів, людей, близьких за інтересами	21,1
Для здійснення покупок	8,3
Перегляду сайтів еротичного змісту	4,3
Інше	0,5
Інтернетом не користуюсь	2,5
Важко відповісти	0,3

Джерело: за даними дослідження Інституту Горшеніна „Молодь України”, березень 2012 р.

Також звернімо увагу на те, що в сучасному світі Всесвітня павутина стає не просто одним з джерел інформації, але й невід’ємною складовою життя молоді. Це підтверджують результати дослідження Інституту Горшеніна, отримані за відповідями респондентів на запитання „Чи змогли б Ви прожити без Інтернету?”. Виявилось, що сьогодні більша частина молодих людей (62,3%) вже не уявляють свого життя без цього засобу комунікації. У той же час більше третини опитаних (34,9%) зазначили, що змогли б обійтися без нього (див. табл. 2.7.7).

Таблиця 2.7.7

Розподіл відповідей респондентів на запитання „Як Ви вважаєте, чи змогли б Ви прожити без Інтернету?“, %

Точно так	13,6
Скоріше, так	21,3
Скоріше ні	29,7
Точно ні	32,6
Важко відповісти	2,8

Джерело: за даними дослідження Інституту Горшеніна „Молодь України”, березень 2012 р.

Отже, можемо констатувати, що Інтернет став досить зручним та доступним джерелом інформації для української молоді сьогодення. І це є зрозумілим з огляду на ті якості, що йому властиві. Перш за все, мова йде про можливість майже миттєвого зв'язку з одночасним використанням аудіовізуального каналу, текстового та невербального повідомлення. Як результат, Інтернет зміг поєднати в собі можливості преси, радіо та телебачення.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

У соціальної структури користувачів Інтернету особливе місце займає студентська молодь. Саме ця соціальна група є найбільш чутливою до викликів сучасності, зокрема до впливу новітніх інформаційних технологій. До того ж студентська молодь традиційно демонструє високу громадську активність, соціально-політичну обізнаність, інтерес до участі в житті суспільства. У березні 2011 р. Інститут Горшеніна провів соціологічне дослідження серед студентів різних країн світу, у тому числі українських. Згідно з отриманими даними, практично всі українські студенти користуються мережею Інтернет (лише 0,7% опитаних відповіли, що не користуються нею). При цьому 84,1% користуються цим засобом комунікації постійно, щодня, 11,9% – кілька разів на тиждень і лише 2,8% – кілька разів на місяць, а 1,0% – епізодично, але не менше одного разу на півроку.

Важливим питанням є якість інформації, що отримується, та її функціональна спрямованість. Відповіді респондентів на запитання „Для чого Вам потрібен доступ до мережі Інтернет” наведені в табл. 2.7.8.

Виходячи з отриманих даних стає зрозумілим, що наразі Інтернет є невід’ємною частиною життя сучасної молоді: він використовується не тільки для навчання, листування, здійснення закупів, а й для відпочинку, розваг та спілкування.

Ще один аспект, на який було звернуто увагу під час дослідження „Студенти – образ майбутнього”, – соціальні мережі. На запитання „Чи користуєтеся Ви соціальними мережами, і якщо так, то як часто?” були отримані такі дані: 60,9% респондентів користуються соціальними мережами практично щодня, 23,6% – кілька разів на тиждень, 4,5% – раз на місяць. Епізодично, але не менше одного разу на півроку, користуються соціальними мережами 1,1% українських студентів. При цьому зовсім не користуються – 8%. Важко відповісти – 1,9%.

Таблиця 2.7.8

Розподіл відповідей на запитання: „Для чого Вам потрібен доступ до мережі Інтернет?”, %

Для роботи, навчання	79,5
Для пошуку будь-якого роду інформації	76,2
Слухати музику, дивитися фільми, читати книги тощо	59,6
Для спілкування з іншими користувачами в чатах, на форумах, соціальних мережах тощо	56,6
Стежити за новинами, подіями у країні та світі	49,8
Для користування електронною поштою	49,8
Для спілкування з родичами	26,5
Грати в ігри	14,9
Для здійснення покупок	12,9
Для пошуку нових друзів, людей, близьких за інтересами	13,8
Перегляду сайтів еротичного змісту	6,4
Інше	0,8
Інтернетом не користуюся	0,3
Важко відповісти	1,2

Джерело: за даними дослідження Інституту Горшеніна „Молодь України”, березень 2012 р.

Отже, соціальні мережі сьогодні активно використовуються молоддю для спілкування та обміну інформацією. Цей ресурс можна розглядати як бурхливе віртуальне молодіжне середовище нового типу: тут виникають групи за інтересами, тут знаходять собі хобі і можливість спілкування з однодумцями. Часто-густо саме в соціальних мережах виникають нові суспільні активності, наприклад відомий рух „Збережемо старий Київ”, в якому бере участь велика кількість молоді. У соціальних мережах молодь інтенсивно обмінюється культурними продуктами: музикою, текстами, відео, світлинами тощо.

Таким чином, не можна недооцінювати оперативність отримання інформації за допомогою Інтернету, насамперед для студентської та учнівської молоді. Він задовольняє

високі потреби цієї соціальної групи в інформації, що необхідна для освітнього процесу. Окрім того Всесвітня мережа надає будь-якому користувачу можливість за лічені секунди знайти потрібну інформацію про актуальні молодіжні проблеми. Наприклад, якщо за допомогою однієї з найпопулярніших пошукових систем «Google» ввести слова „участь молоді в суспільному житті”, то менш ніж за секунду можна отримати 480 тис. посилань на різноманітні web-сторінки з цієї теми (станом на 19 вересня 2012 р.).

Виходячи з результатів соціологічних досліджень, статистичних даних можна зробити висновок, що молоді люди все більше часу проводять у віртуальному просторі, і цей вплив з розвитком інформаційних технологій та зручних пристроїв буде тільки підсилюватися.

Якісні та кількісні характеристики мережі Інтернет проявляються в практичній користі цього інформаційного ресурсу, у тому числі в питанні сприяння розвитку участі молоді в суспільному житті, партнерських програмах, спрямованих на допомогу людям та благодійність, у форматах конструктивної комунікації між молоддю та політиками, представниками державної влади.

Сучасне інформаційне суспільство передбачає принципово нову основу для залучення молодого покоління до суспільно важливих справ. Новітні технології дозволяють державі автоматизувати великий пласт роботи, ефективно використовувати людські ресурси, значно скорочувати час, необхідний для комунікації, активізувати двосторонню комунікацію між державою та молодими громадянами.

Для заохочення молоді до участі в суспільному житті можна використовувати такі інтернет-ресурси:

- молодіжні інформаційні портали, тематичні сайти, спеціально створені для сприяння участі молоді, які б могли надавати інформацію про можливості участі молодих людей у вирішенні актуальних соціально-економічних проблем, про молодіжні рухи, діяльність волонтерських організацій, громадських об'єднань тощо;

- офіційні веб-сайти органів державної влади, що забезпечують доступ до інформації про молодіжну політику в Україні, а також електронний зворотній зв'язок з користувачами мережі Інтернет.

Одним з головних напрямів роботи держави в питанні залучення молоді до активної участі в суспільному житті може стати розроблення проекту всеукраїнської системи молодіжного інформування. Такий підхід у молодіжній політиці дасть можливість молодому поколінню отримувати інформацію про можливості та формати участі в житті суспільства (молодіжні ініціативи, рухи, волонтерські організації тощо), з іншого боку, сприятиме постійній інформаційній взаємодії між молоддю та структурами молодіжної політики. Таким чином, молодь зможе впливати на рішення, що приймаються, безпосередньо через Інтернет, – обговорювати, критикувати та голосувати за будь-яку ініціативу. Тобто Всесвітня мережа може стати не просто каналом трансляції інформації щодо можливостей участі молоді в соціальному житті, але й безпосередньо перетворитися на простір участі.

Окрім того, як зазначено у Переглянутій хартії про участь молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівні”, для досягнення реальної участі молоді в суспільному житті важливо розвивати такий механізм, як просування ЗМІ (радіо, телебачення, друкованої й електронної преси тощо), підготовлених молодими людьми і для молодих людей.

Разом з тим, важливим питанням залишається соціально-економічне становище молоді та низький рівень доступності технічних засобів, передусім у сільській місцевості (див. табл. 2.7.2.). Тому стратегічним завданням державної молодіжної політики має бути вирішення проблеми інформаційної нерівності українських громадян, забезпечення рівного доступу до інформаційних ресурсів, зокрема до Інтернету.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Протягом двох десятиліть в Україні формувалася розгалужена нормативно-правова база, яка забезпечує участь молоді в суспільному житті. Зазначені питання розглядаються, в першу чергу, у молодіжному законодавстві. Проте широкий спектр завдань, пов'язаних з розвитком молодіжної участі, відображено і в інших галузях законодавства, зокрема, виборчому, з питань державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, освіти, діяльності громадських організацій, політичних партій, розвитку інститутів громадянського суспільства, волонтерства тощо.

Підґрунтям для формування нормативно-правової бази щодо забезпечення участі молоді в суспільному житті є Конституція України, яка, гарантуючи кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, вказує на обов'язки всіх громадян перед суспільством, в якому має забезпечувати вільний і всебічний розвиток (стаття 23). Конституція гарантує права на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду і віросповідання, об'єднання в політичні партії і громадські організації; брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах; обирати і бути обраними до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; права на працю та підприємницьку діяльність; захист своїх економічних і соціальних інтересів тощо.

Основу молодіжного законодавства в Україні становить комплекс документів, до яких належать: Декларація „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні”, закони „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, „Про молодіжні та дитячі громадські організації” тощо.

Декларація „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” (від 15 грудня 1992 р. № 2859–ХІІ) визначила державну молодіжну політику як системну діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.

При цьому до головних завдань державної молодіжної політики Декларація відносить комплекс питань, які сприяють активному залученню молоді до суспільного життя:

– вивчення становища молоді, створення необхідних умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення та розвитку молоді;

– допомога молодим людям у реалізації й самореалізації їх творчих можливостей та ініціатив, широке залучення юнаків і дівчат до активної участі в національно-культурному відродженні українського народу, формуванні його свідомості, розвитку традицій та національно-етнічних особливостей;

– залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України;

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

- надання державою кожній молодій людині соціальних послуг щодо навчання, виховання, духовного та фізичного розвитку, професійної підготовки;
- координація зусиль усіх організацій та соціальних інститутів, що працюють з молоддю.

Серед головних напрямів державної молодіжної політики окремо визначено питання створення умов для оволодіння духовними і культурними цінностями українського народу та для безпосередньої участі молодих людей у їх відродженні і розвитку, в охороні та відтворенні навколишнього природного середовища тощо.

Задля реалізації державної молодіжної політики запропоновано такий механізм формування та реалізації державної молодіжної політики:

- прийняття законодавчих актів, рішень державних органів, спрямованих на реалізацію державної молодіжної політики;
- проведення у Верховній Раді України щорічних слухань про становище молоді та підготовка доповіді з цього питання Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України;
- діяльність в органах державної влади та управління всіх рівнів структурних підрозділів, що займаються проблемами молоді;
- створення соціальних служб для молоді та підготовка соціальних працівників;
- розробка та реалізація державних цільових програм з питань молодіжної політики;
- виділення в державному та місцевих бюджетах цільових коштів на фінансування державної молодіжної політики, залучення матеріальних і фінансових ресурсів підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, заінтересованих у роботі з молоддю;
- утворення спеціальних фондів.

Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (від 5 лютого 1993 р. № 2998–ХІІ) детально визначив основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні. Уже сама назва нормативно-правового акту вказує на його суспільну спрямованість. До числа основних термінів Закону увійшло поняття „соціальне становлення молоді”, яке тлумачиться як процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елемента цієї системи. Поняття „молодь” в Україні означає громадян України віком від 14 до 35 років.

З цієї точки зору звертає на себе увагу формулювання принципів соціального становлення та розвитку молоді, до яких віднесено:

- повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи;
- безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі та молоді зокрема;
- врахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з економічними можливостями держави;
- доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій;
- відповідальність держави за створення умов щодо саморозвитку і самореалізації молоді;
- єдність зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у справі соціального становлення та розвитку молоді;
- відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за додержання Конституції України, законодавства України.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

У цілому Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” охоплює широкий спектр основних питань усіх складових суспільного життя, включаючи її економічну, соціальну, політичну і духовну сфери. У документі розглядаються питання праці молоді, підтримки підприємницької ініціативи та діяльності молоді, сприяння підвищенню рівня життя молоді, покращенню житлових умов молоді, освіти, культурного розвитку молоді, охорони здоров'я, фізичного розвитку молоді, гарантій правового захисту молоді, правового статусу та гарантій діяльності молодіжних громадських організацій.

У Законі України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” знайшли закріплення основи державної політики щодо підтримки молодіжних громадських організацій, а саме:

- забезпечення державою права молоді на створення молодіжних громадських організацій;
- право молодіжних громадських організацій вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального становлення та розвитку молоді;
- право органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на здійснення фінансування програм і проектів молодіжних громадських організацій;
- можливість надання органами публічної влади дотацій і субсидій молодіжним організаціям;
- право органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування надавати у безплатне користування молодіжним громадським організаціям та фондам будинки, споруди, земельні ділянки та інше майно, необхідне для здійснення їх статутної діяльності.

Залученню молоді до діяльності інститутів громадянського суспільства сприяло ухвалення Закону України „Про молодіжні та дитячі громадські організації” (від 1 грудня 1998 р. № 281–XIV). Зазначений акт визначає, зокрема, такі принципи діяльності молодіжних громадських організацій:

- молодіжні та дитячі громадські організації утворюються і діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності;
- молодіжні та дитячі громадські організації зобов'язані доводити до відома громадськості відомості про свою діяльність.

Отже, головними рисами молодіжного руху в Україні визначено цінності громадянського суспільства, зв'язок з яким є проявом сутності об'єднань молодих громадян.

Закон України „Про молодіжні та дитячі громадські організації” надає можливість молодим особам віком від 14 до 35 років брати участь у створенні та діяльності молодіжних організацій, а осіб віком від 6 до 18 років бути членами дитячих громадських організацій. Документ закріпив статус молодіжних та дитячих громадських організацій, їх права, зокрема, на участь у підготовці та прийнятті рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді, визначив форми їх підтримки тощо. До форм державної підтримки дитячих та молодіжних громадських організацій віднесено:

- надання молодіжним та дитячим громадським організаціям інформації про державну політику щодо дітей та молоді;
- подання методичної та організаційної допомоги з питань соціального становлення та розвитку молоді і дітей;
- сприяння створенню підприємств, установ і організацій, які надають послуги молоді та дітям або сприяють зайнятості молоді.

Важливим важелем підтримки молодіжних організацій як організаційної форми, яка сприяє підвищенню суспільної активності молоді, стало закріплене в Законі України

„Про молодіжні та дитячі громадські організації” положення про фінансову підтримку, яка передбачає:

- можливість надання фінансової допомоги з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- залучення органами публічної влади молодіжних та дитячих громадських організацій до виконання замовлень для державних та місцевих потреб;
- передбачення видатків на реалізацію програм молодіжних та дитячих громадських організацій при затвердженні місцевих бюджетів;
- делегування молодіжним та дитячим громадським організаціям повноважень щодо реалізації відповідних програм (проектів, заходів);
- звітування молодіжними та дитячими громадськими організаціями про цільове використання фінансів і матеріальних цінностей органам, що їх надавали.

Враховуючи процес підвищення суб'єктності молоді у формуванні та реалізації державної молодіжної політики, важливе значення для здійснення соціальної роботи молодими громадянами (як фахівцями із соціальної роботи, представниками об'єднань громадян, благодійних організацій, волонтерами тощо) має Закон України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”. Документ надає можливість молодим активістам здійснювати соціальну роботу в громадській, економічній, освітній, виховній, культурній, оздоровчій сферах. Для цього законодавчо закріплено види соціальної роботи: соціальне обслуговування, соціальне інспектування, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід.

Активізацію участі молоді в суспільному житті мають забезпечити загальнодержавні молодіжні програми, в яких окреслено як концептуальні підходи, так й практичні заходи. Нині в Україні діє „Державна цільова соціальна програма „Молодь України” на 2009–2015 роки”, у якій зазначається, що показником успішності суспільства, можливості реалізації його творчого потенціалу є соціальне становище молоді. Метою зазначеного документу визначено „створення системи всебічної підтримки громадянської активності молоді, спрямованої на самовизначення і самореалізацію, формування необхідних для цього правових, гуманітарних та економічних передумов, надання соціальних гарантій”.

Основними завданнями програми є:

- створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості;
 - утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей;
 - пропаганда та формування здорового способу життя;
 - створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді;
 - надання підтримки молодіжним та дитячим громадським організаціям;
 - інтеграція українських молодіжних організацій до відповідних європейських і світових організацій.
- А до очікуваних результатів віднесено питання підвищення рівня громадської активності та патріотичної свідомості молоді, створення морально-етичних засад для її всебічного розвитку; залучення молоді до розроблення пропозицій щодо вдосконалення механізму реалізації державної молодіжної політики; підвищення рівня правової культури молодих громадян, зокрема в питаннях поваги до прав і свобод людини, відповідальності за власне життя; створення сприятливих умов для формування свідомого ставлення молоді до збереження здоров'я, боротьби із шкідливими звичками; забезпечення надання підтримки молодим громадянам у працевлаштуванні та реалізації підприємницьких ініціатив; створення умов, за яких молодь виявлятиме бажання працевлаштуватися самостійно; збільшення чисельності молоді, що бере участь у діяльності дитячих і молодіжних громадських організацій.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

– У широкому спектрі молодіжних нормативно-правових актів, що сприяють участі молоді в суспільному житті, важливе місце займають рішення Президента України та Кабінету Міністрів України про гранти та премії для молодих людей за високі досягнення в різних сферах. Зокрема, йдеться про укази глави держави щодо президентських грантів для обдарованої молоді (указ Президента України від 2 серпня 2000 р. № 945/2000), молодих діячів у галузі театрального, музичного, образотворчого мистецтва та кінематографії для створення і реалізації творчих проєктів (Указ Президента України від 6 лютого 1999 р. № 127/99), молодих учених, випускників професійно-технічних навчальних закладів (Указ Президента України від 28 грудня 2004 р. № 1561/2004) тощо. Особливої уваги заслуговують „Положення про Премію Верховної Ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування” (постанова Верховної Ради України від 22 травня 2003 р. № 840–VI) та „Положення про Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України” (постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1333). Так, урядовий документ від 21 листопада 2007 р. № 1333 передбачає присудження щорічно 60 премій у шести номінаціях за встановленими критеріями:

1) номінація за виробничі досягнення – значне перевиконання виробничих завдань, високий ступінь їх складності, вагомий особистий внесок у забезпечення розвитку виробництва;

2) номінація за наукові досягнення – рівень державного та міжнародного визнання наукових та науково-прикладних результатів;

3) номінація за творчі досягнення:

здобуття звання переможця (лауреата, дипломанта) на всеукраїнських, міжнародних конкурсах, олімпіадах, інших загальнодержавних культурно-мистецьких змаганнях;

вагомий особистий внесок у забезпечення розвитку народної творчості, збереження та популяризації декоративно-ужиткового мистецтва, традиційної культури українського народу;

значний авторський доробок у сфері мистецтва, визнаний Академією мистецтв, відповідними всеукраїнськими творчими спілками, літературно-мистецькими об'єднаннями;

4) номінація за спортивні досягнення – високий спортивний результат (встановлення рекорду) або призові місця на чемпіонатах України, Європи, світу серед молодших вікових груп;

5) номінація за особисту мужність:

відвага та ініціативні дії, виявлені під час порятунку людини, забезпечення громадського правопорядку, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

особиста мужність, виявлена під час виконання завдань у складі миротворчого контингенту чи миротворчого персоналу України, направленого до іншої держави для участі у міжнародній миротворчій операції;

6) номінація за внесок у забезпечення розвитку молодіжного руху – активне залучення молоді до роботи в громадських організаціях, підвищення ефективності їх діяльності, виконання соціально значущих програм і здійснення відповідних заходів.

Розвиткові молодіжної участі сприяє низка положень інших законодавчих та підзаконних актів, які поширюються на всі демографічні групи, але не в останню чергу спрямовані на молодь.

Передусім це стосується соціальної сфери суспільного життя. Так, молоді громадяни України, які досягли 18 років, мають можливість реалізувати себе в благодійницькій діяльності, виступаючи як засновниками, так і членами благодійних організацій. Закон України „Про благодійництво та благодійні організації” (від 16 вересня 1997 р. № 531/97ВР) визначив такі основні напрями благодійності та благодійної діяльності:

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

– сприяння практичному здійсненню загальнодержавних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, що спрямовані на поліпшення соціально-економічного становища;

– поліпшення матеріального становища набувачів благодійної допомоги, сприяння соціальній реабілітації малозабезпечених, безробітних, інвалідів, інших осіб, які потребують піклування, а також подання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

– подання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам репресій, біженцям;

– сприяння розвитку науки і освіти, реалізації науково-освітніх програм, подання допомоги вчителям, вченим, студентам, учням;

– сприяння розвитку культури, в тому числі реалізації програм національно-культурного розвитку, доступові всіх верств населення, особливо малозабезпечених, до культурних цінностей та художньої творчості;

– подання допомоги талановитій творчій молоді;

– сприяння охороні і збереженню культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

– подання допомоги у розвитку видавничої справи, засобів масової інформації, інформаційної інфраструктури;

– сприяння розвитку природно-заповідного фонду та природоохоронної справи;

– сприяння розвитку охорони здоров'я, масової фізичної культури, спорту і туризму, пропагування здорового способу життя, участь у поданні медичної допомоги населенню та здійсненні соціального догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують соціальної підтримки та піклування;

– сприяння захисту материнства та дитинства, подання допомоги багатодітним та малозабезпеченим сім'ям.

Поширенню різноманітних форм благодійності в молодіжному середовищі сприяє Закон України „Про волонтерську діяльність” (від 19 квітня 2011 р. № 3236–VI), який спрямований на підтримку добровільної, безкорисливої, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності в українському суспільстві. Закон визначив такі напрями волонтерської роботи в різних сферах суспільного життя:

– надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;

– здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;

– надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;

– надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

– проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

– сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;
- надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством.

Українське законодавство дає можливість молоді реалізувати свої політичні права. Так, електоральні можливості молоді надають Закон України „Про вибори Президента України” (від 5 березня 1999 р. № 474–XIV), Закон України „Про вибори народних депутатів України” (від 17 листопада 2011 р. № 4061–VI), „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” (від 10 липня 2010 р. № 2487–VI). Право голосу на виборах депутатів усіх рівнів мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося вісімнадцять років. При цьому віковий ценз права бути обраним залежить від виду виборів. Так, до органів місцевого самоврядування та на посаду сільського, селищного, міського голови можуть бути обрані громадяни, яким на день виборів виповнилося 18 років. Народним депутатом може стати громадянин, якому на день виборів виповнюється 21 рік, а посаду Президента України може зайняти людина, яка перейшла межі молодіжного віку (вимога мати на день виборів вік 35 років).

Питання забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державою та місцевими справами в Україні регулює Закон України „Про всеукраїнський та місцевий референдуми” (від 3 липня 1991 р. № 1286–XII), в якому право брати участь, право ініціативи збирання підписів під вимогою про проведення референдуму та утворення ініціативних груп надається громадянам, яким на день референдуму виповнилося вісімнадцять років.

Розвиткові інститутів громадянського суспільства в Україні сприяє низка законів, серед яких, у першу чергу, закони України „Про об’єднання громадян” (від 16 червня 1992 р. № 2460–XII, діє до 1 січня 2013 р.), „Про громадські об’єднання” (22 березня 2012 р. № 4572–VI, вступає в дію з 1 січня 2013 р.), „Про політичні партії в Україні” (від 5 квітня 2001 р. № 2365–III), які надають можливість молоді брати участь у партіях та громадських організаціях. При цьому засновником та членом політичної партії можуть бути громадяни України, а громадських організацій – як громадяни України, так і особи без громадянства та іноземці, що мешкають в Україні. Право на заснування профспілок мають тільки громадяни України, а членами можуть бути також особи без громадянства та іноземці. Членами партій та громадських організацій (окрім дитячих та молодіжних) можуть бути особи з 18 років. Стати членом профспілки можна у більш ранньому віці, оскільки означене членство передбачає навчання в навчальному закладі або забезпечення себе роботою самостійно (без визначення вікового цензу).

Правові засади та форми підтримки учнівського та студентського самоврядування знайшли своє відображення в Законі України „Про освіту” (від 23 травня 1991 р. № 1060–XII), „Про вищу освіту” (від 17 січня 2002 р. № 2984–III), низці підзаконних актів щодо діяльності закладів освіти.

Одним із кроків у напрямку підтримки процесу розвитку громадянського суспільства стала „Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації”, яка затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012.

До стратегічних пріоритетів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні віднесено:

- забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, зокрема, шляхом створення умов для забезпечення широкого ефективного представництва інтересів громадян в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних

консультацій (діалогу) із громадськістю з найважливіших питань життя суспільства і держави;

- запровадження громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, посилення впливу інститутів громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень та їх реалізацію;

- сприяння благодійній, волонтерській діяльності, іншим формам громадської активності та громадянської культури;

- створення умов для різноманіття суспільних інтересів, у тому числі економічних, екологічних, соціальних, культурних, релігійних, територіальних тощо, і форм їх вираження (громадські ініціативи, суспільні рухи, асоціації, об'єднання).

У Стратегії окреме положення присвячено молодіжній проблематиці. У документі відзначено, що в напрямі побудови громадянського суспільства в Україні передбачається створення належних умов для участі молодих громадян через молодіжні громадські організації та об'єднання в розробленні і реалізації державної молодіжної політики та програм, що стосуються молоді. Крім того, важливим завданням на цьому шляху визначено потребу удосконалення процедур проведення місцевих референдумів, мирних зібрань, загальних зборів (конференцій), громадських слухань членів територіальної громади за місцем проживання.

Документом, який безпосередньо регламентує питання залучення громадськості до процесу вироблення й реалізації державної політики, є Постанова Кабінету Міністрів України „Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” (від 3 листопада 2010 р. № 996), в якій затверджено Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації.

Згідно з документом визначено такі форми проведення консультацій з громадськістю: публічне громадське обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Публічне громадське обговорення може проходити у вигляді конференцій, форумів, громадських слухань, засідань за „круглим столом”, зборів, зустрічей з громадськістю, теле- або радіодебатів, інтернет-конференцій, електронних консультацій.

В обов'язковому порядку проводяться консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення щодо:

- проектів нормативно-правових актів, що мають важливе суспільне значення і стосуються конституційних прав, свобод, інтересів і обов'язків громадян, а також актів, якими передбачається надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства, здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами; проектів регуляторних актів;

- проектів державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішень стосовно стану їх виконання;

- звітів головних розпорядників бюджетних коштів про їх витрачання за минулий рік.

Типове положення про громадську раду при органах виконавчої влади визначає її як постійно діючий колегіальний виборний консультативно-дорадчий орган, утворений для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

До основних завдань громадської ради віднесено:

- створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;
- здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади;
- сприяння врахуванню органом виконавчої влади громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Відповідно до покладених завдань громадська рада має, зокрема, такі повноваження:

- готує та подає органу пропозиції щодо організації консультацій з громадськістю;
- подає органу обов'язкові для розгляду пропозиції щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, удосконалення роботи органу;
- проводить відповідно до законодавства громадську експертизу та громадську антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів;
- здійснює громадський контроль за врахуванням органом пропозицій та зауважень громадськості, а також дотриманням ним нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції;
- організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань розвитку галузі чи адміністративно-територіальної одиниці тощо.

До складу громадської ради можуть бути обрані представники громадських, релігійних, благодійних організацій, професійних спілок та їх об'єднань, творчих спілок, асоціацій, організацій роботодавців, недержавних засобів масової інформації та інших невідприємницьких товариств і установ, легалізованих відповідно до законодавства України.

В Україні створено законодавчі умови для залучення молодих громадян до публічної служби. Бути державним службовцем мають право громадяни, яким виповнилося 18 років, з урахуванням вимог щодо рівня професійної компетентності (Закон України „Про державну службу” від 17 листопада 2011 р. № 4050–VI, вступає в силу з 1 січня 2013 р.). Проте саме вимоги до освіти і досвіду роботи та рівня володіння спеціальними знаннями, уміннями та навичками роблять фактично віковий ценз вищим, тобто таким, який відповідає віку отримання вищої освіти та здобуття певного досвіду роботи. І хоча в діючому Законі України „Про службу в органах місцевого самоврядування” (від 7 квітня 2001 р. № 2493–III) не визначено нижньої межі віку державного службовця, можна твердити, що його зміст передбачає такі ж фахові та вікові характеристики для молодих громадян, що бажають стати посадовими особами місцевого самоврядування.

Важливий напрям розвитку економічної активності молоді у суспільному житті (в першу чергу шляхом організації „власної справи”) визначає така низка законодавчих актів:

- Господарський кодекс України (від 16 січня 2003 р. № 436–IV);
- Податковий кодекс України (від 2 грудня 2010 р. № 2755–VI);
- Закон України „Про ратифікацію Угоди про підтримку і розвиток малого підприємництва в державах – учасниках СНД” (від 8 квітня 1999 р. № 582–XIV);
- Закон України „Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні” (від 21 грудня 2000 р. № 2157–III);
- Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури започаткування підприємництва” (від 21 квітня 2011 р. № 3263–VI);
- Закон України „Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні” (від 22 березня 2012 р. № 4618–VI);
- Закон України „Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” (від 11 вересня 2003 р. № 1160–IV).

Участь громадян у духовному житті суспільства забезпечують, зокрема, положення законів України „Про культуру” (від 14 грудня 2010 р. № 2778–VI), „Про професійних творчих працівників та творчі спілки” (від 7 жовтня 1997 р. № 554/97–ВР), „Про народні художні промисли” (від 21 червня 2001 р. № 2547–III), які надають можливість об'єднати зусилля та проявити власні здібності молоді задля розв'язання існуючих у соціально-культурній сфері проблем. Підставою для цього висновку є положення зазначених актів про роль культурно-мистецької громадськості, об'єднання творчих працівників, осередків народних художніх промислів тощо.

Отже, українське законодавство передбачає широкі можливості щодо залучення молоді до суспільного життя, її активної участі в економічних, соціальних, політичних та суспільних процесах. На це спрямовані як молодіжна, так і інші галузі нормативно-правової сфери. Проте це тільки одна зі складових процесу здійснення ефективної державної політики щодо активного залучення молоді до суспільного життя, яка потребує підкріплення організаційними, кадровими, фінансовими, матеріальними, інформаційними ресурсами з боку публічної влади та інститутів громадянського суспільства.

3.2. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВИХ СПРАВ

Метою державної молодіжної політики в нашій державі є створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.

Залучення молоді до суспільно важливих справ як пріоритет діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування нерозривно пов'язаний з процесом забезпечення належних умов соціального розвитку молоді, спрямованим на набуття нею суб'єктності у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Місце та роль молоді в суспільстві повною мірою характеризуються тими функціями, які вона виконує, – відтворювальна, трансляційна та інноваційна. Саме ці функції розкривають значення молоді як ресурсу формування змісту і характеру майбутнього. Відповідно, функціональний підхід до розгляду ролі і місця молоді в суспільстві становить концептуальні основи державної молодіжної політики, основним завданням якої є створення можливостей для найбільш повної реалізації зазначених функцій молоддю в процесі життєдіяльності.

Сьогодні все більше в практиці діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування знаходить підтвердження підхід, що визнає важливість та необхідність більш повного врахування дуалістичності природи соціалізації молоді, яка полягає у поєднанні як суспільних інтересів і потреб, так і особистих. Сучасному періоду суспільного розвитку притаманне зростання значення другої складової соціалізації – ролі у її процесі людини як суб'єкта, що активно бере участь в оволодінні та відтворенні соціальних знань. Тим самим розвиток ініціативи й активності молоді як основи процесу соціалізації за сучасних умов є одним із засобів сприяння її соціальному розвитку та розширенню всього спектру взаємовідносин молоді та суспільства.

Аналіз теорії та практики державної молодіжної політики в Україні дозволяє твердити, що діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування щодо забезпечення участі молоді в суспільному житті охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства – соціальну, політичну, економічну, духовну. Основними складовими роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, спрямованими на активізацію соціальної, громадської активності молодого покоління, є:

- залучення молоді до процесу формування та реалізації державної молодіжної політики;
- організація стажувань, заохочення до роботи в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування;
- створення умов молоді для реалізації в соціальній, економічній, духовній сфері життєдіяльності суспільства (зокрема сприяння молодіжному підприємництву, працевлаштування, заохочення різних категорій молоді за досягнення у різних сферах, передусім це стосується обдарованої, творчої молоді, молодих учених, молодих фахівців різних сфер виробництва);
- сприяння розвитку студентського та учнівського самоврядування як засіб задоволення інтересів молоді, яка навчається, усвідомлення нею необхідності самостійно вирішувати проблеми молодіжного середовища, та формування можливостей, окрім того для цього, студентське і учнівське самоврядування є важливою складовою розвитку державно-громадського управління освітою в Україні та однією з умов розвитку Європейського простору вищої освіти;

– створення сприятливих умов для розвитку молодіжного руху як засобу задоволення власних молодіжних інтересів і потреб та можливості впливу на суспільне життя, зокрема, на прийняття управлінських рішень щодо розв'язання соціальних проблем, впливу на політичну систему суспільства.

Основним шляхом залучення молоді до процесу формування та реалізації державної молодіжної політики є забезпечення можливостей та реальної здатності молоді в прийнятті управлінських рішень, формуванні програм, контролі за виконанням прийнятих рішень з питань молодіжного середовища. Ця здатність значною мірою забезпечуються розвитком практики діяльності консультативно-дорадчих органів з питань молоді, з інших питань суспільного життя.

Головною формою роботи консультативно-дорадчих органів є засідання, які носять рекомендаційний характер. Важливим моментом їх функціонування є спрямованість на забезпечення активної участі молоді в моніторингу управлінських рішень, оцінці проблем молодіжного середовища, розробці проектів нормативно-правових актів, участі в прийнятті рішень щодо розв'язання цих проблем. Найсуттєвішими позитивними аспектами діяльності цих органів є їх координаційна та організаційно-консолідуєча роль у забезпеченні взаємодії державних органів влади та громадськості. Остання полягає в об'єднанні найактивніших представників молоді та використанні їх потенціалу в розв'язанні проблем молодого покоління, в різних суспільно значущих справах країни.

Одним з основних консультативно-дорадчих органів в Україні можна вважати Громадську гуманітарну раду при Президентові України, створену у квітні 2010 р. Діяльність цього органу спрямована передусім на вироблення пропозицій з питань забезпечення прав і свобод громадян у таких сферах, як освіта, інтелектуальна та творча діяльність, культура, мистецтво, охорона здоров'я. Таким чином рада має виступати одним із засобів забезпечення можливостей донесення суспільних інтересів у ході прийняття управлінських рішень з проблем гуманітарного розвитку.

З метою залучення молоді до вирішення питань соціально-економічного розвитку держави, формування та реалізації державної політики, впровадження інноваційних підходів у процес прийняття державних рішень, розширення можливості донесення до широкої молодіжної аудиторії інформації щодо проведення реформ, формування у молодіжних лідерів навичок управлінської діяльності, підвищення рівня їх громадянської та політичної культури Кабінетом Міністрів України прийнято рішення щодо утворення Молодіжної ради (постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2012 р. № 673).

У рамках адміністративної реформи з кінця 2010 р. в Україні розпочато новий етап визначення організаційних засад забезпечення діалогу органів виконавчої влади з громадськістю з питань формування і реалізації державної політики, у тому числі, й з питань молоді з утворенням відповідних структур при МОНмолодьспорту України. Цей процес розпочато з нормативного визначення основних питань, що підлягають обов'язковому обговоренню з громадськістю, порядку обговорення інших питань, форм обговорення, правил їх проведення та інформаційного супроводження. Так, серед іншого, практика прийняття управлінських рішень за оновленими правилами, передбачає обов'язкове громадське обговорення проектів державних і регіональних програм економічного, соціального, культурного розвитку та стану їх виконання. Крім того, визначено типове положення про громадську раду від центрального до місцевого рівнів. Це забезпечує визначеність питань створення та функціонування мережі громадських рад з питань державної молодіжної політики на всіх рівнях державного управління. Таким чином, громадська рада при виконавчому органі влади стає основним засобом взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, яка є невід'ємною складовою організаційної системи формування і реалізації державної молодіжної політики в Україні, що забезпечує безпосередню участь молоді в процесах подальшої розбудови держави.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

На рівні області, міста, району стабільною формою партнерства між місцевою владою та молоддю, а також надійним механізмом забезпечення участі молоді в роботі місцевої влади у вирішенні місцевих проблем є молодіжні парламенти, молодіжні адміністрації, молодіжні ради, молодіжні муніципалітети.

Накопичено досвід діяльності зазначених регіональних молодіжних структур у всіх регіонах країни, зокрема, у Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Івано-Франківській, Херсонській областях, на рівні міст – у Дніпропетровську, Миколаєві, Славутічі.

Успішним прикладом діяльності регіональної молодіжної структури є робота Співки об'єднань молодих громадян „Молодіжний парламент Житомирської області”. Основною метою молодіжного парламенту є підвищення суспільної, політичної та культурної активності і участь молоді в процесах державного життя України, сприяння підвищенню фахового та культурного рівня керівників та активу молодіжних громадських організацій області. Вищим керівним органом організації є сесія. Керівним органом між сесіями – правління. У період між засіданнями правління поточною діяльністю парламенту керує його голова. У парламент входить 23 обласні молодіжні громадські організації. Взаємодія між Житомирською обласною радою та Молодіжним парламентом Житомирської області здійснюється в межах укладеної угоди про співпрацю. Метою спільної діяльності відповідно до угоди було визначено дієве залучення молоді до процесів державотворення, підвищення її громадсько-політичної активності та створення належних умов для самореалізації. Відповідно до угоди Житомирська обласна рада, крім іншого, зобов'язується всіляко підтримувати діяльність парламенту, пов'язану з упровадженням нових, ефективних форм роботи з молоддю, а також надавати допомогу та всебічно сприяти парламенту у стажуванні представників його молодіжних організацій в органах місцевого самоврядування.

Прикладом діяльності подібної молодіжної структури на рівні міста є Миколаївський молодіжний муніципалітет, який було створено у 2000 р. як співку молодіжних організацій, до якої увійшли представники 25 молодіжних НДО, студентських профспілок та органів студентського самоврядування. Молодіжний муніципалітет працює за принципом уряду і складається з комітетів, які відповідно до профілю молодіжних проблем займаються власним сектором діяльності: комітет з соціально-правових питань; з розвитку економіки і молодіжного підприємництва; екології та використання природних ресурсів; культури і дозвілля; науки і освіти; міжнародних зв'язків; у зв'язках з громадськістю та ЗМІ; фізкультури, спорту, оздоровлення та патріотичного виховання.

Миколаївський молодіжний муніципалітет є консультативно-дорадчим органом та виконує функції ради з питань молодіжної політики при міському голові. Керівництво молодіжного муніципалітету (голова та його три заступники) є радниками з питань молодіжної політики міського голови, молодіжними радниками відповідних підрозділів міськвиконкому.

Ще одним з регіонів, який має досвід створення молодіжних консультативно-дорадчих органів при обласній державній адміністрації та міському голові є Дніпропетровщина. Такий орган – Дніпропетровська обласна молодіжна рада – тут було створено в 2010 р. На раду були покладені такі основні завдання:

- залучення молоді до участі в реалізації державної молодіжної політики на регіональному рівні;
- забезпечення постійного зв'язку та взаємодії між органами місцевої влади, з одного боку, і лідерами та активістами органів студентського самоврядування, студентами вищих навчальних закладів, представниками молодіжних громадських організацій, з іншого боку;
- аналіз, прогнозування та визначення сучасних актуальних та перспективних проблем розвитку молоді, участь у розробці заходів культурно-просвітницького та

виховного характеру, розвитку наукового та інтелектуального потенціалу молоді, формування її патріотичних та моральних якостей, активної громадської позиції;

– сприяння розвитку молодіжного руху, зокрема студентського, самоврядування на регіональному рівні, демократизації та автономізації вищих навчальних закладів;

– участь у розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків між органами студентського самоврядування вищих навчальних закладів.

До ради увійшли 40 представників студентського самоврядування, молодіжних організацій, молоді підприємці та науковці регіону. Для забезпечення виконання прийнятих рішень рада може створювати обласну молодіжну адміністрацію. До складу обласної молодіжної адміністрації радою можуть залучатись її члени, активісти органів студентського та учнівського самоврядування, представники громадських молодіжних організацій, соціально активна молодь.

Однією з перших ініціатив ради стало створення у 2012 р., за підтримки виконавчої та представницької влади області, обласного Молодіжного центру Дніпропетровщини. Центр має стати ефективним механізмом для молоді в реалізації своїх соціально орієнтованих і корисних суспільству ініціатив. Основним інструментом Центру стане інтернет-портал, в якому будуть представлені напрями діяльності: короткочасне працевлаштування, міжнародні програми, стипендії, туризм, тренінги, волонтерство, конкурс проєктів. Користувач Інтернету зможе зареєструватися для участі в будь-якому із цих напрямів в он-лайн режимі, наприклад, зареєструватися на участь у волонтерській акції або тренінгу, приєднатися до туристичної групи, записатися в студентський „трудзагін”, подати свій проєкт на конкурс. Також на сайті буде доступна опція покрокового вирішення „ТОП 10” проблем молоді, будуть викладені всі контактні дані органів влади, форми довідок і правила подачі документів.

Дніпропетровську молодіжну раду при міському голові як консультативно-дорадчий орган місцевого самоврядування було утворено з метою об'єднання зусиль молодіжних ініціатив міста та безпосередньої співпраці з місцевою владою. У взаємодії з міською радою молодіжна рада вирішує питання у сфері освіти, побуту, дозвілля, культурного розвитку, соціального захисту, працевлаштування молоді, сприяє встановленню всебічних зв'язків молоді міста з українськими та закордонними молодіжними організаціями, підтримує ініціативи, спрямовані на розв'язання молодіжних проблем. Дніпропетровська молодіжна рада з початку своєї діяльності плідно співпрацює з комітетом у справах молоді міської ради. Спільно вже було проведено ряд культурно-масових заходів для молоді, акцій соціального та методично-інформативного напрямку.

Позитивним досвідом останніх років щодо залучення молоді до вирішення проблем молодіжного середовища в Херсонській області є створення консультативно-дорадчого органу – молодіжної ради при обласній державній адміністрації. Раду створено з метою створення сприятливих економічних, соціальних, правових, організаційних умов та гарантій для життєвого самовизначення молоді Херсонщини, її інтеграції як активного суб'єкта соціально-економічних, суспільно-політичних і культурних процесів в області та залучення молоді до формування молодіжної політики, координації проведення консультацій, співпраці з органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування. До складу Молодіжної ради входять представники від 39 обласних громадських організацій та професійних спілок, що офіційно зареєстровані на території Херсонської області.

Молодіжна рада брала безпосередню участь у розробці та стала одним із виконавців обласної програми „Молодь Херсонщини” на 2010 р. та відповідної програми на 2011–2015 рр. За два роки діяльності Молодіжної ради в області реалізовано понад 500 різноманітних заходів та акцій. До реалізації молодіжної політики в області в рік залучається понад 150 тис. осіб, що становить майже 50% від загальної кількості молоді Херсонщини. Окрім того, молодіжні ради створені у всіх районах Херсонської області.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

Таким чином, існуючий досвід діяльності консультативно-дорадчих органів при місцевих органах влади дозволяє зробити висновок про те, що залучення молоді до процесу вироблення і реалізації державної молодіжної політики через створення громадських структур при органах влади є дієвим засобом наближення держави до громадян, а також, певною мірою, популяризації державної служби. Крім того, сприяння участі молоді в таких структурах є важливим аспектом розвитку форм місцевої демократії як пріоритету державотворчих процесів на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Одним з основних напрямів залучення молоді до суспільно важливих справ є підтримка молодіжних рухів та громадських організацій. Молодіжний рух є засобом захисту та узгодження інтересів молоді в стосунках із державою. Крім того, він як недержавний політичний інститут постає невід'ємним елементом зміцнення засад громадянського суспільства.

На 1 січня 2012 р. в Україні зареєстровано 224 міжнародних і всеукраїнських молодіжних громадських організацій та 27 дитячих організацій з таким статусом і 9767 місцевих молодіжних і дитячих організацій. Молодіжні громадські організації за кількістю займають третє місце серед усіх зареєстрованих громадських об'єднань за спрямуванням та видами діяльності. Це актуалізує значення та важливість використання даного потенціалу у проведенні реформаційних перетворень сфер суспільного життя на сучасному етапі.

У 2011 р. лише Державною службою молоді та спорту України спільно з молодіжними та дитячими громадськими організаціями реалізовано 64 програми (на це було виділено 9,4 млн грн 55 організаціям), які охопили 520 тис. дітей та молоді (у 5 разів більше, ніж у 2010 р.). У 2012 р. підтримано 77 програм 55 всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій на загальну суму 10 млн грн.

Кожного року, при прийнятті Державного бюджету України, у нього окремим рядком вписуються кошти для фінансової підтримки молодіжних організацій. Ці кошти розподіляються за підсумками конкурсу проектів молодіжних громадських організацій, порядок проведення якого діяв з 2002 р. по 2011 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 р. № 1062). З жовтня 2011 р. Урядом затверджено новий „Порядок проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка” (постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049).

Разом із розвитком практики державної підтримки проектів і програм громадських організацій суттєвими викликами для громадськості та влади в покращенні механізмів фінансування залишаються:

- доопрацювання нормативно-правових актів, які б визначали порядок фінансування програм (заходів);

- запровадження прозорих і демократичних конкурсів на фінансування проектів і програм неурядових організацій для молоді та дітей, забезпечення доступу всіх зацікавлених організацій до участі в конкурсі (оголошення конкурсу, його проведення, оголошення результатів, реалізація програм, звітність, моніторинг тощо);

- визначення на основі конкурсу адекватних обсягів фінансування в бюджеті на програми та заходи;

- залучення інститутів громадянського суспільства, консультативно-дорадчих органів при органах влади, цільових груп до розробки проектів програм, визначення пріоритетів фінансування, участі в комісіях (радах), моніторингу реалізації програм тощо.

Забезпечення прозорості та відкритості конкурсів проектів молодіжних організацій як на державному, так і на місцевому рівнях – необхідна умова для чесного розподілу бюджетних коштів та мінімізації можливих зловживань. Особливе значення при оцінці проекту має методологія визначення його результатів. Вона повинна виключати

можливість виділення фінансування на проекти, не спрямовані на досягнення конкретних результатів чи подолання певної проблеми.

Лише чіткі й прозорі процедури забезпечать відбір дійсно найкращих проектів. Влада через молодіжні організації зможе вирішувати проблеми молоді з мінімальним використанням бюджетних коштів. Здорова конкуренція позитивно впливатиме на рівень активності молодіжних організацій та якість їхніх проектів.

Тенденція посилення позицій третього сектору, що притаманна сучасному українському суспільству, суттєво розширює коло суб'єктів здійснення молодіжної політики, в тому числі й на місцях, надаючи можливість структурам влади делегувати частину власних повноважень з молодіжних питань громадським і благодійним організаціям. Одним із законодавчо визначених шляхів активного залучення недержавних організацій до розв'язання проблем молоді є механізм соціального замовлення.

Можливість недержавних організацій, у т.ч. молодіжних громадських організацій, брати участь у реалізації спрямованих на молодь соціальних заходів на засадах соціального замовлення (контрактування) окреслена в низці актів вітчизняного законодавства.

Запроваджувані на сьогодні в Україні моделі соціального замовлення у сфері державної молодіжної політики включають, окрім соціального замовлення як такого, також і систему державних (муніципальних) грантів, тобто бюджетну підтримку суспільно корисної діяльності неурядових організацій. За своєю спрямованістю моделі соціального замовлення можуть мати комплексний або цільовий характер, коли, наприклад, саме молодь окреслюється як об'єкт відповідної діяльності; подібні моделі впроваджуються, зокрема, в Києві, Чернігові, Бердянську. Так, у Києві прийнято і запроваджено Положення про порядок проведення міського конкурсу проектів з молодіжних проблем та Положення про Порядок проведення міського конкурсу програм і проектів в галузі сімейної політики (цільовими групами визначено молодь, молоді сім'ї, сім'ї з дітьми, кризові сім'ї), у Чернігові – Порядок проведення конкурсів проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей та молоді міста. У м. Синельникове Дніпропетровської області діючим Положенням про соціальне замовлення визначено такі цільові групи відповідних проектів: територіальна громада міста, соціально вразливі верстви, молодь.

На даному етапі необхідно враховувати певну обмеженість наявного досвіду недержавних організацій, які діють в ювенальній сфері щодо виконання соціальних контрактів, обумовленість їх доступу до матеріальних, інформаційних і, в певному сенсі, кадрових ресурсів, комплексом різних вимог. Важливо акцентувати увагу на спільності завдань, що розв'язуються молодіжними недержавними організаціями та відповідними офіційними відомствами. Ефективна, законодавчо внормована міжсекторна взаємодія в молодіжній сфері – це основа формування соціальної солідарності, що виступає важливою засадою громадянського суспільства.

У залученні молоді до суспільно важливих справ одним з найбільш актуальних питань є сприяння її входженню у ринок праці. Ця діяльність побудована на взаємодії держави, роботодавців і трудових ресурсів молоді за допомогою механізму соціального партнерства. Функціональна роль на ринку праці щодо виконання державою гарантій працевлаштування молоді покладена на державну службу зайнятості.

Аналіз діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування дозволяє зазначити, що вітчизняна практика все більше спрямовується на активні форми сприяння зайнятості (її працевлаштування, залучення до оплачуваних громадських робіт, професійне навчання).

Держава забезпечує додаткові гарантії працездатним громадянам у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не можуть на рівних конкурувати на ринку праці, у вигляді квотування робочих місць на підприємствах, в організаціях, установах.

Дієвою формою підтримки молодіжної зайнятості є працевлаштування молодих безробітних громадян шляхом надання роботодавцям дотацій за рахунок коштів Фонду

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Це стимулює роботодавців узяти на роботу молоду людину, яка згодом зможе закріпитися на виробництві і стати по-справжньому кваліфікованим фахівцем.

Зареєстрована в службах зайнятості незайнята молодь має можливість отримувати профорієнтаційні послуги профінформаційного, профконсультаційного характеру та пройти профвідбір. Активно запроваджується практика залучення безробітної та учнівської молоді до участі в семінарах, масових профорієнтаційних заходах, ярмарках та міні-ярмарках вакансій тощо. У регіонах розвинуто практику роботи комісій з працевлаштування при студентських профспілкових комітетах.

Одним з видів профорієнтаційної роботи в регіонах є здійснення заходів у межах розвитку волонтерського руху як однієї з основних форм вияву активності молоді та використання її потенціалу в розв'язанні суспільно важливих проблем.

До основних організаційних структур у питанні працевлаштування молоді належать центри праці. Метою діяльності молодіжних центрів праці є вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері та руху трудових загонів, перепідготовка та підвищення кваліфікації молоді.

В Україні у 2012 р. функціонують 33 молодіжних центри праці (17 обласних, 12 міських і 4 районних) та 100 студентських секторів працевлаштування у ВНЗ країни, якими у 2011 р. працевлаштовано близько 42 тис. молодих людей і надано близько 170 тис. консультацій для молоді.

Також активно розвиваються громадські центри зайнятості, які мають власну базу даних про робочі місця, надають послуги з питань майбутньої професійної діяльності. Відповідно важливим завданням органів виконавчої влади та місцевого самоврядування є надання громадським центрам зайнятості всебічної організаційно-методичної підтримки.

З метою збалансування попиту і пропозиції робочої сили та приведення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців у відповідність до потреб економіки країни Кабінетом Міністрів України розроблено та подано на розгляд Верховної Ради проект Закону України „Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів”.

Прийняття цього законопроекту дозволить створити нові підходи до формування та розміщення державного замовлення на підготовку кадрів. Зокрема, передбачено, що формуватися державне замовлення буде з урахуванням середньострокового прогнозу потреби економіки у фахівцях та робітничих кадрах.

Законом України „Про зайнятість населення”, прийнятим у 2012 р., вводиться ряд норм, що стимулюють роботодавців до створення робочих місць:

– роботодавець, який буде працевлаштовувати на новостворені робочі місця молодь на перше робоче місце, осіб віком від 50 років та інших з числа неконкурентоспроможних громадян на ринку праці строком не менше ніж на два роки, компенсуватимуться витрати, пов'язані із сплатою єдиного соціального внеску без обмеження в розмірі заробітної плати протягом першого року;

– суб'єкт малого підприємництва, що працевлаштовує безробітних на нові робочі місця в пріоритетних видах економічної діяльності, має право на компенсацію витрат, пов'язаних зі сплатою єдиного соціального внеску, протягом року за кожною з таких осіб;

– роботодавець, який протягом року забезпечував створення робочих місць та забезпечував виплату заробітної плати в розмірі не нижче 3 мінімальних заробітних плат в наступному році має право на зменшення на 50% розміру єдиного соціального внеску за таких осіб;

– для студентів денної форми навчання ВНЗ та ПТУ запроваджується стажування з відкриттям трудової книжки, що буде свідчити про набуття практичного досвіду.

Статтю 28 цього Закону запроваджено державну підтримку молодих працівників, залучених до роботи в селах і селищах. Молодий спеціаліст, який погодиться працювати в сільській місцевості впродовж не менш як трьох років за потрібними державі спеціальностями, отримає „стартову виплату” в розмірі 10 мінімальних заробітних плат та житло.

З метою залучення молоді до підприємницької діяльності шляхом підтримки її підприємницьких ініціатив щороку Держмолодьспортом проводиться Всеукраїнський конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді. Бізнес-плани розробляються у двох номінаціях: „виробництво, сфера послуг і торгівля” та „соціальний проект”. У 2010 р. у фіналі було розглянуто – 99 проектів, у 2011 р. – 103 проекти.

Для підтримки малого бізнесу державними службами зайнятості здійснюється одноразова виплата допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності.

Останніми роками простежується тенденція до активізації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо залучення молоді до здійснення не тільки безпосередньо молодіжних програм, а й регіональних програм з питань зайнятості населення, підприємництва. Прикладом є Херсонська область, де представники Молодіжної ради при обласній державній адміністрації беруть участь у розробці і реалізації зокрема таких обласних програм, як „Зайнятість населення на 2012–2014 роки”, „Розвиток малого підприємництва в області”.

Важливим чинником залучення молоді до суспільного життя є освіта. Рівень своєї освіти молоді часто пов'язує з добробутом, доходами та професійною самореалізацією. І це не безпідставно: наприклад, наявність вищої освіти у 2,3 разу знижує ризик бідності і в 1,6 підвищує ймовірність отримання середніх доходів, значною мірою впливає на спосіб життя.

Необхідно відзначити, що загалом рівень освіти населення України є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. Рівень охоплення дітей віком 6–18 років середньою освітою становить 99%. Однак, за даними шостої доповіді ЮНЕСКО, опублікованої у 2011 р., в Україні все ж 300 тис. дітей не мають доступу до освіти. Значною мірою це спричинено складними соціально-економічними відносинами, які не дозволяють найбіднішим верствам населення відправити своїх дітей до школи, недоступністю молодшої школи за місцем проживання, особливо у сільській місцевості тощо. На жаль, нерідко не відповідає сучасним вимогам і рівень послуг, які надаються як у школах, так і вищих навчальних закладах. Тривожить і нерівність доступу до освіти, особливо до вищої освіти.

З метою приведення мережі вищих навчальних закладів до європейських норм, усунення дублювання підготовки фахівців за окремими напрямками і спеціальностями тільки за останні 2 роки створено 9 регіональних університетських центрів на базі 22 вищих навчальних закладів.

За останні роки удосконалено систему конкурсного відбору до університетів найбільш здібної молоді на основі зовнішнього незалежного оцінювання. Найважливішою новацією стало відображення роботи всіх вищих навчальних закладів у Єдиній державній електронній базі з питань освіти, що забезпечило прозорість, демократичність та доступність вступної кампанії, оперативність отримання даних про хід прийому заяв та унеможливило будь-які зловживання.

Усього до Єдиної державної електронної бази було підключено 1078 вищих навчальних закладів та їх структурних підрозділів. За кількістю поданих заяв вступна кампанія 2012 р. стала рекордною за весь час незалежності України. Так, у цій системі було зареєстровано:

- на програму молодшого спеціаліста майже 316 тис. заяв;
- на програму бакалавра майже 1 млн 320 тис. заяв;
- на програму спеціаліста майже 276 тис. заяв;

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

– на програму магістра майже 127 тис. заяв.

За всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями у системі було зареєстровано майже 2 млн 40 тис. заяв вступників. Системою було ідентифіковано 1817 населених пунктів України.

Орієнтуючись на безперервний розвиток індустріальних і системоутворюючих галузей України, у 2012 р. значно збільшено обсяг прийому студентів на навчання до вищих навчальних закладів за державним замовленням. Наприклад, у порівнянні з 2011 р., обсяг державного замовлення за такими напрямками підготовки, як „електроніка”, збільшено на 33%, „енергетика та енергетичне машинобудування” – на 14,5%, „радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв’язок” – на 25%, „металургія та матеріалознавство” – на 64%, – „машинобудування та металообробка” – на 28%, „хімічні технології та інженерія” – на 46%, „авіаційна та ракетно-космічна техніка” – на 43,5%, „транспорт і транспортна інфраструктура” – на 32%.

З метою вирішення одного з ключових завдань системи вищої освіти – забезпечення відповідності змісту освіти тим вимогам, які пред’являються майбутньою професією, за останні два роки вдалося на сучасному рівні організувати співпрацю вищої освіти і роботодавців.

Зокрема, за участю представників роботодавців розроблена та затверджена Урядом Національна рамка кваліфікацій, яка забезпечує ефективний взаємозв’язок між сферою освіти і ринком праці, наступність між рівнями освіти, реалізацію стратегії навчання впродовж життя. Це свого роду „дорожня карта”, згідно з якою в подальшому необхідно за участю роботодавців розробити галузеві рамки кваліфікацій з відповідним наповненням, провести спільну роботу щодо впорядкування Переліків напрямів та спеціальностей, за якими ведеться підготовка фахівців, Національного класифікатора професій, Класифікатора видів економічної діяльності тощо.

Також сьогодні активно проводиться робота над створенням нового покоління державних стандартів вищої освіти, зорієнтованих на формування нової системи діагностичних засобів з переходом від оцінки знань випускника до оцінки його компетенції і визначення рівня компетентності в цілому. Наразі реалізується пілотний проект освітніх стандартів з низки напрямів і спеціальностей вищої та професійно-технічної освіти в рамках спільного проекту МОНмолодьспорту, групи підприємців і Конфедерації роботодавців.

Вирішується питання підвищення престижності робітничих професій. З метою підвищення якості навчання за робітничими професіями, забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці кваліфікованих робітників, розробляються та запроваджуються нові Державні стандарти з окремих робітничих професій.

На виконання доручення Президента України впроваджено Національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів України як інструмента моніторингу якості освіти та освітніх послуг.

Крім того, Національний рейтинг допомагає абітурієнту більш усвідомлено обрати вищий навчальний заклад та стимулює університети до розвитку і здійснення активної дослідницької та освітньої діяльності.

Одним з основним аспектів діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування є відзначення різних категорій молоді за певні здобутки, досягнення в різних сферах життя. Зокрема, це стосується студентської молоді, молодих учених, обдарованої, творчої молоді.

Уже друге десятиріччя реалізується практика призначення щорічних грантів Президента України для обдарованої молоді. За 11 років розподілено більше 400 грантів на реалізацію соціально значущих творчих проектів у соціальній та гуманітарній сферах. У 2011 р. відзначено 24 проекти, у 2012 р. – 31 проект.

Щорічно до Дня молоді присуджується Премія Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді в розбудові України (постанова КМУ від 27 листопада 2007 р.). Кожного року присуджується 60 премій молоді до 35 років, особливі досягнення якої сприяють розвитку суспільно-економічного життя України, її розбудові та утвердженню міжнародного авторитету за досягнення попереднього року. За 12 років присуджено 720 премій.

Помітного розвитку набула практика проведення закладами освіти різноманітних інтелектуальних змагань: олімпіад, конкурсів, турнірів, спрямованих на розвиток інтелектуального потенціалу молоді як ресурсу подальшого розвитку суспільства.

З метою вирішення актуальних проблем молодих учених, забезпечення їх активної участі в реалізації державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу з 2003 р. започатковано надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених (Указ Президента України від 9 квітня 2002 р. № 315 „Про додаткові заходи щодо підтримки молодих учених”). Ці гранти присуджуються докторам наук – віком до 35 років, докторантам – віком до 33 років, кандидатам наук – віком до 30 років. Розмір гранту: для докторів наук – 90 тис. гривень; для докторантів – 75 тис. гривень; для кандидатів наук – 60 тис. гривень.

У 2010 р. молодими ученими отримано 64 гранти, з них 31 грант отримали молоді вчені, які працюють у вищих навчальних закладах, що належать до сфери управління МОНмолодьспорту, а в 2011 р. гранти отримали 33 молодих учених.

У вітчизняній практиці розвивається практика надання грантів Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень (Указ Президента України від 17 червня 2009 р. № 440). Щорічно молодим ученим віком до 45 років присуджується 20 грантів у розмірі 150 тис. грн кожний. У 2011 р. гранти Президента України отримали 6 докторів наук, що працюють у вищих навчальних закладах та наукових установах.

Важливою формою стимулювання молодих учених є щорічні премії Президента України для молодих учених. Премії Президента України присуджуються за видатні досягнення молодих учених у галузі природничих, технічних та гуманітарних наук, що сприяють подальшому розвитку науки, суспільному прогресу і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі (Указ Президента України від 12 червня 2000 р. № 779). Щорічно присуджується 40 премій (з них 15 премій молодим ученим Національної академії наук України) у розмірі 20 тис. грн кожна. У 2010 р. було присуджено 18 премій 28 молодим ученим, а у 2011 р. – 19 премій 34 молодим ученим, які працюють у вищих навчальних закладах, що належать до сфери управління МОНмолодьспорту України.

З метою адресної підтримки найталановитіших молодих учених України та створення додаткових можливостей і стимулів для проведення ними фундаментальних наукових досліджень з пріоритетних напрямів науки засновано 30 іменних стипендій Верховної Ради України для найталановитіших молодих учених віком до 35 років, які успішно пройшли захист докторської дисертації або підготували матеріали докторської дисертації, що прийняті до розгляду спеціалізованою вченою радою для захисту докторських дисертацій, у розмірі 2 тис. грн щомісяця кожна (постанова Верховної Ради України від 16 березня 2007 р. № 774-V). У 2011 р. молоді вчені отримали 9 стипендій, а в 2012 р. – 22 стипендії.

З метою сприяння розвитку вітчизняної науки і техніки, активізації участі молодих учених у проведенні фундаментальних та прикладних досліджень Верховною Радою України засновано 20 премій найталановитішим молодим ученим у галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок розміром 20 тис. грн кожна (постанова Верховної Ради України від 16 березня 2007 р. № 775-V). У 2010 р. було надано 7 премій 9 молодим ученим, які працюють у вищих навчальних

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

зкладах, що належать до сфери управління МОНмолодьспорту України, у 2011 р. – 9 премій 12 молодим ученим.

До цього переліку заохочень з боку органів державної влади належать також стипендії Кабінету Міністрів України, які призначаються молодим ученим на два роки, які успішно проводять наукові дослідження, здійснюють актуальні науково-технічні розробки і вже досягли визнаних результатів у цій справі (постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1994 р. № 560). У 2010 та 2011 рр. з 320 стипендій молоді учені, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління МОНмолодьспорту України, отримували 200 стипендій у розмірі 800 грн кожна.

У 2012 р. було внесено деякі зміни щодо умов надання цих стипендій стосовно зменшення їх кількості з 320 до 250 стипендій та встановлення з 1 січня 2013 р. у розмірі одного прожиткового мінімуму для працюючих осіб кожна (постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 р. № 872).

Розширення переліку зазначених вище форм підтримки молоді передбачається у 2013 р. із заснуванням грантів Кабінету Міністрів України колективам молодих учених для проведення прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки (постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 р. № 835). Крім того розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1121 затверджено План заходів із залучення молодих учених до роботи в наукових установах та вищих навчальних закладах.

Позитивною тенденцією в молодіжному середовищі, обумовленою у тому числі й активізацією діяльності органів влади щодо стимулювання молоді до розвитку інтелектуального потенціалу, є зростання кількості молодих учених у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Так, у 2009 р. нараховувалося 19 810 молодих учених, у 2010 р. – 20 101, у 2011 р. – 21 906 осіб.

Необхідно відзначити, що останнім часом студенти, молоді вчені більш активно залучаються і до виконання господарських науково-дослідних робіт. Пунктом 2.9 наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.03.2012 р. № 293 „Про підсумки звітної кампанії щодо результатів наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів та наукових установ за 2011 рік” визначено участь студентів у виконанні господарських договірних робіт щодо розроблення комерційних програмних продуктів на рівні 10% від складу колективу, який залучено до виконання роботи.

У Державній цільовій науково-технічній та соціальній програмі „Наука в університетах” на 2008–2017 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2007 р. № 1155, окремим пунктом передбачено виконання проектів наукових досліджень і розробок молодими вченими до 35 років.

За результатами наукових досліджень студенти, молоді вчені, залучені до виконання науково-дослідних робіт, самостійно публікують наукові статті, виступають із доповідями на наукових конференціях, семінарах, олімпіадах тощо (див. табл. 3.2.1).

Здобутком державної молодіжної політики останнього часу стало розширення діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення поліпшення умов молоді для розвитку і реалізації інтелектуального потенціалу шляхом навчання, стажування у вищих навчальних закладах і наукових установах світу. Так, з квітня 2011 р. в Україні запроваджено державну бюджетну програму з навчання студентів і аспірантів, а також стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах і наукових установах світу. На реалізацію цієї програми з Державного бюджету України вперше в 2011 р. було виділено понад 35 млн грн. У 2012 р. передбачено 40 млн грн. У 2011/2012 навчальному році було направлено на навчання або стажування в провідні зарубіжні вищі навчальні заклади 275 осіб, з 36 українських вищих навчальних закладів: 106 студентів, 82 аспіранти і 87 науково-педагогічних працівників.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

У 2012/2013 навчальному році за кордон буде направлено 353 особи з 47 українських вищих навчальних закладів: 180 студентів, 73 аспіранти і 100 науково-педагогічних працівників.

Таблиця 3.2.1

Показники участі студентів у виконанні НДДКР

Показники	2009	2010	2011
Кількість студентів, які беруть участь у виконанні НДДКР, усього осіб:	248 325	260 528	293 554
З них:			
– з оплатою із загального фонду бюджету	989	1125	1753
– з оплатою із спеціального фонду	978	1123	1466
Кількість учасників 2 туру олімпіад, усього осіб.	5987	6298	6438
Кількість переможців 2 туру олімпіад усього, в тому числі:	1018	1122	1372
– на міжнародних олімпіадах	155	198	205
Кількість студентів-учасників підсумкових конференцій Всеукраїнських конкурсів студентських НДР	4896	5897	6599
Кількість переможців Всеукраїнських конкурсів студентських НДР	978	1016	1696
Кількість опублікованих статей за участю студентів, усього:	65 248	80 578	83 665
З них:			
– самостійно	40 215	48 457	50 002

Джерело: за даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Перелік стипендій, грантів, премій, які запроваджено у вітчизняну практику здійснення державної молодіжної політики, передбачає проведення органами виконавчої влади значного обсягу конкретної роботи з підтримки молодих обдаровань. В умовах подальшого розвитку суспільства знань все більше актуалізується потреба подальшого удосконалення та розширення переліку форм і методів підтримки молоді. Створення можливостей для формування інтелектуального потенціалу молодого покоління спрямовано на забезпечення зростання суб'єктності молоді в розв'язанні суспільно важливих проблем.

Важливим чинником, який позитивно впливає на стан участі молоді в суспільних справах, на її настрої та ставлення до життєвих проблем є рівень забезпечення молодих людей, молодих сімей житлом. На жаль, незважаючи на те, що більшість із них проживають у незадовільних житлових умовах, ситуація у цій сфері впродовж останнього часу не поліпшується: так, з одного боку, кількість сімей та однаків, які перебувають на квартирному обліку, зростає: якщо у 2000 р. таких було 91 449, то на початок 2012 р. – 112 994, а з іншого боку, якщо у 2000 р. 1403 з них поліпшили свої житлові умови, у 2005 р. – 1697, то у 2010 р. – 940, а в 2011 р. – 890. Щорічно в Україні вводиться в експлуатацію не більше 10 млн кв. метрів житла, то ж такі темпи будівництва не забезпечують потреби населення України як сьогодні, так і в перспективі.

Відповідальним виконавцем Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002–2012 рр. є Державна спеціалізована фінансова установа „Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву”, який впроваджує різноманітні механізми державної підтримки молодих сімей та інших категорій громадян у придбанні та будівництві житла.

Усього за період діяльності Фонду через різні фінансово-кредитні механізми забезпечено житлом понад 28,6 тис. молодих сімей. З 1998-го по перше півріччя 2012 р. надано 10 722 пільгових довготермінових кредити на будівництво і придбання житла з державного та місцевих бюджетів різних рівнів на загальну суму близько 1,3 млрд грн. Реалізація програми в часі дозволила створити вагомий інвестиційний ресурс, кошти

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

від повернення кредитів спрямовуються на надання нових житлових кредитів. На 01.07.2012 р. кредитний портфель Фонду становив 869,7 млн грн.

У той же час реалізація Державної програми забезпечення молоді житлом не досягла суттєвих результатів у вирішенні житлової проблеми молодих сімей у тому числі і через значне недофінансування її з державного бюджету.

З метою покращення ситуації в цій сфері та впровадження єдиних підходів, механізмів та стандартів державної підтримки при будівництві чи придбанні житла Урядом України затверджено Державну цільову соціально-економічну програму будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр.

Починаючи з 2010 р., Фонд у межах реалізації цієї програми надає громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, державну підтримку в розмірі 30% від вартості житла. З метою стимулювання розвитку будівельної галузі державна підтримка спрямовується насамперед на житлові об'єкти з високим ступенем готовності.

Даний механізм сприяє залученню коштів громадян у будівництво нового житла. Але, слід зазначити, що відсутність дієвих механізмів іпотечного кредитування в комерційних банків звужує кількість сімей, в першу чергу молодих, які можуть скористатися такими преференціями держави через обмежену кількість громадян із достатнім для цього рівнем доходів.

З 2012 р. у межах реалізації соціальних ініціатив Президента України Фонд є одержувачем бюджетних коштів за програмою здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Програма передбачає погашення частини зобов'язань позичальника за кредитом на будівництво або придбання житла (13% погашаються за рахунок коштів державного бюджету, позичальник отримує кредит під 3% річних).

За чотири місяці роботи щодо впровадження вищезгаданого механізму Фондом укладено 618 угод про надання часткової компенсації.

На даний момент актуальною є розробка законопроекту про основні засади забезпечення молоді житлом, оскільки на даний час це питання на законодавчому рівні врегульовано лише однією статтею 10 Закону України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, який прийнятий ще в 1993 р.

Верховною Радою України в першому читанні вже прийнято проект Закону України „Про особливості державної підтримки забезпечення молоді житлом”, який на даний час перебуває в процесі громадського обговорення в регіонах.

Активну роль в формуванні у молодих людей почуття відповідальності, бажання брати активну участь у суспільному житті відіграє сім'я. Від того, як матеріально забезпечена сім'я, наскільки вона впливає на виховання підростаючого покоління, значною мірою залежить чи буде в країні побудовано громадянське суспільство, наскільки суспільно корисними й активними будуть її громадяни. Оскільки в більшості випадків народження дітей (нині понад 90% дітей народжується матерями віком до 35 років), початок їх виховання та соціалізації припадає саме на перші роки подружнього життя, досить актуальною визначається роль державної підтримки молодих сімей.

На жаль, як було сказано вище, проблеми, пов'язані із забезпеченням молодих сімей житлом, залишаються ще дуже гострими. Що стосується матеріальної підтримки при народженні дітей, то тут спостерігаються більш суттєві позитивні зміни. Так, якщо у 2001 р. допомога при народженні дитини надавалася у розмірі 118 грн, у 2004 р. – 724,46 грн, то з 1 січня 2005 р. – 8497 грн. З 2008 р. розмір допомоги визначається з урахуванням кількості народжених дітей та у 2012 р. становив: на першу дитину 26 тис. 790 грн, на другу 53 тис. 580 грн, на третю і кожен наступну 107 тис. 160 грн.

На вирішення нагальних проблем молодих сімей спрямовується діяльність управлінських (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту обласних державних адміністрацій,

обласних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також громадських організацій та інших установ. З метою організації ефективної діяльності підрозділів виконавчої влади щодо надання підтримки сім'ям, зокрема молодим, створені обласні, районні та міські координаційні ради, діяльність яких спрямована на визначення пріоритетних завдань щодо покращення демографічної ситуації, соціального захисту сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Уперше за роки незалежності України 21 вересня 2011 р. були проведені Парламентські слухання на тему: „Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення”, що визначили фундаментальні принципи проведення державної сімейної політики та основні напрями здійснення цілісної системи заходів щодо становлення та розвитку сім'ї.

За результатами Парламентських слухань постановою Верховної Ради України від 28.12. 2011 р. прийняті відповідні рекомендації та визначено окремі завдання. Зокрема, державним органам виконавчої влади доручено вжити заходів щодо підвищення ролі сім'ї, зміцнення правових, моральних та матеріальних засад сімейного життя; сприяти підвищенню рівня економічної активності та самостійності сімей; вжити заходів для пропагування та поширення позитивних сімейних цінностей; запровадити систему правової, психолого-педагогічної та організаційно-методичної допомоги для повноцінного виховання дітей у сім'ї; забезпечити розробку програм щодо підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства.

Невід'ємною складовою процесу формування особистості є задоволення її інтересів і потреб у духовній сфері. Цей аспект знаходить досить широке відображення в практиці проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, які проводяться органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

Щорічно Державною службою молоді та спорту України проводиться ряд заходів для підтримки ініціатив молоді, зокрема:

– Всеукраїнський фотоконкурс „Молоде обличчя України”. За 4 роки у фотоконкурсі взяли участь близько 600 фотохудожників з усіх регіонів України. Компетентним журі розглянуто близько 1200 фоторобіт;

– Всеукраїнський молодіжний мистецький пленер „Мальовнича Україна”. За 12 років у пленері взяли участь близько 800 молодих митців з усіх регіонів України. Компетентним журі розглянуто близько 1000 картин;

– Всеукраїнський молодіжний фестиваль „Дружба”, який проходить на кордоні трьох держав: України, Російської Федерації та Республіки Білорусь. За останні 12 років у фестивалі взяли участь мільйони молодих людей з України, Росії та Білорусі.

Щорічно в усіх регіонах України проводяться заходи, спрямовані на відзначення державних свят України, зокрема проведення Тижня української молоді в рамках святкування Дня молоді в Україні.

Закладами освіти з метою підтримки обдарованих школярів, студентів на державному рівні проводяться різноманітні інтелектуальні змагання: олімпіади, конкурси, турніри.

Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі за підтримки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України розпочала і проводить Всеукраїнську акцію-конкурс „Моральний вчинок”, яка передбачає на добровільних засадах відповідно до вікової категорії реалізацію суспільно значущих проєктів: екологічний, соціальний, культурологічний.

З метою виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей, стимулювання творчого самовдосконалення щорічно проводяться Всеукраїнські конкурси фахової майстерності серед учнів ПТНЗ. Проведення значних заходів сприяє розширенню співпраці педагогічних колективів ПТНЗ із роботодавцями,

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

центрами зайнятості, іншими соціальними партнерами в системі підготовки кваліфікованих робітників Але до роботи у цих конкурсах необхідно долучати вітчизняні підприємства і господарства.

Міністерство культури України, в межах компетенції, продовжує спрямовувати свою діяльність на реалізацію державної культурної політики, докладаючи максимум зусиль щодо створення умов для виховання та всебічного розвитку молодого покоління на основі національних традицій, утвердження цінностей сім'ї, шлюбу, батьківства та материнства.

Мінкультури України постійно організовує заходи етнографічного спрямування з вивчення народних традицій, звичаїв, обрядів, дослідження родинної обрядовості, вірувань, моралі щодо популяризації народних сімейних обрядів. Зокрема, за фінансової підтримки Міністерства культури і туризму України проведено ряд культурно-мистецьких акцій, фестивалів, конкурсів, що популяризують традиційні сімейні цінності. Серед них наймасштабнішими є Міжнародний молодіжний фестиваль традиційної народної культури „Древлянські джерела” (м. Рівне), Фестиваль національної традиційної культури „Український коровай – сузір'я” (м. Володимир-Волинський Волинської області), VI Міжнародний фестиваль українського фольклору „Берегиня” (м. Луцьк), Міжнародний фестиваль традиційної народної культури „Покуть” (м. Харків).

Ряд заходів за участю сімей та родин відбувається за підтримки місцевих органів влади, зокрема: тур по Царичанському району „Козацькому роду – нема переводу” (Дніпропетровська область), Міжнародний фольклорний фестиваль етнографічних регіонів України „Родослав” (Івано-Франківська область), проект гурту „Вишиванка” – „Співай, родино, рости, родино, живи, родино” (Чернівецька область).

За фінансової підтримки Міністерства культури України проводиться ряд культурно-мистецьких акцій, фестивалів, конкурсів, активним учасником яких стала молодь, зокрема: Всеукраїнський культурно-освітній проект „Всесвітня спадщина в руках молоді” (м. Київ); Міжнародний фестиваль-конкурс естрадно-циркових дитячих та юнацьких колективів „Понтійська арена – 2012” (м. Севастополь); Міжнародний фестиваль молодих виконавців сучасної української пісні „Молода Галичина” (м. Новояворівськ, Львівська обл.); Всеукраїнський пісенний фестиваль творчої молоді та студентів „Співучий берег” (с. Берегове Бахчисарайського району, АР Крим); XI Всеукраїнський мистецький молодіжний соціально-екологічний фестиваль „Біле озеро” (Володимирський район Рівненської області); Всеукраїнський конкурс-фестиваль естрадної пісні „Співограй” (м. Феодосія, АР Крим).

Основними осередками, де створюються умови для реалізації та розвитку різних видів народної творчості, обміну досвідом є клубні заклади. В Україні функціонує близько 19 тис. клубних закладів, з них 16,5 тис. у сільській місцевості. У клубних закладах функціонує майже 109 тис. клубних формувань, з них понад 45,5 тис. – для дітей.

У 2011 р. в Україні діяло 1470 шкіл естетичного виховання комунальної власності. У них навчається понад 340 тис. дітей та молоді. Ці заклади створюють мистецьке середовище в місцях свого функціонування, сприяють розвитку естетичного смаку молоді, їх колективи провадять активну концертну діяльність, беручи участь в численних міських, районних, обласних культурно-масових заходах.

Останнім часом невід'ємною частиною музейного життя стали різноманітні інтерактивні програми, що проводяться як на базі музейної експозиції, так і за її межами. Незалежно від форми, головна мета таких програм – зробити музей цікавим для більшого загалу відвідувачів. Ці програми розраховані передусім на дітей та молодь. Однак окремі проекти залучають і людей літнього віку: різноманітні клуби за інтересами, майстер-класи та ін.

Важливу роль у розширенні участі молоді в суспільному житті, посиленні її відповідальності, готовності до захисту Батьківщини відіграє патріотичне виховання.

Упродовж 2011 р. та першого півріччя 2012 р. у Збройних Силах України проведено понад 12 тис. широкомасштабних (із залученням військовослужбовців та членів їхніх сімей, молоді, представників органів виконавчої влади і громадських організацій) заходів військово-патріотичного та культурно-мистецького характеру.

У питаннях військово-патріотичного виховання військовослужбовців та молоді військові формування співпрацюють з такими громадськими організаціями, як Громадський рух „За майбутнє”, „Червона Зірка”, „Доблесть”, „Рагоборець” та ін.

Так, у 2011–2012 рр. на базі військових частин Збройних Сил України, всеукраїнською громадською організацією „Громадський рух „За майбутнє”, проведено шість військово-патріотичних таборів, учасниками яких стали сотні учнів загальноосвітніх шкіл України. Окрім цього, у 2012 р. Громадським рухом „За майбутнє” спільно з органами військового управління Збройних Сил здійснили перший в Україні проєкт для молоді під назвою „Школа виживання”, заходи якого пройшли на базі військових частин, що дислокуються в АР Крим. Участь у проєкті взяли учні старших класів та студенти вищих навчальних закладів.

Відповідно до спільного наказу Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства оборони України від 16.12.2011 № 1443/779 „Про затвердження Положення про Всеукраїнську військово-патріотичну спортивну гру „Зірниця“ здійснюються заходи щодо організації та проведення зазначеної гри. У вересні 2012 р. відбувся фінал гри, учасниками якої стали учні загальноосвітніх середніх шкіл з більшості областей України.

18–24 липня 2012 р. відбувся III-й етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл” („Джура”), який проходив на території Закарпаття.

З метою кращої реалізації фізичних, лідерських здібностей військовослужбовців і молоді, керівництвом Збройних Сил України запроваджено низку військово-професійних конкурсів (акцій, проєктів), творчо-мистецьких фестивалів і спортивних змагань, в яких постійно беруть участь молоді громадяни нашої країни.

У Збройних Силах України в 2011 р. було започатковано та вперше проведено конкурс військово-професійної майстерності серед військовослужбовців військової служби за контрактом „Універсальний солдат”. Конкурс викликав надзвичайний інтерес серед військової молоді та засвідчив прагнення військовослужбовців до самоствердження і самореалізації як професіоналів військової справи.

З метою виховання особового складу Збройних Сил та молоді на прикладах честі й мужності, вірності й героїзму, на яких ґрунтується історія України, триває робота щодо присвоєння з'єднанням та військовим частинам почесних імен видатних військових начальників. На сьогодні військові частини Сухопутних військ, Повітряних сил та військові навчальні заклади мають почесні імена Гетьмана Петра Сагайдачного, П.С. Нахімова, Івана Кожедуба, Данила Галицького, Петра Франка, Богдана Хмельницького, Івана Виговського. Усі кораблі Військово-Морських сил ЗС України носять почесні найменування та імена видатних українських особистостей, назви міст.

Органи військового управління, з'єднання і військові частини Збройних Сил України постійно здійснюють шефство над 196 загальноосвітніми школами, 20 ліцеями з посиленою військово-фізичною підготовкою і 189 школами-інтернатами. У 2011 р. 17% випускників з числа вихованців ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою вступили до вищих військових навчальних закладів.

Остання призовна кампанія вперше за багато років відбувалася на конкурсній основі. Кількість бажуючих проходити службу в Збройних Силах перевищувала потребу військкоматів у призовниках.

У країні нині створено мережу вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів України (ВВНЗ та ВНП ВНЗ), в яких здійснюється підготовка молоді на посади осіб офіцерського

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

та сержантського (старшинського) складу. У 2011 р. ними було випущено близько 1,3 тис. підготовлених військових фахівців.

Керівництво Збройних Сил України постійно здійснює заходи щодо сприяння професійній орієнтації та працевлаштуванню молоді в ході комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями військової служби за контрактом.

Укомплектованість Збройних Сил України військовослужбовцями за контрактом на кінець 2011 р. становила 50%. Завдяки вжитим заходам у першій половині 2012 р. вдалося у 1,2 разу збільшити кількість громадян, прийнятих на військову службу за контрактом. Загалом на військову службу за контрактом протягом 2012 р. прийнято понад 6,1 тис. осіб.

Значне місце в питанні залучення молоді до суспільно важливих справ є формування в молоді культури здорового способу життя. Діяльність з формування здорового способу життя української молоді відчутно активізувалася ще з кінця 90-х років минулого століття, коли до роботи було залучено низку профільних міністерств і відомств, зокрема, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство праці та соціальної політики України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство культури і мистецтв України, Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, Державну соціальну службу для сім'ї, дітей та молоді, місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Було проведено два парламентських слухання, присвячених цій проблемі, підготовлено вісім тематичних щорічні доповіді Президентові України, Верховній Раді України, Кабінетові Міністрів України про становище молоді. Реалізація державної політики стосовно профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі та пропагування здорового способу життя за місцем навчання чи проживання регламентувалася низкою законів України, нормативних документів, серед яких Національна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, Державна програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки, Державна програма розвитку фізичної культури і спорту, Міжгалузева комплексна програма „Здоров'я нації”, Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, низка галузевих програм.

Було здійснено ряд конкретних заходів. Так, у квітні 2011 р. було утворено Державну службу України з контролю за наркотиками, в країні розвивається мережа „клінік, дружніх до молоді”, головною метою яких є забезпечення медико-психологічної допомоги підліткам та молоді з питань збереження здоров'я, обумовлених специфікою підліткового віку, на засадах добровільності, доступності та доброзичливості. На початок 2012 р. в Україні працювало 104 таких клініки (у 2010 р. їх було 91). Підрозділи, які надають медико-соціальну допомогу підліткам та молоді, створені і працюють у 123 закладах охорони здоров'я. Державною програмою „Репродуктивне здоров'я нації” передбачено до 2015 р. довести до 90% рівень впровадження в амбулаторно-поліклінічних педіатричних установах системи надання послуг за принципом „клініка, дружня до молоді”. Нині майже у всіх таких клініках працюють волонтери з числа молоді: лише впродовж 2010 р. було підготовлено та залучено до роботи 907 волонтерів з числа учнів та студентів (у 2009 р. – 614 осіб).

Проведена робота дала певні позитивні результати, проте й нині в цій сфері існує низка болючих проблем, таких як, наприклад, високий рівень наркоманії, поширення ВІЛ-інфекції, таких соціальних захворювань, як туберкульоз, алкоголізм, венеричні захворювання тощо, значною залишається кількість померлих в молодому віці. Усі ці проблеми значною мірою можна подолати шляхом утвердження серед молоді здорового способу життя.

Автори цієї доповіді вважають, що проблему формування здорового способу життя молоді можна вирішити двома шляхами. Перший шлях передбачає розв'язання молодіжних проблем в Україні через здійснення державними установами за рахунок бюджетних коштів системних культурно-просвітницьких, інформаційних та інших заходів, що дасть змогу певною мірою забезпечити контроль і звітність перед державою і громадою стосовно розв'язання проблем у молодіжному середовищі. Проте можливості для реалізації цієї діяльності обмежені, оскільки це потребує значних бюджетних коштів і надмірної опіки держави над молоддю.

Другий шлях потребує прийняття Загальнодержавної цільової соціальної програми „Формування здорового способу життя молоді України”, що дозволило б створити нормативно-правові, матеріально-технічні та фінансові підвалини превентивної роботи із впровадження ефективних механізмів мотивації молодих людей щодо дотримання здорового способу життя та створення міжгалузевого Центру для координації зусиль усіх профільних міністерств. Передусім необхідне радикальне посилення заходів профілактики асоціальних явищ, визнання, що формування здорового способу життя населення є не суто медичною, а й соціальною проблемою, пов'язаною з культурним, фізичним та духовним розвитком молоді людини. Вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від участі в цьому процесі самої молоді, бажання молодих людей вести здоровий спосіб життя.

Важливе місце у формуванні здорового способу життя молоді відіграє фізкультурно-оздоровча робота. Нині в Україні фізкультурно-оздоровчою та спортивною роботою займається понад 6 млн осіб, що становить 13,4% до загальної чисельності населення, з якими займається 76 020 штатних працівників.

У країні функціонує 104 839 спортивних споруд, а саме: 1108 стадіонів з трибунами, 11 738 майданчиків з тренажерним обладнанням, 1344 тенісні корти, 11 730 футбольні поля, 16 234 приміщення для фізкультурно-оздоровчих занять, 17 176 спортивних залів, 593 плавальні басейни у т.ч. 52 – 50-метрових, 420 – 25-метрових).

На даний час діють понад 4 тис. клубів, в яких замається понад 800 тис. осіб. Також працюють 1036 дитячо-підліткових клубів за місцем проживання, в яких фізкультурно-оздоровчою роботою займається 122 335 осіб.

В Україні працює 1687 дитячо-юнацьких спортивних шкіл різної форми власності та підпорядкування, з яких 205 – спортивних шкіл вищої категорії, 322 – першої, 566 – другої та 594 – без категорії, в яких до систематичних занять з обраного виду спорту залучено майже 616 тис. дітей та підлітків, що становить 13,0% від кількості учнів та студентської молоді України у віці від 6 до 18 років.

У зазначених закладах культивуються 52 олімпійські види спорту, якими займається 546,3 тис. осіб, 43 види спорту, що не входять до програми олімпійських видів спорту, та 13 спортивно-технічних і прикладних видів спорту з кількістю охоплених дітей і підлітків понад 63 тис. осіб.

Упродовж усіх років незалежності Україна досягненнями своїх спортсменів на Олімпійських іграх, на світових, європейських чемпіонатах, інших спортивних змаганнях підтверджує статус спортивної країни. Так, лише на літніх Олімпійських іграх ними було завойовано 116 медалей (див. табл. 3.2.2).

Державною службою молоді та спорту України спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Центральним управлінням підготовки та повсякденної діяльності військ (сил) Збройних Сил України і Всеукраїнською федерацією військово-спортивних багатоборств проведено Всеукраїнську спартакіаду серед допризовної молоді. Фінальні змагання спартакіади серед збірних команд АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя проходили з 24 по 28 вересня 2012 р. в Одесі.

Таблиця 3.2.2

Кількість нагород українських спортсменів на літніх Олімпійських іграх

	<i>Золоті</i>	<i>Срібні</i>	<i>Бронзові</i>	<i>Всього</i>
Атланта – 1996	9	2	12	23
Сідней – 2000	3	10	10	23
Афіни – 2004	9	5	9	23
Пекін – 2008	7	5	15	27
Лондон – 2012	6	5	9	20
Всього	34	27	55	116

Джерело: за даними Державної служби молоді та спорту України.

Спільно з Комітетом з фізичної культури і спорту Міністерства освіти і науки, НОК України проведено:

- Всеукраїнський олімпійський урок, Всеукраїнський олімпійський тиждень;
- масові спортивні заходи: „Олімпійське лелеченя”, „Олімпійський день бігу”, спортивні заходи з нагоди святкування Дня фізичної культури і спорту.

Спільно із Всеукраїнським центром фізичного здоров’я населення „Спорт для всіх” Державною службою молоді та спорту України впродовж лише перших 9 місяців 2012 р. організовано та проведено всеукраїнські:

- місячник „Спорт для всіх – спільна турбота”;
- масові спортивні заходи „Рух заради здоров’я”; „Веселі старти”; „Школа плавання”; „Олімпійське літо”; велосипедну естафету „Спорт для всіх – єднає Україну!”;
- фестивалі „Мама, тато, я – спортивна сім’я”; „Козацькі розваги”.

Держмолодьспорту разом із Всеукраїнським ФСТ „Колос”, Міністерством аграрної політики України, НОК України бере участь в організації підготовки та здійснення щорічних комплексних загальнодержавних заходів серед сільського населення та працівників агропромислового комплексу, а саме проводяться Всеукраїнські зимові та літні сільські спортивні ігри.

У зазначених масових фізкультурно-спортивних заходах щорічно бере участь майже 5 млн учасників.

З 1993 р. започатковано проведення Універсіад України з багатьох видів спорту з метою підготовки та участі у Всесвітніх зимових і літніх універсіадах. На сьогодні спортсмени-студенти вищих навчальних закладів взяли участь у змаганнях на 9 зимових і 10 літніх Всесвітніх універсіадах. Ними всього завойовано 463 медалі, у тому числі: золотих – 165, срібних – 152, бронзових – 146. У цілому збірна студентська команда України посідає 7-е загальнокомандне місце серед країн світу.

Соціально-економічна нестабільність у суспільстві, майнове його розшарування, недоліки в організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, дегуманізація освіти, певне відокремлення її від виховання, зниження виховного потенціалу сім’ї, неналежна організація праці на виробництві, негативний вплив антигромадських елементів, активність ділків тіньової економіки, наявність засобів і сфер нетрудового збагачення, відсутність нормальних умов для лікування неповнолітніх наркоманів, алкоголіків, а також низка інших негативних явищ суспільного життя викликають асоціальні прояви в поведінці, правопорушення і злочини серед дітей та молоді.

Ось чому, одним з найважливіших напрямів виховної роботи з дітьми та молоддю є превентивна робота щодо попередження правопорушень та злочинності серед неповнолітніх. З цією метою Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерством внутрішніх справ України, їх органами на місцях проводиться організаційна та профілактична правовиховна робота, спрямована на зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, формування здорового способу життя.

Відділом позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини МОНмолодьспорту щоквартально проводиться моніторинг стану злочинності та правопорушень серед неповнолітніх. За узагальненими результатами моніторингу розроблено рекомендації щодо поліпшення запобіжно-профілактичної роботи з попередження дитячої злочинності, бездоглядності та безпритульності серед учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів.

Зважаючи на те, що на профілактичних обліках в органах внутрішніх справ сьогодні перебувають понад 111 тис. осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та майже 31,7 тис. неблагополучних сімей, у протидії злочинності неповнолітніх важливе місце належить ранній профілактиці злочинів та інших правопорушень, насамперед у сімейному середовищі. Упродовж лише першого півріччя 2012 р. було винесено майже 51,3 тис. офіційних попереджень про неприпустимість учинення насильства в сім'ї (неповнолітнім – 1,4 тис.) та 2,2 тис. захисних приписів (неповнолітнім – 95). До адміністративної відповідальності за статтею 1732 (Учинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису) Кодексу України про адміністративні правопорушення притягнуто понад 63,5 тис. осіб. До органів державної виконавчої влади надіслано 83,6 тис. інформацій з питань попередження насильства в сім'ї.

З метою покращення соціального та правового захисту дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, органами внутрішніх справ у співпраці з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту та Міністерством соціальної політики України постійно вживаються профілактичні та профорієнтаційні заходи, спрямовані на недопущення вчинення правопорушень дітьми, до яких залучаються представники молодіжних громадських організацій.

Так, управління кримінальної міліції у справах дітей (далі – КМСД) МВС залучає молодіжні організації до проведення консультацій, різноманітних „круглих столів” та робочих зустрічей. У липні 2012 р. з ініціативи УКМСД, за участю представників міжнародної організації „Данська рада у справах біженців”, Всеукраїнської громадської організації „Жіночий консорціум України”, Асоціації молодих професіоналів „КЛАС”, дитячої екологічної організації „ФЛОРА” та молодіжної громадської організації „М'АРТ”, організовано та проведено круглий стіл, на якому обговорено систему моніторингу дотримання прав дитини в приймальниках-розподільниках для дітей.

Наприклад, відділом КМСД ГУМВС України в Одеській області разом з молодіжною радою при Одеській обласній державній адміністрації упродовж 2011–2012 рр. організовано та проведено ряд заходів, а саме: „День довкілля” – залучення дітей до прибирання парків міста, „Серце до серця” – допомога дітям, хворим на діабет, фестиваль-конкурс „Молодь обирає здоров'я” – конкурс плакатів та фотографій, науково-методичні семінари-тренінги, „День молоді” – ярмарок, змагання, танцювальні виступи та виступи клубів бойових мистецтв, „День сім'ї”, „Центр наметових таборів” – гра, спрямована на виховання командного духу та патріотизму серед молоді, „Вихід є” – інформаційно-профілактична акція, спрямована на протидію наркоманії в молодіжному середовищі.

З метою популяризації здорового способу життя, бережного ставлення до природи, роз'яснення дітям їхніх прав та обов'язків працівниками КМСД разом з представниками молодіжних громадських організацій проводяться лекції, зустрічі з учнівською молоддю, педагогічними колективами та виступи на батьківських зборах. У Севастополі за участю молодіжної громадської організації „Молодіжний центр жіночих ініціатив” з дітьми, які перебувають на обліку, проводяться заняття на тему негативних наслідків вживання наркотичних засобів, профілактики ВІЛ-інфекції з використанням відеоматеріалів. У Харкові разом з обласним благодійним фондом „Центр ресоціалізації наркозалежної молоді „Твоя перемога” проводяться зустрічі з учнівською молоддю з метою антинаркотичної пропаганди та популяризації здорового способу життя.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

У 2010 р. створено Координаційну раду з питань взаємодії УМВС України в Миколаївській області та Миколаївського обласного комітету молодіжних організацій, яка є постійно діючим координуючим та консультативно-дорадчим органом. Основними її завданнями є координація дій органів влади щодо забезпечення прав і свобод молоді, залучення її до участі в культурному і духовному становленні держави. З метою вивчення громадської думки про діяльність працівників міліції Координаційною радою організовано громадську приймальню для приймання звернень від громадян з проблемних питань.

Значна увага звертається і на індивідуально-профілактичну роботу та соціалізацію підлітків, які звільнилися з місць позбавлення волі. Так, якщо у 2000 р. на обліку в ОВС перебувало 619 неповнолітніх, звільнених з місць позбавлення волі, з них упродовж року 105 повторно вчинили злочини, то у 2005 р. ці цифри становили 388 і 43 відповідно, а в 2010 р. – 218 і 2. У сфері соціалізації та ресоціалізації дітей і молоді, які опинилися в складних життєвих обставинах, у тому числі звільнилися з місць позбавлення волі, МВС організовано взаємодію з Всеукраїнським громадським центром „Волонтер”. На базі центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді проводяться корекційні програми з формування відповідальної поведінки, популяризації здорового способу життя, зміни ціннісних орієнтирів у молодих людей, у тому числі звільнених з місць позбавлення волі.

Систематично проводиться робота з удосконалення просвітницької роботи в навчальних закладах з попередження поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді та формування негативного ставлення суспільства до будь-яких форм і проявів тероризму та екстремізму.

Скоординована діяльність органів внутрішніх справ, соціальних служб, органів освіти і громадськості дала певні позитивні результати: починаючи з 2000 р. спостерігається чітка тенденція до зменшення злочинності в дитячому середовищі та чисельності виявлених неповнолітніх, які підозрювалися в скоєнні злочину (див. табл. 3.2.3).

Таблиця 3.2.3

Чисельність виявлених неповнолітніх, які підозрювалися у скоєнні злочину, за видами злочинів,

(осіб)

	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього підозрювались у скоєнні злочину	26611	22767	16966	15572	13541	12956	13950	13655
Умисне вбивство	240	210	181	137	146	95	67	55
Умисне тяжке тілесне ушкодження	329	281	245	280	212	175	120	103
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини	–	1	3	–	1	1	1	–
Згвалтування	106	87	71	79	79	50	45	47
Крадіжки	16811	12079	7130	6336	5496	6135	9231	9404
Грабіж	2376	3377	3249	2773	2328	2185	1511	1361
Розбій	818	860	816	729	624	515	368	301
Шахрайство	168	539	487	432	284	283	310	269
Злочин проти безпеки руху та експлуатації транспорту	1180	1048	905	1020	901	738	500	547
Хуліганство	1847	1397	1261	1203	1211	981	685	717
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров’я населення	1004	1359	1178	1073	952	736	663	708
Інші злочини	1732	1529	1440	1510	1307	1062	449	143

Джерело: за даними Міністерства внутрішніх справ України.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

Здійснення державної молодіжної політики, залучення до її реалізації самої молоді нині значною мірою ускладнюється через недостатнє фінансування. Це стосується програм, що реалізуються як у межах державної молодіжної політики, так і інших, які значною мірою націлені на сприяння становленню та соціалізації молодих людей. Так, наприклад, якщо у 2009 р. видатки на освіту в структурі ВВП становили 7,3%, у 2010 р. – 7,4%, то у 2011 р. – 6,6%, на духовний та фізичний розвиток – відповідно 0,9, 1,1 та 0,8%, на охорону здоров'я – відповідно 4,0, 4,1 та 3,7%, на соціальний захист та соціальне забезпечення – відповідно 8,6, 9,6 та 8,0%.

Така ж сама ситуація склалася й стосовно фінансування за рахунок Державного бюджету України Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2009–2015 роки (див. табл. 3.2.4).

Нерідко обсяги фінансування скорочуються і на місцевому рівні. Так, наприклад, у Чернівецькій обл. на фінансування молодіжної політики у 2010 р. було виділено із місцевого бюджету 290,1 тис. грн (це становило 99,9% від запланованого), у 2011 р. – 343,7 тис. грн (84,1%), упродовж 7 місяців 2012 р. – 217,9 тис. грн (57,3%), у Хмельницькій обл. на фінансування молодіжної політики було виділено у 2010 р. – 87,4 тис. грн, а у 2011 р. – 59,2 тис. грн, у Чернігівській обл. – відповідно 436,3 тис. грн та 293,3 тис. грн.

Таблиця 3.2.4

Стан фінансування Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2009–2015 роки з Державного бюджету України

	<i>Виділено на здійснення заходів державної політики з питань молоді, тис. грн</i>	<i>%</i>	<i>Виділено на державну підтримку молодіжних та дитячих громадських організацій, тис. грн</i>	<i>%</i>
2009 р.				
Передбачено Програмою	3100,0	100	5000,0	100
Виділено	2273,0*	73,3	5000,0	100
Фактично використано	2488,8	80,3	4634,3	92,9
2010 р.				
Передбачено Програмою	1573,8	100	5000,0	100
Виділено	1440,9	91,6	5000,0	100
Фактично використано	1380,8	87,7	4751,1	95,0
2011 р.				
Передбачено Програмою	8501,0	100	13050,0	100
Виділено	2394,8	28,2	10000,0	76,6
Фактично використано	2042,5	24,0	9283,8	71,1
2012 р.				
Передбачено Програмою	9051,0	100	13900,0	100
Виділено	883,8	9,8	10000,0	71,9
Фактично використано	–	–	–	–

* У зв'язку з тим, що не були внесені зміни до паспорта бюджетних програм на 2009 р., сума фактичного обсягу витрат перевищує обсяг виділених асигнувань.

Джерело: за даними Державної служби молоді та спорту України.

На завершення необхідно підкреслити, що вдосконалення діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в Україні має спрямовуватися на зміцнення „демократії участі молоді”. Практика забезпечення реалізації гарантій, наданих молоді свідчить про результативність розвитку суб'єкт-суб'єктного підходу, необхідність його широкого застосування. Саме демократія участі надає можливості досягнення найвищого рівня результативності в ході розв'язання проблем молодіжного середовища.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

Поєднання зусиль, тісна взаємодія між органами державної влади та громадянами є наріжним питанням, з яким пов'язується подальший розвиток державної молодіжної політики в Україні.

Суттєвою ознакою цієї політики є її спрямованість на формування соціально активної особистості, виховання здатностей та бажання саморозвитку і самореалізації, самостійності в прийнятті рішень, виховання молоді, здатної успішно реалізовуватися в суспільному житті. Особливої актуальності в цьому зв'язку набуває посилення принципів демократії, перегляд місця і ролі молоді у взаємовідносинах із органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Зміцнення суб'єктності молоді у всіх сферах життя суспільства, зокрема в державотворчих процесах, формує сучасний вимір державної молодіжної політики в Україні.

3.3. МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання залучення молоді на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування в контексті включення нової генерації в політичну сферу суспільного життя, владно-управлінської діяльності тісно пов'язано з комплексом завдань кадрової політики держави, сприяння соціальному становленню та розвитку молоді, взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства.

У „Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки”, затвердженій Указом Президента України від 1 лютого 2012 р. № 45/2012, основними цілями державної кадрової політики визначено такі:

- розроблення механізмів залучення до роботи у сфері державного управління висококваліфікованих фахівців, успішних підприємців, працівників фінансово-економічної сфери, здібних випускників вищих навчальних закладів;

- формування дієвого кадрового резерву на зайняття керівних посад у сфері державного управління;

- посилення вимог до моральних якостей осіб, які залучаються до управлінської діяльності, з метою уникнення можливих проявів корупції, запобігання виникненню конфлікту інтересів, удосконалення процедури дисциплінарного провадження;

- відновлення профорієнтаційної роботи серед молоді;

- підготовка та професійний розвиток вищих керівних кадрів державної служби, здатних забезпечити ефективність державної політики у сфері державного управління та лідерство в проведенні адміністративної та економічної реформ.

У Державній цільовій соціальній програмі „Молодь України” на 2009–2015 роки визначено завдання залучення молодих громадян до співпраці з органами виконавчої влади та роботи в таких органах (шляхом проведення всеукраїнських семінарів, засідань за „круглим столом”, нарад, конкурсів, у тому числі всеукраїнського конкурсу аналітичних робіт „Мої ініціативи в державному управлінні”), організація обміну досвідом між українськими та іноземними державними службовцями. За сім років передбачається залучення 0,28% молоді до співпраці з органами публічної влади (в тому числі й органами місцевого самоврядування) та роботи в них (щорічний показник від 0,01 до 0,07%). А на стажування за кордоном планується за цей же період направити 1,5% молодих державних службовців (від 0,1 до 0,3% щорічно).

Аналізуючи діючу нормативно-правову базу залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, необхідно обов'язково згадати про вже накопичений у попередні роки досвід розроблення напрямів, форм та методів зазначеної діяльності. Серед десятків документів особливо важливе місце посідають „Програма підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання” (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1444), „Про заходи щодо залучення на державну службу представників кримськотатарської молоді” (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2002 р. № 51–р), „Про залучення представників молодіжних організацій до роботи на громадських засадах в центральних органах виконавчої влади” (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2002 р. № 48–р), „Загальнодержавна програма підтримки молоді на 2004–2008 роки” (затверджена Законом України від 18 листопада 2003 р. № 1281–IV).

Рекомендуючи керівникам міністерств, інших центральних органів виконавчої влади залучати представників молодіжних громадських організацій до роботи на громадських засадах як радників керівників цих органів з питань молодіжної політики, уряд пропонував покласти на них:

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

- виконання дорадчих функцій, пов'язаних з реалізацією органом виконавчої влади державної молодіжної політики;
- інформування керівника органу виконавчої влади про важливі для молодіжної громадськості події;
- підготовку пропозицій щодо розгляду та можливого врахування відповідним органом виконавчої влади інтересів молоді у сфері своєї діяльності;
- сприяння взаємодії органу виконавчої влади з молодіжними громадськими організаціями;
- розроблення в порядку ініціативи програм, спрямованих на розв'язання молодіжних проблем, та сприяння їх реалізації, а також участі у підготовці проектів нормативно-правових актів з питань державної молодіжної політики.

Крім того зазначено, що за погодженням з керівником органу виконавчої влади радник з питань молодіжної політики може бути присутнім на засіданнях колегії цього органу, нарадах і брати участь в обговоренні питань державної молодіжної політики, а також в організації та проведенні нарад, семінарів, конференцій та симпозіумів з питань державної молодіжної політики.

У „Загальнодержавній програмі підтримки молоді на 2004–2008 роки” залучення молоді до роботи в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування було визначено як окремий напрям державної молодіжної політики, що передбачало: розширення просвіти молоді з питань державного управління, державної служби, необхідність підготовки державних службовців; удосконалення системи добору соціально активної, талановитої молоді для навчання в освітній галузі „Державне управління”, стажування в органах виконавчої влади з подальшим залученням до роботи на державній службі та до кадрового резерву цих органів; сприяння діяльності координаційних рад з питань молодіжної політики, які створюються в системі адміністративно-територіального устрою України; підтримку спільних програм молодіжних громадських організацій, їх спілок з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, спрямованих на стажування, здобуття фахових навичок, залучення молоді до роботи в органах державної влади, виховання громадських лідерів; сприяння фінансовому й організаційному забезпеченню програм співпраці органів державної влади із всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями; впровадження позитивного зарубіжного досвіду роботи з молодими державними службовцями.

Програмними завданнями щодо підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання для органів виконавчої влади в Україні було виділено такі:

- підвищення престижу державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, активізація в молодіжному середовищі просвітницької діяльності з питань державного будівництва, державного управління, державної служби, підготовка високопрофесійних державних службовців та посадових осіб в органах місцевого самоврядування;
 - удосконалення системи добору талановитих молодих людей до вищих навчальних закладів, які готують фахівців для служби в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, і зарахування їх до кадрового резерву;
 - сприяння професійному зростанню молодих державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування.
- Основний зміст діяльності щодо залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування передбачає:
- по-перше, визначення потреби в молодих фахівцях на основі результатів моніторингу наявності вакансій і кількості осіб пенсійного та передпенсійного віку в органах державної влади й місцевого самоврядування;

– по-друге, стажування молоді в органах влади та місцевого самоврядування з наступним наданням їй переваги під час проходження конкурсу на заміщення вакантних посад або їх зарахування до кадрового резерву;

– по-третє, системного й цілеспрямованого відбору осіб для направлення до Національної академії державного управління при Президентові України, інших вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку магістрів за спеціальностями освітньої галузі „Державне управління”, насамперед із числа молодих державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також представників громадських молодіжних організацій;

– по-четверте, навчання в зазначених вищих навчальних закладах молоді, яка не працювала в органах влади, з наданням переваг при вступі переможцям та призерам всеукраїнських та обласних предметних олімпіад і студентських конференцій.

Мету і результати цілеспрямованої роботи з підготовки молоді до публічної служби, її залучення до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, подальшого кар'єрного просування фахівці визначають таким чином:

– підвищення рівня обізнаності молоді з питань державного управління та місцевого самоврядування;

– збільшення представництва молоді на службі в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, омолодження їх кадрового резерву;

– підвищення частки осіб з числа талановитої молоді, направлених на навчання до вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку магістрів за спеціальностями освітньої галузі „Державне управління”;

– збільшення кількості молодих осіб, які пройшли стажування на посадах в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;

– зростання професійного рівня молодих державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, що сприятиме їх подальшому просуванню по службі.

Визначені підходи пройшли свою апробацію часом, широко використовуються сьогодні та мають бути враховані в процесі розробки наступних програм, спрямованих на залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого як загальнонаціонального, так і регіонального рівнів.

Важливим „соціальним ліфтом” для молодих громадян України, зорієнтованих на службу в органах публічної влади, стало започаткування Президентського кадрового резерву „Нова еліта нації”, метою якого є створення механізму добору та залучення найбільш обдарованих громадян України до впровадження у державі економічних реформ, забезпечення їх підготовки до роботи у різних сферах державного управління. Базуючись на принципах загальнодоступності, об'єктивності та прозорості, зазначений владний проект надає Комісії з питань Президентського кадрового резерву „Нова еліта нації” право добору та внесення Президентом України відповідних пропозицій щодо зазначеного резерву на підставі рекомендацій Національного агентства України з питань державної служби. Гранична чисельність Президентського кадрового резерву становить 500 осіб. Верхньою віковою межею для претендентів визначено 40 років. Перелік вимог передбачає наявність вищої освіти, вільне володіння державною мовою та однією з мов Європейського Союзу, стажу роботи не менше десяти років (у тому числі не менше п'яти років стажу державної служби та/або служби в органах місцевого самоврядування, із них не менш як три роки на керівних посадах, чи не менше п'яти років стажу на керівних посадах у відповідних сферах соціально-економічного розвитку).

Безпосередньо робота щодо відбору кандидатів до Президентського кадрового резерву розпочалася у липні 2012 р., коли в інтерв'ю-центрах в усіх областях та в м. Києві відбулися чотири етапи оцінювання претендентів. Так, у Дніпропетровській області на базі Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України експертна комісія з фахівців-

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

практиків та науковців отримала заявки 81 кандидата, майже всі з яких належали до молодіжної когорти. Можливість продовжити боротьбу отримало 12 осіб. До числа лідерів увійшли місто Київ (22 особи), Київська область (13 осіб), Дніпропетровська область (12 осіб), Автономна Республіка Крим та Донецька область (по 9 осіб), Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська та Харківська області (по 8 осіб), Закарпатська, Луганська, Миколаївська, Рівненська та Чернігівська області (по 7 осіб).

У жовтні 2012 р. відбулися співбесіди з тими, хто увійшов до зведеного списку з 200 осіб, у тому числі, за кожною пріоритетною сферою державного управління у кількості, що вдвічі перевищує відповідну квоту, а саме: фінансово-економічна сфера – 37 осіб; соціально-гуманітарна сфера – 52 особи; сфера інвестицій та інновацій – 41 особа; сфера паливно-енергетичного комплексу – 21 особа; сфера сільського господарства – 22 особи; сфера житлово-комунального господарства – 27 осіб.

Учасники представляють публічні виступи з презентації власного досвіду реалізації проекту чи ідеї проекту у відповідній пріоритетній сфері державного управління, за результатами яких буде прийматися рішення щодо добору кандидатів до Президентського кадрового резерву за квотою по кожній пріоритетній сфері державного управління.

Комісія з питань Президентського кадрового резерву „Нова еліта нації” має подати Президентові України на розгляд рішення разом із проектом розпорядження Президента України про затвердження списку осіб, зарахованих до Президентського кадрового резерву, до 15 листопада 2012 р.

Забезпечення формування знань з державного управління, місцевого самоврядування покладено на систему навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців для державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Молодь має можливість здобути відповідну освіту в наступних закладах, які формують вітчизняну систему організації навчання кадрів у сфері державної служби та резерву керівних кадрів:

- Національна академія державного управління при Президентові України;
- регіональні інститути державного управління (Дніпропетровський, Львівський, Одеський, Харківський);
- центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій при обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, Раді міністрів Автономної Республіки Крим;
- вищі навчальні заклади IV рівня акредитації, які здійснюють підготовку фахівців у галузі знань „Державне управління” на замовлення Національного агентства України з питань державної служби;
- школа вищого корпусу державної служби для державних службовців, що займають посади першої та другої категорій;
- вищі навчальні заклади післядипломної освіти міністерств, центральних органів виконавчої влади.

Положення про прийом слухачів до Національної академії державного управління при Президентові України надає можливості отримати освітньо-кваліфікаційний рівень магістра за спеціальностями знань „державне управління” за денною, вечірньо-заочною, заочною і заочно-дистанційною формами молодим державним службовцям та посадовими особами місцевого самоврядування. Одночасно із цим, розпочати свій шлях по кар’єрних сходах публічної служби мають молоді люди, які ще не стали державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування. Слухачами академії за денною формою навчання мають можливість стати особи віком до 35 років, які працюють на підприємствах, в установах та організаціях, що не належать до органів влади, та мають страховий стаж не менш як один рік (за умов, що для осіб більш старшого віку для цього необхідно мати стаж не менше трьох років). Таке ж сприяння надається випускникам вищих навчальних закладів, які отримали диплом з відзнакою, що надає їм можливість

освоювати магістерську програму з „державного управління” вже у рік закінчення свого навчання. Загалом, для цих двох категорій молодих громадян встановлена квота у 20% плану прийому на навчання за денною формою.

У 2012 р. до Національної академії державного управління при Президентіві України та регіональних інститутів за державним замовленням зараховано 792 особи віком до 35 років (загальна кількість – 1200 осіб), у тому числі за денною формою навчання – 276 осіб, за вечірньо-заочною формою навчання – 66 осіб, заочною формою – 350 осіб, заочно-дистанційною формою – 100 осіб.

Крім того, в результаті поглиблення спеціалізації й диференційованого підходу до підготовки кадрів вищого і середнього рівнів управління у 2012 р. при головному вітчизняному державному вищому навчальному закладі із підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців – Національній академії державного управління при президентіві України – створено Інститут „Вища школа державного управління”. Це зроблено для вирішення завдань формування нового елітного корпусу державної служби, головним його призначенням є спрямування перспективної, талановитої молоді на отримання професійної управлінської освіти. Його діяльність спрямована на підготовку сучасних фахівців для роботи у сфері публічного адміністрування, які мають забезпечити європейський рівень надання адміністративних послуг на засадах принципів «Good Governance» – доброго, належного урядування. У 2012 р. відбувся перший набір до Вищої школи державного управління за спеціальністю „Публічне адміністрування”, до якої зарахували кращих випускників вищих навчальних закладів та молодих державних службовців, які володіють англійською мовою (50 бюджетних місць). Програма навчання була розроблена Національною академією державного управління при Президентіві України спільно з Вищою школою управління та права (м. Берлін) за сприяння та підтримки уряду Федеративної Республіки Німеччина з урахуванням кращих європейських практик підготовки фахівців для сфери публічного адміністрування.

Національне агентство України з питань державної служби як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію єдиної державної політики у сфері державної служби й здійснює функціональне управління державною службою, реалізуючи положення нового Закону України „Про державну службу”, координує діяльність владних структур у центрі та в регіонах щодо підготовки та відбору кращих представників молоді для роботи в органах публічної влади.

В усіх регіонах України в регіональних інститутах державного управління та центрах підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій обласних державних адміністрацій функціонують „Школи кадрового резерву”. Їх діяльність дозволяє слухачам ознайомитися з практичною діяльністю органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування шляхом проходження обов'язкового двотижневого стажування на посадах державних службовців або посадових осіб органів місцевого самоврядування. Це стажування організовується для слухачів після проходження курсу занять з вивчення законодавства про державну службу та питань участі молоді в державному управлінні і суспільно-політичному житті.

У 2012 р. Дніпропетровським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України спільно з управлінням державної служби Голодержслужби України в Дніпропетровській області та управлінням у справах сім'ї та молоді Дніпропетровської обласної державної адміністрації проведено тематичний короткотерміновий семінар на тему: „Основи державного управління” для студентів вищих навчальних закладів області – учасників стажування в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування та територіальних підрозділах центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій окрім практичної роботи молоді в структурних підрозділах обласної державної адміністрації організовує виїзні заняття у центральних органах влади. Для чернігівських студентів проводилися зустрічі в комітетах Верховної Ради України, організовувалися виступи народних депутатів України. У 2011 р. проводилися також „круглий стіл” в Головному управлінні державної служби України, знайомство з діяльністю Школи вищого корпусу державної служби, Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. Після здобуття учасниками програми вищої освіти Центр спільно з органами виконавчої влади бере участь в їх ознайомленні з переліками посад державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в Чернігівській області, консультує з питань вступу на навчання за програмою „магістр державної служби”, надає рекомендації органам влади щодо працевлаштування конкретних осіб.

Після проходження стажування отримали роботу в органах влади студенти Дніпропетровщини. Упродовж 2008–2010 рр. 13 студентів вищих навчальних закладів Дніпропетровської обл. пройшли стажування в підрозділах центрального апарату Голодержслужби України.

Однією з важливих форм профорієнтації молоді органів влади стало проведення конкурсів з тематики державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Наприклад, у Запорізькій обл. проводиться конкурс серед молоді на тему „Державна служба – моя служба”, в Чернігівській обл. – конкурс „Мій вибір – державна служба”.

Важливим елементом системи державного заохочення молоді до роботи в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування виступають школи молодих лідерів, практика проведення яких активно розвивається в регіонах України. Ці школи поглиблюють знання молоді щодо функціонування вітчизняної системи державного управління, розвитку місцевого самоврядування та сучасних потреб і вимог до подальшого розвитку державотворчих процесів в Україні. Так, у Дніпропетровському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президенті України у жовтні 2012 р. за ініціативою керівництва Дніпропетровської обласної адміністрації та Дніпропетровської обласної ради було проведено „Школу молодого лідера” для керівників студентського самоврядування, в ході якої налагоджено співпрацю підрозділів органів обласної влади з молодими активістами, які розглядаються як кадровий резерв для владних структур. Окрім проведення „круглих столів”, тренінгів, лекцій, семінарів програма включала підготовку та захист слухачами школи проєктів, створених на потребу структурних підрозділів обласної державної адміністрації. До програми занять, зокрема, було включено такі теми: „Лідерство в публічному управлінні”, „Комунікація успішних лідерів”, „Проєкти і стратегії у реалізації громадських ініціатив”, „Механізми ефективного діалогу між владою і громадянськістю”, „Молодіжна політика і молодіжні ініціативи”, „Мова і культура мовлення в житті професійного комунікатора”, „Інформаційні інструменти в управлінні проєктами” тощо.

Усе більшого значення для формування молодого покоління державних службовців набуває громадська діяльність у цій сфері. Йдеться, зокрема, про підтримку владою діяльності Всеукраїнської молодіжної громадської організації „Спілка молодих державних службовців України”, яка була заснована ще у 2000 р. Одним із завдань організації є формування нової високопрофесійної еліти державних службовців.

Національне агентство України з питань державної служби 23 березня 2011 р. уклало меморандум про співпрацю із Спілкою молодих державних службовців України, в якому визначено такі напрями співпраці:

– вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо шляхів удосконалення державної політики у сфері державного управління та служби в органах місцевого самоврядування,

зокрема участь у підготовці проектів нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію нової редакції Закону України „Про державну службу”, концепцій, державних програм тощо, спрямованих на розвиток та реформування сфери державного управління;

– модернізація системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, удосконалення галузевих стандартів вищої освіти спеціальності „Державна служба” та запровадження освітніх технологій, методів і принципів європейського освітнього простору в організацію професійного навчання фахівців у галузі державного управління України;

– поширення ефективних методів та форм роботи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, сприяння створенню і проведенню навчальних програм, курсів, тематичних семінарів, тренінгів, стажування та інших заходів у порядку, визначеному чинним законодавством, у тому числі шляхом організації навчання та підвищення рівня професійної компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;

– проведення науково-практичних досліджень з питань державного управління та застосування наукових підходів, результатів наукових досліджень для розбудови державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, сприяння діяльності науково-дослідницьких та навчальних центрів, що займаються відповідними питаннями у сфері державного управління;

– сприяння консолідації фахівців науково-дослідних інститутів, установ, організацій, вищих навчальних закладів, органів державної влади та органів місцевого самоврядування для вирішення проблем розвитку та реформування сфери державного управління, експертиза науково-дослідних робіт, науково-технічних робіт, рецензування наукових статей, монографій у сфері державного управління та залучення вчених Сторін до роботи в спеціалізованих вчених радах;

– організація і проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок, нарад тощо із залученням фахівців у сфері державного управління, сприяння в проведенні інформаційних кампаній з метою формування позитивного іміджу державної служби.

Третьою стороною в реалізації зазначених завдань стала громадська організація „Асоціація докторів наук з державного управління”.

У ході реалізації реформи державної служби Національне агентство України з питань державної служби залучило керівників Спілки молодих державних службовців України до процесу вироблення політики та громадського контролю: голова організації увійшов до складу колегії Національного агентства України з питань державної служби, а керівник виконкому – до громадської ради зазначеного органу влади.

Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу впродовж декількох років випускає серію „Бібліотека молодого державного службовця”, яка передбачає видання навчально-методичних матеріалів, спрямованих на підвищення професійного рівня молодих державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, створення умов для їх постійної самоосвіти з питань державного управління, удосконалення практичних умінь та навичок у роботі, підвищення рівня обізнаності молоді з питань державного управління та місцевого самоврядування.

У травні 2012 р. в Національному агентстві України з питань державної служби пройшов семінар „Новий Закон України „Про державну службу”: досягнення та виклики, які необхідно подолати”, на якому представникові Спілки молодих державних службовців України було надано можливість висловити свій погляд на питання комплексності підходу залучення молоді до державної служби.

Державна служба молоді та спорту України надає фінансову підтримку молодіжним громадським ініціативам у сфері залучення молоді на державну службу та професійного розвитку молодих державних службовців.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

На конкурсі програм, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями та поданих у 2012 р., здобули підтримку пропозиції Спілки молодих державних службовців України з виділенням бюджетних коштів на їх реалізацію: „Молодим управлінцям – міжнародний досвід” (110 тис. грн), „Громадська підтримка впровадження Закону України „Про державну службу” (150 тис. грн).

Результат діяльності органів влади із залучення молоді до публічної служби характеризують статистичні показники. Так, за станом на 31 грудня 2011 р. серед усіх державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування молоді люди віком до 27 років становили 18,38% (67 514 осіб), а віком 28–34 роки – 24,91% (91 498 осіб). Тобто, серед державних та самоврядних управлінців молодь становила 43,29%. Тенденція останніх років полягає в тому, що кількість службовців органів влади віком до 27 років дещо зменшується, а віком від 28 до 34 років – дещо збільшується. При цьому гендерний аналіз свідчить про суттєву нерівномірність щодо роботи у владних органах молодих жінок та чоловіків. Так, у 2011 р. жінок віком до 27 років в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування нараховувалося 51 258 осіб, а чоловіків – 16 256 осіб. У вікових категоріях 28–34 роки ці показники виглядали таким чином: жінок – 73 612, чоловіків – 17 886.

Якщо взяти всю кількість жінок-керівників з числа державних службовців наприкінці 2011 р., то складова жінок віком до 34 років становила 24,4%, а серед керівників-чоловіків тієї ж сфери молоді громадяни становили 23,5%. На посадах державних службовців першої категорії за станом на 31 грудня 2011 р. перебувало 34 жінки віком до 34 років та 206 чоловіків тієї ж вікової групи.

Звичним явищем у сучасній Україні стали призначення на посади керівників міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, обрання на посади представницьких органів (голови та заступники обласних рад, міські, селищні та сільські голови) молодих людей віком до 35 років.

Таким чином, в Україні склалася система роботи із залучення молоді до роботи в органах публічної влади, яка має свої особливості на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Проте існують можливості для удосконалення цієї діяльності за рахунок врахування кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду.

3.4. МОЛОДІЖНИЙ РУХ, УЧНІВСЬКЕ ТА СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ УЧАСТІ МОЛОДІ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Важливим чинником участі молоді в суспільному житті є молодіжний рух, який у сучасній Україні представлений як організованим рухом, так і неформальною молодіжною ініціативою, яка є своєрідною „молодіжною культурою”, що включає в себе різноманітні напрями, течії та вияви активності молоді.

Виникнення молодіжних субкультур зумовлене комплексом соціальних, політичних, психологічних та духовних причин, найголовнішою з яких є нездатність суспільства задовольнити потреби молоді і, відповідно, духовна самотність, яку породжують інертні суспільні інститути, нездатні до сприйняття нового. Молодь завжди прагне до спілкування з ровесниками, намагається втекти від духовної самотності в родині, в суспільних інститутах, іноді це спроба відсторонитися від суспільства загалом. Цю самотність переживають як діти забезпечених батьків, так і вихідці з малозабезпечених родин. Окрім духовної самотності молоді людини існує і соціальний підтекст – визначення ролі та місця молоді в суспільстві.

В Україні неформальна молодіжна ініціатива значною мірою розвивається під впливом західних молодіжних субкультурних феноменів. Сюди можна віднести традиційні молодіжні субкультури: хіппі, панків, а також футбольних фанатів, байкерів, реперів, брейкерів, рейверів тощо, внутрішня субкультурна структура яких стала відповідати „традиціям” європейських аналогів.

Так, нині в Україні виділяються дві групи руху хіппі: так звана „стара Система” („олдові хіпі” від англійського old, тобто старий, „справжні хіпі”, „мамонти”) та „нова Система”. „Стара Система” складається з людей старшого віку, для яких „хіпізм” – це все їх життя. „Нова Система” об'єднує в собі молодь віком від 14 до 20 років, які поєднують „хіпізм” із навчанням у престижних закладах і не завжди дотримуються найважливішої заповіді, яку визначили ідеологи руху, – незалежність від соціуму. Натомість молодь робить основний акцент на атрибутиці, використовуючи сленг, манеру одягатися, прикраси та ін.

Байкерська тема в Україні почала відходити дещо в бік після розпаду Радянського Союзу, однак наприкінці 1990-х рр. про „лицарів дороги” знову заговорили, і популярність руху пішла догори. Нині найпопулярнішими в байкерському середовищі є міста Київ, Дніпропетровськ, Харків, Донецьк, Львів, Одеса.

Найбільш поширеними в Україні є субкультури, які мають своїм джерелом хіп-хоп: брейкери, репери, граффіті-культура і ді-джейніг. У складі елементів хіп-хоп культури розглядаються також стритбол (вуличний футбол), роллінг (певна техніка катання на роликах) та ін.

Гедоністично-розважальні субкультури, які ще називають музичними молодіжними субкультурами, здебільшого складаються з підлітків. Їх об'єднують спільні музичні смаки, легке, безтурботне ставлення до життя, прагнення жити сьогодишнім та „прикид” (особливості зовнішнього вигляду, одягу та рухів).

Початок епатажно-протестним субкультурам поклали панки. Саме вони стали пропагандистами ідеї „шок-протесту”. Пізніше цю ідею підхопили готи, емо, металісти, трешери, сатаністи. Треба відзначити, що епатажно-протестні субкультури часто переходять у радикально-деструктивні. Їх приналежність до першого чи другого типу визначається лише мірою неприйняття навколишнього середовища і готовністю до силових дій.

Ще один тип молодіжних субкультур характеризується орієнтацією на створення паралельного світу, свого роду „міфу”. Міф будується на підставі певних творів (переважно „фентезі”) чи запозичених світоглядних концепцій інших культур. Серед них

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

можна виокремити „ігрові” молодіжні субкультури. Ця субкультура створює свій паралельний „світ”, у якому „ховається” від реалій суспільства.

Фактично субкультурними утвореннями стали групи, поєднані інтересом до екстремальних видів спорту. Деякі співтовариства сформували досить розвинену ідеологію на перехресті актуальних суспільних проблем і практику випробування вольових якостей особистості в екстремальних умовах (дігтери).

Окремо варто згадати субкультури, які виникають на зіткненні захопленням літературними творами, історичною та військово-історичною літературою. У цій категорії розглядаються толкієністи (шанувальники творів Д.Р.Р.Толкієна), які створили власну субкультуру, де об'єднані рольові ігри, історична реконструкція, філологія, філософія тощо. На сьогодні субкультура толкієністів не обмежується виключно творами Толкієна, в ній можна простежити вплив творів видатних українських та російських фантастів Н.Перумова, М.Семенової, А.Сапковського, вплив неоязичницьких об'єднань та окултизму.

Релігійно-містичні молодіжні субкультури є синтезом містичних і релігійних культів із традиціями і цінностями окремих молодіжних субкультур. У таких субкультурах обов'язково повинен бути лідер, що є головним „гуру”. Чисельність таких груп незначна.

На тлі соціальної аномії серед сучасної української молоді набуває поширення злочинність. З 1990-го по 2000 р. склад осіб, які вчинили злочин, збільшився майже у два рази. І хоча ця цифра зменшилася в наступні роки, проте основний тренд зберігається і донині. Паралельно відбувається проникнення ксенофобських та расистських настроїв в молодіжне середовище. Ці драматичні обставини мають безпосередній стосунок до специфіки молодіжних субкультур в Україні. Останнім часом активізували свою діяльність різноманітні екстремістські молодіжні організації, соціальна база яких, головним чином, маргінальна молодь, витіснена життєвими обставинами на узбіччя життя. Одним із доволі поширених серед радикальної молоді є рух так званих „скінхедів”, які нагадують про небезпеку свого існування „акціями” побиття представників країн Африки чи Південної Азії. В Інтернеті діють майже 30 веб-сайтів неонацистського та ультра націоналістичного характеру. Хоча масштаби поширення скінхедів в Україні набагато менші ніж, наприклад, у Росії, проте й вони турбують громадськість країни. Найбільш численні групи скінхедів зафіксовано в м. Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та в Автономній Республіці Крим. За даними МВС України, налічується не менше 500 осіб у віці від 14 до 27 років, об'єднаних у групи чисельністю від 20 до 50 осіб без чіткої структури та організаційної побудови.

Підводячи підсумок вищесказаному, необхідно підкреслити, що хоча неформальна молодіжна ініціатива і є досить специфічним проявом молодіжної участі в суспільному житті, проте не вона є рушійною силою молодіжного руху сучасної України. Провідну роль у ньому відіграють організовані структури молоді, у першу чергу зареєстровані громадські об'єднання.

Європейська хартія про участь молоді в суспільному житті на місцевому та регіональному рівні підкреслює: „Участь у житті суспільства можна вважати повноцінною лише у тому випадку, коли визнається роль молоді в політичних партіях, профспілках та громадських об'єднаннях і, найголовніше, коли здійснюються зусилля у напрямі сприяння формуванню молодіжних об'єднань за участю та силами самих молодих людей”¹⁴.

У сучасній Україні, незважаючи на те, що серед молоді віком 18–35 років частка тих, хто заявляє, що бере активну участь у діяльності організацій громадянського суспільства і зростає (так, за даними міжнародного дослідження „Світові цінності”, якщо в 1996 р. вона становила 11,0%, то в 2006 р. – 22,3%, а в 2011 р. – 21,5%), проте вона все ж залишається невисокою порівняно з розвиненими країнами світу: у Канаді

14 Council of Europe: Рекомендация 128 о пересмотренной Европейской хартии об участии молодежи в общественной жизни на местном и региональном уровне [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=935055&Site=Congress&BackColorInter=>

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

вона становить 69%, у Швейцарії – 68%, у Швеції та в Нідерландах – по 62%, у Новій Зеландії – 61%, у Великій Британії – 60%, у США – 59%.

Молодь, як і населення України в цілому, виявляє досить високу довіру громадським молодіжним об'єднанням. Так, за даними моніторингу УІСД/ЦСМ, серед респондентів віком від 18 до 28 років кількість тих, хто довіряє молодіжним організаціям, у деякі періоди часу була навіть більша порівняно з кількістю тих, хто довіряє, наприклад, Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, політичним партіям (див. табл. 3.4.1).

Таблиця 3.4.1

Динаміка рівня довіри молоді віком від 18 до 28 років до органів влади, політичних партій та молодіжних організацій, %

(Сума відповідей „Повністю довіряю” та „Скоріше, довіряю, ніж ні”)

	05.2002	06.2003	05.2004	05.2005	01.2006	12.2007	12.2008	12.2009
Президенту України	24	23	24	64	39	33	14	10
Кабінету Міністрів України	30	25	28	48	27	30	15	15
Верховній Раді України	24	21	22	38	24	20	6	11
Політичним партіям	21	18	16	28	21	15	11	17
Молодіжним організаціям	40	34	44	51	47	49	45	39

Джерело: за матеріалами моніторингу УІСД/ЦСМ.

Упродовж більш ніж двадцяти років незалежності молодіжний рух України пройшов складний шлях становлення та розвитку. З одного боку, з кожним роком зростає кількість молодіжних та дитячих громадських організацій. Це стосується як міжнародних і всеукраїнських структур (див. рис. 3.4.1), так і місцевих об'єднань (див. табл. 3.4.2). За даними Державної служби статистики України, якщо на початок 1995 р. діяло 26 всеукраїнських та міжнародних громадських молодіжних і дитячих організацій, то на початок 2000 р. – 47, на початок 2005 р. – 144, а на початок 2012 р. – 251. Упродовж 2001–2011 рр. в цілому в країні у 2,8 разу (з 3540 до 9767) зросла кількість місцевих структур, а в Одеській області – в 4,4 разу, у Миколаївській – у 4,1, у Київській – в 4,0, у Сумській – у 3,8, у Хмельницькій – у 3,6, у Харківській та в Херсонській – у 3,5 разу.

Проте, з іншого боку, впродовж останніх років частка молодіжних та дитячих організацій серед загалу громадських організацій дещо скоротилася: за даними Державної служби статистики України, якщо на початок 2005 р. вона становила 13,5%, то на початок 2010 р. – 12,2%, на початок 2011 – 11,8%, а на початок 2012 р. – 11,7%.

Суттєве зростання кількості громадських молодіжних організацій не є свідченням того, що сучасний український молодіжний рух як у цілому, так і окремі його складові зокрема, з роками значно посилили свій вплив на молодь, активно залучають молодих людей до участі в суспільному житті. На жаль, у діяльності переважної більшості молодіжних та дитячих організацій спостерігається то піднесення, то падіння, які значною мірою залежать як від політичних реалій в житті країни, так і від кадрового підбору їх лідерів. Прикладом таких організацій може бути робота громадської організації „Українська соціал-демократична молодь”, Народно-демократичної ліги молоді, діяльність яких набувала найбільшого поширення, коли при владі були їхні „старші” політичні однодумці.

Нині особливо виділяється всеукраїнська молодіжна громадська організація „Молоді регіони”, котра на сьогоднішній день згуртувала навколо себе досить велику кількість молодих громадян – загальна кількість членів організації нараховує 68 тис. осіб. Організація має 359 представництв в усіх регіонах України, з них 25 обласних, 27 міських, 261 районна, 46 первинних організацій у вищих навчальних закладах.

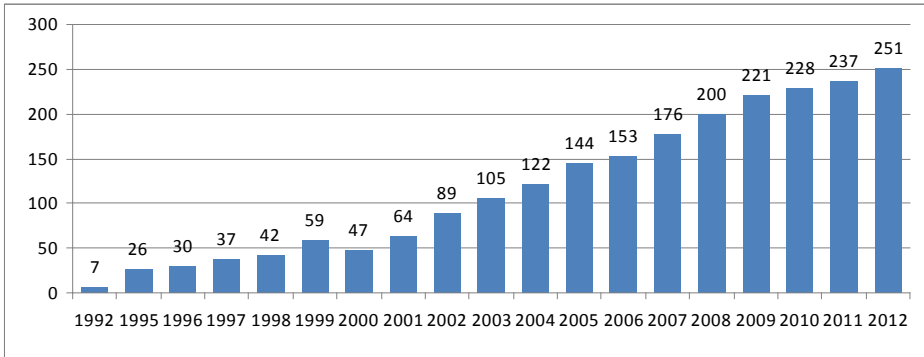

Рис. 3.4.1. Кількість міжнародних та всеукраїнських громадських молодіжних і дитячих організацій, зареєстрованих відповідно до чинного законодавства, за станом на 1 січня кожного року

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

До складу ВМГО входить 546 депутатів, серед яких 7 депутатів Верховної Ради України, 27 депутатів обласних рад, 152 депутати міських рад, 270 депутатів районних рад, 90 депутатів інших рад. З метою представництва інтересів української молоді у Верховній Раді України створено міжфракційне депутатське об'єднання „Молодіжний вибір”, головою якого обрано голову „Молодих регіонів” А. Пінчука. Налагоджено тісну співпрацю представників організації з державними органами центрального та місцевого рівнів, що займаються молодіжною політикою.

Упродовж 10 років діяльності організація „Молоді регіони” провела 320 всеукраїнських, понад 5000 регіональних акцій, 38 проектів реалізовувалися за підтримки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Загалом, в усіх акціях взяло участь понад 1 млн молодих людей.

Організацією постійно впроваджуються проекти, спрямовані на підвищення рівня громадської активності та патріотичної свідомості молоді. Лише в першому півріччі 2012 р. спільно з іншими молодіжними громадськими організаціями в цьому напрямі було реалізовано понад 15 проектів. Спільно з Державною службою молоді та спорту України здійснено заходи „Я пишаюся тим, що я українець!”, „Освічена молодь – міцна держава”, „Молоді вчені”, „Молоді журналісти”. Активними є й регіональні представництва „Молодих регіонів”. Лише впродовж першого півріччя 2012 р. вони провели понад 500 заходів у своїх регіонах, включаючи різні фотоконкурси, дитячі свята, відвідування дитячих будинків активістами.

Прикладом громадських молодіжних та дитячих організацій, діяльність яких меншою мірою залежить від політичної кон'юнктури їхніх старших покровителів, може бути робота скаутських організацій, яких в Україні на національному рівні діє кілька. Серед них особливе місце займає Молодіжна організація „Пласт – Національна скаутська організація України”, до складу якої на кінець 2011 р. входило 5053 фіксованих члени, котрі проводили діяльність у 121 осередку Пласту в 22 областях України, в Автономній Республіці Крим, у містах Києві та Севастополі.

Пласт, як український аналог скаутського руху, з'явився ще в 1911 р., тобто вже через 4 роки після того, як у 1907 р. в Англії виник скаутський рух (від англ. scout – розвідник, або відповідник у термінології запорізьких та кубанських козаків – пластун). Метою Скаутського руху є сприяння розвитку молоді в досягненні її фізичного, розумового, соціального і духовного потенціалу як особистості, як відповідального громадянина і як члена місцевої, національної і міжнародної спільноти.

Таблиця 3.4.2
Кількість легалізованих молодіжних і дитячих організацій в Україні, за станом на 1 січня кожного року

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	3540	4539	5286	6014	6593	7221	7675	8071	8444	8893	9331	9767
АР Крим	206	234	265	289	315	357	374	383	384	381	402	404
Вінницька	82	98	126	150	170	187	197	216	221	236	248	289
Волинська	86	91	122	151	165	187	201	222	227	240	255	269
Дніпропетровська	227	300	342	387	420	445	432	449	465	487	516	539
Донецька	409	494	572	623	690	725	755	772	793	824	898	921
Житомирська	147	197	229	261	281	298	299	322	331	350	356	368
Закарпатська	137	161	186	199	209	225	218	228	237	253	263	277
Запорізька	144	201	234	260	278	297	315	326	345	370	383	393
Івано-Франківська	125	127	147	166	183	215	236	248	263	273	282	303
Київська	97	118	142	175	210	233	254	288	310	338	366	383
Кіровоградська	100	141	162	197	211	227	238	243	248	256	260	277
Луганська	118	168	217	254	286	321	340	337	359	372	380	390
Львівська	259	318	329	356	375	409	444	472	495	528	562	589
Миколаївська	81	114	140	180	210	226	243	262	279	288	301	329
Одеська	85	128	142	164	189	272	294	315	320	337	361	371
Полтавська	83	129	148	160	169	194	202	217	226	239	257	299
Рівненська	98	119	149	199	221	238	259	272	298	300	322	338
Сумська	89	119	127	140	162	200	233	253	269	301	315	334
Тернопільська	89	91	105	126	135	145	163	169	182	196	212	220
Харківська	138	252	281	314	357	405	429	446	463	477	493	512
Херсонська	74	105	141	163	180	194	222	230	236	261	262	273
Хмельницька	73	85	107	127	144	153	180	195	213	240	249	264
Черкаська	80	128	157	175	195	208	216	232	263	264	277	282
Чернівецька	70	96	99	109	117	122	123	130	134	142	145	153
Чернігівська	137	150	197	215	216	231	260	265	271	298	291	308
м. Київ	262	311	350	386	413	412	450	476	498	526	555	575
м. Севастополь	44	56	70	86	89	97	102	103	111	116	120	123

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

У сучасній Україні скаутинг як різновид неформальної освіти та позашкільного виховання молоді активно розвивається в нашій країні. Це спричинило виникнення великої кількості скаутських організацій, що діють на всеукраїнському або регіональному рівні, а також і локальних скаутських клубів, які поширюють свою діяльність на окремих населених пунктах або ж і навчальний заклад.

1 листопада 2011 р. Верховна Рада України Постановою № 3984-VI „Про відзначення 100-річчя українського скаутського руху” звернула увагу на визначний внесок скаутських організацій у національне відродження України, патріотично-виховну діяльність на благо українського народу. Наявність постанови, безумовно, підсилює увагу суспільства до Пласту і скаутингу, активізувала сприяння органів влади та органів місцевого самоврядування розвитку осередків скаутських організацій у містах та селах.

Варто зазначити, що таке сприяння посилюється також і в результаті прийняття Указу Президента України від 28 березня 2008 р. № 279/2008 „Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні”.

Для досягнення визначених цілей у Пласті діє система виховання, яка реалізується через добровільність членства в організації, виховання і навчання через гру та працю, поступову програму занять і випробувань, працю у малій групі, заохочення ініціативи та самоврядування, пізнання та життя серед природи, підтримку спеціальних зацікавлень й здібностей дітей та молоді.

Пласт позиціонує себе як організація самовиховного спрямування, основною метою діяльності якої є становлення гідного громадянина своєї держави. Задля цього в середовищі Пласту створено відповідні умови для залучення особистості до самовдосконалення, реалізації власних можливостей та потенціалу, надання ефективної психолого-педагогічної підтримки в цьому процесі.

Програма занять включає щотижневі гурткові сходи, прогулянки, екскурсії, мандрівки, табори, мистецькі, спортивні, інтелектуальні та інші змагання. Протягом літа 2011 р. Пласт організував 126 виховних таборів, у яких пластуни на свіжому повітрі практично закріплювали здобуті впродовж року на щотижневих заняттях знання та вміння.

Відбуваються традиційні акції різного спрямування – спортивні змагання „Спартакіада”, змагання з пішого мандрівництва „Стежками героїв” та „Осінній рейд” (спільно з Федерацією спортивного туризму України), фестиваль пластової творчості „День пластуна”, мистецький фестиваль „Орлікіада” та інші. У 2012 р. щорічна міжнародна скаутська акція „Вифлеємський Вогонь Миру” відбулася в Україні вже 13-й рік поспіль, охопивши десятки тисяч українців ідеєю миру та допомоги іншим.

Пласт активно співпрацює з органами державної влади та громадськими організаціями.

Особливістю скаутською методики є волонтерська робота. Пласт у своєму активі має близько 1800 дорослих волонтерів (переважно віком від 18 до 30–35 років), які долучаються до громадської роботи щонайменше 1 раз на місяць, а велика частина працює вихователями щотижня. З метою вдосконалення знань і навичок роботи з дітьми, проведення заходів, громадської активності у Пласті щороку відбувається навчання та тренінги. Так, лише впродовж 2011 р. проведено 345 таких навчань (вишколи, семінари, тренінги).

2012 р. організація відзначила 100-ліття від часу створення. 19–24 серпня у Львові, місті заснування Пласту, відбулася Ювілейна міжкрайова пластова зустріч, в якій взяли участь 2326 осіб з 15 країн світу. Більшу частину учасників склали діти від 7 до 17 років. Окрім святкової зустрічі, пластуни реалізували проект „100 добрих справ до 100-ліття Пласту”, провели Міжнародну конференцію з історії та майбутнього організації, відкрили пам’ятник „Пластунам, що не зламали своїх присяг” (Івано-Франківськ) тощо.

Одним із активних учасників залучення молоді до одного із різновидів суспільної активності є Всеукраїнська молодіжна громадська організація „Асоціація трудових об'єднань молоді України”, створена в грудні 1999 р. Організація продовжує традиції студентських будівельних загонів України. Її головною метою є сприяння соціально-економічній та соціально-психологічній адаптації молоді шляхом працевлаштування та організації її вторинної зайнятості, а також відродження руху студентських та учнівських трудових загонів в Україні та за її межами з відновленням кращих традицій проведення молодіжних фестивалів та підсумкових зборів.

Асоціація як молодіжна громадська організація сприяє об'єднанню студентської і учнівської молоді, яка у вільний від навчання час бажає працювати в складі трудових об'єднань. Діяльність Асоціації одержала підтримку з боку державних установ, молодіжних бірж та центрів праці, керівників навчальних закладів, студентських профспілкових організацій.

Нині в Україні активно розбудовується структура й розширюється мережа осередків Асоціації. Так, у 21 регіоні працюють обласні осередки, завдяки яким майже 70 тис. молоді щороку мають змогу попрацювати влітку в складі молодіжних трудових загонів.

Асоціація трудових об'єднань молоді України є активним учасником Всеукраїнської акції „Молодіжні трудові загони”, яка започаткована Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту у 2000 р. Упродовж 2004–2006 рр. зазначена акція проходила під назвою „Пам'ятаймо минуле заради майбутнього”, у 2006–2008 рр. – „Збережемо і відродимо культурну спадщину України”, а починаючи з 2009 р. має назву – „Пам'ятати. Відродити. Зберегти”.

У 2007 р. в рамках Всеукраїнської акції „Збережемо і відродимо культурну спадщину України” та з нагоди святкування 45-ї річниці створення молодіжних трудових загонів України, за ініціативою ВМГО „Асоціація трудових об'єднань молоді України” та при підтримці Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, започатковано проведення щорічного Всеукраїнського фестивалю молодіжних трудових загонів „Ми працюємо слаavimo тебе, Україно!”.

Якщо аналізувати напрями розвитку сучасного молодіжного руху в цілому, то необхідно підкреслити, що розширення міжнародних контактів України з іншими країнами сприяє збільшенню кількості організацій, що спрямовують свою діяльність на розвиток міжнародного молодіжного співробітництва: якщо у 2000 р. 4 громадські молодіжні і дитячі об'єднання мали статус міжнародних, у 2005 р. – 14, то на початок 2012 р. – уже 24.

Свою нішу в молодіжному русі України зайняли молодіжні громадські організації та об'єднання, що впроваджують в Україні міжнародні програми. Вони залучають молодь до програм обмінів, забезпечують доступ молодих людей до освіти, навчання й професійного життя, зокрема, шляхом заохочення та визнання неформальної освіти; сприяння розвитку системи навчання молодих лідерів та освіти у сфері прав людини з молоддю, займають активну позицію у вирішенні певних соціальних проблем. Так, важливими подіями в діяльності міжнародного молодіжного руху в цьому напрямі стало проведення у 2012 р. силами всеукраїнської молодіжної громадської організації „Клуб міжнародного співробітництва „Мандри” та Асоціацією молодіжних організацій України „Спектр”, спільно з Державною службою молоді та спорту України, Радою Європи та Міністерством закордонних справ Норвегії Міжнародного огляду національної молодіжної політики України, тренінгу з питань розвитку молодіжної політики, тренінгу для тренерів та мультиплікаторів з питань освіти у сфері прав людини в Україні. Також, ВМГО „Клуб міжнародного співробітництва „Мандри” та Асоціація молодіжних організацій України „Спектр” активно сприяють розвиткові міжкультурного діалогу серед молоді, сприяють інтеграційним процесам на євразійському просторі, забезпечуючи

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

участь у них молодіжних лідерів, зокрема, шляхом участі в щорічних міжнародних молодіжних таборах „Дні молоді Співдружності” та „Діалог” (Калузька область, Російська Федерація), сприяючи становленню та розвитку міжнародної молодіжної організації „Співдружність”.

До організацій такого ж типу можна віднести всеукраїнську молодіжну громадську організацію „Європейська інтеграція”, всеукраїнську молодіжну громадську організацію „Україна ХХІ”, всеукраїнську молодіжну громадську організацію „Молода Просвіта”, всеукраїнське об'єднання „Німецька молодь в Україні”, Всеукраїнську асоціацію молодіжного співробітництва „Альтернатива-В”.

Багато українських молодіжних організацій є членами певних міжнародних організацій та об'єднань. Так, Український молодіжний форум, що є всеукраїнською спілкою об'єднань громадян, до складу якої входить більшість молодіжних та дитячих громадські організації та їх спілок, входить до складу Європейського молодіжного форуму у статусі кандидата в члени. Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва „Альтернатива-В” є членом Альянсу європейських волонтерських організацій та інформаційно-консультативним представником програми ЄС „Молодь у дії” в Україні. Всеукраїнська молодіжна організація „Всеукраїнська молодіжна хостел- асоціація” є членом Міжнародної федерації молодіжних хостелів. Асоціація молодіжних організацій України „Спектр” є членом Європейської федерації молодіжних сервісних організацій. У липні 2008 р. Всесвітня організація скаутського руху офіційно визнала повноправним членом своєї організації Національну організацію скаутів України. Серед представників молодіжного руху, що активно співпрацюють з закордонними партнерами, можна виділити і молодіжну громадську організацію „Клуб “Компас”, що була зареєстрована в січні 1993 р. за ініціативою педагогів та вихованців Київського палацу дітей та юнацтва. Місія організації полягає в сприянні становленню громадянського суспільства шляхом виховання соціально стійкої молоді, надання підліткам та молоді можливості для самореалізації, опанування потрібних їм навичок та знань для подальшого життя.

Деякі молодіжні організації країни входять до міжнародних об'єднань відповідно до своїх ідеологічних уподобань. Так, молодіжна громадська організація Соціалістичний конгрес молоді є членом Міжнародної спілки соціалістичних організацій, яка об'єднує 143 соціалістичних, соціал-демократичних та лейбористських молодіжних організацій понад 100 країн світу. Молодіжна громадська організація Ліберальне молодіжне об'єднання є членом Міжнародної федерації ліберальної молоді, яка об'єднує 90 молодіжних організацій зі всього світу. Молодіжна громадська організація „Християнсько-Демократична молодь України” є членом молодіжної організації Європейської народної партії, що об'єднує 48 організацій з 35 країн Європи та Демократичної молодіжної співдружності Європи.

Налагодженням тісних зв'язків з іншими країнами займаються молодіжні громадські організації, що носять назву „Євроклуби”, які діють майже в усіх регіонах України. Євроклуб – форма організації молоді, що сприяє творчій реалізації її членів, залученню молоді до участі в європейських ініціативах, інформуванню з питань європейської інтеграції, громадянській освіті та громадській діяльності молоді. Євроклуби можуть реєструватись як громадські молодіжні організації або існувати при навчальних закладах, громадських організаціях, підприємствах. В Україні є майже 1000 євроклубів.

Таким чином, можна констатувати, що український молодіжний рух за останні роки зробив серйозний крок в напрямку інтеграції в європейський та світовий молодіжний простір.

Проте, все таки більшою мірою спостерігається процес регіоналізації молодіжного руху. Дуже часто на місцях громадські молодіжні та дитячі об'єднання більше представлені регіональними, місцевими структурами, ніж всеукраїнськими: якщо на початок 2005 р. із 6593 місцевих організацій 4186, або 63,5%, були саме такими, то на початок 2012 р. –

6462 із 9767, або 66,2%. Процес регіоналізації в цілому позитивне явище, оскільки сприяє відповідному спрямуванню соціальної політики, наближує молодіжні і дитячі громадські об'єднання до особистості, вирішення її проблем. Це також відповідає загальносвітовим тенденціям: наприклад, у Данії – 86%, Німеччині, Великій Британії, Бельгії – 60% членів молодіжних організацій працюють саме в таких структурах.

Однак масштаби поширення громадських молодіжних і дитячих об'єднань у різних регіонах України неоднакові. Наприклад, якщо в Донецькій обл. на початок 2012 р., за даними Державної служби статистики України, діяла 921 дитяча та молодіжна організація, у Львівській обл. – 589, у м. Києві – 575, у Дніпропетровській обл. – 539, у Харківській обл. – 512, то в Хмельницькій обл. – 264, у Тернопільській обл. – 220, у Чернівецькій обл. – 153. Проте, щоб оцінити ступінь розвитку молодіжного руху в регіонах, недостатньо враховувати лише кількість молодіжних та дитячих організацій, адже в кожній області живе неоднакова кількість дітей та молоді. Інколи ця різниця досить значна. Тому останні роки дослідники пропонують оцінювати рівень розвитку молодіжного руху за коефіцієнтом його розвитку, який отримують шляхом визначення кількості молодіжних та дитячих організацій на 10 тис. дітей та молоді віком від 6 до 35 років (саме в такому віці відповідно до Закону України „Про молодіжні та дитячі організації”, можна бути членом цих організацій).

Як показує такий коефіцієнт, на початок 2012 р. найкраще молодіжний рух був розвинутий у м. Севастополі (коефіцієнт розвитку молодіжного руху тут становить 8,64), у Чернігівській (8,02), у Сумській (8,01), у Кіровоградській (7,58), у Житомирській (7,48), Миколаївській (7,24) областях, а найгірше – в Одеській (3,96), Чернівецькій (4,06), Дніпропетровській (4,31) областях (див. табл. 3.4.3).

Подібне спостерігалось й раніше. Так, на початок 2006 р. найбільше молодіжних та дитячих організацій існувало в Донецькій (725), Дніпропетровській (445), Львівській (409), Харківській (405) областях, у м. Києві (412), тоді як за коефіцієнтом розвитку молодіжного руху (тоді він розраховувався серед дітей та молоді віком 6–28 років) на лідируючих позиціях перебували: м. Севастополь (коефіцієнт розвитку молодіжного руху тут становив 8,57), Кіровоградська (7,23), Житомирська (7,22), Чернігівська (7,10) області.

Попри кількісне зростання молодіжних та дитячих громадських організацій, чисельність дітей та молоді, які є їх членами, залишається досить низькою. На жаль, у нинішніх умовах свобода вибору молодою людиною своєї організації виявляється для більшості з них як свобода не обирати жодної.

Це, зокрема, підтверджують результати соціологічних досліджень. Так, за даними моніторингового дослідження громадської думки населення України, що проводилося Державним інститутом проблем сім'ї та молоді, Українським інститутом соціальних досліджень та Центром „Соціальний моніторинг” з 1992 р. (у 1992–1995 рр. вимірювалася молодь віком 15–28 років, а з 1999 р. – 14–28 років), у травні 1993 р. 3% молодих людей зазначили, що вони є членами громадських молодіжних організацій, у червні 1994 р. – 1%, у жовтні 1995 р. – 5%, у вересні 1999 р. – 3%, у травні 2000 р. – 2%, у вересні 2001 р. – 3%.

Така ж тенденція збереглася й надалі. За результатами опитування молоді у червні 2004 р., тільки 1% сільської молоді і 3% міської молоді заявили, що вони є членами громадських молодіжних організацій. За даними дослідження, проведеного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді в червні 2006 р., лише 1,3% молодих людей віком 14–35 років відповіли, що вони є членом однієї з молодіжних організацій. При цьому молоді віком 14–28 років виявилось ще менше – 0,9%. За даними опитування „Участь молоді в суспільному житті”, яке було проведене Центром „Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка у липні 2012 р., 6,2% молодих людей віком 18–25 років відповіли, що вони є членами молодіжних організацій.

Таблиця 3.4.3

Кількість дітей і молоді віком від 6 до 35 років, громадських дитячих і молодіжних організацій та коефіцієнт розвитку молодіжного руху в Україні за станом на 1 січня 2011 р.

	<i>К-ть дітей і молоді, тис. осіб</i>	<i>К-ть дитячих і молодіжних організацій</i>	<i>Коефіцієнт розвитку молодіжного руху*</i>
Україна	17 464,5	9767	5,59
АР Крим	740,9	404	5,45
Вінницька	612,4	289	4,72
Волинська	436,7	269	6,15
Дніпропетровська	1 249,5	539	4,31
Донецька	1 594,2	921	5,78
Житомирська	491,9	368	7,48
Закарпатська	538,8	277	5,14
Запорізька	659,6	393	5,96
Івано-Франківська	568,2	303	5,33
Київська	649,3	383	5,90
Кіровоградська	365,4	277	7,58
Луганська	824,5	390	4,73
Львівська	1 24,9	589	5,75
Миколаївська	454,4	329	7,24
Одеська	937,0	371	3,96
Полтавська	536,6	299	5,57
Рівненська	492,3	338	6,87
Сумська	4171	334	8,01
Тернопільська	430,6	220	5,11
Харківська	1 029,6	512	4,97
Херсонська	418,2	273	6,53
Хмельницька	494,6	264	5,34
Черкаська	462,5	282	6,10
Чернівецька	377,0	153	4,06
Чернігівська	384,0	308	8,02
м. Київ	1 132,1	575	5,08
м. Севастополь	142,4	123	8,64

* Коефіцієнт розвитку молодіжного руху розрахований авторами на базі даних Державної служби статистики України.

Подібні тенденції засвідчує і моніторинг ІС НАН України. За його даними від 3,2 до 5,0% молодих людей віком від 18 до 35 років упродовж років незалежності заявляло, що вони є членами молодіжних організацій.

Така ситуація характерна як для України в цілому, так і для окремих регіонів зокрема (див. табл. 3.4.4).

Необхідно підкреслити, що такий стан справ нині характерний, з одного боку, для більшості країн, які були республіками колишнього СРСР та для інших, постсоціалістичних країн. Проте, з іншого боку, це не йде ні в які порівняння з попередником нинішнього молодіжного руху – комсомолом, який у кращі свої часи охоплював майже 70% молоді (навіть перед розвалом у липні 1991 року ЛКСМУ (МДС) налічував 3416 тис. членів), а також з показниками більшості країн Європи (див. вст. 10).

Таблиця 3.4.4

Розподіл відповідей респондентів на запитання „Чи знаєте Ви про існування будь-яких громадських організацій в Україні та про їхню діяльність?“, серед респондентів віком від 14 до 35 років, залежно від регіону, %

	Регіони				По Україні
	Західний	Центральний	Південний	Східний	
1. Я є членом такої організації	1,5	2,0	0,8	0,7	1,3
2. Іноді відвідую їх окремі заходи	1,5	3,3	1,7	1,1	2,0
3. Дізнаюся про їхню діяльність із засобів масової інформації	21,6	20,1	18,8	17,6	19,5
4. Тільки знаю, що такі існують	46,4	29,9	32,5	30,9	34,3
5. Ні, не знаю	29,0	44,7	46,3	49,7	42,9

Джерело: за даними дослідження „Молодь України: травень 2006 року”.

На залучення молоді до молодіжних громадських організацій негативно впливає той факт, що молоді люди, як і населення в цілому, недостатньо обізнані з їхньою діяльністю. Так, за матеріалами соціологічних досліджень, у 2000 р. 69% молодих людей нічого не знали про існування таких організацій, у 2006 р. – 43%. За даними опитування, що проводилося Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України в 2010 р., відповідаючи на запитання „Чи є у Вашому місті/селі молодіжна організація, здатна представляти та захищати Ваші інтереси?“, тільки 10% відповіли ствердно, інші ж респонденти такою інформацією не володіли. Як засвідчило дослідження „Молодіжна політика–2012: чинники формування суспільно активної української молоді”, навіть лідерам та активістам молодіжних організацій важко визначитися стосовно запитання „Будь ласка, назвіть не більше трьох молодіжних громадських об’єднань, які в масштабах України найбільше, на Вашу думку, впливають на соціалізацію молодих людей”: лідером стала всеукраїнська молодіжна громадська організація „Молоді регіони”, яка набрала лише 2,8% прибічників. 42% серед лідерів та активістів насамперед віднесли б до недоліків діяльності громадських молодіжних об’єднань в сучасній Україні відсутність інформації про їх роботу.

Це призводить до проблем із залученням молодіжного руху до реалізації державної молодіжної політики, а молодих людей – до участі в організаціях громадянського суспільства. Так, за даними моніторингу громадської думки, який проводить ІС НАН України, у квітні 2012 р. лише 28% серед молодих людей віком 18–35 років сказали, що для них особисто є важливою участь у діяльності політичних партій і громадських організацій, тоді як 38% опитаних відповіли, що для них ця участь є не важливою, при цьому для 15% вона є „зовсім не важливою”. Як свідчать дані опитування „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації”, лише 1% молодих людей у разі необхідності вирішення своїх проблем звертається до громадських організацій.

До негативів необхідно віднести те, що останнім часом порівняно з молодіжними організаціями в цілому значно меншими темпами збільшується кількість студентських громадських організацій: якщо на початок 2000 р. було зареєстровано 39 міжнародних і всеукраїнських молодіжних організацій, то на початок 2012 р. їх діяло уже 224, тобто у 5,7 разу більше, в той час як студентських організацій було 11, а стало 17 (в 1,6 разу більше), якщо у 2000 р. частка студентських організацій у загалі молодіжних організацій становила 28,2%, то у 2011 р. – лише 7,6%. Подібна тенденція спостерігається й серед організацій місцевого рівня: якщо у 2004 р. тут студентські організації становили 7,4% від загальної кількості молодіжних організацій, то у 2011 р. їх частка становила 5,5%. Це є трохи дивним тому, що студентство в нашій країні, як і в інших країнах, завжди було найбільш громадсько активною частиною як населення в цілому, так і молоді зокрема.

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

Вставка 10

Частка членів молодіжних та дитячих організацій серед населення віком 18–35 років у деяких країнах Європи, %

<i>Назва країни</i>	<i>Частка членів молодіжних та дитячих організацій, %</i>
Австрія	3,7
Азербайджан	4,3
Бельгія	11,8
Білорусь	8,3
Болгарія	2,1
Боснія і Герцеговина	1,4
Велика Британія	5,6
Вірменія	2,2
Грузія	0,6
Данія	8,8
Естонія	8,4
Ірландія	11,3
Італія	11,3
Люксембург	15,2
Молдова	2,7
Німеччина	4,5
Нідерланди	12,8
Норвегія	4,8
Польща	4,9
Португалія	4,3
Румунія	2,8
Росія	2,6
Сербія	3,5
Словаччина	4,2
Словенія	8,5
Угорщина	3,3
Фінляндія	5,0
Чорногорія	4,5
Швеція	5,5
Швейцарія	5,2
Україна	1,2

** Підраховано авторами за даними міжнародного дослідження „Європейські цінності” (2008–2009).*

Складна соціально-економічна ситуація, яка існує в країні впродовж усіх років незалежності, призвела до того, що, на думку самої молоді, діяльність більшості молодіжних громадських організацій має спрямовуватись насамперед на розв'язання соціальних проблем дітей та молоді. Такі настрої були панівними як на початку незалежності (у 1993 р. найбільше молоді (47% молодих людей віком 15–28 років) підтримували діяльність саме таких організацій), переважають вони й нині. Так, за даними соціально-демографічного обстеження „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації” (квітень 2010 р.), такий вид діяльності молодіжних об'єднань як першочерговий підтримувала майже половина (49%) молодих людей віком від 15 до 35 років (див. табл. 3.4.5). Це більше, ніж було шість років тому – у травні 2006 р., коли так вважало 42% респондентів такого ж віку, та вісім років тому – у червні 2004 р., коли на цьому стояв кожний четвертий (25%) молодий житель сільської місцевості і майже

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

кожний третій молодий міський житель (29%). Упродовж останніх років зростає також частка молоді, яка переконана, що для неї необхідні організації, котрі підтримують молодь, яка займається підприємницькою діяльністю (у 2006 р. вона становила 19, а в 2010 р. – 25%), а також молодіжні профспілки (14 та 19%). З іншого боку, з 10 до 6% зменшилася частка прибічників політичних організацій молоді.

Таке ставлення до молодіжного руху не дуже різниться за регіонами, місцем поселення молоді, її статтю. Деяким винятком є ставлення до політичних та релігійних організацій. Що стосується перших, то молодь Західного регіону у 2,5 рази більше їх хотіла б бачити, ніж молоді люди Південного та Східного регіонів. За релігійні організації виступає чверть юнаків та дівчат Західного регіону і лише близько 2% в інших регіонах України. Ці організації у три рази більше підтримує сільська молодь порівняно з міською молоддю (13 та 4%).

Таблиця 3.4.5

Розподіл відповідей молоді віком від 14 до 35 років на запитання „Як Ви вважаєте, які молодіжні організації потрібні сьогодні перш за все?”, %

<i>Напрямок діяльності організації</i>	2006	2010
Організації, створені для розв'язання соціальних проблем молоді	42	49
Молодіжні організації, що займаються перш за все вихованням молоді	37	29
Молодіжні організації, що займаються перш за все організацією дозвілля молоді	32	39
Екологічні молодіжні об'єднання	26	16
Організації, які підтримують молодь, що займається підприємницькою діяльністю	19	25
Молодіжні профспілки	14	19
Політичні організації молоді	10	6
Молодіжні організації на зразок комсомолу	8	–
Релігійні молодіжні організації	7	6
Ніякі не потрібні	5	5
Інші	0,4	0,2
Творчі молодіжні об'єднання	–	18
Важко відповісти	14	10

Джерело: за даними досліджень: „Молодь України: травень 2006 року”; „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації” (квітень 2010 р.).

Подібні настрої панують не лише серед молодіжного загалу, але й, як показало у вересні – жовтні 2012 р. дослідження „Молодіжна політика–2012: чинники формування суспільно активної української молоді”, серед лідерів та активістів молодіжного руху: 55% з них відповіли, що сьогодні потрібні перш за все організації, створені для розв'язання соціальних проблем молоді, 44% сказали, що такими мають бути організації, які сприяють участі молодих людей у вирішенні проблем за місцем проживання, роботи, навчання, тоді як тільки 8% у першу чергу підтримує створення політичних організацій молоді.

Усе це значною мірою відображається на практичній роботі молодіжних і дитячих громадських організацій. Значна частина молодіжних організацій займається вирішенням різноманітних соціальних, професійних, освітніх питань молоді, намагаючись забезпечити їй певний соціальний захист. Такий підхід був притаманним на всіх етапах розвитку молодіжного руху незалежної України. У 1998 р. із 66 зареєстрованих всеукраїнських молодіжних і дитячих організацій тією чи іншою мірою питаннями адаптації молоді займалися приблизно 40 організацій. Цей процес відбувається й нині:

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

із 14 молодіжних та дитячих організацій, зареєстрованих Мін'юстом України впродовж 2010 р., 8 організацій є саме такими; із 26, зареєстрованих впродовж 2011 р. – першої половини 2012 р., – 13 таких.

З іншого боку, хоча молодь у своїй масі залишається не дуже політично активною, впродовж років незалежності в українському молодіжному русі відбувалися цікаві процеси щодо його певної політизації. На початку 90-х рр. жодна із зареєстрованих молодіжних організацій у своїх програмних документах не заявляла, що в її роботі головним є вирішення певних політичних проблем. І саме цим молодіжний рух України відрізнявся від своїх аналогів у країнах-сусідах. Проте з другої половини 1990-х рр. процес політизації українського молодіжного руху значно посилювався. Значною мірою це було спричинено тим, що з кожним роком у країні відбувалося становлення багатопартійності, зміцнювали свої позиції політичні партії, які намагалися розширювати контакти з молоддю, створювати свої молодіжні припартійні структури (наприклад, за даними дослідження Українського центру політичного менеджменту, на кінець 2006 р. трохи більше половини (56%) із зареєстрованих партій у своїх програмних документах мали спеціальний розділ „Молодіжна політика” або окремі пункти з питань молодіжної політики в інших розділах). Та й самі лідери, керівники багатьох молодіжних організацій через матеріальну, фінансову скруту, в якій перебувала більшість молодіжних об'єднань, намагалися шукати заступництва, допомоги у „дорослих”, зокрема політичних, організацій. Особливо активно це відбувалося в період передвиборчих кампаній. Отож, наприкінці 90-х рр. минулого століття – на початок XXI ст. тенденція щодо створення припартійних молодіжних організацій, таких об'єднань молоді, що намагалися залучати її до активної політичної діяльності, набула найбільших масштабів. Так, серед 62 зареєстрованих впродовж 1999–2001 рр. Мін'юстом України всеукраїнських молодіжних організацій політично спрямованими були 22, або 33,5%, у 2005 р. з 9 зареєстрованих всеукраїнських молодіжних організацій таких було 5, або 55,6%, тоді як на кінець 1998 р. об'єднання такого спрямування становили лише 15%. Надалі політизація молодіжного руху дещо послабла. Й нині, як вважають спеціалісти, серед усіх зареєстрованих молодіжних організацій приблизно 15% з них є такими, які намагаються займатися певними політичними проблемами. У країні діють також кілька молодіжних партій.

Важливого значення у діяльності багатьох молодіжних і дитячих об'єднань надається роботі щодо виховання молоді та дітей. Впродовж усього періоду її постійно проводили не менше 30% усіх зареєстрованих всеукраїнських організацій. Усе більшого розмаху набуває така форма роботи з дітьми, як проведення таборів, що, на жаль, істотно ускладнюється через фінансові проблеми, недостатню матеріальну базу, відсутність необхідної кількості підготовлених кадрів.

Популярними серед дітей та молоді є спортивно-оздоровчі організації.

Свою нішу в молодіжному русі України зайняли релігійні молодіжні об'єднання. Вони залучають молодих людей до релігійного життя, займаються добродійною діяльністю, а інколи намагаються зайняти досить активну позицію у вирішенні певних соціальних проблем.

Особливе місце в молодіжному русі України посідають молодіжні спілки, які намагаються об'єднати більшість всеукраїнських та місцевих молодіжних і дитячих організацій, стати координатором молодіжного руху, мають регіональні представництва в країні, намагаються представляти громадський молодіжний рух України на міжнародній арені.

Впродовж кінця 90-х рр. минулого століття – перших років нинішнього століття лідируючу роль у цьому напрямі відігравав Український національний комітет молодіжних організацій (УНКМО). Якщо на міжнародній арені УНКМО не досяг успіху, то у сфері координації молодіжного руху, лобювання його інтересів в органах

влади країни було зроблено немало. Так, якщо 1992 р. до складу УНКМО входило 14 всеукраїнських громадських об'єднань молоді, то на початку 2003 р. спілка вже об'єднувала 83 всеукраїнські молодіжні і дитячі організації і мала свої представництва в усіх областях України, до яких входило понад 3 тис. місцевих об'єднань. З кожним роком розширювалося фінансування молодіжного руху за рахунок Державного бюджету через УНКМО: якщо в 1997 р. на програми та заходи молодіжних та дитячих організацій було виділено 2,5 млн грн., то в 1998 р. – 7 млн, а в 2000 і 2001 рр. – по 12,7 млн.

Проте, через різні причини з кінця 2002 р. авторитет УНКМО в молодіжному русі почав падати. У лютому 2003 р. 23 всеукраїнські молодіжні громадські організації підписали Декларацію про створення Національної ради молодіжних організацій України (НРМОУ), яка певною мірою намагалася перебрати обов'язки УНКМО на себе.

У листопаді 2005 р. було створено Український молодіжний форум (УМФ), що є всеукраїнською спілкою об'єднань громадян, до складу якої входять молодіжні та дитячі громадські організації та їх спілки, легалізовані на всеукраїнському рівні згідно з чинним законодавством України. Нині УМФ об'єднує переважну більшість зареєстрованих в Україні спілок молодіжних і дитячих громадських організацій. Головною метою УМФ є консолідація вітчизняних молодіжних та дитячих організацій задля належного представлення інтересів української молоді в стосунках з державною владою та на міжнародному рівні.

Спілка виділила такі напрями своєї діяльності:

- координація та розвиток дитячих і молодіжних громадських організацій;
- участь у формуванні та реалізації державної молодіжної політики;
- представництво та захист інтересів дітей та молоді, їх об'єднань в органах державної законодавчої, виконавчої влади та органах самоврядування всіх рівнів;
- активізація громадської активності молодих людей, сприяння підвищенню їхньої ролі в громадсько-політичному житті країни;
- створення умов для самовизначення, самореалізації дітей та молоді;
- залучення та інтеграція українського молодіжного громадського сектору у міжнародний молодіжний рух;
- забезпечення вирішення актуальних проблем дітей та молоді України через підтримку програм молодіжних і дитячих громадських організацій.

У 2012 р. УМФ разом з Фондом ім. Фрідріха Еберта розробила проект Закону України „Про засади державної молодіжної політики в Україні”. Проект пройшов громадське обговорення в шести найбільших містах України.

Невід'ємною рівноправною частиною структури суб'єктів державно-громадської моделі управління освіти будь-якого рівня є студентське та учнівське самоврядування. Його також можна тлумачити як самостійну громадську діяльність студентської та учнівської молоді з реалізації функцій управління навчальним закладом, яка визначається адміністрацією та здійснюється студентами чи учнями згідно з метою й завданнями, які стоять перед навчальними колективами, функціонує з метою забезпечення виконання студентами та учнями своїх обов'язків і захисту їхніх прав, сприяє гармонійному розвитку особистості студентів та учнів, формуванню в них навичок майбутнього організатора, керівника. Отож студентське та учнівське самоуправління є невід'ємною складовою сучасного молодіжного руху країни.

На жаль, аналіз стану справ свідчить, що більшість студентів та учнів не бере участі в громадському житті. Так, за даними соціологічного дослідження „Становище студентської молоді України”, близько 77,5% студентської молоді взагалі нічого не знає про громадські організації або дізнаються про їх діяльність із засобів масової інформації. Чи не основним показником активності молоді в житті суспільства, зокрема в молодіжному середовищі, виступає студентське та учнівське самоврядування. На жаль, цифри стосовно цього є також невтішними. Відповідно до вищезгаданого соціологічного

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

опитування про діяльність студентського самоврядування знають 56,5% опитаних, з яких 22,2% є активістами студентського самоврядування, а 34,3% – обізнані про студентське самоврядування. У той же час 38,5% респондентів вказали на те, що вони взагалі не обізнані про студентське самоврядування.

Разом із тим, розвиток практики студентського самоврядування є потужним потенціалом виховання у молоді демократичних цінностей та підготовки молодого покоління до життя в умовах демократичної, соціальної держави, побудованої на громадянських засадах. Важливість цього аспекту знаходить підтвердження й у пріоритетах Європи щодо розбудови єдиного європейського освітнього простору, частиною якого є й Україна. Так, в освітній програмі Європейського Союзу „Темпус” (Транс’європейська програма мобільності для навчання в університетах), яка підтримує модернізацію системи вищої освіти та створює простір для співпраці в країнах – партнерах ЄС, саме студентське самоврядування визначене одним із пріоритетів для України у сфері управління університетами.

За часів незалежності в Україні здобуто певний досвід розбудови органів студентського самоврядування, становлення яких відбувалося інколи швидше ніж нормативно-правове забезпечення регулювання суспільних відносин у цій сфері. На сьогодні можна відзначити загальну сформованість даного сегмента молодіжного середовища, який представлений на місцевому рівні – при ВНЗ та на загальнодержавному – Всеукраїнською студентською радою (ВСР), що є добровільним об’єднанням органів студентського самоврядування, консультативно-дорадчим органом при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України. ВСР утворена з метою сприяння розвитку студентського самоврядування, більш повного врахування інтересів студентської молоді при виробленні та реалізації політики України у сферах вищої освіти, соціального становлення та розвитку студентської молоді, налагодження конструктивної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і органами студентського самоврядування (ОСС) вищих навчальних закладів. До ВСР входять близько 300 ОСС ВНЗ України. Рада складається з конференції, колегії та секретаріату. Конференція – вищий орган управління ВСР, який збирається не менше, ніж один раз на рік у встановлений Всеукраїнською студентською колегією день. На конференцію органи студентського самоврядування вищих навчальних закладів України делегують своїх представників відповідно до кількості отриманих мандатів. Колегія – керівний колегіальний орган ВСР, який скликається не рідше одного разу на три місяці секретаріатом ВСР. До складу колегії обираються по одному представнику від кожних 10 делегатів регіонального зібрання Автономної Республіки Крим, відповідної області, міст Києва та Севастополя. При цьому, кожна область, Автономна Республіка Крим, міста Київ та Севастополь повинні бути представлені не менш ніж одним представником. Секретаріат – виконавчий орган ВСР, склад якого затверджує колегія терміном на один рік. Діяльністю секретаріату керує керівник, який обирається колегією. Регіональне зібрання – регіональний „осередок” членів ВСР області, АРК, міст Києва та Севастополя. В частині регіонів України регіональні зібрання виконують роль обласних студентських рад.

Важливим напрямом подальшого розвитку студентського самоврядування є практика активної участі вітчизняних студентських об’єднань у роботі міжнародних студентських організаціях, об’єднаннях, зокрема у Форумі європейських студентів та Європейському студентському союзу.

Вітчизняні нормативно-правові норми, що визначають умови та правила діяльності студентського самоврядування, визначені у Законі України „Про освіту” від 23 березня 1991 р. (закладено визначення органів та прав громадського самоврядування), Положенні про державний вищий заклад освіти від 5 вересня 1996 р. (розділ „Органи студентського самоврядування у вищому закладі освіти”), Типовому положенні про органи студентського

самоврядування від 3 квітня 2001 р., Законі України „Про вищу освіту” від 17 січня 2002 р. (ст. 38 „Студентське самоврядування”). Слід відзначити, що незважаючи на прийняття цих документів, зокрема Закону України „Про вищу освіту”, в законодавстві не було чіткої визначеності всіх аспектів діяльності органів студентського самоврядування. Тобто розвиток студентського самоврядування в Україні характеризується тривалими пошуками щодо законодавчої урегульованості діяльності цих органів. Позитивних зрушень на цьому шляху було досягнуто у 2010 р. з прийняттям нової редакції ст. 38 Закону України „Про вищу освіту”, в якому було конкретизовано напрями та функції діяльності органів студентського самоврядування. Досягнуто більшого рівня визначеності, чіткості положень щодо організації діяльності органів студентського самоврядування ВНЗ. Крім того, відбулося укріплення позицій цих органів щодо можливостей впливу на процес управління ВНЗ шляхом визначення аспектів, які потребують погодження з боку органів студентського самоврядування при здійсненні керівництва ВНЗ.

Тим самим розвиток студентського самоврядування стає невід’ємним елементом системи управління ВНЗ. Разом із тим, те, що лише кожний п’ятий студент є членом студентського самоврядування, а дві п’ятих студентства взагалі нічого не знають про самоврядні студентські структури, свідчить, що вони поки що не стали активним фактором у процесі відстоювання інтересів молоді.

Учнівське самоврядування є уособленням демократичної атмосфери в школі, формою самодіяльної організації дитячого життя у ній, важливим чинником самовиховання особистості. Реалізують його органи учнівського самоврядування, котрі складаються з виборних або уповноважених осіб, яким колектив доручає спільно планувати громадські справи, розподіляти доручення між учнями, перевіряти їх виконання, координувати та об’єднувати роботу первинних осередків. Структура шкільного учнівського самоврядування не є стандартною. Постійним органом учнівського колективу в багатьох школах є учнівський комітет, під керівництвом якого в системі самоврядування діють ряд комісій з представників класів. Нерідко учнівське самоврядування представляється учнівською громадською організацією.

У 2006 р. Міністерством освіти і науки України був проведений Перший Всеукраїнський тематичний навчально-оздоровчий збір лідерів учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів України. Під час збору відбувся Форум лідерів, на якому була обрана Всеукраїнська рада старшокласників, яка прийняла Кодекс честі лідера. На форумі було прийнято рішення про створення Всеукраїнської „Школи управлінської майстерності”. За результатами збору в усіх областях були підписані тристоронні угоди про співпрацю між управлінням освіти, батьківськими комітетами області та органами учнівського самоврядування. Самоврядування в школі стало автономною публічною владою, яка представляє та відстоює інтереси кожного учня. Кожен орган учнівського самоврядування будь-якого рівня має свій статут, свою структуру, права та обов’язки. Повноваження і обов’язки розподілені між підрозділами, центрами. Така структура обумовлена основними напрямками роботи, і вона дає можливість кожному з дітей проявити свої здібності, розкрити таланти, долучатись до прийняття рішень в закладі освіти на рівних правах із дорослими.

Починаючи з 2007 р., відповідно до плану роботи Міністерства, щорічно проводяться Всеукраїнські збори лідерів учнівського врядування, в яких беруть участь представники учнівських рад, парламентів, комітетів, клубів, сенатів й інших структур учнівського врядування з усіх регіонів України, під час яких лідери презентують кращий досвід діяльності органів учнівського врядування, їх участь в суспільному житті громади та допомогу у вирішенні нагальних проблем в молодіжному середовищі. У вересні 2012 р. відбувся традиційний VIII Всеукраїнський збір лідерів. Двічі на рік працює Всеукраїнська „Школа управлінської майстерності”. Актив лідерів проходить навчання з використанням нових сучасних тренінгових технологій, присвячених популяризації

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

здорового способу життя, профілактиці негативних звичок та проявів насильства і жорстокості в молодіжному середовищі; лідери визначають найбільш ефективні форми і методи роботи з молодіжною громадою, спрямовані на формування світогляду, моральних цінностей, утвердження патріотизму та духовності юного покоління.

З метою підтримки та розвитку учнівського врядування, пошуку нових форм, методів і моделей його організації, поширення кращого педагогічного досвіду із зазначеного питання Міністерством у 2009 та 2011 рр. було проведено Всеукраїнський конкурс на кращу модель учнівського врядування серед загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів.

У період літнього оздоровлення 2011 р. обласними управліннями освіти проведені збори обласних рад, парламентів дітей. На виїзних засіданнях активів обласних рад було відпрацьовано стратегію діяльності органів учнівського самоврядування, плани їх роботи на наступний рік, їх участі в суспільному житті громади та допомоги у вирішенні нагальних проблем у молодіжному середовищі. Під час таких заходів були підписані угоди про співпрацю між обласними радами самоврядування школярів та профільними комісіями обласних рад на 2011–2012 навчальний рік.

Оцінюючи стан справ щодо розвитку учнівського самоврядування, необхідно констатувати те, що тут нині склалася ситуація все ж дещо гірша ніж у студентському самоврядуванні. Це обумовлено як гіршим його правовим супроводом, так і рівнем уваги до нього з боку дирекції, педколективів шкіл.

В освітніх установах, де відсутні організації учнів, адміністрація схильна розцінювати спілкування з представниками від класів або паралелей класів як участь школярів в управлінні. Навряд чи їх участь в управлінні у такий спосіб заходить далі з'ясування питань, коли проходить дискотека або хто братиме участь у змаганнях, вже не кажучи про те, що питання дотримання і захисту прав дітей, формування громадянських якостей в системі освіти таким шляхом не вирішити.

Тільки через свою громадську організацію діти можуть донести свою думку про шкільне життя до відома адміністрації, брати участь у процесі зміни шкільного клімату. Спілкування адміністрації з виборними представниками організації учнів дозволяє обговорити спірні питання, що виникають у процесі взаємодії, у тому числі й питання, що стосуються дотримання прав і законних інтересів дітей. Громадська організація учнів є найбільш ефективною формою, за допомогою якої здійснюється плідна співпраця всіх учасників освітнього процесу.

Тісна взаємодія громадських дитячих та молодіжних організацій із загальноосвітніми навчальними закладами необхідна не лише для розвитку дитячого та молодіжного руху в Україні. Цей процес взаємовигідний, оскільки сучасна школа із освітньовиховного поступово перетворюється на освітній заклад. Створення на базі школи учнівських організацій та об'єднань є об'єктивною потребою сьогодення, запорукою ефективного функціонування учнівського самоврядування, формування в учнів громадянських, організаторських та лідерських якостей.

Узагальнюючи вищесказане, можна говорити про те, що студентське та учнівське самоврядування все ж не справляє помітного впливу на процес визначення та реалізації державної молодіжної політики. Однією з причин такого стану є відсутність плідної співпраці органів студентського самоврядування з органами державної влади, відповідальними за цю політику. Зважаючи на це, на наш погляд, до найбільш перспективних напрямів розвитку діяльності органів студентського та учнівського самоврядування необхідно віднести питання розширення засобів, форм співпраці цих органів з місцевими органами влади, які здійснюють державну молодіжну політику. Предметом такої співпраці є спрямування зусиль на поліпшення рівня забезпечення прав студентів та учнів, умов для розвитку та самореалізації інтелектуального, творчого потенціалу молоді. До основних засобів забезпечення такої співпраці належить участь

студентської молоді, органів студентського й учнівського самоврядування у регіональних молодіжних програмах. У цьому питанні можна виділити чотири основних моменти: 1) забезпечення спрямування цих програм на всіляку підтримку розвитку діяльності органів студентського й учнівського самоврядування як виразника інтересів та проблем молоді, яка навчається; 2) активізація залучення цих органів до надання пропозицій до місцевих молодіжних програм з питань створення умов соціального становлення та розвитку молоді, зокрема з питань, пов'язаних із сферою освіти; 3) розширення практики організаційного, матеріального супроводження реалізації соціальних проєктів, програм самих органів студентського й учнівського самоврядування; 4) вивчення практики функціонування органів студентського й учнівського самоврядування в європейських закладах освіти передусім шляхом налагодження візитів для обміну досвідом та участі в реалізації спільних проєктів українських та європейських освітянських закладів. Розвиток запропонованих аспектів має позитивно позначитися на корегуванні державних впливів щодо регулювання процесу сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні. Така практика націлена на виховання активної позиції молоді щодо розв'язання власних проблем, участі в житті суспільства, утвердження демократичних цінностей організації суспільних відносин, а також на підтримку її ініціатив та розширення можливостей для розвитку та реалізації молодіжного потенціалу.

Підводячи підсумок вищесказаному, необхідно підкреслити, що, незважаючи на всі складнощі та перепони, все ж таки молодіжний та дитячий рух країни продовжує розвиватися. Певною мірою цьому сприяє сучасна державна молодіжна політика, яка реалізується в Україні.

По-перше, на розвиток молодіжного руху націлена законодавча база щодо молодіжних та дитячих громадських організацій: Декларація „Про Загальні засади державної молодіжної політики” (1992 р.), закони України „Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.), „Про молодіжні та дитячі громадські організації” (1998 р.), „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки” (2003 р.), Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2009–2015 роки”. Окрім цих базових законів, прийнято низку законодавчих актів, що регламентують порядок здійснення державної молодіжної політики в цілому, визначають напрями діяльності громадських молодіжних і дитячих організацій.

По-друге, на це націлена співпраця молодіжних та дитячих організацій з органами державної влади і, в першу чергу, з тими, до компетенції яких віднесені питання соціальної підтримки та розвитку інституту сім'ї, дітей та молоді. Недавно ця співпраця активізувалася шляхом залучення молодіжних громадських організацій до розробки національних молодіжних програм, до участі в реалізації спільних заходів, до роботи в дорадчих органах, конкурсних комісіях тощо. Щорічно майже 100 всеукраїнських громадських молодіжних і дитячих об'єднань активно співпрацювали з Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту, подаючи на розгляд конкурсної комісії, яка діє при Міністерстві, пропозиції щодо фінансування майже 300 їхніх програм та заходів стосовно вирішення соціальних проблем дітей та молоді. Проте не може не турбувати той факт, що криза негативно вплинула на цю співпрацю: у 2009 р. скоротилося фінансування програм молодіжних та дитячих організацій, ледь не втричі стала меншою порівняно з попередніми роками кількість програм, які конкурсна комісія рекомендувала підтримати (див. табл. 3.4.6).

На жаль, подібна тенденція спостерігається й нині. І хоча у 2011 та у 2012 рр. ситуація дещо виправилася (якщо у 2009 та 2010 рр. обсяги фінансування програм та заходів стосовно вирішення соціальних проблем дітей та молоді, поданих молодіжними та дитячими організаціями, яке здійснювало Міністерство у справах молоді та спорту України, становили по 5 млн грн щорічно, то у 2011 та 2012 рр. вони зросли до

РОЗДІЛ 3. СПРИЯТТЯ РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

10 млн грн), проте все ж є більш ніж у півтора разу меншими від тих, які були у 2008 р., – 15 млн 350 тис. грн.

Таблиця 3.4.6

Динаміка подання всеукраїнськими молодіжними та дитячими організаціями на розгляд конкурсної комісії пропозицій щодо фінансування їхніх програм та заходів стосовно вирішення соціальних проблем дітей та молоді

	2003	2005	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Подано програм на конкурс	233	329	298	317	123	121	110	128
Кількість організацій, що подали програми на конкурс	77	84	91	106	94	94	80	68
Кількість програм, які конкурсна комісія рекомендувала підтримати	144	185	164	170	63	68	65	77
Кількість організацій, програми яких конкурсна комісія рекомендувала підтримати	73	79	84	84	63	68	65	54

Джерело: за даними МОНмолодьспорту України.

Ясна справа, що цих коштів недостатньо для активізації участі громадських молодіжних та дитячих організацій у суспільному житті. Так, наприклад, за даними опитування „Молодіжна політика – 2012: чинники формування суспільно активної української молоді”, 40% лідерів та активістів молодіжного руху серед причин, що стримують діяльність громадських молодіжних об’єднань, назвали відсутність достатніх коштів для їх діяльності, ще 24% опитаних до цього добавили відсутність підтримки їх діяльності з боку держави.

Щоправда, Закон України „Про молодіжні та дитячі громадські організації” зобов’язує органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування здійснювати фінансову підтримку діяльності молодіжних та дитячих організацій, зокрема при затвердженні місцевих бюджетів передбачати відповідні видатки. Загальні обсяги фінансування програм організацій для дітей та молоді в регіонах є різними. Так, наприклад, у м. Києві у 2011 р. з міського бюджету на конкурс проектів молодіжних та дитячих організацій було виділено 500 тис. грн, у 2012 р. – 1 млн грн, у Луганській обл. – відповідно 633,8 тис. грн та 670,8 тис. грн, у Сумській обл. – 164 тис. грн та 304,6 тис. грн, у Львівській обл. – з обласного бюджету 300,5 тис. грн. та 304,5 тис. грн, а також з міських і районних бюджетів відповідно 735,5 тис. грн та 868,6 тис. грн. Однак, у ряді областей таке фінансування суттєво скоротилося: наприклад, у Хмельницькій обл. у 2010 р. воно становило 219 тис. грн, а в 2011 р. – лише 12 тис. грн, в Івано-Франківській обл. – відповідно 70 тис. грн та 28 тис. грн. Деякі органи місцевого самоврядування останнім часом взагалі не проводять фінансування програм для молоді та дітей, деякі включають їх у конкурси соціальних проектів.

Саме тому чимало молодіжних громадських об’єднань сьогодні знаходять альтернативні джерела фінансування. Йдеться, зокрема, про органи студентського самоврядування, в яких з ухваленням змін до Закону України „Про вищу освіту” з’явилася можливість отримувати кошти в обсязі 0,5% від спецфонду ВНЗ.

З іншого боку, фінансування молодіжних організацій нерідко здійснюється з міжнародних та благодійних фондів, грантодавчих організацій. Серед основних організацій-донорів можна виділити Міжнародний фонд „Відродження” та Фонд Фрідріха Еберта. Міжнародний фонд „Відродження” (МФВ) входить до мережі Фундацій відкритого суспільства (заснованих американським меценатом та філантропом Джорджем Соросом), що складається з національних та регіональних фондів у понад 70 країнах світу, заснований в Україні в 1990 р. Фонд приділяє значну увагу підтримці молодіжних ініціатив. У рамках діючих програм Фонду були підтримані заходи та конкурси, цільовими групами яких були молодь, студенти та діти. Проекти, спрямовані на підтримку ініціатив

української молоді, пов'язаних з європейською інтеграцією України, у 2010 та 2011 рр. отримали фінансування Фонду в розмірі 1 844 496 грн.

Питання розвитку сучасної молоді є наскрізними темами багатьох проектів у роботі представництва в Україні Фонду Фрідріха Еберта. Молодіжна політика присутня в основних стратегічних цілях Фонду: сприяння справедливому соціально-економічному розвитку; надання глобалізації соціального обличчя; зміцнення політичної активності та суспільної єдності; підтримка відродження соціальної демократії; поглиблення діалогу між громадськими об'єднаннями та політиками.

Серед іноземних благодійних фондів варто також відзначити діяльність у напрямі підтримки молодіжної політики Фундації польсько-української співпраці ПАУСІ, яка була заснована у квітні 2005 р. і є правонаступником Польсько-американсько-української ініціативи про співпрацю – ПАУСІ. Фундація реалізує низку проектів на підвищення спроможності української молоді втілювати ідеї в життя, створювати партнерство. Для цього також організовуються зустрічі, семінари, поїздки.

Серед фондів, що плідно співпрацюють з українськими молодіжними організаціями, можна назвати й Фонд Східна Європа – міжнародна благодійна організація, що працює в Україні з 2008 р. ФСЕ успішно продовжує роботу свого засновника – Фонду Євразія, що за 15 років інвестував понад 44 млн доларів США у проекти та місцеві ініціативи, спрямовані на розвиток громадянського суспільства, сприяння економічному зростанню, соціальному розвитку та ефективному управлінню в Україні.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно підкреслити, що сучасний молодіжний рух в Україні з роками стає все більш дієвою силою у вирішенні важливих соціальних проблем молоді, реалізації державної молодіжної політики. Це спонукає молодь до участі в суспільному житті. Проте у цій сфері все ж існує низка невирішених проблем. До них необхідно, у першу чергу, віднести: недостатню інформованість молодіжного загалу про діяльність молодіжних та дитячих організацій і як результат – слабку їх підтримку з боку молодих людей, невелику членську базу цих організацій; низький рівень професійної підготовки лідерів та активістів молодіжного руху, що не сприяє підвищенню дієвості роботи громадських молодіжних та дитячих об'єднань; слабку співпрацю між громадськими об'єднаннями молоді та органами влади, обмежену фінансову та матеріальну підтримку молодіжних об'єднань державними органами, недостатнє сприяння вияву ініціатив у молодіжному середовищі щодо реалізації державної молодіжної політики, в цілому участі у вирішенні наболілих суспільних проблем.

Отож, вирішення цих, а також ряду інших питань у сфері участі молоді, її громадських організацій, молодіжного руху в суспільному житті сприятиме повноцінному розвитку молодих громадян, ширшому їх залученню до процесів, які виведуть нашу країну на гідне місце у світовому співтоваристві.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У всі часи та у всіх народів молоді люди становили значну частину населення. В Україні впродовж років незалежності молодь (за чинним законодавством, до молодих відносять 14–35-річних жителів країни) завжди становила майже третину населення. На початок 2012 р. таких громадян було 14 287,6 тис. осіб, або 31,4% серед усіх жителів.

Проте роль молоді в суспільному житті визначається не стільки кількісними виміром, як її впливом на хід суспільного розвитку. Адже молоді люди є тією частиною населення, яка найбільш схильна до навчання, до оволодіння найновішими технологіями, формами виробництва, вони є найбільш мобільними. Саме молодь виступає провідником демографічного, соціально-економічного, політичного та духовного поступу, визначальним чинником перетворень, адекватних нарізлим потребам і викликам часу, найважливішим ресурсом, який здатний забезпечувати процеси стійкого розвитку.

Зважаючи на це нині у світі реалізується молодіжна політика, що, у першу чергу, сфокусована на вирішення молодіжних, в цілому суспільних проблем шляхом залучення молодих людей до участі у прийнятті спільно з дорослими рішень, що орієнтована на упередження проблем молоді, а не лише на їх вирішення, та яка сприяє розвитку громадянської активності молоді. Як підкреслюється в Європейській хартії участі молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівні, „участь у житті суспільства і активна громадянська позиція передбачають наявність прав, засобів, простору і можливостей, а де необхідно – і підтримку для участі в процесі ухвалення рішень і впливу на цей процес, а також участі в будь-яких формах діяльності з метою побудови кращого суспільства”¹⁵.

Упродовж років незалежності в Україні відбулося становлення на політичному, законодавчому та організаційному рівнях державної молодіжної політики, що, незважаючи на суперечливість оцінок її результатів, все ж наблизила країну до сучасних надбань світового розвитку в цій сфері.

Ще на початку 90-х рр. минулого століття були законодавчо визначені пріоритети розвитку молодіжної політики, які сформульовані в Декларації „Про загальні засади державної молодіжної політики України” (1992 р.), Законі України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.), „Про молодіжні та дитячі громадські організації” (1998 р.) та поступово в подальшому закріпленні в понад 700 законах України та близько 800 підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються вирішення проблем молоді.

Сформовано структури, що займаються реалізацією молодіжної політики як на рівні центральних органів державної влади, так і на місцеву рівні, до вирішення питань молоді залучаються й інші органи влади, поступово розширюється мережа молодіжних установ і закладів, накопичено досвід розробки та виконання загальнодержавних, регіональних та місцевих молодіжних програм, запроваджено механізми підтримки різних категорій молоді та молодіжного руху тощо.

Здійснені заходи дали певні позитивні результати у молодіжному середовищі: хоча впродовж останніх двадцяти років кількість молодих людей віком 14–35 років і скоротилася на 1885,9 тис. осіб, однак їх частка в структурі населення майже не змінилася (у 1991 р. вона становила 31,3%, а у 2012 р. – 31,4%). Останнім часом в країні дещо поліпшилася ситуація щодо народжуваності (якщо у 2001 р. сумарний коефіцієнт народжуваності становив 1,085, то у 2011 р. – 1,459) та смертності (якщо у 2005 р. померло 30 824 молодих людей віком від 15 до 34 років, то у 2011 р. – 21 398). Стала кращою ситуація щодо матеріальної підтримки при народженні дітей: якщо у 2001 р.

¹⁵ Council of Europe: Рекомендация 128 о пересмотренной Европейской хартии об участии молодежи в общественной жизни на местном и региональном уровне [Електронний ресурс]. – Доступний з: < <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=935055&Site=Congress&BackColorinter=>

допомога при народженні дитини надавалася у розмірі 118 грн, у 2004 р. – 724,46 грн, то з 1 січня 2005 р. – 8 497 грн; з 2008 р. розмір допомоги визначається з урахуванням кількості народжених дітей і в 2012 р. становив на першу дитину – 26 тис. 790 грн, на другу – 53 тис. 580 грн, на третю і кожну наступну – 107 тис. 160 грн.

Необхідно підкреслити, що загалом упродовж останніх років на ринку праці спостерігається більш позитивна тенденція щодо становища молоді, ніж у період перших років незалежності. Починаючи з 2000 р. кількість економічно активних молодих осіб віком 15–35 років щодо всього економічно активного населення країни стабільно зростала і у 2008 р. досягла свого найвищого значення (39,4%), щоправда з початком фінансово-економічної кризи спостерігається її певне зменшення. Подібне спостерігається й у сфері зайнятості молоді всіх вікових груп.

Важливою складовою участі молоді в суспільному житті є отримання необхідної для цього освіти. Після кризи 1990-х років, коли вища освіта значною мірою втратила свою привабливість, у наступні роки спостерігається актуалізація потреби здобуття високого рівня освіти, оскільки вона стає важливою необхідністю: за даними соціологічних досліджень, якщо в 1998 р. освіта була важливою для 85% опитаних, то у 2010 р., цей показник зріс до 91%. Загалом рівень освіти населення в Україні сьогодні є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи.

Поліпшилося стимулюванням молоді до розвитку свого інтелектуального потенціалу, в результаті чого відбулося зростання кількості молодих учених у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: якщо у 2009 р. нараховувалося 19 810 молодих учених, у 2010 р. – 20 101, то у 2011 р. – 21 906 осіб.

Стрімко зростає вплив інтернет-комунікацій: у грудні 2011 р. в Україні послугами мережі користувалося 15,3 млн осіб (33,9% населення країни), що в 50 разів більше, ніж у 2000 р., та на 5 млн осіб більше, ніж у 2010 р. Якщо у 2005 р., дві третини молодих людей віком від 18 до 35 років (66,9%) говорили, що вони не мають потреби щодо Інтернету і ніколи ним не користуються, то в 2012 р. таких залишилося лише 19,1%.

З роками у молоді зростає впевненість в тому, що вона може вільно висловлювати свої політичні погляди: якщо в 1994 р. так вважало 56% молодих людей віком 18–35 років, то в 1999 р. – 61%, 2006 р. – 70%, а в 2010 р. – 72%.

Важливе місце у формуванні здорового способу життя молоді відіграє фізкультурно-оздоровча робота. Нині в Україні фізкультурно-оздоровчою та спортивною роботою займається понад 6 млн. осіб, що становить 13,4% до загальної чисельності населення, з якими займається 76 020 штатних працівників.

Упродовж років незалежності в країні спостерігається позитивна динаміка розвитку молодіжних організацій, молодіжного руху в цілому: якщо в 1996 р. діяло 24 всеукраїнські та міжнародні громадські молодіжні організації, у 2001 – 58, у 2006 р. – 141, то на початок 2012 р. – 224. Упродовж 2001–2011 рр. у цілому в країні у 2,8 разу (з 3540 до 9767) зростає кількість місцевих структур молодіжних та дитячих організацій.

Скоординована діяльність органів внутрішніх справ, соціальних служб, органів освіти і громадськості у сфері попередження асоціальних проявів у суспільному житті принесла певні позитивні результати: починаючи з 2000 р. спостерігається чітка тенденція до зменшення злочинності в дитячому середовищі та чисельності виявлених неповнолітніх, які підозрювалися у скоєнні злочину, – якщо у 2002 р. було виявлено 26 611 таких осіб, то у 2012 р. – 13 655.

Зміни в суспільному житті внесли корективи в життєві орієнтації молоді, в її поведінку. Молоді люди значно більше від людей середнього та старшого віку підтримують ринкові перетворення, вони відчують себе більш самостійними, незалежними: лише близько третини молодих людей віком 18–35 років (30%) схиляються до того, що в сучасному житті краще бути як усі, у той час як 2/3 опитаних (63%) переконані, що краще бути яскравою індивідуальністю. При цьому, необхідно підкреслити, що молоді люди є

більш амбітними, ніж старше покоління: серед тих, кому 36 років і більше, хотіли б бути яскравою індивідуальністю лише 36% респондентів.

Однак, особливістю сучасних українських реалій є те, що соціалізація української молоді відбувається в умовах трансформації самого суспільства, а впродовж останніх років – ще й у період фінансово-економічної кризи, що зачепила не лише нашу країну, але й більшу частину світу в цілому. Ускладнення соціально-економічного становища, зниження рівня життя значної частини населення, падіння моральних норм і цінностей в суспільстві, недоліки в реалізації державної молодіжної політики негативно впливають на матеріальний і духовний стан та фізичне здоров'я молоді.

Значна частина молоді в цілому не задоволена своїм становищем у суспільстві: за даними соціологічних досліджень, на початку 2012 р. про це заявила майже половина молодих людей віком 18–35 років (47%). Для молодих українців притаманний досить високий рівень соціальної апатії та низький рівень соціального оптимізму. За даними міжнародного дослідження „Європейські цінності” (2008–2009 рр.), середній бал оцінки впливу на хід власного життя за шкалою, де „1” означає „Зовсім не впливаю”, а „10” – „Дуже впливаю”, серед української молоді становив 6,61 бала і був одним з найгірших серед тих 48 країн, де проводилося опитування.

Лише чверть молодих людей вважає, що те, як складається їхнє життя, більше залежить від них самих, ніж від зовнішніх обставин: про це говорили 24% опитаних у 1994 р., 26% – у 2000р., 28% – у 2005 р. та 25% – у 2012 р. Такі настрої молоді не дуже відрізняються від настроїв старшого покоління.

Більше половини молодих людей віком 18–35 років переконана, що якби уряд України ухвалив рішення, яке утискає їхні законні права та інтереси, вони не змогли б нічого зробити проти цього: у 1994 р. так сказали 63% респондентів, у 2000 р. – 60%, у 2005 р. – 51%, у 2008 р. та у 2010 р. – по 56%, у 2012 р. – 60%.

Хоча загалом рівень освіти населення в Україні є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи, проте в країні існує нерівність доступу до середньої спеціальної, а особливо до вищої освіти для молодих людей різного соціального походження. Мають місце і проблеми, пов'язані з якістю освіти, яку отримує молодь. Так, за даними соціологічних досліджень нині задоволені в тій чи іншій мірі рівнем освіти лише 66% респондентів. На жаль, в сучасній Україні переважна більшість молодих людей після здобуття вищої освіти завершують процес свого навчання, свою освітню підготовку.

Високим є показник рівня зайнятості молоді в неформальному секторі економіки: у 2011 р. він становив 32,6% (у 2010 р. – 33,2%) серед осіб 15–24 років, 19,8% (18,8%) у віковій групі 25–29 років та 19,8% (18,5%) серед молодих людей 30–39 років. Незважаючи на певні здобутки у боротьбі з безробіттям, нині чисельність безробітної молоді перевищує докризовий рівень: серед молодих людей віком 15–24 роки у 2011 р. рівень безробіття становив 18,6%, що на 1,2 в. п. більше, ніж у 2010 р., і на 6,1 в. п. більше, ніж у докризовому 2007 р.

Незважаючи на те, що більшість молодих людей, молодих сімей проживають у незадовільних житлових умовах, ситуація у цій сфері впродовж останнього часу не поліпшується: так, з одного боку, кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку зростає – якщо у 2000 р. таких було 91 449, то на початок 2012 р. – 112 994, а з іншого боку, якщо у 2000 р. 1403 з них одержали та поліпшили свої житлові умови, у 2005 р. – 1697, то у 2010 р. – 940, а в 2011 р. – 890. Щорічно в Україні вводиться в експлуатацію не більше 10 млн. кв. метрів житла, то ж такі темпи будівництва не забезпечують потреби населення України як сьогодні, так і в перспективі.

Як свідчать матеріали соціологічних досліджень, майже третина української молоді (36 %) не має можливості в достатній мірі задовольнити свої культурні потреби, провести повноцінне дозвілля та відпочинок. При цьому з віком молодь все гостріше відчуває таку нестачу: про це заявили 19% молодих людей у віці 14–17 років, та 32% у віці 25–35 років.

Отож, молоді люди надають перевагу пасивним його формам, що не сприяє їх всебічному розвитку.

Широкі можливості для самовираження й самореалізації через дозвілля молоді люди могли б отримати шляхом участі в аматорських об'єднаннях, клубах за інтересами, що організуються на принципах добровільності та самоуправління. Однак, лише 22% молоді віком 14–24 роки бачить для себе таку можливість, у той час як більше половини (57%) не має можливостей доступу до них.

Значна частина молоді зовсім не цікавиться політикою, хоча все ж є досить заполітизованою, щоправда менше від людей старшого віку: якщо серед 18–35-річних постійно стежать за політичним життям країни 10%, то серед 36–59-річних – 19%, а серед тих, кому 60 і більше років, – 32%.

Значна частина молодих людей не бере участі у виборах: лише 57% молоді сказали, що брали участь у місцевих виборах, які відбулися 31 жовтня 2010 р., а це значно менше порівняно з людьми старшого віку – серед респондентів віком старшим за 35 років ця частка становила 73%. Ще менше молоді (47%) прийшло на парламентські вибори 2012 р.

У сучасній Україні, незважаючи на те, що молоді люди, як і населення в цілому, досить високо оцінюють роль громадських об'єднань, організацій громадянського суспільства у суспільному житті, проте серед 18–35-літніх частка тих, хто бере участь у їх діяльності, залишається все ж невисокою – у межах 22%, в той час як, наприклад, у Канаді вона становить 69%, у Швейцарії – 68%, у Швеції та у Нідерландах – по 62%, у Великій Британії – 60%, у США – 59%. Мізерною впродовж років незалежності є членство молодих людей у молодіжних організаціях – 3–5%.

Турбує й те, що впродовж останніх років частка молодіжних та дитячих організацій серед загалу громадських організацій дещо скоротилася: якщо на початок 2005 р. вона становила 13,5%, то на початок 2012 р. – 11,7%.

Молоді люди порівняно зі старшими менш обізнані стосовно поняття „демократія” і основних її засад – 20% з них лише щось чули/читали про неї, а 19% – взагалі не знають, що це таке.

Лише 6% 15–23-річних респондентів переконані, що вся сучасна молодь обізнана з правами та свободами людини, ще 33% вважають, що більшість молоді обізнана з цими правами, тоді як 48% відповіли, що лише невеликий відсоток молоді обізнаний з ними, а кожний десятий з опитаних (11%) упевнений, що сучасна молодь взагалі не обізнана з правами та свободами. З іншого боку, 64% респондентів упевнені, що молодь досить часто ігнорує чинні закони, а 12% опитаних вважає, що молоді люди роблять це постійно.

Незважаючи на зусилля з боку держави щодо реалізації державної молодіжної політики, що докладалися з перших років незалежності й на початку нинішнього століття почали давати певні позитивні результати, фінансово-економічна криза болюче вдарила по цій сфері. Здійснення державної молодіжної політики, залучення до її реалізації самої молоді нині значною мірою ускладнюється через недостатнє фінансування. Це стосується програм, що реалізуються як у межах державної молодіжної політики, так й інших сферах, і значною мірою націлені на сприяння становленню та соціалізації молодих людей. Так, наприклад, якщо у 2009 р. видатки на освіту в структурі ВВП становили 7,3%, у 2010 р. – 7,4%, то у 2011 р. – 6,6%, на духовний та фізичний розвиток – відповідно 0,9, 1,1 та 0,8%, на охорону здоров'я – відповідно 4,0, 4,1 та 3,7%, на соціальний захист та соціальне забезпечення – відповідно 8,6, 9,6 та 8,0%. Деякі органи місцевого самоврядування останнім часом взагалі не фінансують програми для молоді та дітей, деякі включають їх у конкурси соціальних проєктів. На думку фахівців, не посприяли підвищенню авторитету влади і ті зміни, які відбулися в молодіжній сфері у ході проведення адміністративної реформи.

Це негативно впливає на оцінки молоддю рівня реалізації державної молодіжної політики, діяльності органів влади. Лише майже кожна десята молода людина (9%)

відчуває на собі зусилля держави щодо реалізації державної молодіжної політики. Не може не турбувати той факт, що, як показують соціологічні дослідження, оцінки молоддю основних соціальних, державних інститутів, по-перше, гірші порівняно зі старшим поколінням, а по-друге, всім інститутам, за винятком Збройних Сил України та засобів масової інформації, молоді люди не довіряють набагато більше, ніж довіряють: наприклад, у грудні 2008 р. Верховній Раді України не довіряли більше, ніж довіряли, у 12,5 разу, Національному банку – у 8,2 разу, політичним партіям – у 7,5 разу, Президенту України – у 5,7 разу. У квітні 2012 р. лише близько третини молодих людей заявили, що вони чекають упродовж найближчого року позитивних рішень та дій з боку найвищих органів влади країни: Президента України – 37%, Верховної Ради України – 30%, Кабінету Міністрів України – 33%.

Такий стан справ примушує молодих людей у разі необхідності вирішення своїх проблем звертатися, у першу чергу, до батьків, родичів (про це заявляє 74% опитаних), до своїх друзів (38%). У крайньому разі вони вирішують їх самостійно (40%). І лише по 2% опитаних заявляють, що вони у такому разі звертаються до державних установ у справах молоді чи до інших державних установ. Лише 1% молодих людей у разі необхідності вирішення своїх проблем звертається до громадських організацій.

Отож, вищезазначене, а також жорсткий прагматизм, точний розрахунок, державний інтерес на шляху розвитку демократії, ринкової економіки та відкритого суспільства в Україні, активного її входження в світову спільноту потребують внесення певних корективів, тактичних змін у напрямках реалізації державної молодіжної політики. Тим паче, як свідчать соціологічні дослідження, більш ніж кожний четвертий з молодих людей (27%) нині заявляє, що в сучасних умовах в Україні молодим людям для того, щоб вести суспільно активний спосіб життя, не вистачає підтримки молодіжних ініціатив з боку держави.

Разом з тим, нинішня державна молодіжна політика, відповідно до кращих сучасних зразків, на новому етапі свого розвитку покликана сприяти самоорганізації та самореалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх творчого потенціалу, запровадження ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування українського суспільства та економіки, формуванню її відповідальності за сьогоднішнє та майбутнє, включенню молодих людей до участі у процесах прийняття рішень на всіх рівнях державно-громадського управління, прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей.

Нова модель системи управління молодіжною сферою має бути відкритою та демократичною, такою, в якій здійснюється державне управління з урахуванням громадської думки. Соціальне партнерство є обов'язковою умовою ефективного управління та розв'язання нагальних проблем підростаючого покоління.

Органи влади мають забезпечити, щоб молоді люди не тільки чули й дізнавалися про демократію та громадянське суспільство, але й мали можливість застосувати ці знання на практиці, щоб вони могли впливати на рішення та дії в молодому віці, а не лише на пізнішому етапі свого життя. Участь молоді в суспільному житті повинна стати частиною загальної політики залучення громадян у суспільне життя.

Принцип участі означає, що одним із найголовніших суб'єктів розробки та реалізації державної молодіжної політики є, перш за все, самі молоді люди, їх об'єднання, організації.

Виходячи з цього, автори доповіді підтримують ідею прийняття Стратегії державної молодіжної політики до 2020 року, проект якої нині розроблений Державною службою молоді та спорту України та винесений на обговорення громадськістю. На нашу думку, розроблена Стратегія враховуватиме реальні інтереси та потреби молоді і суспільства, необхідність соціалізації та реального включення молодих людей у всі соціально-економічні, політичні, духовні та інші процеси з метою забезпечення наступності та

спадковості поколінь в українському суспільстві, посилення участі молоді у розбудові демократичної, суверенної України. Вона розроблена із врахуванням практичного досвіду роботи центральних та місцевих органів влади та базується на сучасних теоретичних уявленнях про молодіжну політику, на аналізі вітчизняного та міжнародного досвіду.

Важливим є те, що в ній визначається, що в Україні, як і раніше, в найближчі роки буде сповідуватися один із різновидів європейської стратегії державної молодіжної політики, який враховуватиме ментальність українського народу, традиції здійснення такої політики в країні і передбачатиме провідну роль держави у визначенні її пріоритетів та реалізації за тісної співпраці з інститутами громадянського суспільства, зокрема з молодіжним рухом, з молоддю в цілому. Проектом Стратегії вірно задекларовано, що молодь має бути не тільки об'єктом, але й активним суб'єктом державної молодіжної політики, що пропонує власні шляхи розв'язання молодіжних проблем і може дієво впливати на ключових суб'єктів політики в центрі та на місцях.

Представлений проект Стратегії базується на тому, що державна молодіжна політика розглядається як один з провідних чинників вирішення стратегічних завдань у сфері забезпечення конкурентоспроможності України, становлення громадянського суспільства, забезпечення гідних умов життя громадян. У свою чергу, державна молодіжна політика розглядає молодь як базовий стратегічний ресурс держави і суспільства та як суб'єкт соціальної і економічної політики.

Правомірним є й те, що державна молодіжна політика має бути не епізодичним, а постійним процесом і надалі здійснюватися за всіма тими основними, стратегічними напрямками, що визначені нормативно-правовими актами попереднього етапу її впровадження в Україні.

Однак, враховуючи складне соціально-економічне становище країни, що значною мірою зумовлене наслідками світової фінансово-економічної кризи, в умовах сучасних реалій обмеженості ресурсів, автори доповіді підтримують ідею необхідності внесення на найближчі роки певних коректив щодо об'єкта здійснення державної молодіжної політики – молоді:

– з одного боку, вся молодь і надалі повинна залишатися основною цінністю держави, об'єктом молодіжної політики, стосовно якого державна політика буде реалізовуватися за всіма раніше виробленими принципами, що сприятиме створенню належних умов для надання правових і матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молоді, широкого її залучення до активної громадської, економічної, соціальної діяльності, надання державою кожній молодій людині соціальних послуг з навчання, професійної підготовки, виховання, духовного й фізичного розвитку;

– проте, з іншого боку, держава, суспільство повинні приділяти особливу увагу роботі з обдарованою молоддю, яка є головним носієм інноваційного потенціалу розвитку країни і потребує копіткої роботи з метою її виявлення, наступного супроводження до остаточного формування в людському, професійному та громадському плані, вихованню еліти нації, котра за своїми духовними, інтелектуальними, професійними вимірами стане осердям нації, моральним авторитетом, за яким світ впізнаватиме Україну;

– під особливим контролем мають залишатися також ті молоді люди, які нездатні забезпечити собі гідне життя в нинішній соціально-економічній ситуації (інваліди, хворі, сироти, молоді люди, що повернулися з місць позбавлення волі тощо).

Такий підхід підтримують не лише фахівці, але, як свідчать соціологічні дослідження, і широкий молодіжний загал: зокрема, у липні 2012 р. 43% респондентів віком від 18 до 25 років висловилися саме за такий шлях розвитку.

Автори доповіді вважають актуальними та реальними пріоритети в реалізації державної молодіжної політики, що визначені у проекті Стратегії на період до 2020 р.:

Пріоритет 1. Рівний та вільний доступ молоді до високоякісної освіти та навчання (Державні гарантії щодо надання всім молодим громадянам загальної середньої освіти;

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

модернізація освіти, розбудова освітнього простору, що базується на інноваційних засадах, та його інтеграція до європейського та світового освітнього простору; створення та забезпечення рівних умов доступності до вищої освіти; стимулювання розвитку системи „освіта протягом життя”).

Пріоритет 2. Система „молодіжної медицини” та проект „молодіжне здоров’я” (Створення ефективної моделі молодіжної медицини, яка б не лише опікувалася найважливішими проблемами здоров’я молоді, але й була акцентована на профілактику та попередження можливих негативних явищ).

Пріоритет 3. Робоче місце та конкурентоздатність молоді (Розвиток інфраструктури, що передбачає створення та підтримку спеціалізованих організацій, які здійснюють діяльність щодо забезпечення зайнятості молоді, її професійної орієнтації, професійної підготовки та перепідготовки; допомога в плануванні й розвитку ефективної кар’єри молоді на ринку праці; сприяння самозайнятості молоді; забезпечення зайнятості випускників професійних освітніх установ та вищих навчальних закладів).

Пріоритет 4. Житлові умови молодих людей (Створення ефективного фінансово-кредитних механізмів, що забезпечать економічну доступність житла для молоді; передбачення різних форм участі молодих людей в організації будівництва житла; забезпечення доступності інформації та прозорості механізмів державної підтримки забезпечення).

Пріоритет 5. Участь молоді у суспільно-політичному житті України (Сприяння самоорганізації та самореалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх творчого потенціалу, впровадження ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування українського суспільства та економіки, формуванню її відповідальності за сьогодення та майбутнє, включенню молодих людей до участі в процесах прийняття рішень на всіх рівнях державно-громадського управління, прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей).

Пріоритет 6. Українська молодь у глобальному світі: інтеграція через мобільність (Заохочення молодих людей та молодіжних організацій до активної участі у міжнародних обмінах; врегулювання державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції з країнами, куди виїжджає на тимчасову роботу українська молодь; сприяння навчання молодих людей за рубежом; розвиток молодіжного туризму).

Враховуючи ж тематику представленої доповіді, особливу увагу звертаємо на пріоритет 5 „Участь молоді у суспільно-політичному житті України”.

Перш за все, необхідно підкреслити, що світова спільнота, міжнародні організації впродовж останніх десятиліть віддають перевагу саме такій формі реалізації молодіжної політики, за якої участь молоді у суспільному житті давала б їй шанс та можливість впливати на рішення і на ті кроки, які здійснюються у цій сфері, а також формувати їх не лише у більш зрілому віці, але й у молодості. Про це зокрема, переконливо свідчать: Всесвітня програма дій, що стосується молоді, до 2000 року та на наступний період; Європейська хартія участі молоді в громадському житті регіональних і муніципальних утворень, що була прийнята у 1992 р. (нова редакція прийнята у 2003 р.); Молодіжна стратегія Європейського Союзу „Молодь – інвестування та надання можливостей”; Програма Європейського Союзу „Молодь у дії”; Стратегія міжнародного молодіжного співробітництва держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року.

В Україні також упродовж років незалежності напрацьовано певний досвід залучення молоді до участі в суспільному житті, до реалізації державної молодіжної політики та вирішення важливих суспільних проблем. Цей досвід реалізовано у напрямках законодавчих ініціатив, створенні молодіжних консультативно-дорадчих органів, а також практичній діяльності місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Все це стало засобом та інструментом безпосереднього залучення

молоді до вирішення як власних проблем, так і загальноукраїнських завдань, надало молодому поколінню право, повноваження і відповідальність у вирішенні пріоритетних завдань національного розвитку.

Проте у цій сфері все ж існує низка невирішених проблем. По-перше, це декларативність заходів та програм для молоді, відсутність цілісного системного підходу до визначення механізмів включення молоді до процесів прийняття державно-управлінських рішень, що задекларовані майже в усій нормативно-правовій базі державної молодіжної політики. Тому державна політика стосовно підготовки молоді до управління державними та суспільними справами реалізується в рамках окремих програм та заходів. Чималі кошти, що витрачаються державою на їх розроблення, різнобічні ініціативи фахівців та громадськості не приносять значної користі в плані формування умов соціального середовища, які б сприяли усвідомленому ставленню молодих громадян до державних та суспільних цінностей. Пропоновані програми і заходи виглядають як декларації або як одноразові акції, а не як парадигма стратегії та тактики залучення молоді до реалізації державної молодіжної політики та вирішення важливих суспільних проблем.

По-друге, ігнорування молодіжних ініціатив з боку органів державної влади/місцевого самоврядування. У кращому разі діалог з молоддю зводиться до залучення молоді в консультативні органи. Тому молодь не отримує реального доступу до процесу прийняття рішень, при цьому опиняється в стані ізоляції та відсторонення від громадського життя, формується громадянська та соціальна пасивність. У молодій людині, обмеженої у можливостях, відсутній стимул для подальшого розвитку, отримання основних та допоміжних знань, навичок і як наслідок – обмеженість обізнаності у своїх правах як громадянина. Такі чинники зумовлюють стан пасивності та безініціативності, при якому молодь не відчуває потреби соціальної інтеграції та бажання брати участь у громадському русі.

По-третє, брак досвіду участі у вирішенні соціально значимих завдань, відсутність у молодих громадян компетентності та відповідальності, необхідних для прийняття рішень, обумовлені недосконалістю державної системи підготовки молоді до управління державними та суспільними справами, виховання суспільних лідерів.

Зважаючи на те, що вже в найближчі роки Україна планує успішно інтегруватися у світову спільноту як демократична, правова і соціальна держава з розвиненим громадянським суспільством;

визнаючи, що українська молодь, як і молодь усіх інших країн світу, є одним з основних людських ресурсів, необхідних для цілей розвитку, одним із головних провідників соціальних перетворень, економічного розвитку та технічного прогресу;

враховуючи те, що нині українська молодь ще мало чим відрізняється від старшого покоління і характеризується недостатнім бажанням брати активну участь у розбудові громадянського суспільства, у вирішенні важливих соціально-економічних проблем у країні;

визнаючи те, що поки-що держава не створила всіх необхідних умов успішної соціалізації молодих людей, залучення їх до всіх сфер суспільного життя, активної участі у соціально-економічному і духовному прогресі країни;

автори доповіді вважають за необхідне впродовж найближчого десятиліття забезпечити широкую участь молоді в процесах прийняття рішень у межах реалізації державної молодіжної політики шляхом:

залучення молоді до процесів прийняття рішень щодо формування державної молодіжної політики та її здійснення за всіма її основними пріоритетними напрямками та на всіх рівнях, яка серед іншого неодмінно має включати:

– виховання в підростаючого покоління бажання вести здоровий спосіб життя, бути готовим до праці та навчання, стати активним учасником усіх інших важливих суспільних

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

процесів, здійснювати повномасштабну участь у суспільному житті як в середині країни, так і в глобальному світі;

- забезпечення участі молодих людей, молодіжних громадських об'єднань у розробці і впровадженні державних програм, що стосуються як проблем молоді, так і суспільства в цілому;

- надання організаційної та фінансової підтримки на конкурсній основі програмам, проектам молодіжних і дитячих громадських об'єднань, що спрямовані на соціальний розвиток молоді;

- поліпшення механізму соціального партнерства між органами державної влади та молодіжними громадськими організаціями у сфері реалізації державної молодіжної політики, в цілому солідарності між молоддю та суспільством;

- залучення молодих людей до роботи в державних органах влади та місцевого самоврядування;

- заохочення молоді до добровільної діяльності, безвідплатної праці, залучення волонтерів до роботи молодіжних громадських організацій у сфері вирішення важливих суспільних проблем;

- розширення участі молоді у становленні в країні громадянського суспільства, яке, зокрема, неодмінно передбачає:

- виховання у молодих людей почуття відповідальності за стан справ у власній країні, усвідомлення ними себе носієм суверенітету, джерелом влади, свідомим суб'єктом політичної діяльності, людьми, відповідальними за наслідки своїх дій, за майбутнє своєї країни і світової спільноти в цілому;

- надання молодим людям можливості формулювати пропозиції для органів влади, місцевого самоврядування, створення постійних представницьких структур молоді, таких як молодіжна рада, молодіжний парламент або молодіжний форум, студентська чи учнівська рада тощо;

- сприяння громадській та політичній активності молоді, участі молодих людей в електоральних процесах, в діяльності політичних партій та організацій громадянського суспільства;

- сприяння розвитку молодіжному рухові, в тому числі підтримка, у першу чергу, молодіжних громадських організацій, діяльність яких спрямована на суспільно-економічний розвиток та демократизацію українського суспільства;

- у відповідності з чинним законодавством надання молодіжним громадським організаціям у пільгове або безоплатне користування будинків, споруд, іншого майна, необхідних для здійснення їх статутної діяльності, проведення молодіжних заходів;

- сприяння інтеграції українського молодіжного руху до світових молодіжних структур, розширенню зв'язків між молодіжними громадськими організаціями України та української діаспори;

- запровадження в середніх школах та вищих навчальних закладах освітнього курсу „Основи громадянського суспільства”, у межах якого учні та студенти зможуть отримувати і теоретичні, і практичні навички участі в роботі організацій громадянського суспільства, в цілому в громадській діяльності.

- розвиток лідерських якостей молоді, проведення навчання лідерів та активістів молодіжних громадських організацій, організаторів молодіжного руху;

- заохочення участі молоді в житті суспільства за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій, забезпечення молодих людей необхідною інформацією, що, зокрема, включає:

- відкриття нових можливостей для інформування і залучення молоді в суспільне життя, створення необхідних умов для обговорення молодіжним загалом подій і процесів, які відбуваються в суспільно-політичному житті країни;

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

– поліпшення інформування державою молоді, молодіжних громадських об'єднань щодо засад внутрішньої молодіжної політики України та Європейських підходів (Рекомендація № (90)7 Комітету міністрів РЄ щодо інформування та консультування молодих людей у Європі, прийнятої 21.02.1990 р.; Європейської хартії молодіжної інформації, прийнятої Європейським агентством з інформування та консультування молоді ERYICA;

– створення Будинку молоді України, обласних центрів для дітей та молоді, молодіжних і дитячих громадських організацій, забезпечення діяльності ресурсних, сервісних, інформаційних центрів та програм, спрямованих на підтримку молодих людей, молодіжного руху;

– підтримку молодіжних засобів масової інформації;

– сприяння діяльності засобів масової інформації (радіо, телебачення, друкованої і електронної преси тощо), створених молодими людьми і для молодих людей, видавничих та інформаційних структур, які діють при молодіжних громадських організаціях;

– здійснення моніторингових соціологічних досліджень становища молоді в країні, реалізації державної молодіжної політики;

– регулярне проведення громадських молодіжних слухань, видання Щорічної доповіді Верховній Раді України, Президенту України про становище молоді в країні;

– оптимізації відповідного нормативно-правового забезпечення реалізації державної молодіжної політики, що потребує найближчим часом:

– залучення молодих людей, її громадських організацій до обговорення, розроблення та лобювання законодавчих і нормативно-правових актів з питань молодіжної політики, надання гарантій молоді щодо участі в процесах прийняття рішень на державному та місцевому рівнях;

– прийняття Стратегії державної молодіжної політики до 2020 року;

– внесення необхідних змін та доповнень до Закону України „Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні”, де визначені основні підходи щодо здійснення державної політики стосовно молоді;

– внесення необхідних змін та доповнень до Закону України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, де накреслені головні напрями здійсненні державної молодіжної політики;

– прийняття в новій редакції Закону України „Про молодіжні та дитячі громадські організації”, де визначено місце громадських організацій молоді в реалізації державної політики щодо молоді;

– внесення необхідних змін та доповнень до Закону України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, де визначено місце громадських молодіжних організацій, інших молодіжних структур у здійсненні соціальної роботи з молодими людьми;

– прийняття Закону України „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2014–2020 роки”, один із розділів якої має бути присвяченим проблемам участі підростаючого покоління у розбудові громадянського суспільства в Україні, в діяльності громадських об'єднань у цілому та громадських молодіжних і дитячих об'єднаннях зокрема.

– при підготовці проекту Закону України „Про Державний бюджет України” щорічного передбачення в повному обсязі видатків, затверджених Державною цільовою соціальною програмою „Молодь України” на 2009–2015 роки.

Також потребує виконання рекомендація ООН, що була записана в 2009 р. у резолюції на доповідь Генерального секретаря ООН „Здійснення Всесвітньої програми дій, що стосується молоді: прогрес та труднощі в тому, що стосується благополуччя молоді та її ролі в громадянському суспільстві”, щодо необхідності створення у всіх країнах світу до 2015 р. національних рад у справах молоді.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Правомірним було б створення центрального органу виконавчої влади у справах молоді та спорту, діяльність якого спрямовувалася б і координувалася Кабінетом Міністрів України (для координації роботи усіх центральних органів виконавчої влади у напрямі молодіжної політики), а також структурних підрозділів у справах молоді та спорту Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, забезпечення їх ефективної роботи. Потребують також певного розмежування компетенції органів виконавчої влади, які здійснюють роботу з молоддю в своїх напрямках.

Реалізація вищезазначеного, а також ряд інших нагальних молодіжних проблем, на думку авторів доповіді, може стати підґрунтям для істотного підвищення ефективності державної молодіжної політики, зміцнення її правової бази, посилення практичної діяльності органів державної влади у цій сфері, що сприятиме повноцінному розвитку молоді, ширшому її залученню до участі у вирішенні важливих соціально-економічних суспільних проблем, виховання молодих людей такими громадянами, які усвідомлювали б свої політичні, громадянські права та обов'язки, бачили б себе носіями суверенітету, джерелом влади, свідомими суб'єктами політичної діяльності, людьми, відповідальними за наслідки своїх дій, за майбутнє своєї країни і світової спільноти в цілому.

***УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ:
ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ***

ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТУ УКРАЇНИ,
ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ, КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
(ЗА ПІДСУМКАМИ 2011 РОКУ)

ДОДАТКИ

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ, РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Таблиця 1
Розподіл постійного населення у віці 15–24 та 14–35 років в Україні у 1991–2012 рр.
(за даними Державної служби статистики України)

(на 1 січня)

Рік	Всього населення, тис.	У т.ч. віком 15–24 роки		У т.ч. віком 14–35 років	
		Всього, тис.	% від всього населення	Всього, тис.	% від усього населення
1991	51623,5	7002,9	13,6	16173,5	31,3
1992	51708,2	7055,0	13,6	16147,2	31,3
1993	51870,4	7118,7	13,7	16161,8	31,2
1994	51715,4	7146,1	13,8	16049,4	31,0
1995	51300,4	7159,6	14,0	15867,3	30,9
1996	50874,1	7164,4	14,1	15683,0	30,8
1997	50400,0	7131,7	14,2	15490,6	30,7
1998	49973,5	7117,9	14,2	15421,3	30,9
1999	49544,8	7202,0	14,5	15362,7	31,0
2000	49115,0	7275,9	14,8	15328,5	31,2
2001	48663,6	7325,5	15,1	15370,2	31,6
2002*	48240,9	7381,2	15,3	15380,3	31,9
2003	47823,1	7457,8	15,6	15438,4	32,3
2004	47442,1	7478,6	15,8	15453,2	32,6
2005	47100,5	7455,7	15,9	15438,2	32,8
2006	46749,2	7366,7	15,8	15408,0	33,0
2007	46465,7	7266,8	15,6	15295,0	32,9
2008	46192,3	7103,1	15,4	15136,4	32,8
2009	45963,4	6829,9	14,9	14944,1	32,5
2010	45782,6	6541,1	14,3	14760,0	32,2
2011	45598,2	6252,4	13,7	14547,4	31,9
2012	45453,3	5924,0	13,0	14287,6	31,4

* За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р.

Таблиця 2

Розподіл постійного населення у віці 14-35 років за типом поселень в Україні та регіонах
(за даними Державної служби статистики України)

(на 1 січня; осіб)

	1991		2000		2005		2012	
	Кількість осіб	% серед усього населення	Кількість осіб	% серед усього населення	Кількість осіб	% серед усього населення	Кількість осіб	% серед усього населення
Україна	16173477	31,3	1528459	31,2	1543188	32,8	14287571	31,4
АР Крим	679762	32,2	644321	31,3	653565	32,9	608211	31,1
Вінницька	543350	28,6	527712	29,4	528096	30,8	491482	30,2
Волинська	340923	31,9	341619	32,1	350755	33,7	341729	33,0
Дніпропетровська	1230605	31,7	1139079	31,3	1141047	32,9	1030682	31,1
Донецька	1629836	30,6	1494022	30,3	1495868	32,1	1332992	30,4
Житомирська	442640	29,5	425062	30,0	421090	31,3	392747	30,8
Закарпатська	433040	34,5	428648	34,0	437746	35,1	423175	33,9
Запорізька	660239	31,6	608675	30,9	604216	32,2	544073	30,4
Івано-Франківська	469205	32,9	455527	32,1	465557	33,5	453302	32,9
Київська	601410	30,9	575978	31,1	571818	32,2	531343	31,0
Кіровоградська	360598	29,2	341741	29,6	331750	30,8	295798	29,7
Луганська	879937	30,8	789775	30,2	781509	32,1	691996	30,5
Львівська	927346	33,9	858461	32,5	862741	33,6	828149	32,8
Миколаївська	424302	31,7	405515	31,5	404847	32,9	370944	31,5
Одеська	839274	32,1	802495	32,2	810724	33,7	765358	32,2
Полтавська	509269	29,1	492689	29,7	488673	31,2	441989	30,1
Рівненська	384931	32,9	384486	32,6	395229	34,1	382662	33,2
Сумська	416614	29,2	393900	29,6	386229	31,1	344716	30,0
Тернопільська	357925	30,6	336639	31,0	361773	32,4	345403	32,1
Харківська	1016957	32,0	942349	31,9	956978	33,8	865868	31,8
Херсонська	403952	32,3	379645	31,6	372874	32,8	339141	31,3
Хмельницька	446907	29,5	431217	29,7	426305	30,8	396499	30,1
Черкаська	435183	28,6	414514	29,0	413278	30,5	377589	29,6
Чернівецька	305739	32,5	301010	32,5	307990	33,9	301680	33,4
Чернігівська	380937	27,2	351915	27,7	346919	29,4	314971	29,2
м. Київ	922930	35,4	920011	35,8	993559	37,8	957459	34,5
м. Севастополь	129666	32,2	121454	31,9	127052	33,7	117613	31,0

Розподіл одружених за віком подружжя в Україні у 1991–2011 роках
(за даними Державної служби статистики України)

	1991		1995		2000		2005		2010		2011	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Усього	493067	493067	431731	431731	274523	274523	332143	332143	305933	305933	355880	355880
у т.ч. у віці, років												
до 18	4379	54167	3650	46965	1122	19639	467	12421	295	8108	255	7979
18–19	30183	129771	28739	105171	12184	51160	10937	47250	7131	30507	7481	33049
20–24	260605	167677	215277	152433	117651	106250	123511	139990	97899	125366	109720	145609
25–29	86902	50350	79868	45561	63671	37901	91599	57893	95362	69301	116183	84630
30–34	38705	29718	35711	25404	25849	17283	38930	26066	42540	29078	50245	34562
35–39	20388	17299	21290	17287	15558	10857	19541	13319	22061	15224	26138	18475
40–44	13961	12467	13759	11761	10616	8630	13914	10002	12432	8657	15101	10537
45–49	7346	7062	9601	8734	7512	6849	10539	8716	9286	6947	10468	7673
50–54	10699	9813	5710	5245	5743	5069	7708	6417	7327	5412	8146	5931
55–59	5840	4916	7417	6298	3427	2982	5324	4217	4607	3391	5099	3490
60 і понад	14045	9817	10709	6872	11190	7903	9673	5852	6993	3942	7044	3945
Вік не вказано	14	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Таблиця 4

Кількість народжених в Україні впродовж 1990–2011 рр., тис. осіб
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Кількість народжених, тис. осіб	Частка дітей народжених жінками, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, %
1990	657,2	11,2
1991	630,8	11,9
1992	596,8	12,1
1993	557,5	13,0
1994	521,5	12,8
1995	492,9	13,2
1996	467,2	13,6
1997	442,6	15,2
1998	419,2	16,2
1999	389,2	17,4
2000	385,1	17,3
2001	376,4	18,0
2002*	390,7	19,0
2003	408,6	19,9
2004	427,3	20,4
2005	426,1	21,4
2006	460,4	21,1
2007	472,7	21,4
2008	510,6	20,9
2009	512,5	21,2
2010	497,7	21,9
2011	502,6	21,9

* За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р.

Чисельність позашлюбних народжень за регіонами України
(за даними Державної служби статистики України)

	Усього, тис. осіб						У % до загальної чисельності народжених					
	2000	2006	2008	2009	2010	2011	2000	2006	2008	2009	2010	2011
Україна	66,5	97,2	106,6	108,6	108,8	110,0	17,3	21,1	20,9	21,2	21,9	21,9
АР Крим	3,9	5,9	6,3	6,4	6,3	6,3	25,7	29,3	27,1	27,1	27,3	26,8
Вінницька	2,5	3,1	3,4	3,5	3,5	3,5	16,6	18,9	18,7	19,3	19,8	19,6
Волинська	0,9	1,2	1,4	1,6	1,6	1,5	7,5	8,7	9,0	10,6	10,6	10,3
Дніпропетровська	5,9	8,8	9,9	10	9,8	9,9	22,9	26,3	26,4	26,8	27,6	27,4
Донецька	6,4	10,5	11,7	11,6	11,2	11,4	21,3	26,7	26,5	26,8	27,2	27,3
Житомирська	2,0	3,0	3,1	3,2	3,5	3,5	15,9	22,0	21,0	21,5	23,7	23,0
Закарпатська	2,0	2,5	3,1	3,2	3,6	3,7	13,8	15,0	17,2	17,7	19,7	20,4
Запорізька	3,1	4,8	5,4	5,5	5,3	5,3	22,3	28,1	28,5	29,6	29,3	29,3
Івано-Франківська	1,4	1,7	1,7	1,9	1,9	1,9	9,6	10,9	10,1	10,8	11,4	11,3
Київська	2,2	3,5	3,9	4,0	3,9	4,0	16,3	20,3	19,1	19,2	19,6	19,8
Кіровоградська	2,1	2,9	3,1	3,3	3,5	3,5	23,1	30,1	29,3	30,6	33,4	32,9
Луганська	3,3	5,0	5,7	5,6	5,6	5,8	20,5	25,1	25,6	26,0	26,8	27,3
Львівська	1,7	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	7,0	7,9	7,6	7,3	7,6	8,2
Миколаївська	2,4	3,6	3,9	3,9	3,9	4,1	23,4	30,3	29,4	30,1	30,7	31,7
Одеська	4,3	6,5	7,4	7,3	7,6	7,6	21,5	25,9	25,6	25,2	26,5	26,1
Полтавська	2,0	3,3	3,5	3,7	3,7	3,5	17,2	24,5	23,8	24,9	25,9	24,8
Рівненська	1,0	1,4	1,4	1,5	1,6	1,7	7,2	8,6	8,2	8,6	9,3	9,3
Сумська	1,6	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7	17,2	22,9	24,8	24,9	25,8	26,3
Тернопільська	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	5,7	6,5	6,6	6,3	7,2	7,5
Харківська	4,5	6,2	6,9	6,9	6,8	6,9	22,6	26,0	25,4	25,5	26,1	26,2
Херсонська	2,5	3,6	3,7	3,9	3,9	3,9	24,5	31,0	29,8	31,3	31,7	32,2
Хмельницька	1,7	2,2	2,5	2,5	2,5	2,7	13,8	16,5	16,7	17,1	17,4	18,5
Черкаська	1,9	2,9	3,1	3,2	3,3	3,3	17,8	25,2	24,9	25,2	26,3	26,2
Чернівецька	1,2	1,4	1,3	1,4	1,5	1,5	12,8	13,6	12,2	12,6	13,2	13,0
Чернігівська	1,4	2,2	2,2	2,5	2,5	2,4	15,9	22,9	22,3	23,5	24,6	23,8
м. Київ	3,4	4,9	5,3	5,4	5,2	5,2	17,9	17,6	16,5	16,6	16,3	16,3
м. Севастополь	0,6	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	22,3	22,5	23,2	22,2	20,9	20,9

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД, МОЖЛИВОСТІ, БАР'ЄРИ

Таблиця 6

Коефіцієнт народжуваності за віком матері в Україні впродовж 1990–2010 рр. (число народжених на 1000 жінок відповідного віку)

	Коефіцієнти народжуваності за віком матері								Сумарний коефіцієнт народжуваності**
	15–49*	15–19*	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49*	
1990	53,3	59,1	161,7	87,7	41,6	15,1	3,4	0,1	1,844
1991	51,2	60,3	156,9	82,4	37,9	13,8	3,1	0,1	1,773
1992	48,2	60,5	147,8	76,5	34,6	12,5	2,8	0,2	1,674
1993	44,6	58,4	135,5	72,2	32,0	11,7	2,5	0,2	1,563
1994	41,4	57,0	126,1	67,8	29,6	10,9	2,4	0,2	1,470
1995	38,9	55,1	119,1	65,7	27,5	9,9	2,1	0,1	1,397
1996	36,8	51,5	114,2	62,8	26,6	9,3	1,9	0,1	1,332
1997	34,9	46,2	108,6	61,4	26,4	9,4	1,9	0,1	1,270
1998	33,1	41,5	103,3	59,2	26,2	9,1	2,0	0,1	1,207
1999	30,8	35,0	95,8	56,8	25,9	8,7	1,9	0,1	1,121
2000	30,6	32,1	94,9	57,8	26,5	8,7	1,9	0,1	1,110
2001	30,0	29,2	90,7	58,7	27,6	9,0	1,9	0,1	1,085
2002	31,2	29,2	91,3	62,7	30,2	9,8	1,9	0,1	1,126
2003	32,7	29,0	92,3	67,1	33,0	10,9	2,0	0,1	1,172
2004	34,3	29,6	93,4	70,6	35,4	12,2	2,2	0,1	1,218
2005	34,4	28,6	88,8	71,7	37,7	13,3	2,3	0,1	1,213
2006	37,5	29,5	92,2	79,4	42,7	15,5	2,5	0,1	1,310
2007	38,8	30,3	92,2	81,3	45,4	16,8	2,9	0,1	1,345
2008	42,4	32,0	97,5	87,8	51,1	19,7	3,3	0,2	1,458
2009	43,1	31,2	94,8	89,0	54,1	21,5	3,8	0,2	1,460
2010	42,5	28,8	90,1	87,9	55,1	22,3	4,2	0,2	1,445
2011	43,6	28,1	89,9	89,2	58,0	24,6	4,6	0,2	1,459

*До цих груп відповідно включено число народжених у матерів до 15 і старше 49 років.

** На одну жінку.

Рівень захворюваності дітей віком 0–17 років включно за класами хвороб в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань
на 100 000 дітей віком 0–17 років включно)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Усі захворювання	114403	127463	134288	134488	140300	146200	144295
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	5626	5629	5568	5721	5415	5138	5929
Новоутворення	242	305	318	318	325	337	344
Хвороби крові і кровоносних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	1607	1738	1768	1738	1667	1661	1583
Хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	2872	2459	2327	2245	2252	2187	2056
Розлади психіки та поведінки	655	630	612	614	588	583	571
Хвороби нервової системи	1690	2106	2174	2214	2213	2211	2244
Хвороби ока та придаткового апарату	3977	4459	4560	4602	4688	4825	4850
Хвороби вуха та соскоподібного відростка	3508	3885	4099	4013	4021	4256	4332
Хвороби системи кровообігу	847	940	933	985	1038	1076	1114
Хвороби органів дихання	69202	79695	85772	85875	92009	97583	95253
Хвороби органів травлення	4823	5176	5262	5274	5357	5290	5121
Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	6720	7312	7567	7473	7417	7505	7389
Хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	2976	3163	3039	3052	3045	3180	3113
Хвороби сенсорної системи	5254	3032	3057	3022	2989	3063	2971
Вагітність, пологи та післяпологовий період*	217	237	226	227	200	168	158
Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді**	33188	23094	19900	18182	16161	15137	14645
Уроджені аномалії(вади розвитку), деформатції і хромосомні порушення	503	527	540	556	582	588	628
Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	522	250	228	240	239	220	216
Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	4811	4950	5261	5360	5349	5471	5595

* На 100 000 дітей віком 0-17 років.

** На 100 000 дітей віком до 1 року.

Таблиця 8

Захворюваність дітей віком 0–17 років включно за класами хвороб в Україні*
(за даними Державної служби статистики України)

(кількість улерше зареєстрованих випадків захворювань)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10 Усі захворювання	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	12502383	11427803	11321632	11103276	11411571	11757741	11525482
Новоутворення	614783	504648	469433	472333	440416	413202	473541
Хвороби крові і кровоносних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	26481	27323	26838	26243	26449	27083	27471
Хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	175569	155801	149085	143465	135586	133598	126479
Розлади психіки та поведінки	3113891	220439	196161	185387	183198	175900	164244
Хвороби нервової системи	71539	56442	51589	50717	47815	46923	45606
Хвороби ока та придаткового апарату	184653	188813	183326	182822	179993	177795	179246
Хвороби вуха та соскоподібного відростка	434668	399819	384456	379937	381279	388030	387372
Хвороби системи кровообігу	383357	348304	345574	331346	327065	342291	346055
Хвороби органів дихання	92592	84319	78697	81324	84439	86544	88981
Хвороби органів травлення	7562564	7145142	7231292	7089841	7483775	7847792	7608290
Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	527042	464074	443606	435397	435714	425456	409025
Хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	734403	655562	637969	617010	603265	603561	590160
Вагітність, пологи та післяпологовий період*	325272	283584	256243	251986	247678	255762	248626
Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	279080	271852	257755	249534	243132	246370	237311
Уроджені аномалії(вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	11583	10367	9291	9114	7928	6571	6128
Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	127145	97744	92044	88608	82010	75876	72712
Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	54966	47293	45492	45872	47317	47317	50123
Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	57085	22450	19243	19818	19423	17700	17220
Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	525710	443827	443538	442522	435089	439970	446892

* Інформація наведена за системою МОЗ України.

Захворюваність дітей на окремі хвороби
(за даними Державної служби статистики України)

Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом (осіб)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Активний туберкульоз								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	790	619	652	621	590	575	504	520
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	677	723	710	603	571	534	477	417
Сифіліс								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	472	174	160	132	120	92	75	54
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	1892	633	444	370	269	195	145	121
Гонококова інфекція (гонорея)								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	266	124	91	66	68	62	30	36
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	1250	572	430	333	257	195	161	166
Злоякісні новоутворення								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	998	788	724	738	729	783	785	807
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	372	265	247	263	218	189	204	209

Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом(осіб)
(на 100 000 населення відповідного віку)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Активний туберкульоз								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	9,2	9,0	9,8	9,5	9,1	8,9	7,8	8,0
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	29,1	34,6	35,8	32,1	32,3	32,3	30,7	28,3
Сифіліс								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	5,5	2,5	2,4	2,0	1,8	1,4	1,2	0,8
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	81,2	30,3	22,4	19,7	15,2	11,8	9,3	8,2
Гонококова інфекція (гонорея)								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	3,1	1,8	1,4	1,0	1,0	1,0	0,5	0,6
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	53,7	27,4	21,7	17,7	14,5	11,8	10,4	11,3
Злоякісні новоутворення								
<i>Діти у віці 0–14 років</i>	11,6	11,5	10,8	11,3	11,2	12,1	12,1	12,4
<i>Діти у віці 15–17 років</i>	16,0	12,7	12,5	14,0	12,3	11,4	13,1	14,2

Таблиця 10

ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД діти
(за даними Державної служби статистики України)

Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом

	ВІЛ-інфіковані						Із числа ВІЛ-інфікованих хворі на СНІД					
	2000	2005	2007	2009	2010	2011	2000	2005	2007	2009	2010	2011
Діти у віці 0–14 років	730	2516	3449	3765	4061	4032	13	144	115	93	133	124
Діти у віці 15–17 років	64	87	114	68	70	46	3	6	18	6	2	2

Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом на 100 000 населення відповідного віку

	ВІЛ-інфіковані						Із числа ВІЛ-інфікованих хворі на СНІД					
	2000	2005	2007	2009	2010	2011	2000	2005	2007	2009	2010	2011
Діти у віці 0–14 років	8,5	36,6	52,7	58,1	62,6	61,9	0,2	2,1	1,8	1,4	2,0	1,9
Діти у віці 15–17 років	2,7	4,2	6,1	4,1	4,5	3,1	0,1	0,3	1,0	0,4	0,1	0,1

Кількість хворих, які перебували на обліку в медичних закладах, на кінець року

	ВІЛ-інфіковані						Із числа ВІЛ-інфікованих хворі на СНІД					
	2000	2005	2007	2009	2010	2011	2000	2005	2007	2009	2010	2011
Діти у віці 0–14 років	1226	5303	7095	8800	9168	9519	14	252	426	594	693	757
Діти у віці 15–17 років	173	190	233	235	248	247	4	9	32	31	11	20

Чисельність осіб, які перебувають на обліку в медичних закладах на кінець року (на 100 000 населення відповідного віку)

	ВІЛ-інфіковані						Із числа ВІЛ-інфікованих хворі на СНІД					
	2000	2005	2007	2009	2010	2011	2000	2005	2007	2009	2010	2011
Діти у віці 0–14 років	14,6	78,4	109,1	135,6	141,0	145,7	0,2	3,7	6,6	9,2	10,7	11,6
Діти у віці 15–17 років	7,3	9,3	12,8	14,7	16,5	17,2	0,2	0,4	1,8	1,9	0,7	1,4

Таблиця 11

Розподіл померлих за віковими групами та причинами смерті у 2011 р.
(за даними Державної служби статистики України)

	Усього осіб	У тому числі у віці, років			
		15–19	20–24	25–29	30–34
Усього померлих	664588	1560	3710	6373	9755
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	14050	33	298	1076	2179
Новоутворення	88957	131	255	428	723
Хвороби крові й кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	302	5	14	12	7
Ендокринні хвороби, розлади харчування та порушення обміну речовин	2524	16	29	66	78
Розлади психіки та поведінки	1458	4	23	72	109
Хвороби нервової системи	6017	82	159	247	344
Хвороби ока та його придаткового апарату	0	0	0	0	0
Хвороби вуха та соскоподібного відростка	37	0	0	1	2
Хвороби системи кровообігу	440346	62	256	587	1234
Хвороби органів дихання	17871	29	84	214	413
Хвороби органів травлення	25230	33	136	492	1043
Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	459	2	8	11	23
Хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	601	6	19	17	30
Хвороби сечостатевої системи	2954	7	21	45	55
Вагітність, пологи та післяпологовий період	85	6	17	17	23
Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	2339	0	0	0	0
Природжені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії	1937	52	39	40	28
Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час клінічних і лабораторних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	17041	23	71	114	181
Зовнішні причини смерті	42380	1069	2281	2934	3283

Таблиця 12

Чисельність дітей, усиновлених протягом року
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Чисельність дітей, усиновлених протягом року	Із них:						Загальна чисельність дітей-сиріт та батьківського піклування на кінець року
		Громадянами України		іноземними громадянами		з числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчизном (мачухою)	з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	
		з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	з числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчизном (мачухою)	з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	з числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчизном (мачухою)			
2000	7692	2043	3449	2200	
2001	7593	1999	2922	2672	
2002	6925	1760	2824	2341	
2003	6345	1635	2468	2187	55	96112	96112	
2004	5596	1492	2023	2058	23	97590	97590	
2005	5241	1419	1666	2110	46	97829	97829	
2006	4318	1477	1707	1092	42	102912	102912	
2007	5229	1784	1744	1670	31	102924	102924	
2008	5261	2066	1578	1587	30	103542	103542	
2009	5274	2374	1449	1428	23	100787	100787	
2010	4865	2247	1369	1202	47	98119	98119	
2011	4416	2114	1298	970	34	95956	95956	

Таблиця 13

Окремі інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей*
(за даними Державної служби статистики України)

(на кінець року)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування**								
Кількість закладів	44	54	55	53	51	78	77	72
В них дітей	12254	11954	10553	9145	7926	10697	10135	9269
Дитячі будинки								
Кількість закладів	83	109	114	115	225	114	113	107
З них системи МОНмолодьспорту	82	105	110	111	110	111	110	104
В них дітей	5552	6434	6119	5918	5486	5154	4771	4332
З них системи МОНмолодьспорту	5535	6341	6025	5818	5378	5070	4686	4244
Будинки дитини системи МОЗ								
Кількість закладів	46	48	48	48	49	48	48	48
В них дітей***	4969	5200	4946	4398	3951	3704	3666	3507
Будинки-інтернати системи Мінсоцполітики								
Кількість закладів	58	56	56	56	55	55	55	55
В них вихованців	7977	7475	7304	7158	7125	6937	6879	6888
Притулки для дітей								
Кількість закладів	86	96	95	95	94	90	88	87
В них вихованців	27773	23674	21221	20593	17780	14242	11978	11107

* Дані МОНмолодьспорту, МОЗ, Мінсоцполітики.

** Починаючи з 2009 р. до кількості шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, включені дані про спеціальні школи-інтернати для дітей у них.

*** У загальній чисельності дітей, які знаходяться у закладах, крім сиріт враховані діти, що мають батьків.

**** Перебували протягом звітного року.

На кінець 2011 р. у 598 дитячих будинках сімейного типу перебував 4041 вихованець, у 3444 прийомних сім'ях – 5949; у 41 центрі соціально-психологічної реабілітації протягом року перебувало 3389 дітей.

Таблиця 14

Кількість дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування, та кількість усиновлених
(за 2000–2005 роки – дані Міністерства освіти і науки України, за 2008–2011 роки – Мінсоцполітики України)

	2000	2003	2004	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець року	...*	96112	97590	97829	102924	103542	10078	98119	95956
Кількість дітей, усиновлених протягом року – усього Громадянами України	7692	6345	5596	5241	5229	5261	5274	4865	4416
З числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	2043	1635	1492	1419	1784	2066	2374	2247	2114
З числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчимою (мачухою)	3449	2468	2023	1666	1744	1578	1449	1369	1298
Іноземними громадянами з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	2200	2187	2058	2110	1670	1587	1428	1202	970
З числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчимою (мачухою)	...*	55	23	46	31	30	23	47	34

* Показник введено у звітність з 2003 р.

Таблиця 15

Рівень зайнятості населення за статтю, місцем проживання та віковими групами,
% до загальної кількості населення відповідної вікової групи
(за даними Державної служби статистики України)

	Усього	У тому числі за віковими групами, років						Праце- здатного віку
		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–70	
2010 рік								
Усе населення	58,5	33,5	72,0	78,1	78,9	61,3	24,1	65,6
Жінки	54,4	29,3	65,2	74,6	78,6	55,8	22,1	63,3
Чоловіки	63,1	37,4	78,6	81,6	79,2	68,1	27,1	67,8
Міські поселення	56,8	29,4	72,4	79,0	78,7	58,9	15,8	64,9
Сільська місцевість	62,7	42,3	71,0	75,8	79,4	67,1	41,3	67,4
2011 рік								
Усе населення	59,2	33,9	72,4	78,1	79,8	62,0	24,1	66,5
Жінки	54,5	29,8	63,4	73,6	79,4	56,1	22,0	63,5
Чоловіки	64,4	37,9	81,2	82,6	80,3	69,5	27,4	69,3
Міські поселення	57,6	30,4	72,8	78,8	80,0	59,8	15,9	66,1
Сільська місцевість	63,0	41,3	71,4	76,3	79,5	67,6	42,1	67,5

Таблиця 16

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, місцем проживання
та віковими групами, % до кількості економічно активного населення відповідної
вікової групи
(за даними Державної служби статистики України)

	Усього	У тому числі за віковими групами, років						Праце- здатного віку
		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–70	
2010 рік								
Усе населення	8,1	17,4	9,9	7,8	6,8	5,3	0,0	8,8
Жінки	6,8	16,7	8,1	6,8	6,0	3,9	–	7,8
Чоловіки	9,3	17,8	11,2	8,7	7,6	6,8	0,1	9,7
Міські поселення	8,6	20,2	10,3	7,6	6,9	5,6	0,1	9,1
Сільська місцевість	7,1	12,6	8,4	8,3	6,5	4,8	–	8,1
2011 рік								
Усе населення	7,9	18,6	9,2	7,3	6,4	5,1	0,1	8,6
Жінки	6,8	18,7	8,2	6,1	5,7	4,2	0,1	7,8
Чоловіки	8,8	18,6	9,9	8,4	7,0	6,0	0,0	9,2
Міські поселення	8,0	20,2	9,2	7,3	6,2	5,2	0,1	8,6
Сільська місцевість	7,5	16,1	9,1	7,3	6,7	5,0	0,0	8,5

Таблиця 17

Фінансування освіти в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі до видатків на галузь	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь
		Загальних видатків	ВВП			Загальних видатків	ВВП	
2000 рік		2005 рік		2008 рік		2011 рік*		
Всього З них	48148,6	100,0	100,0	X	307399,4	100,0	100,0	X
На освіту – всього	7085,5	14,7	4,2	100,0	66773,6	21,7	7,3	100,0
У тому числі: дошкільну	789,0	1,6	0,5	11,1	8325,2	2,7	0,9	12,5
Загальну середню	2564,6	5,3	1,5	36,2	27640,7	9,0	3,0	41,4
Професійно-технічну	429,1	0,9	0,3	6,1	4108,0	1,3	0,4	6,2
Вишу	2285,5	4,7	1,3	32,3	20966,3	6,8	2,3	31,4
Всього З них	141989,5	100,0	100,0	X	377842,8	100,0	100,0	X
На освіту – всього	26801,8	18,1	6,1	100,0	79826,0	21,1	7,4	100,0
У тому числі: Дошкільну	2940,7	2,0	0,7	11,0	10238,3	2,7	0,9	12,8
Загальну середню	11158,8	7,4	2,5	41,6	32852,4	8,7	3,0	41,2
Професійно-технічну	1749,9	1,1	0,4	6,5	5106,2	1,4	0,5	6,4
Вишу	7934,1	5,7	1,8	29,6	24998,4	6,6	2,3	31,3
Всього З них	309203,7	100,0	100,0	X	416853,6	100,0	100,0	X
На освіту – всього	60959,4	19,7	6,4	100,0	86253,6	20,7	6,6	100,0
У тому числі: Дошкільну	7214,8	2,3	0,8	11,8	11831,6	2,8	0,9	13,7
Загальну середню	25409,3	8,2	2,7	41,7	35234,5	8,5	2,7	40,8
Професійно-технічну	3766,6	1,2	0,4	6,2	5305,4	1,3	0,4	6,2
Вишу	18552,9	6,0	2,0	30,4	26619,6	6,4	2,0	30,9

* Попередні дані за станом на 19.03.2012 р.

Розподіл чисельності учнів, слухачів та студентів навчальних закладів України за міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО)

(за даними Державної служби статистики України)

Назва ступеня освіти за МСКО	Код ступеня освіти за МСКО	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Допочаткове навчання	0	983001	968034	973535	976781	996481	1031701	1080882	1137488	1194546	1213890	1272745
Початкова освіта/Перший етап базової освіти	1	2065348	2047085	1960512	1850734	1945715	1753689	1647847	1573458	1531943	1540282	1563396
Перший етап середньої освіти/Другий етап базової освіти	2	3579702	3425454	3251458	3068479	2698222	2611426	2493102	2367061	2227918	2289065	2101546
Другий етап середньої освіти	3	1381980	1389180	1392475	1378631	1344605	1284837	1215634	1131463	1060639	843907	824165
Післясередня, не вища освіта	4	178523	178674	175667	173465	187690	185266	176445	172073	171395	182607	175587
Перший етап вищої освіти	5А	1402904	1548049	1686912	1843831	2026726	2203830	2318553	2372462	2364541	2245200	2129835
	5В	528041	561265	582855	592917	548466	505331	468029	441336	399332	354226	361453
Другий етап вищої освіти	6	24426	25362	26454	28326	29683	31181	32666	33915	34820	35578	36214

Дошкільні навчальні заклади
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Кількість закладів, тис.	В них місць, тис.	Кількість дітей у закладах, тис.	Охоплення дітей закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку
1990	24,5	2277	2428	57
1991	24,4	2243	2268	55
1992	23,8	2216	2063	51
1993	23,2	2189	1918	49
1994	22,3	2101	1736	47
1995	21,4	2014	1536	44
1996	20,2	1856	1342	41
1997	18,4	1770	1172	38
1998	17,6	1638	1103	38
1999	17,2	1216	1055	39
2000	16,3	1117	983	40
2001	15,7	1077	968	41
2002	15,3	1060	973	48
2003	15,0	1053	977	49
2004	14,9	1040	996	50
2005	15,1	1056	1032	51
2006	15,1	1063	1081	53
2007	15,3	1084	1137	54
2008	15,4	1110	1195	54
2009	15,5	1121	1214	53
2010	15,6*	1136**	1273	56
2011	16,1***	1171****	1354	57*****

* З них 0,9 тис. закладів не працювали.

*** Не враховані місця у дошкільних закладах, що не працювали протягом року або більше з будь-якої причини.

*** З них 0,8 тис. закладів не працювали.

**** Не враховані місця у дошкільних закладах, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини.

***** Дані попередні.

Загальноосвітні навчальні заклади, на початок навчального року; тис.
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Кількість закладів	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах		Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами			Кількість учителів
			денних	вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчався заочно	закінчили школу II ступеня (одержали свідоцтво про базу загальної середньої освіти)	закінчили школу III ступеня (одержали атестат про повну загальної середньої освіти)		
1990/91	21,8	7132	6939	193	696	406	537	
1991/92	21,9	7102	6918	184	699	409	543	
1992/93	22,0	7088	6918	170	683	393	565	
1993/94	22,1	7096	6937	159	674	375	579	
1994/95	22,3	7125	6972	153	654	355	576	
1995/96	22,3	7143	7007	136	639	361	596	
1996/97	22,2	7134	7016	118	657	374	585	
1997/98	22,1	7078	6970	108	670	378	571	
1998/99	22,1	6987	6876	111	724	408	573	
1999/00	22,2	6857	6743	114	737	434	576	
2000/01	22,2	6764	6647	117	720	475	577	
2001/02	22,2	6601	6486	115	738	505	568	
2002/03	22,1	6350	6237	113	724	508	561	
2003/04	21,9	6044	5936	108	720	526	551	
2004/05	21,7	5731	5626	105	675	519	547	
2005/06	21,6	5399	5301	98	649	515	543	
2006/07	21,4	5120	5026	94	595	485	537	
2007/08	21,2	4857	4768	89	561	467	531	
2008/09	21,0	4617	4533	84	546	427	524	
2009/10	20,6	4495	4421	74	317	391	522	
2010/11	20,3	4299	4228	71	566	364	515	
2011/12	19,9	4293	4225	68	480	215	509	

Професійно-технічні навчальні заклади*
(за даними Державної служби статистики України)

<i>Рік</i>	<i>Кількість закладів</i>	<i>Кількість учнів, тис.</i>	<i>Прийнято учнів, тис.</i>	<i>Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис.</i>
1990	1246	643,4	380,5	376,7
1991	1251	648,4	377,4	338,1
1992	1255	647,2	367,9	307,1
1993	1185	629,4	340,8	307,0
1994	1177	572,8	286,0	288,4
1995	1179	555,2	300,5	277,3
1996	1156	539,7	304,2	274,8
1997	1003	528,1	311,2	264,5
1998	995	529,0	304,2	259,2
1999	980	527,7	307,3	263,5
2000	970	524,6	307,3	266,8
2001	965	512,3	309,1	278,8
2002	962	501,9	311,0	282,4
2003	953	493,1	311,2	275,6
2004	1011	507,3	327,6	283,4
2005	1023	496,6	314,2	286,6
2006	1021	473,8	303,7	289,3
2007	1022	454,4	299,2	285,1
2008	1018	443,6	288,1	269,6
2009	975	424,3	249,9	239,4
2010	976	433,5	282,9	247,4
2011	976	409,4	241,7	240,1

*Дані за 1990–1994 рр. наведені по ПТНЗ Міністерства освіти і науки України (МОН); починаючи з 1995 р. – включають заклади МОН та інших міністерств (відомств).

Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах
(за даними Державної служби статистики України)

	1995	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість закладів								
На кінець року – всього одиниць	1179	970	1021	1022	1018	975	976	976
у тому числі								
МОНмолодьспорт України	1161	966	1016	1017	1013	971	971	971
інші міністерства (відомств)	18	4	5	5	5	4	5	5
Чисельність учнів, слухачів на кінець року – всього, осіб	555159	564629	473751	454352	443619	424313	433538	409423
у тому числі в закладах								
МОНмолодьспорт України	552085	523399	472006	452547	441788	423127	431475	407465
інших міністерств (відомств)	3070	1234	1745	1805	1831	1186	2063	1958
Прийнято за рік – всього, осіб	300549	307265	303651	299246	288128	249874	282914	241682
у тому числі в закладах								
МОНмолодьспорт України	298440	306686	302635	298210	287029	249341	281784	240741
інших міністерств (відомств)	2109	579	1016	1036	1099	531	1130	941
Випущено за рік – всього, осіб	277343	266757	289275	285057	269631	239355	247364	240133
у тому числі закладами								
МОНмолодьспорт України	274865	266263	288348	284235	268752	239011	246476	239208
інших міністерств (відомств)	2478	494	927	822	879	344	888	925
Чисельність учнів, слухачів у розрахунку на 10000 населення	108	107	102	98	96	92	95	90

Таблиця 23

Кількість вищих навчальних закладів та студентів у них, на початок навчального року
(за даними Державної служби статистики України)

Навчальний рік	Кількість закладів		Кількість студентів у закладах, тис.	
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8

Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах у розрахунку на 10 тис. населення
(за даними Державної служби статистики України)

	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
У загальноосвітніх навчальних закладах	1373	1391	1372	1151	1098	1047	1001	978	939	941
У професійно-технічних навчальних закладах	127	108	107	106	102	98	96	92	95	90
У вищих навчальних закладах										
І–ІV рівнів акредитації	316	300	392	578	597	606	599	565	544	506
І–ІІ рівнів акредитації	146	120	107	108	100	95	87	77	79	78
ІІІ–ІV рівнів акредитації	170	180	285	470	497	511	512	488	465	428
Співвідношення чисельності студентів ВНЗ І–ІV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів	2,5	2,8	3,7	5,5	5,9	6,2	6,2	6,1	5,7	5,6

Таблиця 25

Кількість прийнятих студентів та випущених фахівців з вищих навчальних закладів, на початок навчального року
(за даними Державної служби статистики України)

Навчальний рік	Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.*	
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації
1990/91	241,0	174,5	228,7	136,9
1991/92	237,5	173,7	223,0	137,0
1992/93	212,6	170,4	199,8	144,1
1993/94	198,9	170,0	198,0	153,5
1994/95	194,0	198,0	204,3	149,0
1995/96	188,8	206,8	191,2	147,9
1996/97	183,4	221,5	185,8	155,7
1997/98	166,2	264,7	162,2	186,7
1998/99	164,9	290,1	156,9	214,3
1999/00	170,1	300,4	156,0	240,3
2000/01	190,1	346,4	148,6	273,6
2001/02	201,2	387,1	147,5	312,8
2002/03	203,7	408,6	155,5	356,7
2003/04	202,5	432,5	162,8	416,6
2004/05	182,2	475,2	148,2	316,2
2005/06	169,2	503,0	142,7	372,4
2006/07	151,2	507,7	137,9	413,6
2007/08	142,5	491,2	134,3	468,4
2008/09	114,4	425,2	118,1	505,2
2009/10	93,4	370,5	114,8	527,3
2010/11	129,1	392,0	111,0	543,7
2011/12	105,1	314,5	96,7	529,8

* На кінець 1990, 1991, ..., 2010 р.

**Прийом студентів до ВНЗ України I–II рівнів акредитації за джерелами
фінансування їх навчання**

(за даними Державної служби статистики України)

	Усього прийнято осіб	у тому числі за рахунок коштів:		
		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, фізичних та юридичних осіб
1995	188795	135423	15634	37738
2000	190077	76281	19188	94608
2001	201243	74624	21227	105392
2002	203665	74813	21451	107401
2003	202537	75431	22426	104680
2004	182224	64063	22215	95946
2005	169223	60187	22950	86086
2009	93389	35547	23063	34779
2010	129102	43179	24451	61472
2011	105086	38635	22909	43542
У % до підсумку:				
1995	100,0	71,7	8,3	20,0
2000	100,0	40,1	10,1	49,8
2001	100,0	37,1	10,5	52,4
2002	100,0	36,7	10,5	52,8
2003	100,0	37,2	11,1	51,7
2004	100,0	35,1	12,2	52,7
2005	100,0	35,6	13,5	50,9
2009	100,0	38,1	24,7	37,2
2010	100,0	33,4	18,9	47,7
2011	100,0	36,8	21,8	41,4

Таблиця 27

Прийом студентів до ВНЗ III–IV рівнів акредитації за джерелами фінансування їх навчання

(за даними Держкомстату України)

	Усього прийнято осіб	у тому числі за рахунок коштів:		
		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, фізичних та юридичних осіб
1995	206843	152425	984	53434
2000	346359	134170	1364	210825
2001	387058	137429	2953	246676
2002	408639	146707	2943	258989
2003	432452	153120	3045	276287
2004	475222	163554	3445	308223
2005	503034	171904	3982	327148
2009	370522	165152	4315	201055
2010	392012	173916	4876	213220
2011	314530	145113	3830	165587
У % до підсумку:				
1995	100,0	73,7	0,5	25,8
2000	100,0	38,7	0,4	60,9
2001	100,0	35,5	0,8	63,7
2002	100,0	35,9	0,7	63,4
2003	100,0	35,4	0,7	63,9
2004	100,0	34,4	0,7	64,9
2005	100,0	34,2	0,8	65,0
2009	100,0	44,6	1,1	54,3
2010	100,0	44,4	1,2	54,4
2011	100,0	46,2	1,2	52,6

Основні показники діяльності аспірантури в Україні *
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року, одиниць	418	496	507	521	525	530	524
Чисельність аспірантів на кінець року, осіб	23295	29866	32497	33344	34115	34653	34192
Прийнято за рік, осіб	7744	9711	10286	10189	10470	10626	10306
Випущено за рік, осіб	5132	6417	7154	7343	7929	8290	8578
у тому числі з захистом дисертації							
осіб	842	1171	1517	1623	1826	1954	2079
відсотків	16,4	18,2	21,2	22,1	23,0	23,6	24,2
Науково-дослідні інститути							
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року, одиниць	224	259	263	276	276	277	275
Чисельність аспірантів на кінець року, осіб	4205	4969	5237	5347	5410	5246	5140
Прийнято за рік, осіб	1431	1577	1590	1604	1615	1574	1529
Випущено за рік, осіб	1013	1165	1252	1220	1307	1359	1307
у тому числі з захистом дисертації							
Осіб	100	107	111	105	143	152	151
Відсотків	9,9	9,2	8,9	8,6	10,9	11,2	11,6
Вищі навчальні заклади							
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року, одиниць	194	237	244	245	249	253	249
Чисельність аспірантів на кінець року, осіб	19090	24897	27260	27997	28705	29407	29052
Прийнято за рік, осіб	6313	8134	8696	8585	8855	9052	8777
Випущено за рік, осіб	4119	5252	5902	6123	6622	6931	7271
у тому числі з захистом дисертації							
Осіб	742	1064	1406	1518	1683	1802	1928
Відсотків	18,0	20,3	23,8	24,8	25,4	26,0	26,5

* Без врахування аспірантів із зарубіжних країн.

Таблиця 29

Чисельність аспірантів та докторантів в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість аспірантів *	Кількість докторантів *
1991/92	13 596	503
1992/93	13 992	592
1993/94	14 816	765
1994/95	15 643	927
1995/96	17 464	1 105
1996/97	19 227	1 197
1997/98	20 645	1 233
1998/99	21 766	1 247
1999/00	22 300	1 187
2000/01	23 295	1 131
2001/02	24 256	1 106
2002/03	25 288	1 166
2003/04	27 106	1 220
2004/05	28 412	1 271
2005/06	29 866	1 315
2006/07	31 293	1 373
2007/08	32 497	1 418
2008/09	33 344	1 476
2009/10	34 115	1 463
2010/11	34 653	1 561
2011/12	34 192	1 631

*В усі роки – на початок навчального року, а в 1991, 2009, 2010, 2011 рр. – на кінець року.

Таблиця 30

Чисельність аспірантів та докторантів станом на 1 січня 2012 року, за віком
(за даними Державної служби статистики України)

	Всього	Із них у віці				
		20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40 років і старші
Аспіранти	34 192	13 114	13 476	3 813	2 048	1 741
з них навчаються в аспірантурі						
НДІ	5 140	1 711	2 005	685	387	352
ВНЗ	29 052	11 403	11 471	3 128	1 661	1 389
Докторанти	1 631	–	53	340	517	721
з них навчаються в аспірантурі						
НДІ	313	–	14	83	75	141
ВНЗ	1318	–	39	257	442	580

Чисельність аспірантів станом на 1 січня 2012 року, за віком та регіонами
(за даними Державної служби статистики України)

	Всього	Із них у віці				
		20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40 років і старші
Україна	34 192	13 114	13 476	3 813	2 048	1 741
АР Крим	677	268	243	56	56	54
Вінницька	521	157	217	77	52	18
Волинська	462	190	169	55	24	24
Дніпропетровська	1 632	834	718	147	74	51
Донецька	1 847	713	730	185	131	88
Житомирська	392	133	161	49	25	23
Закарпатська	320	178	127	7	6	2
Запорізька	950	286	341	145	79	99
Івано-Франківська	643	281	228	68	40	26
Київська	457	121	231	44	29	32
Кіровоградська	230	77	71	38	17	27
Луганська	1 100	317	398	182	103	100
Львівська	2 787	1 375	993	259	93	67
Миколаївська	276	100	112	32	13	19
Одеська	2 215	980	788	206	106	135
Полтавська	643	292	226	64	34	27
Рівненська	241	89	98	27	18	9
Сумська	527	198	186	73	43	27
Тернопільська	442	148	172	82	22	18
Харківська	3 940	1 526	1 659	412	206	137
Херсонська	343	146	115	32	26	24
Хмельницька	411	147	152	66	25	21
Черкаська	515	156	193	95	43	28
Чернівецька	267	99	123	27	10	8
Чернігівська	283	73	118	40	29	23
м. Київ	11 875	4 137	5 033	1 332	730	643
м. Севастополь	194	92	63	13	14	11

Таблиця 32

Чисельність докторантів станом на 1 січня 2012 року, за віком та регіонами
(за даними Державної служби статистики України)

	Всього	Із них у віці				
		20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40 років і старші
Україна	1 631	–	53	340	517	721
АР Крим	25	–	–	8	6	11
Вінницька	14	–	–	4	4	6
Волинська	23	–	1	2	6	14
Дніпропетровська	59	–	2	12	18	27
Донецька	72	–	4	20	18	30
Житомирська	19	–	3	2	4	10
Закарпатська	3	–	–	–	3	–
Запорізька	41	–	2	11	13	15
Івано-Франківська	16	–	–	3	7	6
Київська	21	–	1	4	13	3
Кіровоградська	5	–	–	1	1	3
Луганська	63	–	6	13	17	27
Львівська	106	–	1	14	33	58
Миколаївська	22	–	–	6	6	10
Одеська	92	–	3	19	26	44
Полтавська	24	–	–	6	9	9
Рівненська	3	–	–	–	1	2
Сумська	14	–	1	7	2	4
Тернопільська	17	–	–	2	7	8
Харківська	210	–	5	49	64	92
Херсонська	14	–	1	2	6	5
Хмельницька	17	–	–	1	9	7
Черкаська	17	–	–	1	11	5
Чернівецька	28	–	1	8	7	12
Чернігівська	3	–	–	–	–	3
м. Київ	695	–	20	145	226	304
м. Севастополь	8	–	2	–	–	6

Чисельність дослідників за науковими ступенями, віком та регіонами, 2010 р.
(за даними Державної служби статистики)

	Чисельність дослідників				Мають науковий ступінь				Кандидата наук			
	Всього	З них віком			Всього	Доктора наук		Всього	До 29 років включно	30-39 років	До 29 років включно	30-39 років
		До 29 років включно	30-39 років	30-39 років		Всього	До 29 років включно					
Україна	73 413	11 938	13 391	4 477	2	81	16 923	814	3644			
АР Крим	1 175	142	171	79	-	-	340	11	40			
Вінницька	470	80	112	8	-	-	73	2	21			
Волинська	184	46	43	-	-	-	22	1	6			
Дніпропетровська	5 782	1 258	945	135	-	5	722	16	97			
Донецька	5 056	1 006	966	169	1	5	680	34	134			
Житомирська	205	33	49	5	-	-	42	-	11			
Закарпатська	475	94	88	22	-	-	133	5	27			
Запорізька	1 661	303	329	11	-	-	105	1	10			
Івано-Франківська	453	78	117	3	-	-	41	2	9			
Київська	1 671	261	342	77	-	4	364	9	84			
Кіровоградська	318	104	60	2	-	-	24	1	11			
Луганська	979	181	165	15	-	-	101	1	14			
Львівська	3 481	487	685	221	-	6	1036	61	264			
Миколаївська	949	156	165	17	-	1	88	1	10			
Одеська	2 305	338	424	139	-	1	571	28	99			
Полтавська	842	154	187	30	-	-	211	8	49			
Рівненська	160	32	33	2	-	-	19	-	5			
Сумська	772	121	128	18	-	1	93	4	22			
Тернопільська	185	35	41	-	-	-	28	5	4			
Харківська	12 076	1 862	2335	618	-	10	2 732	108	605			
Херсонська	594	134	116	21	-	1	113	7	26			
Хмельницька	67	8	12	-	-	-	11	-	1			
Черкаська	582	95	105	5	-	-	61	1	16			
Чернівецька	780	254	173	30	-	-	194	9	66			
Чернігівська	371	52	65	11	-	-	66	1	14			
м. Київ	30 969	4 527	5 431	2 784	1	46	8 844	494	1 984			
м. Севастополь	851	97	104	55	-	-	209	4	15			

Таблиця 34

Чисельність дослідників за науковими ступенями, віком та регіонами, 2010 р.
(за даними Державної служби статистики)

	Чисельність дослідників				Мають науковий ступінь			
	Всього	3-ній віком		Доктора наук		Кандидата наук		
		До 29 років включно	30-39 років	Всього	До 29 років включно	30-39 років	Всього	До 29 років включно
Україна	73 413	11 938	13 391	4477	2	81	16 923	814
Природничі науки	28 479	4169	5321	2825	1	36	9252	414
Технічні науки	31 027	5430	5079	739	1	7	3399	83
Гуманітарні науки	1893	198	451	188	-	5	673	51
Суспільні науки	5313	937	1278	449	-	26	1630	122
Наукові установи та вузи, що мають багату науковий профіль	6701	1204	1262	276	-	7	1969	144

Таблиця 35

Розподіл докторів та кандидатів наук, зайнятих в економіці України, за віком
(за даними Державної служби статистики)

	1995		2000		2005		2009		2010	
	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук
Всього	9 759	57 610	10 339	58 741	12 014	68 291	13 866	81 169	14 418	84 000
3-ній у віці:										
до 30 років	1	1 104	2	1815	-	3908	2	6870	3	5884
31-40 років	270	11 463	232	9305	220	12 234	463	19 198	529	21 752
41-50 років	1826	17 426	1698	16 654	1713	16 662	2032	17 167	1977	16 969
51-55 років	1461	8003	1638	9365	1689	9103	1964	9822	1925	9869
56-60 років	2604	12 097	1639	7398	2076	8926	2358	9191	2295	9081
61-70 років	2671	6488	3778	12 201	4272	14 102	4102	13 180	4099	13 013
Понад 70 років	926	1029	1332	2003	2044	3356	2945	5741	3590	7432

Чисельність докторів та кандидатів наук, які зайняті в економіці України, за віком та регіонами, 2010 р.

(за даними Державної служби статистики)

	Мають науковий ступінь					
	Доктора наук			Кандидата наук		
	Всього	До 30 років	31–40 років	Всього	До 30 років	30–39 років
Україна	14 418	3	529	84 000	5884	21 752
АР Крим	374	–	13	2192	118	519
Вінницька	203	–	11	1408	113	364
Волинська	79	–	9	876	77	304
Дніпропетровська	906	–	31	5241	277	1119
Донецька	838	–	32	5165	330	1259
Житомирська	91	–	6	927	101	265
Закарпатська	146	–	5	819	55	200
Запорізька	353	–	19	2431	158	698
Івано-Франківська	225	–	9	1504	146	476
Київська	154	1	5	1201	86	306
Кіровоградська	54	–	3	734	44	226
Луганська	293	–	17	2146	154	548
Львівська	945	–	24	6008	467	1674
Миколаївська	129	–	7	1036	72	235
Одеська	807	–	25	4716	304	1059
Полтавська	227	–	14	1676	105	451
Рівненська	87	–	2	1032	76	281
Сумська	143	–	10	1288	112	369
Тернопільська	215	–	17	1607	147	575
Харківська	2009	2	77	11 879	816	3124
Херсонська	119	–	4	982	66	258
Хмельницька	113	–	7	1307	102	438
Черкаська	130	–	6	1118	91	393
Чернівецька	208	–	10	1252	132	433
Чернігівська	78	–	6	811	41	223
м. Київ	5376	–	158	23 792	1655	5826
м. Севастополь	116	–	2	852	39	129

Таблиця 37

Розподіл докторів та кандидатів наук, які зайняли в економіці України, за віком та галузями наук, 2010 р.
(за даними Державної служби статистики)

	Мають науковий ступінь					
	Доктора наук			Кандидата наук		
	Всього	До 30 років	31–40 років	Всього	До 30 років	31–40 років
Україна	14 418	3	529	84 000	5884	21 752
Природничі науки	6933	–	183	31 463	1641	7319
Технічні науки	3325	–	60	20 062	944	3623
Гуманітарні науки	1592	–	67	10 735	832	3252
Суспільні науки	2568	3	219	21 740	2467	7558

Таблиця 38

Розподіл докторів та кандидатів наук, які виїхали за кордон, за віком
(за даними Державної служби статистики)

	Розподіл докторів та кандидатів наук, які виїхали за кордон, за віком											
	1995		2000		2005		2009		2010			
	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук		
Всього	59	184	26	125	8	45	5	26	8	31		
3 нх у віці:												
до 30 років	–	3	–	4	–	2	–	–	–	3		
31–40 років	2	50	1	40	–	15	–	13	–	17		
41–50 років	15	57	7	45	1	18	–	4	2	6		
51–55 років	11	19	4	15	3	7	1	4	–	1		
56–60 років	15	30	3	10	1	–	1	4	4	1		
61–70 років	14	18	9	7	3	–	3	1	–	3		
Понад 70 років	2	7	2	4	–	3	–	–	2	–		

**Розподіл кількості державних службовців-жінок за віком та категоріями посад
на 31 грудня 2011 року**

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість жінок, осіб	З них у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)				
		До 34	від 35 до 45	від 46 до 49	Від 50 до 54	55 і більше
Усього	205544	50,0	27,7	9,7	11,7	0,9
Керівники	49046	24,4	38,0	15,6	19,9	2,1
з них мають категорії посад						
першу	34	20,6	32,4	8,8	17,6	20,6
другу	318	13,8	31,2	18,2	28,3	8,5
третю	1470	18,6	34,8	16,5	24,4	5,7
четверту	4106	26,4	34,2	14,4	20,9	4,1
п'яту	15672	23,3	36,9	16,5	21,3	2,0
шосту	27446	25,3	39,6	15,1	18,5	1,5
Спеціалісти	156498	58,1	24,5	7,8	9,1	0,5
з них мають категорії посад						
другу	31	54,9	41,9	–	–	3,2
третю	2491	43,7	34,4	8,2	11,0	2,7
четверту	2014	57,1	25,9	6,1	8,3	2,6
п'яту	20127	62,6	22,5	6,2	8,0	0,7
шосту	61599	58,9	23,6	7,9	9,2	0,4
сьому	70236	56,5	25,5	8,3	9,3	0,4

Таблиця 40

Розподіл кількості державних службовців – жінок за віком та регіонами
на 31 грудня 2011 року
(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість жінок, осіб	З них у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)				
		До 34	від 35 до 45	від 46 до 49	від 50 до 54	55 і більше
Україна	205544	50,0	27,7	9,7	11,7	0,9
АР Крим	8108	53,1	25,7	9,5	10,9	0,8
Вінницька	6929	47,4	30,3	10,3	11,3	0,7
Волинська	4688	47,3	30,4	10,0	11,7	0,6
Дніпропетровська	11393	51,0	26,5	10,3	11,4	0,8
Донецька	14938	54,6	24,8	8,1	11,6	0,9
Житомирська	6467	48,1	29,7	10,3	11,1	0,8
Закарпатська	4561	50,2	26,9	9,2	13,0	0,7
Запорізька	7522	48,1	27,1	10,4	13,4	1,0
Івано-Франківська	5527	53,8	25,9	8,7	11,0	0,6
Київська	7993	52,6	27,1	9,9	9,6	0,8
Кіровоградська	5478	44,9	32,5	10,4	11,7	0,5
Луганська	8795	48,4	27,6	10,4	12,9	0,7
Львівська	8729	49,8	27,3	9,7	12,2	1,0
Миколаївська	5941	48,4	29,7	10,1	11,4	0,4
Одеська	9233	53,9	25,4	9,1	10,7	0,9
Полтавська	6727	45,4	30,9	9,9	13,0	0,8
Рівненська	5236	50,1	28,4	9,3	11,3	0,9
Сумська	5526	45,9	29,4	11,1	12,8	0,8
Тернопільська	4841	46,7	30,5	10,4	11,8	0,6
Харківська	10946	49,6	28,0	10,5	11,3	0,6
Херсонська	5265	46,5	29,5	10,4	13,0	0,6
Хмельницька	5703	51,0	29,0	10,2	9,4	0,4
Черкаська	5685	48,0	30,6	10,2	10,9	0,3
Чернівецька	3620	54,9	25,2	8,6	10,4	0,9
Чернігівська	6602	43,8	32,1	10,7	12,8	0,6
м. Київ	26974	51,5	26,1	8,6	12,0	1,8
м. Севастополь	2117	57,4	22,4	7,8	11,2	1,2

Таблиця 41

**Розподіл кількості державних службовців–чоловіків за віком та категоріями посад
на 31 грудня 2011 року**

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість чоловіків, осіб	З них у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)				
		До 34	від 35 до 45	від 46 до 49	від 50 до 54	55 і більше
Усього	62560	45,5	21,3	20,2	11,7	1,3
Керівники	24225	23,5	27,1	29,2	17,9	2,3
з них мають категорії посад						
першу	206	2,4	27,2	33,0	27,2	10,2
другу	730	12,3	27,8	31,5	19,2	9,2
третю	2052	14,3	26,5	31,4	22,3	5,5
четверту	3995	19,2	26,1	30,4	20,4	3,9
п'яту	6529	26,1	27,2	27,8	17,3	1,6
шосту	10713	26,3	27,5	28,9	16,3	1,0
Спеціалісти	38335	59,5	17,6	14,5	7,8	0,6
з них мають категорії посад						
другу	53	24,5	22,6	24,6	11,3	17,0
третю	1188	41,5	24,7	18,9	11,3	3,6
четверту	1271	48,2	23,3	16,4	10,4	1,7
п'яту	7611	60,8	16,4	14,4	7,6	0,8
шосту	14688	57,1	17,0	16,4	9,1	0,4
сьому	13524	64,2	17,7	11,9	6,0	0,2

Розподіл кількості державних службовців–чоловіків за віком та регіонами
на 31 грудня 2011 року

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість чоловіків, осіб	З них у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)				
		До 34	від 35 до 45	від 46 до 49	від 50 до 54	55 і більше
Україна	62560	45,5	21,3	20,2	11,7	1,3
АР Крим	1964	50,6	18,6	19,0	10,7	1,1
Вінницька	2755	43,7	24,1	21,1	10,2	0,9
Волинська	1639	42,3	22,5	23,4	11,3	0,5
Дніпропетровська	2506	52,9	18,8	16,6	10,9	0,8
Донецька	2534	51,2	17,6	18,5	11,8	0,9
Житомирська	2174	41,5	22,8	23,0	11,8	0,9
Закарпатська	1768	45,1	21,0	19,3	13,9	0,7
Запорізька	1659	45,8	20,7	19,9	12,6	1,0
Івано-Франківська	1868	46,3	19,9	21,3	11,5	1,0
Київська	2037	50,1	20,5	18,5	9,5	1,4
Кіровоградська	1639	45,8	22,9	21,0	9,9	0,4
Луганська	1953	47,2	18,2	21,0	12,6	1,0
Львівська	2969	45,3	22,2	20,2	11,1	1,2
Миколаївська	1477	49,1	21,6	17,4	11,0	0,9
Одеська	2612	51,6	20,2	17,5	9,8	0,9
Полтавська	1869	39,5	22,7	24,7	12,4	0,7
Рівненська	1708	46,3	20,7	21,3	10,8	0,9
Сумська	1669	38,3	22,9	23,3	15,0	0,5
Тернопільська	1993	39,7	22,2	23,6	13,7	0,8
Харківська	2577	46,4	21,8	19,6	10,9	1,3
Херсонська	1462	47,6	20,2	19,8	11,9	0,5
Хмельницька	2107	49,3	22,7	18,8	8,5	0,7
Черкаська	1751	45,5	19,9	21,1	12,8	0,7
Чернівецька	1553	51,0	19,6	17,5	11,3	0,6
Чернігівська	2112	42,6	23,0	20,8	12,9	0,7
м. Київ	11797	42,0	22,0	20,2	12,8	3,0
м. Севастополь	408	50,2	19,4	16,9	12,3	1,2

Надання житла молодим сім'ям та одинакам, по регіонах України
(за даними Державної служби статистики України)

	<i>Кількість сімей та одинаків, які перебували на квартирному обліку на кінець року</i>					<i>Кількість сімей та одинаків, які одержали та поліпили свої житлові умови</i>				
	1995	2000	2005	2010	2011	1995	2000	2005	2010	2011
Україна	114196	91449	112645	111722	112994	1983	1403	1697	940	890
АР Крим	4999	4224	5944	5572	5506	9	44	61	63	55
Вінницька	2141	2175	3572	4323	4313	3	12	37	–	1
Волинська	2608	1918	4264	4872	4480	26	26	11	11	2
Дніпропетровська	9019	6539	5134	5214	5090	62	150	173	88	103
Донецька	8870	8046	6814	9101	9264	65	176	366	195	203
Житомирська	4099	3054	2756	3288	3423	92	21	64	39	11
Закарпатська	221	218	857	856	851	2	0	31	20	28
Запорізька	3809	3696	3394	4000	3718	373	17	55	23	25
Івано-Франківська	3009	747	1119	1243	1211	41	12	9	12	3
Київська	7978	5660	5109	5278	5320	147	28	25	25	13
Кіровоградська	2187	1990	1710	1000	1168	36	26	37	4	75
Луганська	5374	2090	2907	3413	3307	210	115	217	149	120
Львівська	2097	2302	4609	5203	5222	20	68	5	7	1
Миколаївська	2082	4622	3438	3048	3190	84	56	20	57	21
Одеська	1858	2504	3839	2883	2690	28	21	23	43	51
Полтавська	2808	2044	2279	2094	2176	260	49	16	18	24
Рівненська	3228	2017	2161	2462	2723	3	24	18	41	44
Сумська	7790	5598	14200	8389	8261	64	52	24	18	20
Тернопільська	2515	2456	2877	2387	2007	13	0	2	1	–
Харківська	5040	2260	2796	3775	5757	65	74	49	50	25
Херсонська	1355	1378	2914	2818	2708	0	14	16	12	7
Хмельницька	4992	5302	5637	6434	6406	29	46	25	16	28
Черкаська	3615	4127	4637	4138	3944	11	97	72	10	12
Чернівецька	236	993	1164	2122	2041	0	0	12	3	–
Чернігівська	2526	1403	1551	2036	1955	60	52	35	13	6
м. Київ	19367	13854	15543	14521	15197	273	222	291	22	12
м. Севастополь	273	232	1420	1252	1057	7	1	3	–	–

Таблиця 44

Видатки Зведеного бюджету України на окремі соціально-культурні заходи
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
У % до загальної суми видатків							
Освіта – усього							
у тому числі:	14,7	18,9	19,5	19,5	21,5	21,1	20,5
Дошкільна	1,6	2,1	2,3	2,3	2,7	2,7	2,8
Загальна середня	5,3	7,9	8,3	8,1	8,9	8,7	8,4
Професійно-технічна	0,9	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3
Вища	4,7	5,6	5,6	5,9	6,8	6,6	6,3
Духовний та фізичний розвиток – усього							
у тому числі:	2,3	2,4	2,5	2,5	2,7	3,0	2,6
Культура і мистецтво	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6
Засоби масової інформації	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Фізична культура і спорт	0,5	0,6	0,7	0,7	0,9	1,1	0,7
Охорона здоров'я	10,2	10,9	11,7	11,8	11,8	11,8	11,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	12,4	28,1	21,4	25,4	25,4	27,6	25,0
У % до ВВП							
Освіта – усього							
у тому числі	4,2	6,1	6,2	6,4	7,3	7,4	6,6
Дошкільна	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	0,9
Загальна середня	1,5	2,6	2,7	2,7	3,0	3,0	2,7
Професійно-технічна	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
Вища	1,3	1,9	1,8	2,0	2,3	2,3	2,0
Духовний та фізичний розвиток – усього							
у тому числі:	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	1,1	0,8
Культура і мистецтво	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
Засоби масової інформації	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Фізична культура і спорт	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2
Охорона здоров'я	2,9	3,5	3,7	3,5	4,0	4,1	3,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3,5	9,0	6,7	7,8	8,6	9,6	8,0

Діяльність закладів культури України
(за даними Державної служби статистики України)

	<i>Кількість професійних театрів</i>	<i>Кількість відвідувань театрів за рік, млн</i>	<i>Кількість концертних організацій</i>	<i>Кількість відвідувань концертних організацій за рік, млн</i>	<i>Кількість музеїв</i>	<i>Кількість відвідувань музеїв за рік, млн</i>
1990	125	17,6	44	15,0	214	31,8
1991	130	15,0	43	12,6	225	20,8
1992	127	15,1	44	9,6	275	16,3
1993	131	12,4	49	10,0	295	18,0
1994	132	10,2	52	6,6	305	18,2
1995	136	8,3	53	7,3	314	17,4
1996	130	6,9	53	4,8	324	16,5
1997	130	5,6	55	4,2	358	14,9
1998	132	5,6	57	3,5	367	14,8
1999	131	5,6	57	3,9	369	15,0
2000	131	5,7	61	3,8	378	16,0
2001	129	5,9	61	4,6	386	17,1
2002	131	6,2	67	6,6	376	17,5
2003	135	6,1	71	4,0	394	17,6
2004	133	6,0	77	4,9	422	18,5
2005	135	6,2	78	4,4	437	18,9
2006	137	6,3	81	4,1	445	20,2
2007	138	6,6	79	4,2	458	21,1
2008	138	7,0	77	4,0	478	21,9
2009	136	6,2	77	3,8	499	20,8
2010	140	6,6	83	4,2	546	21,7
2011	133	6,7	82	4,1	570	21,8

Діяльність закладів культури України
(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість масових та універсальних бібліотек, тис.	Бібліотечний фонд, млн примірників	Кількість демонстраторів кіно/відео/фільмів, тис.	Кількість відвідувань кіносеансів за рік, млн	Кількість клубних закладів, тис.	Кількість місць в них, млн.
1990	25,6	419	27,2	552	25,1	6,5
1991	25,3	410	25,0	416	24,7	6,4
1992	25,3	401	22,3	211	23,9	6,2
1993	24,4	388	20,5	127	23,5	6,0
1994	24,2	379	17,9	56	23,3	6,0
1995	23,8	370	16,1	36	23,0	5,9
1996	23,3	364	13,3	14	22,4	5,9
1997	21,5	356	10,8	7	21,5	5,6
1998	21,1	350	9,0	5	20,9	5,5
1999	20,9	347	7,8	5	20,7	5,5
2000	20,7	343	6,9	6	20,4	5,4
2001	20,4	338	6,0	7	20,2	5,3
2002	20,4	339	5,3	9	19,9	5,2
2003	20,3	336	4,1	10	19,6	5,1
2004	20,0	333	3,6	10	19,4	5,1
2005	19,8	330	3,3	10	19,1	5,0
2006	19,8	324	3,2	12	19,0	4,9
2007	20,8	345	3,0	18	18,9	4,8
2008	20,6	352	2,4	11	18,8	4,8
2009	20,1	338	2,2	11	18,7	4,8
2010	19,5	326	2,2	9	18,6	4,7
2011	19,3	317,6	2,2	15	18,5	4,7

Випуск книжок, журналів та газет в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	Випуск книжок (друкованих одиниць)		Випуск журналів та інших періодичних видань		Кількість газет (видань)		Середньодобовий обсяг мовлення, годин	
	кількість видань, друкованих одиниць	тираж видань, млн примірників	кількість видань, друкованих одиниць	річний тираж, млн. прим.	кількість видань, друкованих одиниць	середній разовий тираж, млн прим.	теле-мовлення	Радіо-мовлення
1990	7046	170	185	166	1787	25
1991	5857	136	194	95	1891	27
1992	6389	130	321	16	1695	24
1993	5002	88	522	33	1757	40	60,1	112,4
1994	4752	52	461	19	1705	20	100,3	118,2
1995	6109	68	604	24	1877	21	152,3	155,0
1996	6084	52	717	20	2206	23	214,2	209,8
1997	6308	51	817	20	2520	34	182,5	226,7
1998	7065	44	1009	57	2659	48	209,9	318,7
1999	6282	22	1374	40	2551	39	223,6	352,9
2000	7749	44	1242	52	2667	48	218,8	346,6
2001	10614	50	1653	60	2727	53	231,6	339,1
2002	12444	48	1923	84	3045*	87	237,7	344,0
2003	13805	39	2246	130	2891*	75	240,7	349,6
2004	14790	53	2385	124	3014*	88	271,1	354,5
2005	15720	54	2182	132	2974*	80	313,7	364,9
2006	15867	54	2301	138	2918*	90	455,8	399,1
2007	17987	56	2420	237	2885*	61	519,1	433,0
2008	24040	58	2422	270	2647*	59	541,2	435,5
2009	22491	49	2515	256	2499*	55	490,5	386,5
2010	22557	45	2822	338	2347*	55	443,8	361,8
2011	22826	47	2886	316	2266	51	417,2	355,4

* Включно додатки, які розповсюджуються окремо (згідно з методологією ЮНЕСКО).

Таблиця 48

Школи естетичного виховання, які перебувають у сфері управління Міністерства культури і туризму України
(за даними Міністерства культури і туризму України)

	Кількість шкіл, одиниць				В них учнів, тис. осіб			
	2000/01	2005/06	2010/11	2011/12	2000/01	2005/06	2010/11	2011/12
Всього шкіл	1495	1486	1477	1476	295,7	313,4	339,2	341,7
Дитячі музичні школи	1036	966	892	889	194,1	185,4	184,5	184,4
Вечірні школи загальної музичної освіти	2	2	2	2	0,5	0,7	0,7	0,7
Дитячі художні школи	130	124	125	123	18,5	20,1	23,9	23,6
Середні художні школи	1	2	1	2	0,5	0,6	0,1	0,6
Дитячі школи мистецтв	307	370	432	435	77,6	101,7	124,2	126,6
Дитячі хореографічні школи	9	12	10	10	1,9	2,3	2,2	2,2
Дитячі школи хорового співу	6	6	9	9	0,9	0,9	1,4	1,4
Середні спеціальні музичні школи	4	4	6	6	1,7	1,7	2,2	2,2

Діяльність закладів фізичної культури і спорту в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2005	2009	2010	2011
Кількість осіб, що займаються спортом, усього з них	1014911	1265956	1186727	1218362	1276917
У дитячо-юнацьких спортивних школах, спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву та школах вищої спортивної майстерності	633980	723727	6295529	619758	609701
Інвалідів	7169	17342	19734	19738	19230
Жінок	247222	322902	285129	290267	292153
Кількість осіб, що займаються всіма видами фізкультурно-оздоровчої роботи, усього	4105054	5030943	4920428	4918331	4951946
У тому числі	1914177	2037429	1533656	1520243	1515577
в загальноосвітніх навчальних закладах					
У професійно-технічних навчальних закладах	129489	167580	133860	134605	127715
У вищих навчальних закладах I і II рівнів акредитації	156214	210021	204494	208012	221023
У вищих навчальних закладах 3 та 4 рівня акредитації	174581	299993	407987	399517	380841
На підприємствах, в установах, організаціях в режимі робочого дня та у вільний від роботи час	1390181	1760229	1461799	1400258	1349066
В організаціях за місцем проживання громадян	233551	390547	797450	834899	852084
Із загальної кількості					
Жінки	1250958	1598754	1759793	1723415	1774358
Інваліди, що займаються реабілітаційно-оздоровчою роботою	22069	33464	37972	43267	42380
Кількість дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання, одиниць	1251	1585	1028	1036	924
Кількість осіб, що займаються в дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубах за місцем проживання	143306	185971	118646	122335	95063
Кількість учнів і студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, усього	454863	377924	439876	515765	569426
У тому числі					
в загальноосвітніх навчальних закладах	310347	227849	238449	335755	391327
в професійно-технічних навчальних закладах	30810	25884	23866	27996	30959
в вищих навчальних закладах I і II рівнів акредитації	48615	44430	39705	46168	47217
в вищих навчальних закладах 3 та 4 рівнів акредитації	65091	79761	109734	78010	69096

Таблиця 50

Кількість легалізованих молодіжних організацій в Україні, на кінець року
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	2529	3429	4035	4617	5105	5644	6057	6411	6747	7180	7555	7935
АР Крим	120	147	173	195	221	258	275	288	291	290	310	311
Вінницька	70	86	112	132	148	160	167	177	182	194	205	238
Волинська	74	81	109	134	144	162	174	193	198	211	223	232
Дніпропетровська	169	226	248	279	303	323	329	343	357	372	394	412
Донецька	266	348	410	449	506	527	559	579	600	624	689	718
Житомирська	120	160	188	213	230	247	249	268	273	292	300	312
Закарпатська	123	147	171	182	189	204	199	210	216	228	236	251
Запорізька	107	153	176	199	218	233	248	257	276	300	313	319
Івано-Франківська	107	111	128	149	164	194	218	229	241	251	258	277
Київська	64	83	97	125	150	171	186	217	238	259	282	297
Кіровоградська	75	107	124	152	164	177	185	188	192	199	202	217
Луганська	73	110	149	168	197	222	233	236	255	266	273	280
Львівська	207	264	277	301	317	349	382	409	430	463	492	515
Миколаївська	70	100	119	149	167	183	195	211	229	238	247	255
Одеська	43	87	95	115	135	198	219	236	239	252	270	277
Полтавська	45	86	102	112	121	141	150	163	168	179	197	238
Рівненська	70	90	117	149	170	188	206	218	243	261	279	292
Сумська	59	87	96	108	129	160	187	202	219	250	264	282
Тернопільська	76	79	92	111	118	127	141	147	158	170	185	193
Харківська	117	212	238	266	307	344	371	387	402	417	426	440
Херсонська	39	74	90	105	118	134	149	158	164	190	192	203
Хмельницька	61	74	90	104	120	130	155	168	182	207	214	224
Черкаська	53	93	121	138	151	163	172	185	212	214	225	228
Чернівецька	59	86	89	99	105	109	111	117	121	130	133	141
Чернігівська	76	89	135	156	160	176	197	203	211	238	234	253
м. Київ	163	217	244	266	289	292	322	343	364	395	418	433
м. Севастополь	23	32	45	61	64	72	78	79	86	90	94	97

Таблиця 51

Кількість легалізованих студентських організацій в Україні, на кінець року
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	242	323	345	352	375	389	391	396	406	408	423	436
АР Крим	17	17	17	18	17	17	19	16	17	16	16	16
Вінницька	6	7	9	9	9	11	13	13	13	13	13	13
Волинська	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	6	6
Дніпропетровська	12	12	13	16	17	17	15	15	15	15	17	17
Донецька	20	35	37	46	44	46	48	48	50	50	51	52
Житомирська	2	3	3	3	4	6	6	6	6	6	6	6
Закарпатська	24	25	26	27	28	30	24	25	26	27	30	30
Запорізька	9	15	18	19	21	17	18	18	17	17	17	17
Івано-Франківська	8	9	10	12	13	16	17	17	17	17	17	20
Київська	5	7	7	8	9	8	9	9	12	12	11	11
Кіровоградська	15	14	15	15	15	17	17	17	18	18	18	18
Луганська	9	9	12	12	12	12	12	10	7	7	7	8
Львівська	25	23	21	21	21	21	21	23	23	24	23	23
Миколаївська	6	6	6	7	7	7	7	7	7	7	7	8
Одеська	8	12	14	16	17	23	23	25	26	28	31	33
Полтавська	3	5	5	5	5	9	9	9	10	10	11	11
Рівненська	-	5	6	5	6	6	6	6	6	6	6	6
Сумська	1	3	3	3	3	9	11	11	11	12	12	13
Тернопільська	8	9	9	9	10	12	12	12	12	12	12	13
Харківська	18	37	39	37	40	33	33	33	34	35	35	35
Херсонська	2	3	3	5	5	4	2	2	4	2	2	2
Хмельницька	4	4	6	6	6	6	6	8	8	8	8	9
Черкаська	6	7	8	9	9	9	9	9	8	8	9	9
Чернівецька	4	7	7	7	7	7	7	8	10	10	10	11
Чернігівська	1	1	1	1	1	3	5	5	5	5	5	6
м. Київ	21	41	43	29	41	33	32	34	34	33	36	36
м. Севастополь	2	2	2	2	3	5	5	5	5	5	7	7

Таблиця 52

Кількість легалізованих дитячих організацій в Україні, на кінець року
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	1011	1110	1251	1397	1488	1577	1618	1660	1694	1713	1776	1832
АР Крим	86	87	92	94	94	99	99	95	93	91	92	93
Вінницька	12	12	14	18	22	27	30	39	39	42	43	51
Волинська	12	10	13	17	21	25	27	29	29	29	32	37
Дніпропетровська	58	74	94	108	117	122	103	106	108	115	122	127
Донецька	143	146	162	174	184	198	196	193	193	200	209	203
Житомирська	27	37	41	48	51	51	50	54	58	58	56	56
Закарпатська	14	14	15	17	20	21	19	18	21	25	27	26
Запорізька	37	48	58	61	60	64	67	69	69	70	70	74
Івано-Франківська	18	16	19	19	19	21	18	19	22	22	24	26
Київська	33	35	45	50	60	62	68	71	72	79	84	86
Кіровоградська	25	34	38	45	47	50	53	55	56	57	58	60
Луганська	45	58	68	86	92	99	103	101	104	106	107	110
Львівська	52	54	52	55	58	60	62	63	65	65	70	74
Миколаївська	11	14	21	31	43	43	48	51	50	50	54	58
Одеська	42	41	47	49	54	74	75	79	81	85	91	94
Полтавська	38	43	46	48	48	51	52	54	58	60	60	61
Рівненська	28	29	32	50	51	50	52	54	55	39	43	46
Сумська	30	32	31	32	33	40	46	51	50	51	51	52
Тернопільська	13	12	13	15	17	18	22	22	24	26	27	27
Харківська	21	40	43	48	50	61	58	59	61	60	67	72
Херсонська	35	35	51	58	62	60	73	72	72	71	70	70
Хмельницька	12	15	17	23	24	23	25	27	31	33	35	40
Черкаська	27	35	36	37	44	45	44	47	51	50	52	54
Чернівецька	11	10	10	10	12	13	12	13	13	12	12	12
Чернігівська	61	61	62	59	56	55	63	62	60	60	57	55
м. Київ	99	94	106	120	124	120	128	133	134	131	137	142
м. Севастополь	21	24	25	25	25	25	24	24	25	26	26	26

Таблиця 53

Кількість неповнолітніх, засуджених за скоєння злочинів, за видами злочинів
(за даними Державної судової адміністрації України)

(осіб)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	16745	20016	17556	13939	11170	10078	8555	10883	8686
Умисні вбивства (та замах)	147	257	109	106	156	109	91	94	23
Умисні тяжкі тілесні ушкодження	155	233	253	211	205	202	155	134	94
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини	x	–	–	2	1	0	1	1	2
Згвалтування (та замах)	276	106	86	76	68	68	67	46	35
Крадіжки	9967	13809	10078	6299	4641	4162	3752	6802	5602
Грабіж	1895	1655	2734	2951	2449	2114	1763	1342	1022
Розбій	594	655	673	740	713	515	486	391	263
Шахрайство	57	81	182	232	195	154	105	151	81
Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	x	x	849	801	789	700	618	511	469
Хуліганство	1302	1475	831	797	567	630	428	386	274
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	316	681	850	830	651	637	538	446	426
Інші	2036	1064	911	894	735	787	552	579	395

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бебик В.М. Політична культура сучасної молоді / В.М. Бебик, М.Ф. Головатий, В.А. Ребкало. – К. : А.Л.Д., 1996. – 112 с. – (Б-чка „Молодь і суспільство”).
2. Белий Д.В. Стан реалізації молодіжної публічної політики у Херсонській області / Д.В. Белий, М.В. Гончар, М.С. Єлігулашвілі, О.Д. Мошнягул. – Херсон: Молодіжний центр регіонального розвитку, 2007. – 144 с.
3. Бородін Є.І. Держава і молодь: історія ювенального законодавства в Україні (середина 80-х – почат. 90-х років ХХ ст.) / Є.І. Бородін. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2004. – 238 с.
4. Бородін Є.І. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” : історичний нарис та постатейні матеріали / Є.І. Бородін. – Д. : В-во „Пороги”, 2009. – 507 с.
5. Бородін Є.І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991–2004 рр.): моногр. / Є.І. Бородін. – Д.: Герта, 2006. – 472 с.
6. Веселкова республіка. – К.: Координаційна рада СПОУ, 1993. – 96 с.
7. Взгляд в будущее: молодежь, общество, цивилизация: Материалы международной научно-практической конференции /редкол. : В.Н. Соколов, М.С. Дмитриева, Н.Ф. Головатый и др. – Одесса, 1996. – 157 с.
8. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України : ін форм.-аналіт. матеріали / кол. авторів: В.А. Головенько та О.О. Яременко (керівники) та ін. – К. : Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2003. – 191 с.
9. Все вирішує... співпраця : посіб. для громад. орг. – Л. : Видавн. дім „КМ Academia”, 2000. – 168 с.
10. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / М.Ф. Головатий. – К. : Наук. думка, 1993. – 237 с.
11. Головатий М.Ф. Соціологія молоді : курс лекцій / М.Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2006. – 2-е вид. переробл. і допов. – 304 с.
12. Головенько В.А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення / В.А. Головенько, О.А. Корнієвський. – К. : Наук. думка, 1994. – 111 с. – (Б-чка „Молодь і суспільство”).
13. Головенько В.А. Український молодіжний рух у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз основних періодів / В.А. Головенько. – К.: А.Л.Д., 1997. – 160 с.
14. Григоренко О.П. Молодь і соціально-економічні відносини на селі / О.П. Григоренко, В.С. Лісовський. – Хмельницький : ТУП, 1998. – 197 с.
15. Губіліт І. Посібник лідера / І. Губіліт, І. Новачук, Д. Пушкарьов. – Л. : Західноукр. Консалтинг. центр, 2009. – 160 с.
16. Державна молодіжна політика в Україні: слов. термінів нормативно-правових актів / авт.-упоряд. Є.І. Бородін. – Д. : Герда, 2002. – 337 с.
17. Державна підтримка молоді в Україні : практ. посіб. / упоряд. Є.І. Бородін, Ю.В. Борисова, Н.М. Седнева та ін. – Д. : ТОВ „Днепррост”, 2006. – 364 с.
18. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку / С.В. Толстоухова (кер.), Н.М. Комарова, О.В. Вакуленко та ін. – К. : Академпрес, 1999. – 112 с.
19. Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні / редкол. та упоряд.: О.М. Балакірева, Л.С. Волинець, М.Ф. Головатий, В.А. Головенько та ін. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 1997. – 98 с.

20. Довідник молодіжних організацій Донеччини / редкол.: С.В. Кістьянц, Л.І. Золкіна, Ю.А. Романенко. – Донецьк : Управління у справах сім'ї, молоді та туризму Донецької облдержадміністрації, 1998. – 92 с.

21. Довідник нормативно-правових актів державної молодіжної політики / упоряд. А.В. Коновалов, М.О. Шишкова. – Х. : Громад. ін форм.-аналіт. центр для молоді, 2007. – 191 с.

22. *Загородній Ю.І.* Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю.І. Загородній, В.С. Курило, С.В. Савченко. – К.: Генеза, 2004. – 144 с.

23. Збірник матеріалів про молодіжні об'єднання України / В.А. Головенько, М.Ю. Пашков. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 1991. – 143 с.

24. Звіт про діяльність Державного департаменту з питань молодіжної політики у 2002 році. – К. : Держ. комітет України у справах сім'ї та молоді, 2003. – 44 с.

25. З'їзд християнської молоді України. Київ, 12–19 вересня 2000 р. / ред. та упоряд. І. Островський. – К., 2000. – 48 с.

26. Інноваційне підприємництво та молодь: зб. наук. доп. – К. : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2001. – 127 с.

27. Інтеграція молоді в сучасні економічні відносини : щорічна доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2000 року). – К. : Укр. ін-т соціальних досліджень, 2001. – 166 с.

28. *Коломосць Т.О.* Адміністративно-правове регулювання в галузі молодіжної політики в Україні: організаційно-правові аспекти: моногр. – Запоріжжя, 2009. – 192 с.

29. Комсомол України: Сторінки історії. Події. Портрети. – К. : Концерн „Видавн. Дім „Ін Юре”, 2004. – 716 с.

30. *Корнієвський О.А.* Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / О.А. Корнієвський, В.М. Якушик. – К. : Київське братство, 1997. – 132 с.

31. *Кулик В.* Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива : дослідження / В. Кулик, Т. Голубоцька, О. Голубоцький. – К. : Центр дослідження проблем громадян. сусп., 2000. – 460 с.

32. Майбутнє України – в руках молоді : зб. матеріалів IV Світового конгресу українських молодіжних організацій. Київ. 21–23 серп. 1998 р. – К. : НВФ „Студцентр”, 1998. – 112 с.

33. Методичний посібник з надання дружніх послуг для молоді / за ред. Пінчук І.М., Сановської В.А. – К. : Держ. центр соціальних служб для молоді, 2003. – 160 с.

34. Місцеві практики фінансування проектів неурядових організацій для дітей та молоді із державного та місцевого бюджетів / Т. Яцків, О. Коваль, О. Смирнов, М. Шелеп. – Л., 2011. – 170 с.

35. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку : тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року / кол. авторів: А.М. Ноур та О.О. Яременко (керівники) та ін. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с.

36. Молода сім'я України 90-х / редкол.: Ю.М. Якубова, М.Ф. Головатий, О.О. Яременко. – К. : А.Л.Д., 1996. – 104 с.

37. Молодежь и будущее Украины : материалы Первой Всеукр. студ. науч.-практ. конф. (г. Донецк, 15 апреля 2003 года. – Донецк : ДИУ, 2003. – 209 с.

38. Молодежь и государство : Материалы второй международной научно-практической конференции. – Донецк : Донецкая обл. гос. администрация, 2003. – 157 с.

39. Молодежь на пороге третьего тысячелетия: поиск приоритетов: Материалы международной научно-практической конференции. – О. : Одесский гос. политех. ун-т, 1995. – 79 с.

40. Молоде покоління нової України: ескіз соціального портрета / О.Балакірева, Л. Волинець, М. Головатий, В. Головенько та ін. – К. : А.Л.Д., 1995. – 96 с.
41. Молодіжна політика в Миколаївській області : аналіт. звіт за результатами моніторингового дослідження / упоряд. О. Копил, Р. Чупрін, О. Бояркіна, Т. Погляд. – Миколаїв : Миколаїв. дослідницько-аналіт. центр, 2006. – 83 с.
42. Молодіжна політика в Україні: практична реалізація / зб. нормат. док., розробок та метод. матеріалів стосовно роботи з молоддю. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 1993. – 118 с.
43. Молодіжна політика в м. Харкові : інформ.-довід. вид. / упоряд. А. Коновалов, М. Шишкова та ін. – Х. : ХМЦДМ, 2007. – 77 с.
44. Молодіжна політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні / упоряд. В. Дьомкіна, А. Донець, Т. Гладченко. – Донецьк : Донецький молодіж. дебатний центр, 2006. – 106 с.
45. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дрогобич, 10–11 березня 2006 року). – Дрогобич : ДДПУ, 2006. – 315 с.
46. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., Дрогобич, 10–11 травня 2007 року. – Дрогобич : Вимір, 2007. – 385 с.
47. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф., Дрогобич, 18–19 квітня 2008 року. – Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2008. – 348 с.
48. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф., Дрогобич, 15–16 травня 2009 року. – Дрогобич : Ред.-вид. від. ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. – 334 с.
49. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. наук. пр. – Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2010. – 438 с.
50. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. наук. пр. – Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2011. – 498 с.
51. Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. наук. пр. – Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2012. – 424 с.
52. Молодіжний громадський рух Києва : Довід. / упоряд. О.М. Кулик, Ю.М. Шевцова. – К. : ПП „Гнозіс”, 2003. – 70 с.
53. Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та генезис / редкол.: М.Ф. Головатий (голова), В.А. Головенько, О.О. Яременко. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 1993. – 118 с.
54. Молодіжний рух в Україні : довід. У 2 ч. Ч.1. / заг. редкол. та упоряд.: В.А. Головенько, А.І. Білий, М.Ф. Головатий та ін. – К. : АТ „Вид-во „Столиця”, 1998. – 252 с.
55. Молодіжний рух в Україні : довід. У 2 ч. Ч. 2 / заг. ред. та упоряд.: В.А. Головенько, А.І. Білий, М.Ф. Головатий та ін. – К. : АТ „Вид-во „Столиця”, 1998. – 336 с.
56. Молодіжний рух в Україні у процесі становлення громадянського суспільства (регіональний зріз). – К. : „Молодіжна альтернатива”, 2003. – 96 с.
57. Молодіжний рух Києва : ін форм. зб. – К. : ПП „Гнозіс”, 2000. – 240 с.
58. Молодіжний рух на Закарпатті (XX століття). – Ужгород : Обл. центр соціальних служб для молоді, 1995. – 68 с.
59. Молодіжний рух України: історія та сучасність : зб. матеріалів / редкол.: В.А. Головенько, В.І. Березовський, В.Л. Рябіка та ін. – К. : НВФ „Студцентр” /НІКА-Центр, 1998. – 120 с.
60. Молодіжні та дитячі громадські організації Київської області : довід. / С.В. Букет, М.В. Луценко. – К. : Логос, 2008. – 116 с.

61. Молодь в Україні. Дослідження молодіжного сектору: проблеми та перспективи. Здійснено в рамках Проекту ПРООН „Створення безпечного середовища для молоді України” / за ред. О.І. Локшиної. – К. : Студія „uStudio Design”, 2006. – 169 с.
62. Молодь в умовах нової соціальної перспективи: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 13–14 травня 2004 року). – Житомир, 2004. – 396 с.
63. Молодь в умовах нової соціальної перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Нац. пед. Ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 538 с.
64. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991–2011 роки) : щорічна доп. Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – К. : М-о освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейн. та молодіж. політики, 2012. – 224 с.
65. Молодь – громадські організації – громадянське суспільство : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 27–28 вересня 2001 р. – К. : Києво-Могилянська академія, 2001. – 100 с.
66. Молодь за здоровий спосіб життя : щорічна доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді (за підсумками 2009 року). – К. : СПД Крячун Ю.В., 2010. – 156 с.
67. Молодь на порозі самостійного життя / кол. авт.; Д.А. Дмитрук (кер. авт. кол.). – К. : Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2004. – 166 с.
68. Молодь України: для неї і про неї / О.М. Балакірева та ін. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 1993. – 106 с.
69. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
70. Молодь України за соціальний прогрес і злагоду в суспільстві : зб. матеріалів Конгресу української молоді, Київ, 26–28 трав., 1997 р. – К. : АТ „Видавництво „Столиця”, 1997. – 204 с.
71. Молодь України на ринку праці : щорічна доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді (за підсумками 2006 року) / Є.І. Бородин, М.О. Василенко, В.А. Головенько та ін.. – К. : Крамар, 2007. – 200 с.
72. Молодь України : короткий стат. довід. / заг. ред. М.Ф. Головатого, О.О. Яременка. – К. : УкрНДІ проблем молоді, 1991. – 217 с.
73. Молодь України: соціальні служби для молоді. (Теорія, методика і організація роботи) : зб. метод. матеріалів для тих, хто займається соц. роботою з молоддю. – К. : Укр. НДІ проблем молоді, 1992. – Вип.1. – 201 с.
74. Молодь України : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2003. – 172 с.
75. Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред. О.М.Балакіревої і О.О. Яременка. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2001. – 210 с.
76. Молодь Харківщини: соціальний портрет : стат. довід. за 1997 рік / редкол. та упоряд.: Л.О. Пахуча, М.Л. Чмихало, В.Ф. Золотарьов та ін. – Х. : Харків. обл. управління статистики Держкомстату України, Управління у справах сім’ї та молоді Харків. обл. держ. адміністрації, 1998. – 107 с.
77. Нове покоління незалежної України (1991–2001 роки): щорічна доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.) / кол. авт.: В.А. Головенько та О.О. Яременко (керівники) та ін. – К. : Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2002. – 211 с.
78. Нове покоління незалежної України (1991–2001 роки) : матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 27 листоп. 2002 року про становище молоді. – К. : Парламент. вид-во, 2003. – 72 с.

79. Нормативно-правова база діяльності громадських молодіжних організацій / редкол.: В.П. Банах, С.В. Зелінський, А.Г. Зінченко та ін. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 388 с.

80. Нормативно-правова основа діяльності молодіжних громадських організацій: посіб. для лідерів молодіж. НУО. – К., 2002. – 64 с.

81. Нормативно-правове забезпечення реалізації державної політики з питань сім'ї, жінок, дітей та молоді : зб. нормат.-правов. док. / редкол.: В.І.Довженко (голова) та ін. – К. : Держкомсім'ямолодь, 2003. – 352 с.

82. *Онiкiєнко В.В.* Молодіжний ринок праці: проблеми та шляхи вирішення / В.В. Онiкiєнко, Л.Г. Ткаченко. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Укр. ін-т соц. дослідж., 2003. – 160 с.

83. Опыт и перспективы развития студенческого самоуправления в ВУЗах города Донецка : материалы форума студенческой молодежи, 30.05–01.06.2003 г. – Донецк : Донецкий гор. совет, 2003. – 95 с.

84. От национальных, региональных и муниципальных структур к развитию молодежной инициативы: материалы форума (Киев, 12–16 нояб. 1994 г.) / ред.: А. Яременко и др. – К. : А.Л.Д., 1995. – 175 с.

85. *Перепелиця М.П.* Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / М.П. Перепелиця. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж.; Укр. центр політ. менеджменту, 2001. – 242 с.

86. Підтримуємо майбутнє : річний звіт УНКМО за 2000 р. – К., 2001. – 40 с.

87. *Плотніков П.В.* Партнерство молоді та органів влади – шлях до прискорення соціалізації / П.В. Плотніков. – Донецьк : Поліграфіст, 2001. – 330 с.

88. *Поліщук Ю.Й.* Сучасне молодіжне об'єднання як соціально-педагогічна система / Ю.Й. Поліщук. – Т. : Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Івасюка, 1999. – 114 с.

89. Посібник для молодіжних громадських організацій. – К. : Фонд підтримки молодіжних демократ. ініціатив, 2003. – 251 с.

90. Права молоді в Україні : метод. посіб. – К. : Укр. нац. союз молодих юристів, 2003. – 150 с.

91. Про становище молоді в Тернопільській області (за підсумками 1999 р.) : щоріч. доп. голові Тернопільської обл. держ. адміністрації / Управління у справах сім'ї та молоді Тернопільської облдержадміністрації. – Тернопіль, 2000. – 45 с.

92. Про становище молоді в Україні. – К. : А.Л.Д., 1995. – 102 с.

93. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1997 року) : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / О.М. Балакірева, О.А. Ганюков, М.Ф. Головатий та ін. – К. : АТ „Вид-во „Столиця”, 1998. – 152 с.

94. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1998 року): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / О.М. Балакірева, О.А. Ганюков, В.А. Головенько та ін. – К. : PrintXPress, 1999. – 151 с.

95. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1999 р.): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / О.М. Балакірева, М.Ю. Варбан, О.А. Ганюков, В.А. Головенько та ін. – К. : Держ. комітет молодіжної політики, спорту і туризму України, Укр. ін-т соц. дослідж., 2000. – 159 с.

96. Про становище молоді в Україні (Щодо підтримки молоді сім'ї, посилення соціального захисту дітей та молоді у 2001–2006 рр.): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / Т.В. Безулік, А.І. Білий, Є.І. Бородин та ін. – К.: Гопак, 2006. – 360 с.

97. Реалізація державної молодіжної політики в області: досягнення, проблеми, перспективи розвитку: зб. матеріалів обл. практич. конф., Луцьк, 20 вересня 2001 р. – Луцьк, 2001. – 64 с.

98. Савчук Б. Український Пласт. 1911–1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ: „Лілея-НВ”, 1996. – 268 с.
99. Сільська молодь України в період політичних та економічних трансформацій: настрої, орієнтації, сподівання / О.А. Ганюков, Е.М. Лібанова, М.П. Перепелиця та ін. – К.: Академпрес, 1998. – 168 с.
100. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення : щоріч. доп. Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2003 року). – К.: Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2004. – 266 с.
101. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення : щоріч. доп. Президентові України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2004 року). – К.: Гопак, 2005. – 264 с.
102. Соколов В.Н. Молодежь Украины: вчера, сегодня, завтра / В.Н. Соколов, В.Л. Рябика. – О. : „Маяк”, 1998. – 152 с.
103. Соціальна молодіжна політика : навч. посіб. / уклад. Н.М. Коляда, О.О. Кравченко. – Умань, 2008. – 116 с.
104. Соціальна підтримка незайнятої молоді : зб. ін форм.-довід. та метод. матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. – К. : Вид-во „Етносфера”, 1995. – 112 с.
105. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / за заг. ред. Пінчук І.М., Толстоухової С.В. – К.: УДЦССМ, 2000. – Вип. 1. – 276 с.
106. Соціальна робота з молоддю в Україні / М-во України у справах сім’ї та молоді; УкрНДІ проблем молоді. – К.: АТ „Вид-во „Столиця”, 1997. – 152 с.
107. Соціальні орієнтири, запити та інтереси кримськотатарської молоді : аналіт. звіт за результатами соціол. дослідж. / О.О. Яременко, О.А. Ганюков, О.В. Бабак та ін. – К.: Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2003. – 159 с.
108. Соціальні проблеми працевлаштування молоді / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.). – К.: Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2004. – 144 с.
109. Соціальні уявлення молоді: особливості та шляхи формування : кол. моногр., – К.: Пед. думка, 2007. – 218 с.
110. Студентська революція на граніті: альбом / авт. та упоряд. О.Доній. – К.: „Смолюскіп”; „Тріумф”, 1995. – 129 с.
111. Студентський рух у сучасній Україні: реалії, тенденції та перспективи розвитку: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 жовтня 2002 року). – К., 2002. – 96 с.
112. Сучасний молодіжний рух України: довід. / редкол. та упоряд. : А.І. Білий, М.Ф. Головатий, В.А. Головенько, О.О. Яременко. – К. : АТ „Вид-во „Столиця”, 1997. – 216 с.
113. Сучасні тенденції соціально-правової освіти молоді / за ред. І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К.: УДЦССМ, 2000. – 152 с.
114. Тимофеев В.Я. Дитячий та юнацький козацький рух / В.Я. Тимофеев. – Білгород-Дністровський: Отаман, 2009. – 175 с.
115. Україні – наші серця : матеріали V Світового конгресу укр. молодіж. Організацій, Київ, 16–17 серп. 2001 року. – К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2001. – 97 с.
116. Участь молоді в процесах прийняття рішень на рівні школи / за заг. ред. Шелестової Л. В. – К.: „Видавн. дім „Калита”, 2005. – 96 с.
117. Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи) : щоріч. доп. Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2002 р.) / О.Р. Артюх, О.М. Балакірева, В.А. Головенько та ін. – К. : Держ. ін-т проблем сім’ї та молоді, 2003. – 250 с.

118. Хто є хто в молодіжній політиці України: рік 2003 : всеукр. довід. – К. : Укр. спілка молодих депутатів, 2004. – 208 с.

119. Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформації соціуму : моногр. – Х.: ХНУРЕ, 2009. – 164.

120. *Чигирин В.О.* Сільська молодь: досвід комплексного соціологічного аналізу / В.О. Чигирин. – Мелітополь, 2006. – 384 с.

121. *Чугаєвський В.Г.* Молодіжна політика й соціальна робота: навч. посіб. / В.Г. Чугаєвський. – К. : Київ. ун-т, 2005. – 126 с.

122. *Шуст Н.Б.* Інноваційна діяльність молоді: сутність, структура, функції / Н.Б. Шуст. – Вінниця : Вінниц. держ. мед. ун-т ім. М.І. Пирогова, 2001. – 224 с.

ПЕРЕЛІК ТА ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ВИКОРИСТАНИХ АВТОРАМИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДОПОВІДІ

„Українське суспільство: моніторинг соціальних змін” – щорічне репрезентативне опитування населення України, яке здійснює з 1994 р. Інститут соціології НАН України. Опитування проводиться в усіх областях України та в АР Крим. Розрахункова вибірка постійно охоплює 1800 осіб, які репрезентують доросле населення України (18 і більше років) за статтю, віком, освітою, типом поселення. Молодь віком 18–35 років кожен раз становить третину опитаних, або майже 580 осіб. За будовою вибірка є триступеневою, стратифікованою, випадковою, із квотним скринінгом на останньому шаблі. Усі опитування здійснюються за методом самозаповнення анкет.

Національні репрезентативні опитування дорослого населення України, які реалізуються Центром „Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка і присвячені дослідженню соціально-економічних настроїв населення. Опитування проводяться в усіх областях України, АР Крим та місті Києві за методом індивідуального інтерв'ю („віч-на-віч”) за місцем проживання респондента. Опитується доросле населення країни віком від 18 років і більше. При підготовці Доповіді використані матеріали опитувань, проведених: у грудні 2007 р. (опитано 2109 респондентів, у тому числі 726 молодих людей віком від 18 до 35 років); у грудні 2008 р. (опитано 2097 респондентів, у тому числі 718 молодих людей віком від 18 до 35 років); у серпні 2009 р. (опитано 10 444 респондентів, у тому числі 3529 молодих людей віком від 15 до 35 років); у грудні 2009 р. (опитано 10 423 респондентів, у тому числі 3511 молодих людей віком від 18 до 35 років); у грудні 2010 р. (опитано 2109 респондентів, у тому числі 793 молодих людей віком від 18 до 35 років).

„Соціальне становище молоді в Україні” – опитування населення України стосовно соціального становища молоді проводилося Українським інститутом соціальних досліджень та Центром „Соціальний моніторинг” у травні 2000 р. Опитування проводилося в усіх адміністративно-територіальних одиницях України: 24 областях, АР Крим, м. Києві та м. Севастополі. Всього опитано 3198 респондентів віком від 14 років та старше. Вибіркова сукупність – репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,0–1,8%. Загальна кількість опитаної молоді 14–28 років – 854 особи. Окремі розрахунки зроблені для тих, кому виповнилося 18 років.

Опитування „Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації” – проводилося Центром „Соціальний моніторинг” на замовлення ГО „Український центр соціальних реформ” у квітні 2010 р. Було опитано 1812 респондентів віком від 15 до 34 років в усіх областях України, АР Крим та місті Києві. Вибіркова сукупність територіально-поселенська, репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,41 – 2,36%.

Опитування „Життєві цінності, пріоритети та проблеми українців” – проводилося компанією GfK Ukraine на замовлення Українського фонду демократії „Спочатку люди” в серпні 2011 р. в усіх областях України. Вибіркова сукупність територіально-поселенська, репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Метод зняття інформації – інтерв'ювання „facetoface”. У межах дослідження було опитано 1200 респондентів за вибіркою, що репрезентує населення України у віці 18–59 років. Кількість респондентів віком 18–35 років становила 545 осіб.

Опитування „Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, що проводилося Центром соціальних досліджень „Софія” у листопаді 2011 р. у всіх областях

України, АР Крим, містах Київ і Севастополь. Загалом було опитано 2009 респондентів віком від 18 років і старше, з них молоді віком 18–35 років – 667 осіб. Вибіркова репрезентує населення України за основними соціально-демографічними характеристиками (стать, вік, тип населеного пункту та регіон проживання). Вибіркова сукупність – багатоступінчаста випадкова, на останньому етапі – квотна. Метод проведення опитування – індивідуальне інтерв'ю „віч-на-віч” за місцем проживання респондента (вдома). Статистична похибка не перевищує 2,2%.

Опитування „Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної молоді України за роки незалежності”, яке проводив Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка спільно зі всеукраїнською молодіжною громадською організацією „Клуб міжнародного співробітництва „Мандри” за підтримки Державної служби молоді та спорту України у грудні 2011 р. Під час дослідження було опитано 1002 респонденти віком 14–35 років у всіх областях України, АР Крим та м. Києві. Вибіркова сукупність опитування молоді: багатоступенева, територіально-поселенська, стратифікована, репрезентативна для населення віком 14–35 років за ознаками – тип поселення, стать, вік, область. Стандартні відхилення при достовірності 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5: 0,5 становить 1,90–3,16%.

Опитування „Молодь України” – проводилося Інститутом Горшеніна у березні 2012 р. В опитуванні взяли участь 1500 респондентів віком від 16 до 21 року в містах з населенням більше 100 тис. осіб, що розташовані в усіх областях України та АР Крим. Вибіркова сукупність опитування молоді: багатоступенева, територіально-поселенська, стратифікована, репрезентативна. Похибка репрезентативності дослідження не перевищує +/-2,5%).

Опитування „Участь молоді в суспільному житті” – проводилося Центром „Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка у липні 2012 р. у всіх областях України, АР Крим та м. Києві. Опитано 1011 респондентів віком 18–25 років. Метод отримання інформації: анкетування шляхом самозаповнення формалізованого запитальника за місцем роботи, проживання, на вулиці. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1: 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,90 – 3,16%.

Опитування „Молодіжна політика – 2012: чинники формування суспільно активної української молоді” – проводилося у вересні – жовтні 2012 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка спільно зі всеукраїнською молодіжною громадською організацією „Всеукраїнська асоціація молодих науковців” на замовлення Державної служби молоді та спорту України. Було опитано 107 лідерів та активістів громадських молодіжних об'єднань у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Харківській та Чернівецькій областях. Метод отримання інформації – анкетування шляхом самозаповнення формалізованого запитальника за місцем проведення тренінгів в рамках програми „Факультет міжнародного співробітництва та молодіжної громадської дипломатії”, що реалізовувались Молодіжною міжпарламентською асамблеєю. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1: 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 6,00 – 10,00%.

*Формат 70x100/16. Папір офсетний
Наклад 40 прим.
Друк ФОП Кузнєцов В.С.
03680, Київ, пр-т Паладіна, 32/34*

